

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

УДК 330.332.2:631.11
Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

СВИНОУС НАДІЯ ІВАНІВНА

УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Спеціальність: 073 – «Менеджмент»

Подається на здобуття наукового ступеня
доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів
мають посилання на відповідне джерело Н.І. Свиноус

Науковий керівник:
ВАРЧЕНКО ОЛЬГА МИРОНІВНА
доктор економічних наук, професор

Біла Церква 2021

АНОТАЦІЯ

Свиноус Н.І. Управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 073 – Менеджмент (07 – **Управління та адміністрування**). – Білоцерківський національний аграрний університет, Біла Церква, 2021.

У дисертації запропоновані теоретико-методичні підходи та практичні рекомендації щодо удосконалення управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств.

У дослідженні «інвестиційна діяльність» розглядається як цілеспрямований специфічний процес нормативно-правового, організаційно-економічного та фінансового впливу суб'єкта господарювання на формування та перетворення ресурсів із однієї форми в іншу, який характеризується наявністю власних та доступністю до позикових коштів потенційно можливих до залучення, сприятливим середовищем на основі важелів державного регулювання, що сприяє одержанню додаткового прибутку, досягненню економічного, соціального та екологічного ефекту, а саме створенню умов для розширеного відтворення.

Висвітлено складові інструменти організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, які представлено як систему методів та важелів управління, що забезпечують взаємоузгоджений вплив на об'єкт управління, на основі яких досягається гармонізація економічних інтересів її учасників та забезпечується ріст капіталізації та якісне удосконалення виробничого потенціалу підприємства.

Систематизовано принципи формування відтворювальної політики сільськогосподарського підприємства у рамках їх інвестиційного забезпечення, додержання яких дозволяє підприємству забезпечувати розширене відтворення ресурсного потенціалу та підвищувати ефективність виробничої діяльності.

Обґрунтовано систему показників ефективності інвестиційної діяльності, яка включає такі показники: ефективності інвестицій та виробничої діяльності, соціальної, бюджетної та екологічної ефективності. Запропонована методика дозволяє здійснити розрахунок інтегрального показника ефективності інвестиційної діяльності як добутку інтегрального показника у кожній групі на визначений

експертним шляхом коефіцієнта вагомості кожної групи ефектів, які на рівні окремого підприємства визначаються на основі урахування численних факторів.

Виявлено поглиблення галузових деформацій при виробництві сільськогосподарської продукції, що зумовлено більш вищим рівнем рентабельності продукції рослинництва порівняно з тваринництвом, орієнтацією сільськогосподарських товаровиробників на зовнішні ринки, і значно нижчими інвестиційними ризиками, а також наявністю потужних стимулів з боку держави у вигляді компенсації експортного ПДВ.

Встановлено позитивну динаміку обсягів капітальних вкладень господарствами корпоративного сектору в 2010-2019 рр., із яких 98 % спрямовують в матеріальні активи, із них 65 % у придбання машин та обладнання. Виявлено збільшення обсягів капіталовкладень у підвищення родючості сільськогосподарських угідь, великими підприємствами – більше, ніж у три рази, середніми – майже у два рази, малими підприємствами – на 5,2%, але їх величина є незначною, що навіть за умови забезпечення їх росту, не досягається позитивного ефекту на процес підвищення родючості ґрунтів.

Вивчено структуру джерел формування капіталовкладень сільськогосподарськими підприємствами на основі чого зроблено висновок про відсутність умов щодо диверсифікації джерел інвестиційних ресурсів і необхідність розробки комплексу заходів на макро- та мікрорівнях щодо активізації інвестиційних процесів.

Встановлено, що середній період окупності капітальних інвестицій у сільгосппідприємствах не перевищує 5 років, що свідчить про вибір ними об'єктів інвестування, які забезпечують заміну або доповнення техніко-технологічного обладнання, із коротким терміном окупності інвестицій, залишаючи поза пріоритетом комплексні дорого вартісні інвестиційні проєкти із тривалим періодом окупності.

Проаналізовано динаміку показника співвідношення вартості отриманої доданої вартості до величини капітальних інвестицій, на основі чого виявлено, що значення даного показника у великих суб'єктах господарювання знизилось в 4 рази, що зумовлено їх орієнтацією у господарській діяльності на виробництво сільськогосподарської продукції з низькою доданою вартістю. Обґрунтовано

напрями підвищення ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств шляхом реалізації інвестиційних проєктів по зрошенню, формуванні регіональної інфраструктури водопостачання, запровадженню адаптаційних технологій вирощування сільськогосподарських культур, будівництво екологоорієнтованих тваринницьких комплексів.

Обґрунтовано систему показників інформаційно-аналітичного забезпечення інвестиційного менеджменту, зорієнтовану як на прийняття стратегічних інвестиційних рішень, так й на ефективне поточне управління інвестиційною діяльністю. Розроблено методичні засади до формування реєстрів первинного, аналітичного та синтетичного обліку та фінансової звітності придбаних сільськогосподарських угідь, які доцільно включати у якості складових інформаційної бази даних для прийняття управлінських рішень.

Запропоновано порівняльний і дохідний підходи до оцінки вартості земель сільськогосподарського призначення, вибір яких доцільно здійснювати відповідно до діючих стандартів, однак оцінювач має право обмежитися тими підходами і методами, які дозволять об'єктивно визначати вартісну оцінку.

Спрогнозовано більш ніж дворазове зростання обсягів інвестицій в розвиток матеріально-технічної бази великих сільськогосподарських підприємств, що буде зумовлено відкриттям ринку земель сільськогосподарського призначення для нерезидентів; збільшення інвестицій у групі малих сільгосппідприємств, зокрема мікро- суб'єктів підприємницької діяльності, буде здійснюватися за рахунок коштів громадян України, що визначається можливістю придбання земель сільськогосподарського призначення фізичними особами.

Розраховано низьке значення ефективності інвестиційної діяльності у великих сільськогосподарських підприємств, що буде викликано волатильністю цін на сільгосппродукцію, зниженням обсягів державної підтримки галузі, а також посиленням інтеграційних процесів на світовому ринку. Встановлено, що буде спостерігатися збільшення значення доходу від реалізації продукції у великих суб'єктів господарювання в сфері агробізнесу, двократне зростання обсягів виручки в мікро- підприємствах, найбільше скорочення зайнятих працівників буде у середніх, а зростання матиме місце у висококонцентрованих сільськогосподарських підприємствах.

Доведено потребу у розвитку способу залучення інвестицій малими суб'єктами господарювання шляхом їх об'єднання у кредитні кооперативи із подальшим інвестуванням в розвиток меліорації сільськогосподарських угідь на основі створення сільськогосподарських виробничих кооперативів водокористувачів. Обґрунтована необхідність створення кооперативу водокористувачів на основі використання методу імітаційного моделювання, економічно доцільними є інвестиційні проекти із терміном реалізації 9 років.

Систематизовано особливості управління інвестиційною діяльністю у сільськогосподарських підприємствах, які дозволили розробити напрями удосконалення елементів організаційного забезпечення інвестиційного менеджменту суб'єктів господарювання. Запропоновано запровадити матричну структуру управління, систему моніторингу та інформаційного забезпечення процесу обґрунтування та прийняття рішення про інвестування сільськогосподарського виробництва.

Дисертаційне дослідження є самостійно виконаною науковою працею, в якій автором розроблено теоретико-методичні підходи та практичні рекомендації до вирішення проблем управління інвестиційною діяльністю, з'ясовано недоліки і шляхи їх подолання, а також розкрито напрями удосконалення з метою активізації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Теоретичні узагальнення та отримані результати є рекомендаційною базою та спрямовані на вирішення проблем управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств, враховуючи сучасні умови реалізації інвестиційного менеджменту, що сприятиме підвищенню ефективності інвестування та активізації інвестиційної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що основні наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у роботі, мають практичне спрямування та можуть бути використані для підвищення ефективності функціонування системи інвестиційного менеджменту сільськогосподарських підприємств. Впровадження результатів дисертаційного дослідження підтверджується відповідними довідками.

Ключові слова: управління, інвестиційна діяльність, сільськогосподарські підприємства, інвестиційний проект, інвестиційна привабливість.

SUMMARY

Svinous N. Investment management activities of agricultural enterprises. – Qualification scientific work. Manuscript.

Thesis for a doctor's of philosophy degree in specialty 073 – Management (field of study **07 – Management and administration**) – Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, 2021.

The dissertation offers theoretical and methodological approaches and practical recommendations for improving of investment management activities of agricultural enterprises.

Investment activity is considered in research work as a purposeful specific process of regulatory, organizational, economic and financial influence of the entity on the formation and transformation of resources from one form to another, characterized by the availability of own and access to borrowed funds potentially possible to attract, favourable environment based on the levers of state regulation, which contributes to additional profits, achieving economic, social and environmental effects, namely the creation of conditions for expanded reproduction.

The components of organizational and economic support of investment activities of agricultural enterprises, which are presented as a system of management methods and levers that provide a mutually agreed impact on the object of management, on the basis of which the harmonization of economic interests of its participants is achieved, capitalization growth is ensured and qualitative improvement of the production potential of the enterprise.

The principles of reproduction policy formation of the agricultural enterprise within the limits of their investment maintenance are systematized, observance of which allows the enterprise to provide the expanded reproduction of resource potential and to increase efficiency of production activity.

The system of indicators of investment activity efficiency is substantiated, which includes the following indicators: investment and production efficiency, social, budgetary and ecological efficiency. The proposed method allows to calculate the integrated indicator of efficiency of investment activity as the product of the integrated indicator in each group on the expertly determined coefficient of weight of each group of effects, which at the level of an individual enterprise are determined on the basis of multiple factors.

Deepening sectoral distortions in the production of agricultural products was revealed due to a higher level of profitability of crop production compared to animal husbandry, orientation of agricultural producers to foreign markets, and much lower investment risks, as well as the presence of strong incentives from the state in the form of export VAT compensation.

The positive dynamics of the volume of capital investments by farms of the corporate sector in 2010-2019 was established, 98% of which are directed to tangible assets and 65% - to the purchase of machinery and equipment. There was an intensification of investment expenditure in fertility of agricultural lands, large enterprises more than three times, medium - almost twice, small enterprises - by 5.2%, but their value is insignificant, and even if they ensure growth, a positive effect on the process of increasing soil fertility is not achieved.

The structure of sources of investment formation by agricultural enterprises is studied, on the basis of which it is concluded that there are no conditions for diversification of sources of investment resources and the need to develop a set of measures at the macro and micro levels to intensify investment processes.

It is established that the average payback period for capital investment in agricultural enterprises does not exceed 5 years, which indicates their choice of investment that provide replacement or addition of technical and technological equipment, with a short payback period, leaving out of priority expensive investment projects with long payback period.

The dynamics of the ratio of value added to capital investment was analyzed, based on which it was found that the value of this indicator in large businesses decreased by 4 times due to their focus on the production of low value-added agricultural products. The directions of increasing the efficiency of investment activity of agricultural enterprises by realization of investment projects on irrigation, formation of regional infrastructure of water supply, introduction of adaptive technologies of cultivation of agricultural crops, construction of ecologically oriented livestock complexes is substantiated.

The system of indicators of information and analytical support of investment management, focused on making strategic investment decisions and effective current management of investment activities, is substantiated. Methodical foundations for the formation of registers of primary, analytical and synthetic accounting and financial

reporting of purchased agricultural lands have been developed, which should be included as components of the information database for management decisions.

Comparative and profitable approaches to the valuation of agricultural land are proposed, the choice of which it is advisable to implement in accordance with existing standards, however, the appraiser has the right to limit himself to those approaches and methods that will allow to objectively determine the valuation.

More than twofold increase in investments in the development of material and technical base of large agricultural enterprises is forecast, which will be due to the opening of the market of agricultural land for non-residents; increase in investments in the group of small agricultural enterprises, in particular micro-, will be carried out at the expense of citizens of Ukraine, which is determined by the possibility of acquiring agricultural land by individuals.

The low value of investment efficiency in large agricultural enterprises is calculated, which will be caused by the volatility of prices for agricultural products, the reduction of state support for the industry, as well as the strengthening of integration processes in the world market. It is established that there will be an increase in the value of income from sales of products in large-, twofold increase in revenue in micro-enterprises. The largest reduction in employment will be in medium-sized enterprises. And growth will be in highly concentrated agricultural enterprises.

The need to develop a way to attract investment by small businesses by combining them into credit cooperatives with subsequent investment in the development of agricultural land reclamation based on the creation of agricultural production cooperatives of water users. The necessity of creation of water user's cooperative on the basis of use of a method of simulation is substantiated, investment projects with 9 years of implementation are economically viable.

The peculiarities of investment management in agricultural enterprises which allowed to develop directions for improving the elements of organizational support of investment management of economic entities are systematized. It is proposed to introduce a matrix management structure, a system of monitoring and information support of the process of substantiation and decision-making on investing in agricultural production.

The thesis research is an independently performed scientific work, in which the author develops theoretical and methodological and practical approaches to solving

problems of investment management, clarifies the shortcomings and ways to overcome them, as well as reveals areas for improvement to enhance investment activities of agricultural enterprises.

Theoretical generalizations and the obtained results are a recommendation base and are aimed at solving the problems of investment management of agricultural enterprises, taking into account the current conditions of investment management, which will increase the efficiency of investment and intensification of investment activities.

The practical significance of the results is that the main scientific provisions, conclusions and recommendations formulated in the work have a practical direction and can be used to improve the efficiency of the investment management system of agricultural enterprises. The implementation of the results of the dissertation research is confirmed by the relevant certificates.

Key words: management, investment activity, agricultural enterprises, investment project, investment attractiveness.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Ткаченко К.В., Биба В.А., Свиноус Н.І. Економічні аспекти землекористання фермерськими господарствами. *Економіка та управління АПК*. 2018. № 1. С. 113–123. (1,08 д.а.; особистий внесок здобувача: здійснено оцінку ефективності використання сільськогосподарських угідь фермерськими господарствами; 0,36 д.а.).

2. Свиноус Н.І. Теоретичні основи трактування понять "інвестиція" та "інвестиційна діяльність". *Економіка та управління АПК*. 2019. № 1. С. 89–99. (0,95 д.а.).

3. Свиноус Н.І. Амортизація як джерело інвестиційних ресурсів сільськогосподарського підприємства. *Інноваційна економіка*. 2019. № 7-8. С. 78–84. (0,70 д.а.).

4. Свиноус Н.І. Пріоритетні напрями фінансового забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. *Сталий розвиток економіки*. 2019. №4. С. 119–125. (0,65 д.а.).

5. Свиноус Н.І. Роль і місце інвестицій у відтворювальному процесі сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2020. № 13-14. С. 96–103. (0,82 д.а.).

6. Свиноус І.В., **Свиноус Н.І.** Методичні підходи до оцінки ефективності інвестиційної діяльності у процесах відтворення сільськогосподарських підприємств. *Економічний дискурс*. 2020. №2. С. 123–131.(1,15 д.а.; особистий внесок здобувача: запропоновано методику оцінки ефективності інвестиційної діяльності; 0,44 д.а.).

7. Свиноус Н.І. Інвестиції як засіб відтворення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств. *Економічний дискурс*. 2020. №4. С. 146–154.(0,70 д.а.).

8. Svynous N. The organizational and economic components of investment support in agricultural enterprises activity. *Економіка та управління АПК*. 2020. № 2. С. 134–144.(0,89 д.а.).

9. Varchenko O., **Svynous N.**, Kachan D., Khomovyi S., Khomovyi M. Methodical approaches to the assessment of the reproduction of the agricultural enterprises material and technical base. *Економіка та управління АПК*. 2020. № 1. С. 47–55. (0,97 д.а.; особистий внесок здобувача: запропоновано методику оцінки ефективності відтворення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств; 0,35 д.а.).

10. Кальченко С.В., Попова Т.В., Свиноус Н.І. Організаційно-економічні засади гармонізації економічних інтересів держави та фермерських господарств в інвестиційній сфері. *Агросвіт*. 2021. № 3. С. 9–15.(0,58 д.а.; особистий внесок здобувача: розкрито роль держави в стимулюванні інвестиційної діяльності фермерських господарств; 0,18 д.а.).

11. Свиноус Н.І. Управління інвестиційними процесами відтворення ресурсно-потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Економіка та управління АПК*. 2021. № 1. С. 166–178.(1,03 д.а.).

Публікації у наукових виданнях іноземних держав:

12. Svynous N. Investment support for sustainable development of agricultural enterprises in Ukraine. *Visegrad Journal on Bioeconomy and Sustainable Development*. 2020. №2. Р. 72–77.(0,49 д.а.).

Матеріали науково-практичних конференцій:

13. Коваль Н.В., Стариченко М.А. **Свиноус Н.І.** Активна інвестиційна політика – передумова сталого розвитку регіону. *Сталий розвиток сільського*

господарства: глобальні зміни та національні особливості досягнення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Біла Церква, 28-29 травня 2019 р.). Біла Церква, 2019. С. 58–60. (0,26 д.а.; особистий внесок здобувача :розкрито сутність поняття «інвестиційна політика»; 0,09 д.а.).

14. Рибак Н.О., Колесова В.В., **Свиноус Н.І.** Інвестування економіки: соціально-економічні аспекти. *Аграрна освіта та наука: досягнення, роль, фактори росту. Стратегічні пріоритети розвитку економіки, фінансів, обліку, підприємництва та торгівлі, публічного управління в Україні та світі: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Біла Церква, 30 жовтня 2020 р.). Біла Церква, 2020. С. 30–31. (0,18 д.а.; особистий внесок здобувача: розкрито сутність поняття «інвестиція»; 0,06д.а.).*

15. Свиноус Н.І. Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств України в умовах формування багатоукладності розвитку аграрної економіки. *Вектори інноваційного розвитку освіти, науки і бізнесу в умовах глобальних змін: матеріали ІХ міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 25 травня 2021 р.). Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2021. С. 102–103. (0,12 д.а.).*

ЗМІСТ

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	11
1.1. Економічна сутність інвестицій як складової відтворювального процесу в сільському господарстві	11
1.2. Складові організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств	32
1.3. Методичні підходи до оцінки ефективності інвестиційної діяльності у процесах відтворення сільськогосподарських підприємств.....	47
Висновки до першого розділу.....	63
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАКТИКИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	68
2.1. Сучасний стан та тенденції виробництва сільськогосподарської продукції суб'єктами корпоративного сектору економіки.....	68
2.2. Аналіз напрямів інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств.....	86
2.3. Оцінка ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств	109
Висновки до розділу 2	130
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	134
3.1. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств	134
3.2. Економічні інструменти активізації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств	159
3.3. Формування системи організаційного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств	187
Висновки до третього розділу.....	201
ВИСНОВКИ.....	206
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	213
ДОДАТКИ.....	230

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні умови розвитку сільсько-господарських підприємств характеризуються неоднозначністю, оскільки, з одного боку, окремі господарюючі суб'єкти, особливо вертикально інтегровані структури холдингового типу, демонструють високу результативність та стійкість економічного розвитку, а в іншого – малі та середні – мають прояви кризового стану. Здебільшого така ситуація зумовлена високим рівнем зношення та нижчим порівняно із сучасними вимогами продуктивності рівнем основних засобів виробництва сільгосппідприємств, що спричиняє недоодержання доходів, нестачу інвестиційних ресурсів та відповідно стримує процеси впровадження інноваційних технологій, модернізації, технічного переозброєння, оновлення виробничого потенціалу, розширеного відтворення засобів виробництва, активізації інвестиційної діяльності в сільськогосподарських підприємствах.

Ефективність інвестиційної діяльності найчастіше оцінюють за окремими інвестиційними проектами сільськогосподарських підприємств без ретроспективного аналізу фактично здійсненої діяльності та її впливу на результативність виробництва. Однак інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств передбачає одержання не лише економічного, але і виробничого, фінансового, соціального, бюджетного та екологічного ефектів, що потребує формування дієвої системи управління процесами інвестування. Ці обставини вимагають комплексного дослідження процесів організаційно-економічного забезпечення менеджменту інвестиційними процесами в сільськогосподарських підприємствах при відтворенні основних засобів, аналізу практики розвитку інвестиційної діяльності й обґрунтування підходів до оцінки її ефективності.

У зв'язку із цим розробка теоретичних і практичних підходів до формування дієвої системи управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств є важливим напрямом досліджень, що й визначає актуальність теми дисертаційного дослідження, його значимість у теоретичному та практичному аспектах.

Теоретичні та практичні погляди на ідентифікацію інвестування і інвестиційний менеджмент знайшли відображення у працях таких зарубіжних

науковців: Дж. Бейлі, Г. Бірмана, Р. Брейлі, З. Боді, Л. Дж. Гітмана, М. Д. Джонка, Дж. М. Кейнса, А. Кульмана, С. Майєрса, К. Р. Макконнелла, Б. Твісса, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, У. Ф. Шарпа, Р. Шмалензі, С. Шмідта, Й. Шумпетера, С. Фішера, М. Фрідманата ін.

В умовах планової економіки інвестиції в основні засоби (капітальні вкладення) становили об'єкт наукового інтересу М. Д. Кондратьєва, В. П. Мертенса, В. В. Новожілова, Т. С. Хачатурова.

Розгляду теоретичних засад розвитку інвестиційної діяльності та управління нею в сучасних умовах присвячені праці І. О. Бланка, Л. М. Борща, А. П. Дуки, А. Г. Загороднього, С. В. Козловського, О. А. Кириченко, Т. В. Майорової, О. В. Мертенса, О. О. Пересади та ін.

Прикладні аспекти активізації інвестиційних процесів та особливості системи інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств висвітлювали у своїх працях І. Абрамова, О. Булуй, О. Варченко, Г. Вишняк, О. Гудзь, Є. Данкевич, В. Дутчак, С. Кальченко, М. Кісіль, С. Корчинська, О. Козак, Н. Кравчук, А. Кучер, В. Лаврук, А. Малиновський, М. Орликовський, М. Плотнікова, О. Прокопчук, С. Нестеренко та інші дослідники.

Визнаючи високу значимість проведених вищепереліченими науковцями досліджень та відзначаючи наявність фундаментальних підходів до розкриття окремих питань у дисертаційних роботах, слід відзначити недостатність теоретичних і прикладних досліджень щодо формування системи управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств в умовах підвищеної невизначеності, зумовлених не лише нестабільною економічною ситуацією, але й особливостями розвитку галузі: зношені й застарілі потужності виробництва, які потребують модернізації, низька прибутковість суб'єктів господарювання та результативність системи менеджменту, недостатні обсяги інвестування внаслідок обмеження формування у достатніх обсягах власних інвестиційних ресурсів та високої вартості позикових, що визначило актуальність проблеми, мету та завдання дисертаційного дослідження

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до тематики науково-дослідних робіт Білоцерківського національного аграрного університету, а саме: ініціативної

теми «Організаційно-економічне забезпечення активізації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств» (державний реєстраційний номер 0120U103842), у межах якої автором розроблено систему інформаційно-аналітичного забезпечення та обґрунтовано організаційні засади управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розвиток теоретичних положень, розробка методичних та практичних рекомендацій щодо удосконалення управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарськими підприємствами. Для досягнення поставленої мети було визначено для розв'язання такі наукові завдання:

узагальнити теоретичні засади інвестиційної діяльності та на основі цього сформулювати теоретичні аспекти інвестування, що характеризують діалектичну єдність і взаємозалежність процесів, розглянути їх значення в забезпеченні розширеного відтворення розвитку сільськогосподарських підприємств;

уточнити складові елементи організаційно-економічного забезпечення сільськогосподарських підприємств, а також обґрунтувати систему управління інвестиційними процесами щодо відтворення їх ресурсного потенціалу;

узагальнити існуючі методики аналізу інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств та систему показників ефективності інвестиційних проєктів, визначити їх переваги і недоліки, а також особливості практичного їх використання;

проаналізувати організаційно-економічні умови та виявити характерні риси розвитку сільськогосподарських підприємств корпоративного сектору економіки;

дослідити напрями інвестиційної діяльності великих, середніх та малих суб'єктів господарювання в аграрній сфері;

визначити ефективність інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств по виділених групах і напрями її підвищення;

запропонувати елементи інформаційно-аналітичного забезпечення інвестиційного менеджменту сільськогосподарських підприємств, методи оцінки вартості земельних угідь сільськогосподарського призначення та обліку придбаних;

удосконалити систему економічних інструментів активізації інвестиційної діяльності основних категорій сільськогосподарських підприємств;

розробити складові системи організаційного забезпечення управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств.

Об'єктом дослідження є система управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств, процеси та явища, які зумовлюють її розвиток.

Предметом дослідження є управлінські та організаційно-економічні відносини, які виникають у процесі здійснення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дисертаційного дослідження є сукупність методів, прийомів і принципів наукового пізнання, фундаментальні положення економічної теорії, наукові розробки з питань інвестування та інвестиційного менеджменту, законодавчі й нормативні акти України щодо регулювання інвестиційної діяльності.

У дисертаційній роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи економічних досліджень, зокрема: *системний підхід* – при вивченні зв'язків між явищами і процесами в системі здійснення інвестиційної діяльності сільгосппідприємств; *статистичний аналіз* – при визначенні динаміки інвестиційних вкладень та їх ефективності в сільськогосподарських підприємствах; *групування* – для визначення впливу різних факторів на рівень розвитку інвестиційної діяльності в малих, середніх і великих підприємствах; *порівняльний* – для зіставлення інвестиційних процесів у різні часові періоди з метою виявлення причинно-наслідкового зв'язку; *діалектичний та абстрактно-логічний* – при проведенні теоретичних узагальнень, формуванні висновків; *метод експертних оцінок* – при визначенні основних чинників, які впливають на процеси управління інвестиційною діяльністю. *Графічні методи* знайшли застосування при дослідженні зв'язків, виявленні тенденцій та визначенні закономірностей економічного й організаційного забезпечення інвестиційної діяльності. *Комплексні методи* використано при визначенні інтегрального показника інвестиційної привабливості, *метод імітаційного моделювання* – при обґрунтуванні економічної доцільності інвестиційних проєктів, *абстрактно-*

логічний, розрахунково-конструктивний та оптимізаційний методи – при визначенні стратегічних пріоритетів розвитку інвестиційної діяльності та ефективності інвестування в малих, середніх і великих сільськогосподарських підприємствах. Для аналізу чинників економічної стійкості сільськогосподарських підприємств застосовано *методи комп'ютерної обробки й аналізу інформації* за допомогою програм Microsoft Excel.

Інформаційну базу дисертаційного дослідження становили економічні огляди, монографії й науково-аналітичні статті вітчизняних та іноземних авторів, інформаційні матеріали, опубліковані в періодичних виданнях та на офіційних сайтах світової комп'ютерної мережі Інтернет, особисті розробки й дослідження автора, закони України, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, матеріали Державної служби статистики України, звітність окремих сільськогосподарських підприємств, нормативна і довідкова література, результати особистих спостережень автора, а також наукова інформація, що має форму недрукованої продукції і розміщена в Інтернеті.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

вперше:

економічні інструменти активізації інвестиційної діяльності основних категорій сільськогосподарських підприємств, які передбачають створення кредитних кооперативів із подальшим інвестуванням залучених фінансових ресурсів у розвиток меліорації сільськогосподарських угідь та створення сільськогосподарських виробничих кооперативів водокористувачів – для малих і середніх сільськогосподарських підприємств; передбачення сільськогосподарського страхування із підтримкою за принципом поділу витрат (держава - 50%, область - 25-30%, страхувальник 20-25%), розробка програм комплексного страхування, що сприятиме мінімізації та нейтралізації ризиків та підвищенню ефективності діяльності основних категорій господарств корпоративного сектору аграрної економіки;

удосконалено:

модель оцінки ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, яка включає блоки індивідуальних фінансово-економічних показників (інвестованих капіталовкладень, нарахованої амортизації,

фондовіддачі, продуктивності праці) та агрегованих показників (співвідношення доданої вартості до суми капітальних інвестицій, окупності капіталовкладень, рівень рентабельності, що дозволяє системно оцінити інвестиційні, виробничі процеси на рівні господарюючих суб'єктів, а також визначити можливості та перспективи їх розвитку;

показники інформаційно-аналітичного забезпечення управління інвестиційної діяльності, які на відміну від сформованого масиву передбачають розрахунок показників на основі як зовнішніх, так і внутрішніх джерел інформації; виділено підходи до визначення вартості земельних угідь сільськогосподарського призначення і розрахунку показника капіталізації та запропоновано методичні підходи до їх обліку, що сприятиме обґрунтованому прийняттю управлінських рішень за напрямками інвестування;

складові організаційного забезпечення управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств, які включають такі елементи: матричні структура управління окремими інвестиційними проектами; система моніторингу, яка базується на різноманітних об'єктах та широкому спектрі потенційних користувачів, наявності зворотного зв'язку із споживачами його результатів, що сприятиме раціональній взаємодії у межах системи менеджменту при обґрунтуванні економічної доцільності реалізації інвестиційного проекту;

дістали подальшого розвитку:

поглиблено дефініцію поняття «інвестиційна діяльність», яке на відміну від існуючих містить систему принципів здійснення інвестування, цільову орієнтацію, джерела формування інвестиційних ресурсів та результати, що дозволяє раціонально обґрунтовувати застосування важелів державного регулювання щодо її сприяння у напрямі забезпечення розширеного відтворення в сільгосппідприємствах та сталого розвитку сільських територій;

складові організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, що характеризується сукупністю методів і важелів управління, вплив яких на об'єкт управління – інвестиційну діяльність підприємства сприяє досягненню гармонізації економічних інтересів її учасників, забезпеченню збільшенню капіталізації та якісному вдосконаленню виробничого потенціалу підприємства;

методичні підходи до оцінки ефективності інвестиційної діяльності у відтворенні складових ресурсного забезпечення, які базуються на комплексній системі індикаторів, що характеризують ефективність інвестицій та виробничої діяльності, інвестиційної привабливості, соціальної, бюджетної та екологічної ефективності, а також ефективності інвестиційних проєктів (NPV, PP, DPP, PI, IRR, ARR), що сприятиме розробці обґрунтованих управлінських рішень щодо інвестування діяльності сільгосппідприємств;

на основі аналізу практики розвитку інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств виявлено її особливості, а саме: основним джерелом фінансування є власні ресурси; скорочення обсягів залучення кредитних коштів та збільшення інвестиційних вкладень за рахунок коштів місцевих бюджетів і коштів державної підтримки; пріоритетом вкладень є матеріально-технічні засоби; більші можливості диверсифікації джерел та об'єктів інвестування у великих за розмірами підприємствах; недостатні вкладення у підвищення родючості ґрунтів, урахування яких дозволяє приймати обґрунтовані рішення щодо активізації інвестиційних процесів на макро- та мікрорівнях.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення, висновки та пропозиції, викладені у дисертаційній роботі Свинтус Н.І. рекомендовані до використання у практичній діяльності господарствами Української корпорації по виробництву м'яса та промисловій основі «Тваринпром». Практичного застосування набула методика економічного обґрунтування бізнес-проєктів вирощування молодняку ВРХ високо вагових кондицій (довідка №58-1 від 11 січня 2020 р.).

Результати дисертаційного дослідження також були використанні управлінням агропромислового розвитку Київської обласної державної адміністрації при розробці Комплексної програми розвитку сільського господарства та сільських територій на період 2021-2023 роки «Дієвий аграрій – успішна громада» (довідка №02-01-1/1516 від 31.12.2020 р.).

Наукові розробки дисертанта були використані при розробці комплексного дослідження інвестиційного клімату аграрного сектору України консалтинговою агенцією «Украгроконсалт» (довідка №85 від 04.03.2021р.)

Теоретичні положення дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі Білоцерківського національного аграрного університету, зокрема при викладанні дисциплін «Інвестування», «Інвестиційний аналіз», (довідка 01-12/420 від 07.06.2021 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є завершеною науковою роботою автора, результати якого, висновки та пропозиції отримані особисто. У наукових працях, опублікованих у співавторстві, використані положення лише власних досліджень.

Апробація результатів дисертації. Наукові положення та основні результати дисертаційного дослідження були апробовані на 4 міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції («35th International Business Information Management Association (IBIMA)» (м. Севілья, Іспанія, 1-2 квітня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегічні пріоритети розвитку економіки, фінансів, обліку, підприємництва та торгівлі, менеджменту, публічного управління в Україні та світі» (м. Біла Церква, 30 жовтня 2020 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегічні пріоритети розвитку економіки, фінансів, обліку, підприємництва та торгівлі, публічного управління в Україні та світі» (м. Біла Церква, 31 жовтня 2019 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Вектори інноваційного розвитку освіти, науки і бізнесу в умовах глобальних змін» (м. Тернопіль, 25 травня 2021 р.)

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано у 12 статтях у наукових фахових виданнях (загальний обсяг 8,63 друк. арк., особисто автору належить 7,07 друк. арк.), зокрема: 11 статтях у наукових фахових виданнях, 1 статті у виданнях іноземних держав та 3-х тезах конференцій.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел, що налічує 213 найменувань, та додатків. Робота містить 25 таблиць, 14 рисунків. Основний зміст дисертації викладено на 212 сторінках комп'ютерного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Економічна сутність інвестицій як складової відтворювального процесу в сільському господарстві

Аграрний сектор являє собою частину національної економіки, для якого характерні загальні закономірності економічного розвитку та специфічні особливості, що впливають на здійснення інвестиційних процесів і вимагають детального дослідження. Сутність інвестицій в економічній теорії досить точно охарактеризував Дж. М. Кейнс, який їх розглядав як частину доходу за певний період, що не була використана для споживання, поточний приріст цінностей капітального майна у результаті виробничого процесу цього періоду [1]. Вважаємо, що наведене визначення вирізняється чітким виділенням двох сторін інвестицій: ресурсів та вкладень, що буде покладено в основу проведеного дослідження.

За основну складову аграрного виробництва виступає сільське господарство, яке функціонує в моделі досконалої конкуренції щодо I та III сфер. На такий особливості вперше наголошував П. Самуельсон [2]. Надалі цю думку розвинули інші дослідники – Р. Піндайк та Д. Рубінфельд [3]. Сутність особливості полягає у тому, що велика кількість сільськогосподарських товаровиробників виробляють значні обсяги однорідної продукції, яка не надто відрізняється за якістю. Тим сам вони потрапляють у залежність від переробних підприємств, які встановлюють закупівельні ціни на сільськогосподарську сировину, а здійснюючи продаж власної продукції ведуть економічно обґрунтовану та вигідну цінову політику. Зазначимо, що відносини з позицій монополізму щодо сільськогосподарських товаровиробників притаманні і підприємствам-постачальникам: товаровиробникам сільськогосподарської техніки, добрив, засобів захисту тварин і рослин та ін.

В Україні у 90-ті роки XX століття ця особливість аграрного сектору зумовила дію інфляційної спіралі. Монополізація окремих ринків із

лібералізацію цін призвела до підвищення останніх, що посилювалося наростаючим попитом. У подібних умовах інвестиції в сільське господарство відставали від «інфляції» попиту в I сфері аграрного сектору та не встигали за інфляцією витрат III сфери. Це також зумовило кризу аграрного сектору в згаданий період. Очевидно, що така ситуація в галузі вимагає обов'язкового втручання держави в процеси ціноутворення в аграрному секторі, створюючи економічні передумови для розвитку сільськогосподарського виробництва в необхідних обсягах та пропорціях. Як зазначають Е. Б. Аткінсон та Дж. Стігліц, держава повинна створити справедливі правила, які будуть відповідати інтересам усіх гравців [4]. Ці правила важливі не лише для процесів ціноутворення в аграрному секторі, а й для економічних процесів, що відбуваються в інших галузях, які впливають на його ефективність (наприклад, ціноутворення у паливно-енергетичному комплексі, формуванні відсоткових ставок на позичкові ресурси, тарифи страхових компаній та ін.).

Рівень втручання держави у інвестиційні процеси повинен визначатися ступенем заінтересованості суб'єктів ринкових відносин у межах діючих обмежень цих процесів. Очевидно, що першочерговою метою обґрунтування доцільності використання інструментів регулювання інвестиційної діяльності в досліджуваній галузі повинно стати забезпечення продовольчої безпеки. Звідси варто визначити, яким чином дія кожного конкретного інструменту може вплинути на стимулювання інвестиційної діяльності в аграрному секторі.

Найскладнішим із монетаристської точки зору видається регулювання відсоткових ставок за кредитами. Прибічники Дж. С. Мілля та М. Фрідмана вважають, що у фазі економічного спаду метою кредитно-грошової політики повинно бути пожвавлення економічних процесів при проведенні політики кредитної експансії, яка передбачає зниження відсоткових ставок за видані позики. Такий підхід забезпечує підвищення затребуваності кредитних ресурсів, як наслідок – капіталовкладень, посилення ділової активності окремих галузей та економіки в цілому. У фазі підйому або в умовах кризи перевиробництва, навпаки, використовуються методи кредитної рестрикції, тобто проводиться політика «дорогих грошей», що передбачає підвищення відсоткових ставок за позиками, скорочення обсягів кредитних ресурсів комерційних банків [5,6].

Наведену точку зору розвивали неомонетаристи Б. Грінуолд, Б. Ейгенгрін, Л. Саммерс, Дж. Тобін. Вони підкреслювали, що особливе значення для розвитку інвестиційних процесів мають процеси кредитування, а не просто грошові трансакції та грошова маса, яка їх обслуговує [7]. Стосовно аграрного сектору складність полягає у тому, що держава не може зобов'язати комерційні банки видавати дешевші кредити суб'єктам агробізнесу. З цією метою вона впроваджує інструменти регулювання вартості кредитних ресурсів у вигляді субсидування частини відсоткової ставки за залученими кредитними ресурсами. Складність полягає у визначення величини (частки) субсидованої ставки, яка стимулює або, навпаки, стримує попит на кредитні ресурси.

Програма здешевлення кредитів регулюється Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 300 «Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів», у якому зазначено, що компенсації підлягають відсоткові ставки за кредитами, залученими для покриття витрат, пов'язаних із закупівлею пально-мастильних матеріалів, насіння, добрив і т.п.[8].

Стосовно ролі держави в регулюванні ринку страхових послуг і тарифів для аграрного сектору варто зазначити, що вітчизняний досвід із цього питання незначний. Так, відносини у сфері страхування сільськогосподарської продукції, що здійснюється з державною підтримкою, з метою захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників і спрямоване на забезпечення стабільності виробництва в сільському господарстві, регулює Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [9]. Документом передбачено відновлення державних субсидій для здешевлення страхових премій, які було скасовано в 2008 році.

Водночас варто зауважити, що еластичність попиту на більшість видів продовольства за ціною, доходом споживачів, інфляцією та іншими факторами істотно нижча, ніж еластичність попиту на промислові товари або послуги. По-іншому, продовольство для населення являє собою товар першої необхідності у піраміді споживання. Продукти харчування споживачі завжди купують, значить, попит на продукцію сфери, в яку здійснюються інвестиції буде постійним.

Важливою умовою для цього стає необхідність підтримки на обґрунтованому рівні купівельної спроможності населення та пошуку зовнішніх ринків для сільськогосподарської продукції і продовольства, що й формуватиме привабливість галузі для інвесторів.

Заінтересованість інвесторів у капіталовкладеннях у досліджувану галузь в окремих випадках стримується такою особливістю сільського господарства, як значний розрив у часі між витратами ресурсів та одержанням продукції. Це подовжує момент повернення інвестицій, що виступає стримуючим фактором для інвестора. Більшість економістів зазначають, що при високому рівні інфляції фактор часу перетворюється на вирішальний, оскільки величина витрат на продукцію та виручка за неї стають незіставними [10, 11, 12]. Доречно розглянути цю ситуацію щодо досліджуваної галузі, враховуючи її особливість розриву у часі між витратами ресурсів та одержанням продукції. Так, інвестор здійснив інвестиції з очікуванням певного обсягу продукції за певною ціною, що й формує його виручку. За умови, що після закінчення визначеного часу ціни на вироблену продукцію зросли, отже, при гарантованому одержанні того ж обсягу продукції величина виручки також зросте. Прибуток, відповідно, також збільшиться, оскільки витрати було здійснено раніше за нижчими цінами. Звідси, більші обсяги прибутку забезпечать швидке повернення інвестицій. Як відомо, у сільському господарстві у більшості підгалузей присутній часовий розрив. Саме з цієї причини аграрний сектор економіки приваблює інвесторів. Виняток становлять комерційні банки, адже видані ними кредитні ресурси мають властивість дешевшати в умовах інфляції. Саме тому в умовах високої інфляції банки підвищують відсоткові ставки. Для приватного інвестора, інвестиційного фонду інфляція і тривалий розрив між вкладеннями й результатом виявляються позитивним фактором у прийнятті інвестиційного рішення. Лише за однієї умови, яка зводить нанівець очікуваний позитивний ефект від інфляції можуть стати неплатежі за реалізовану продукцію без передбачених та економічно обґрунтованих умов комерційного кредиту. Неспівпадання робочого періоду з періодом виробництва, зумовлене сезонністю аграрного виробництва, дуже часто зумовлює нерівномірність грошових потоків, що виступає непривабливим чинником для інвестора. З метою нівелювання подібної ситуації необхідно

розглянути можливість диверсифікації виробничої діяльності шляхом організації переробки сезонної продукції та ін.

Однією з особливостей інвестиційних процесів в аграрному секторі слід вказати стабільніше у часовому відношенні, на відміну від інших сфер діяльності, забезпечення виробництва робочою силою. Тобто в інших галузях трудові ресурси мобільніші залежно від дохідності конкретного виду бізнесу. У досліджуваній галузі, зокрема сільському господарстві, цей процес не може відбутися швидко, оскільки працівники, як правило, територіально прикріплені до відповідного підприємства [13], що двояко впливає на інвестиційні процеси. З одного боку, інвестор може розраховувати, певною мірою, у короткостроковому і середньостроковому періоді, що об'єкт інвестування буде забезпечений необхідними трудовими ресурсами. При цьому з другого боку, якщо проєкт вимагає працівників високої кваліфікації або специфічних професій, яких складно залучити через їхню відсутність, це обмежує інвестиції у високотехнологічні та інноваційні проєкти. Територіальна розосередженість сільськогосподарського виробництва зумовлює ще одну особливість інвестиційних процесів – залежність від наявності сформованої виробничо-соціальної інфраструктури агробізнесу. Ефективність вкладень у цю сферу діяльності значною мірою залежить від суміжних витрат із транспортування, реалізації, зберігання продукції. Вкладення у виробництво сільськогосподарської сировини, яка часто швидкопсувна, досить ризикові, тому для досягнення успіху необхідні наявність дорожньої інфраструктури, налагоджена система складської логістики, широка та ефективно функціонуюча торгова мережа. Водночас значимості набуває соціальна інфраструктура в аспекті залучення до роботи висококваліфікованих фахівців, які часто визначають успіх інвестиційних проєктів.

Серед вітчизняних економістів існує думка, що в теперішніх умовах важлива роль у активізації інвестиційної діяльності в галузі відводиться адміністративному ресурсу [14, 15, 16]. Очевидно, що інвестор вибиратиме об'єкт інвестування за критеріями ефективності, тобто періодом повернення вкладень, чистому приведену доходу, індексу прибутковості. При цьому часто низька прибутковість аграрного сектору у конкретному регіоні стає наслідком недосконалої системи моніторингу та економічного аналізу розвитку такого, некоректного подання

інформації. Це стосується також ситуації порівняння інвестиційної привабливості галузей та регіонів, що базується на показниках статистики, які формують усереднену кількісну інформацію, але не характеризують якісний стан об'єкта. Саме останній показник українські науковці виділяють як такий, що характеризує особливість здійснення інвестиційних процесів у галузі [17]. З одного боку нееластичність попиту на продовольство зумовлює гарантований збут продукції, навіть в умовах низького рівня доходів населення. Водночас ця умова вимагає обов'язкового втручання держави у процеси регулювання цін на продовольство у рамках проведення соціальної політики. Низький рівень доходів означає, що ціни будуть стримуватися, що уповільнюватиме ріст дохідності підприємств аграрної галузі, а відповідно, й інвестиційні процеси. Ріст доходів населення дозволяє державі послабити цінове регулювання, що прямо пропорційно через механізм розподілу прибутку аграрних підприємств позитивно вплине на інвестиційну активність. Така особливість актуальна для умов нашої країни, адже за оцінками багатьох економістів витрати на продовольство у структурі доходів населення становлять значну частку порівняно з іншими країнами [18]. Очевидно, що ріст доходів не впливає на зниження інвестиційної діяльності, бо витрати на продовольство знижуватися не будуть, навпаки, вони можуть збільшитися як в абсолютному, так й відносному вираженні за рахунок переорієнтації споживачів із продуктів із категорії «товари Гіффена» на якісніші продовольчі товари. Як відомо, ріст доходів не відбувається швидко, стрибкоподібно, а являє собою поступовий та планомірний процес.

Ще однією особливістю сільського господарства як сфери АПК вирізняється необхідність ведення природоохоронного регулювання. Недотримання технологічних процесів може привести до непоправних екологічних наслідків. Це змушує інвесторів обережно здійснювати вкладення у запровадження різних інновацій в галузі, оскільки невизначеність кінцевого результату зумовлює ризики виникнення відповідальності, що знижує ефект від інвестицій. Висока конкуренція, яка характерна для ринкової економіки, змушує всі сфери діяльності переорієнтуватися на ресурсоощадні технології виробництва. Особливий підхід до характеристик інвестицій у ресурсозбереження швидше показує сучасний стан аграрного сектору країни, ніж специфіку галузі [19, 20]. У нинішніх умовах

спостерігається скорочення державної підтримки, що зумовлено низкою чинників, таких як посилення глобалізації та європейської інтеграції, а також обмеженістю бюджету тощо. Однак можна погодитися з думкою, за якою зменшення бюджетних видатків на розвиток сільськогосподарства хоча й не критичне, проте означає, що реальне фінансування сектору зменшується, тоді як загальні витрати Державного бюджету зростають [21].

Водночас розробка стратегічної програми розвитку сільського господарства та сільських територій здійснювалася на основі урахування європейського досвіду з метою, як зазначають вітчизняні економісти-аграрники, наближення законодавства України до європейської практики; а також для: дерегуляції в агропромисловому комплексі; розвитку аграрної політики у сфері науки, освіти та інновацій; управління виробництвом і ринками в АПК; державної підтримки та оподаткування у сфері сільського господарства; розвитку сільських територій; управління ресурсами в сільському господарстві [22]. При цьому, реалізація цієї програми вимагає здійснення цілої низки заходів, зокрема: розробки відповідного методичного забезпечення процесу типологізації сільськогосподарських товаровиробників у вітчизняних умовах з тим, щоб зорієнтувати державну підтримку для малих товаровиробників, підвищення дієвості інструментів державного регулювання у напрямі технічної модернізації виробництва в окремих галузях тваринництва, дієвості та інші напрями, врегулювання процесів концентрації та монополізації виробництва, а також регулювання сільськогосподарського виробництва в рамках науково обґрунтованих вимог [23].

Особливістю сільськогосподарського виробництва, що певним чином стримує активізацію інвестиційних процесів у галузі, слід вказати численність форм господарювання на селі – широкий розвиток дрібнотоварного виробництва. Малий агробізнес, як переконає практика, завжди одержує меншу віддачу на вкладений капітал, ніж великий, що й визначає вищу інтенсивність інвестиційних процесів саме у великих інтегрованих структурах.

Інвестиції – складна економічна категорія, тому для неї притаманні свої особливості в різних розділах економічної науки. Як відомо, інвестиції – це частина капіталу, не спожитого в певний виробничий період та накопиченого з метою покриття частини витрат на різні форми інвествкладень. В економічній

теорії сутність поняття «інвестиції» склалася у таких напрямках, як класичне, марксистське, кейнсіанське та ін.

Так, однією з перших наукових шкіл, що працювали з питаннями розвитку інвестиційної теорії, були меркантилісти, які вбачали основну мету у визначенні походження багатства і відповідно джерела формування інвестиційних ресурсів [24]. Це джерело вони пов'язували із зовнішньою торгівлею та необхідністю підтримання активного торгового балансу.

Гроші у розумінні меркантилістів розглядалися як грошова форма капіталу, яка перетворюється спочатку у виробничу, а в подальшому товарну форму, що забезпечує неперервність виробничого процесу. Термін «інвестиції» меркантилістами не вживався, але вони доводили необхідність інвестування у виробничу сферу з метою збільшення багатства нації та подолання негативних явищ в економіці.

Найбільш помітний розвиток економічна теорія одержала в класичному напрямі, засновниками якої стали Д. Рікардо, Т. Мальтус. Їхні праці поглибили дослідження сутності інвестицій, було розмежовано поняття грошей і капіталу, розглянуто роль позичкових коштів у розвитку інвестицій, визначено місце накопичення та формування інвестиційних ресурсів, розглянуто питання ролі інвестицій у забезпеченні економічного зростання [25]. Однак за основну ідею класичної політекономії визнана ідея лібералізму, тобто мінімального втручання держави у економіку, а також ринкове саморегулювання.

У XIX столітті К. Маркс сформував систему поглядів на дослідження інвестиційного процесу та дійшов висновку, за яким основною функцією інвестицій є ріст прибутку. Тобто до тих пір, поки існує хоча б мінімальний прибуток від вкладених коштів, підтримується попит на інвестиції, й накопичений капітал інвестується в повному обсязі. Основним регулятором інвестиційної діяльності К. Маркс назвав прибуток, який одержується капіталістом, при цьому вплив на процес інших факторів, таких як ставки позикового проценту, ним не враховувалися.

Маржиналістська школа, прибічниками якої були У. Менгер, Ф. Візер, Е. Бем-Беварк, С. Джевонс, привнесла помітні зміни у розвиток інвестиційної теорії. Основною ідеєю маржиналістів стало уявлення економіки як системи

господарюючих суб'єктів, економічні процеси та явища пояснювалися на основі ідеї використання граничних величин. Хоча у своїх працях найбільшу увагу вони приділяли питанням ціноутворення на інвестиційні ресурси.

Неокласичний напрям продовжив дослідження маржиналістів у сфері діяльності інвестиційного ринку, формування цін на інвестиції на основі співвідношення попиту та пропозиції. Водночас А. Маршалл зробив спробу поєднання класичної, маржиналістської та історичної теорії. Основною ідеєю його досліджень стало взаємодія ринку грошей, відсотка ставки та процесу збереження. На думку автора, зниження відсоткової ставки найчастіше сприяє бажанню людей споживати більше в поточний момент часу і менше відкладати на майбутнє [26]. Разом із тим, підвищення відсоткової ставки посилює бажання до накопичення.

Саме Дж. Кейнс сформулював економічну категорію «інвестиції», у праці «Загальна теорія зайнятості, проценту і грошей» [27] розглянув питання «ефективного попиту». Це спростувало економічний закон Сея, який вважав, що пропозиція автоматично зумовлює попит. Його ідеї стали основою формування нової теорії, яка базувалася на стабілізації інвестиційного процесу на основі цілеспрямованої державної фінансової та кредитної політики, не заперечуючи принципи ринкового саморегулювання в цілому.

Основним чинником, який стимулює сукупний попит Дж. Кейнс вважав інвестиції, збільшення яких стимулює попит, а ріст платоспроможного попиту у свою чергу призводить до підвищення зайнятості населення та збільшенню національного доходу. Однак обсяг інвестицій зумовлений певними чинниками, зокрема, із ростом доходу збільшуються заощадження, але їх приріст не завжди сприяє приросту інвестицій.

Окрім цього, автор довів вплив і наявність взаємозв'язку між нормою відсотка і граничною ефективністю капіталу. Так, обсяг інвестицій наближається до значення, за якого гранична ефективність капіталу дорівнює поточній нормі відсотка. Вони співпадають в умовах рівноваги і, навпаки, при віддалені від цього стану їх величини різняться. Якщо поточна норма відсотка починає перевищувати граничну ефективність капіталу, то внаслідок меншої дохідності від вкладень інвестиційна активність знижується, частина заощаджень не буде спрямована в

інвестиції. Гранична ефективність капіталу може значно коливатися, що нейтралізує позитивний ефект від відсоткової ставки, але сприяє росту інвестицій. Необхідно враховувати, що величина інвестицій також залежить від очікувань і прогнозів інвесторів, впевненості у доцільності інвестування та рівня ризику.

Крім цього Дж. Кейнс вважав, що якщо обсяг сукупного попиту недостатній, то держава повинна на нього впливати. Інструментами для регулювання величини попиту, на його думку, повинні бути кредитно-грошова та бюджетна політика. Однак автором не враховано, що ці інструменти обмежені щодо стимулювання попиту. Оскільки схильність до інвестування залежить не лише від величини відсоткової ставки, а й від вигідності майбутніх капіталовкладень, що впливає від поняття граничної ефективності капіталу. В умовах економічної депресії оцінка економічної доцільності майбутніх капіталовкладень дуже низька і піддається значними коливанням, які нейтралізувати надто складно. Якщо при цьому відсоткова ставка залишається на відносно високому рівні, то гроші будуть вкладатися у цінні папери, а не у реальний сектор.

Головним опонентом кейнсіанства стала монетаристська теорія, яка виникла у 50-х роках XX століття. Так, монетаристи відхилили твердження Дж. Кейнса про необхідність державного впливу на економіку. Вони вважали, що внаслідок необґрунтованого використання інструментів державного регулювання і зовнішнього втручання виникають диспропорції. Окрім цього, монетаристи зробили припущення, за яким серед інструментів, які впливають на економіку доцільно віддавати перевагу саме грошовим.

Прибічники неокласичної теорії економічного зростання (Домара Е., Харрода Р. та ін.) надали проблемі економічної рівноваги нового змісту, оскільки постала необхідність виявити обставини, за яких на тривалому проміжку часу можна підтримувати високі та стабільні темпи економічного зростання, а також гарантувати абсолютне завантаження виробничих потужностей та повну зайнятість населення. Неокласики досліджували економіку в категоріях зміни рівноваги та постійних темпів росту, намагалися пояснити з позиції «економічної динаміки» процес коливання на всіх етапах економічного циклу. До нововведень неокласиків слід віднести використання показника, що характеризує залежність зміни інвестицій від зміни обсягів інвестицій та зміни величини національного доходу,

акселератора. Цей показник став доповненням до введеного Дж. Кейнсом мультиплікатором.

Серед основних результатів досліджень, проведених прибічниками неокласиків, необхідно виділити такі: створення теорії економічного зростання, яка дозволяє проаналізувати існуючі зв'язки між виробництвом, споживанням та накопиченням капіталу в умовах реальної економіки. Ця теорія стала основою для проведення подальших досліджень та виявлення коефіцієнтів і пропорцій суспільного відтворення; продовження вивчення теорії Кейнса з позиції «економічної динаміки», розгляд питання «збереження» та реального накопичення капіталу; розробки теорії кумулятивного процесу, який поєднує концепції акселератора та мультиплікатора, що сприяло виявленню кількісного взаємозв'язку національного доходу та росту інвестицій, а також систематизації чинників, які сприяють виникненню високих темпів розширеного відтворення; дійти висновку, що з метою досягнення стійких темпів росту національного доходу необхідно державне регулювання процесу накопичення капіталу у тривалому періоді, із основним напрямом антициклічної політики регулювання пропорцій між накопиченням та споживанням; обґрунтування, що інвестиційні ресурси являють собою важливий інструмент посилення потенціалу виробництва та темпів росту економіки.

Заходами, які запобігають економічному спаду при досягненні повної зайнятості, на їхню думку, виступають інструменти державного регулювання, зокрема, регулювання роздрібних цін, подохідного оподаткування, оплати праці, страхування, виплат із безробіття і т.п. Завдяки їх використанню держава має можливість забезпечувати взаємодію «мультиплікатора – акселератора» через обмеження схильності до збереження. Інвестиційна теорія стала основою для розробки антициклітичних програм, у яких увага приділяється динаміці та регулюванню інвестиційних вкладень. У теорії економічної динаміки виділяється концепція збереження, яка характеризує умови й передумови розширеного відтворення та являє собою сукупний результат актів індивідуальних заощаджень. Система рівнянь економічної динаміки містить формули накопичення капіталу, вираз розширеного відтворення, яка визначає рух накопиченої частини приросту продукції [28].

В основі теорії «економічної динаміки», а саме об'єднаної моделі англійського й американського економістів Р. Харрода і Е. Домара, яка базується для моделі першого дослідника на рівності заощаджень та інвестицій, для моделі другого – відповідність попиту і пропозиції. Науковці спробували розширити модель на довгостроковий період, оскільки кейнсіанська теорія розглядала лише депресивну економіку у короткостроковому періоді. Обсяг інвестицій та їх теорії стали основною стратегічною змінною, за допомогою яких здійснювалося регулювання економічного зростання. Технологію виробництва у цій моделі описувала функція, розроблена В. Леонтьєвим, за допомогою граничної продуктивності капіталу за умови, що праця не дефіцитна, а наявна надмірна пропозиція на ринку праці робить можливим підтримку цін на постійному рівні.

Згадані моделі доповнили одна одну, утворили цілісну модель, яка в подальшому стала основою теорії «великого поштовху» (bigpush). Ця теорія є синтезом двох концепцій: «порочного кола бідності» та «самопідтримки зростання». Заснував теорію австрійський науковець П. Розенштейн-Родан, яку пізніше стали використовувати західні економісти Х. Лейбенштайном, Р. Нурксе, Г. Зінгером, А. Хіршманом та ін. Модель відкрила залежність між темпами росту інвестиційних вкладень і темпами зростання валового національного продукту.

У подальшому некейнсіанський підхід знайшов своє відображення у працях Р. Нурксе, який запропонував з метою перетворення країн, що розвиваються, реалізовувати «збалансований набір інвестицій», та А. Хіршмана, що розробив власну версію концепції «великого поштовху».

У 60–70-ті роки групою американських дослідників (Ченері Х. та ін.) була розроблена модель економічного зростання із двома дефіцитами (twogapsmodel). Це система середньо- та довгострокових регресійних моделей, темп росту в яких встановлюється на основі величини нестачі внутрішніх або зовнішніх ресурсів. Зазначена модель дозволила обґрунтувати можливість використання іноземної допомоги для компенсації різниці між валовими внутрішніми інвестиціями та заощадженнями [29].

Інвестиції відрізняються за своїм змістом від заощаджень, і науковці-економісти стосовно цього питання вже здійснили чітке розмежування. Зокрема, на

думку В. В. Ковальова, за сприятливих умов для розвитку економіки та суспільства і низького рівня ризику більшість заощаджень, що використовуються з метою одержання корисного ефекту, перетворюються в інвестиції [30]. Як зазначає В. В. Ковальов, цей термін виник від лат. *Investio* – одягаю. Деякі автори вважають, що термін «інвестиція» походить від латинського *investire* – обкладати. У феодальну епоху інвеститурою називали одержання феодалом у власність, а єпископом в управління нових земель. Інвеститор одержував нові території й ресурси і міг сприяти збільшенню їх дохідності.

За підходом О. В. Мертенса, інвестиції в мікроекономіці це створення нового капіталу. Цілями інвестиційної діяльності у такому випадку можуть виступати розширення і розвиток матеріального виробництва, відсутність морального і фізичного зносу основних фондів, підвищення технічного забезпечення виробництва, розробка нових продуктів та освоєння нових ринків, здійснення природоохоронних заходів і забезпечення безпеки праці персоналу, інші заходи, спрямовані на забезпечення нормального функціонування підприємства в майбутньому, максимізації прибутку. За такого підходу до визначення інвестицій автором повністю розкрито цілі інвестування, у тому числі й інноваційної складової.

У процесі дослідження проведений аналіз різних підходів до розуміння поняття «інвестиції» дозволив оцінити його багатогранність (дод.А.1).

До характерних ознак інвестицій можна віднести: досягнення різних цілей: економічних, цілі менеджменту, неекономічні; перетворення різних ресурсів господарюючих суб'єктів в альтернативні види активів; відповідність до ринкових законів попиту і пропозиції на інвестиційні ресурси; ризик вкладення капіталу, тобто імовірність очікуваних результатів цілей інвестування; невизначеність термінів одержання досягнення вигід від управлінських рішень інвестора. З урахуванням перелічених ознак можна запропонувати універсальне, на нашу думку, визначення інвестицій, яке охоплює максимальне число сфер його використання на рівні суб'єкта господарювання. Так, інвестиції – це процес, який не пов'язаний зі споживанням та передбачає перетворення ресурсів господарюючих суб'єктів з однієї форми в іншу з метою одержання економічного або неекономічного довгострокового ефекту.

Поділяємо позицію дослідників, що найбільш повне визначення інвестицій наведено в Законі «Про інвестиційну діяльність» із відповідними змінами «Інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) та/або досягається соціальний та екологічний ефект» [57]

Узагальнюючи вищезазначене, пропонується визначення, яке на думку автора найповніше відображає сутність економічної категорії «інвестиції». Інвестиції – це витрати, які реалізуються у формі довгострокового цілеспрямованого вкладення капіталу у різні галузі та сфери економіки, в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності з метою одержання позитивного ефекту як для інвесторів, так і для суспільства в цілому. Таке визначення відрізняється від відомих акцентом на ціле спрямованість вкладень капіталу і наявністю певних очікувань у інвестора щодо результатів цих вкладень. Зазначення того, що вкладення може здійснюватися у різні галузі та сфери економіки, передбачає об'єднання у цьому визначенні інвестицій в матеріальну та нематеріальну сфери. Запропоноване тлумачення передбачає реалізацію інвестицій також некомерційними організаціями. Оскільки відтік фінансових інвестицій здатний посилити кризу, ця форма інвестицій завжди спроможна забезпечувати позитивний ефект для суспільства в цілому.

Разом із тим можна виділити наступні функції інвестицій, які здійснюються від їх економічної природи: відтворення основних та оборотних засобів; трансформація капіталу для одержання повнішого ефекту його власниками; підвищення виробничого потенціалу економіки, що сприяє економічному зростанню. Необхідно зазначити, що нині в сільському господарстві виділяються чотири типи господарюючих суб'єктів, які здійснюють інвестиції: великі агроформування холдингового типу, як правило, із вертикально диверсифікованою структурою агробізнесу; сільськогосподарські підприємства різних розмірів та форм власності; селянські (фермерські) господарства; господарства населення [58, 59, 60].

У сільському господарстві найбільша частка у структурі інвестицій припадає на реальні інвестиції, які називають капіталовкладеннями, що можна пояснити теперішнім незабезпеченням у галузі товаровиробниками повного

задоволення потреб у цій формі інвестицій. З іншого боку, нерозвиненість фінансового ринку стримує процеси формування ними фінансових інвестицій. Отже, капіталовкладення – це інвестиції в основний капітал, у тому числі витрати на нове будівництво, розширення, реконструкцію, технічне переозброєння, оновлення діючого ресурсного потенціалу, придбання машин, обладнання. Однак окремі науковці ототожнюють капіталовкладення та реальні інвестиції, проте останні ширші, оскільки включають вкладення у нематеріальні активи та формування виробничих запасів [61].

Зазначимо, що економічні й термінологічні словники визначають капітальні вкладення як сукупність економічних ресурсів, які направлені на відновлення та приріст основних засобів [62, 63]. До основних напрямів капітальних вкладень в аграрному секторі відносяться: будівництво об'єктів виробничого й невиробничого призначення; придбання техніки, обладнання і транспортних засобів, закладки багаторічних насаджень та їх вирощування до експлуатаційного віку; формування основного стада продуктивної та робочої худоби; заходи з поліпшенню земель.

За формами відтворення основних фондів розрізняють капітальні вкладення на: придбання цілісних майнових комплексів, нове будівництво, модернізацію, реконструкцію та технічне переозброєння діючих об'єктів, оновлення активної частини основних засобів, придбання нематеріальних активів, формування приросту виробничих запасів [64].

Для удосконалення методичного забезпечення статистичних органів стосовно інвестицій в основний капітал, у їх структурі доцільно виділяти вкладення, які характеризують безпосередні інвестиції у відтворення основних фондів. Інвестиції сільськогосподарським підприємством здійснюються у процесі ведення його господарської діяльності. Отже, інвестиційна діяльність це один із видів господарської діяльності, що являє собою важливу форму реалізації економічних інтересів, а саме підвищення конкурентоспроможності, стабільності та сталості функціонування в умовах мінливого середовища сільськогосподарського підприємства.

Так, у Законі України «Про інвестиційну діяльність» інвестиційна діяльність розглядається як сукупність практичних дій громадян, юридичних

осіб і держави щодо реалізації інвестицій [65]. За законодавством вона здійснюється у таких формах: інвестування, що здійснюється громадянами, недержавними підприємствами, господарськими асоціаціями, спілками і товариствами, а також громадськими і релігійними організаціями, іншими юридичними особами, заснованими на колективній власності; інвестування, що здійснюється органами влади і управління держави за рахунок коштів бюджетів, позабюджетних фондів і позичкових коштів, а також державними підприємствами, об'єднаннями і установами за рахунок власних і позичкових коштів; інвестування, що здійснюється іноземними громадянами, юридичними особами та державами; інвестування, що здійснюється громадянами і юридичними особами України та іноземних держав.

У вітчизняній економічній літературі проаналізовано підходи до тлумачення цього поняття та визначено, що найпоширенішими серед них є такі: «...як сукупність рішень і відповідних дій, скерованих на перетворення заощаджень у інвестицій» [66]; «...як форма одержання прибутку» [67]; як комплекс заходів і дій фізичних та юридичних осіб, які вкладають власні кошти (у матеріальній, фінансовій або іншій майновій формі) з метою отримання прибутку» [68]; «...як комплекс заходів і практичних дій юридичних і фізичних осіб (резидентів чи нерезидентів), а також держави щодо здійснення інвестицій у будь-якій формі з метою одержання прибутку або досягнення соціального ефекту» [69]; «... процес реалізації інвестицій, тобто вкладення матеріальних, фінансових ресурсів та інтелектуальних цінностей в об'єкти економіки і соціальної сфери [70]; «... послідовна сукупність дій її суб'єктів (інвесторів, учасників) щодо здійснення інвестицій з метою одержання доходу...» [71]; «...багатовекторний процес, адже йдеться, з одного боку, про різноманітні зовнішні та внутрішні джерела інвестування, а з другого – про численні напрями інвестування» [72]. Водночас А. А. Пересада, у дещо вужчому розумінні інвестиційну діяльність розглядає як інвестиційний процес, який включає такі етапи: мотивація інвестиційної діяльності; прогнозування та програмування інвестицій; обґрунтування доцільності інвестицій; страхування інвестицій; державне регулювання інвестиційного процесу; планування інвестицій; фінансування інвестиційного процесу; проєктування та ціноутворення; забезпечення інвестицій матеріально-

технічними ресурсами; освоєння інвестицій; підготовка до виробництва продукції; попередня передача та прийом до експлуатації; кінцева передача об'єкта до експлуатації [64].

Отже, до найбільш важливих характеристик інвестиційної діяльності можна віднести наступні: підпорядкованість виробничої (операційної) діяльності для створення умов до економічного зростання суб'єкта господарювання; нижча ступінь залежності від галузевих особливостей порівняно з виробничою діяльністю; нерівномірність обсягів в окремі періоди; наявність «лага запізнення» при формуванні прибутку підприємства; формує самостійний вид різнонаправлених в окремі періоди грошових потоків підприємства; інвестиційний ризик: показник чистих інвестицій характеризує темпи економічного зростання підприємства. Вважаємо, що універсальне визначення поняття «інвестиційна діяльність» буде за такого підходу: цілеспрямований специфічний процес нормативно-правового, організаційно-економічного та фінансового впливу господарюючих суб'єктів на консолідацію і перетворення ресурсів з однієї форми в іншу, що сприяє одержанню додаткового прибутку, досягненню іншого економічного, виробничого або неекономічного довгострокового ефекту, створенню умов для розширеного відтворення.

При цьому основні цілі інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств доцільно розглядати у наступних напрямках: на внутрішній розвиток – технічне переозброєння, реконструкція, модернізація, створення нових видів продукції, нарощення виробничих потужностей, зниження витрат на виробництво і реалізацію; на зовнішній розвиток – нове будівництво, придбання цілісного майнового комплексу, придбання цінних паперів і похідних цінних паперів, інтеграція та кооперація.

Узагальнюючи вищезазначене, вважаємо, що під інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств слід розуміти цілеспрямований специфічний процес нормативно-правового, організаційно-економічного та фінансового впливу суб'єкта господарювання на формування та перетворення ресурсів з однієї форми в іншу, що характеризується наявністю власних і доступністю до позикових коштів, потенційно можливих до залучення, сприятливим середовищем на основі важелів державного регулювання, які сприяють

одержанню додаткового прибутку, досягненню іншого економічного, виробничого або неекономічного потенційного довгострокового ефекту, а саме соціального та екологічного, створенню умов для розширеного відтворення і сталого розвитку сільських територій.

Разом із тим доцільно розглянути інше економічне поняття, пов'язане з інвестиційною діяльністю – це інвестиційний процес. При цьому погоджуємося з думкою науковців, що цей термін в економічній літературі практично ототожнюється з інвестиційною діяльністю. Варто зауважити, що на макрорівні інвестиційний процес розглядається як механізм взаємодії попиту і пропозиції інвестицій, зокрема, «... зведення разом тих, хто пропонує гроші, з тими, хто пред'являє попит» [73]; «... специфічний для кожного середовища механізм залучення власника коштів чи інших матеріальних цінностей до об'єкта інвестування з метою отримання доходу» [74]. Заслужовує на увагу підхід, де під терміном «інвестиційний процес» розуміють рух капіталу, а саме: «...процес відтворення і накопичення засобів виробництва і фінансів для забезпечення руху, відтворення капіталу» [75]; «... основні етапи руху інвестицій або інвестиційного процесу: по-перше, реалізація інвестиційного попиту (нагромадження) ...; по-друге, процес виробництва продукції; по-третє, реалізація продукції, одержання прибутку; по-четверте, розподіл прибутку, формування інвестиційного попиту. Сукупність вказаних стадій руху інвестицій представляє собою їх кругообіг» [76]. Логічно розуміти під цим терміном процес повторення інвестиційних циклів: «...інвестиційний цикл (період) охоплює один оборот інвестицій, тобто рух вартості, авансованої в капітальне майно, від моменту акумуляції грошових засобів до реального відшкодування» [77]; «...інвестиційний процес як безперервний процесу реалізації капітальних вкладень відбиває суть розширеного відтворення основних фондів, а інвестиційний цикл – це індивідуальний обіг капітальних вкладень» [78]; «... комплекс заходів, з моменту прийняття рішення про інвестування до завершальної стадії інвестиційного проєкту, визначається як інвестиційний цикл ...» [79]; «Інвестиційний цикл включає передінвестиційну, інвестиційну та експлуатаційну фази. Ряд інвестиційних циклів, що повторюються – це інвестиційний процес» [80]. Водночас інвестиційний процес розглядають як складова інвестиційної

діяльності «... у вужчому тлумаченні поняття «інвестиційна діяльність» застосовують термін «інвестиційний процес». Це поняття звичайно пов'язується з обґрунтуванням і реалізацією інвестиційних проєктів [81]. Слід зазначити, що найпоширенішим підходом до розуміння «інвестиційного процесу» є його тлумачення як процесу прийняття інвестиційних рішень, зокрема, «... процес прийняття і здійснення інвестиційних рішень ... інвестиційний процес виникає і протікає у внутрішньому середовищі підприємства...». Стадії інвестиційного процесу: пошук ідей; формулювання проєктів і первинний відбір; фінансовий аналіз і прийняття рішень; здійснення проєкту; моніторинг і післяінвестиційний контроль [82]; «Інвестиційний процес при здійсненні фінансового інвестування полягає у прийнятті інвестором рішення стосовно цінних паперів, у які здійснюватимуться інвестиції, обсягів і строків інвестування» [83].

Вважаємо коректною думку, за якою під інвестиційним процесом в аграрній сфері розуміють «безперервне вкладення матеріальних і нематеріальних ресурсів у прогресивні зміни системи «людина – машина – природа – науково-технічний прогрес», які забезпечують відтворення основних факторів і підвищення ефективності їх використання [84]. Отже, у такому випадку інвестиційний процес пов'язаний з механізмом фінансування використання і відтворення основних фондів, що являє собою сукупність форм і методів використання підприємством інвестицій та інших витрат для реалізації задач, пов'язаних із функціонуванням та оновленням основних фондів.

На нашу думку, у понятті «інвестиційна діяльність» основним виступає господарюючий суб'єкт та його взаємодія з іншими суб'єктами для здійснення цієї діяльності. У понятті «інвестиційний процес» на основі значення слова «процес», головна взаємозумовлена взаємодія інвестицій різних форм і рівнів. За формою інвестиційний процес – це сукупність економічних відносин, за змістом – органічна частина відтворювального процесу.

На макрорівні інвестиційний процес полягає у тому, що заощадження населення, юридичних осіб та частина доходу держави перетворюються у виробниче обладнання, будівлі й споруди, технологію, матеріали та енергію, у результаті чого відбувається розширення виробництва в масштабах суспільства. Ріст обсягів виробництва підвищує можливості для заощадження, які є

потенційними інвестиціями; заощадження, які перетворюються в інвестиції, зумовлюють розширення виробництва і т.д. Як економічне поняття на макрорівні інвестиційний процес характеризує відносини, що виникають між його учасниками з приводу формування і використання інвестиційних ресурсів з метою розширення та удосконалення виробництва.

Вважаємо, що поняття «інвестиційний процес» значно ширше, ніж поняття «інвестиційна діяльність». Унаслідок цього у рамках кожного етапу інвестиційного процесу, а не діяльності, перебігають певні процеси або підпроцеси основної інвестиційної діяльності. Так, спочатку на першому етапі відбувається мобілізація господарюючим суб'єктом інвестиційних ресурсів. Потім господарюючий суб'єкт, інвестор або інша особа, кому передано повноваження, здійснює процес планування, а саме: розробку концепції інвестиційного проєкту, попереднє техніко-економічне обґрунтування (ТЕО) проєкту, ТЕО, підготовку контрактної та проєктної документації, бізнес-план; укладання попередніх фінансових домовленостей з постачальниками і підрядниками. На завершальному етапі укладається інвестиційний договір, який визначає права та обов'язки учасників проєкту, узгодження їх дій, термінів та етапів проєкту, порядок використання і права власності на об'єкт інвестицій, план виділення та спрямування доходу від експлуатації об'єкта та інші умови. Перший етап можна назвати підготовчим, або виділенням інвестиційних ресурсів до використання. На другому етапі проводяться практичні дії з реалізації інвестицій, здійснення інвестиційного проєкту в рамках інвестиційного договору, для чого укладаються різні додаткові господарські договори. У рамках цього етапу здійснюються процеси інвестування та реалізації, а тому він може бути названий як практичний.

На третьому етапі відбувається завершення інвестиційного проєкту, виникає віддача від приросту капітальної вартості у формі доходу або досягаються інші ефекти, визначені як цілі інвестування. Зазвичай спостерігається реінвестування, тобто створений прибуток знову спрямовується у процеси інвестування. Цей етап може бути названо експлуатаційним.

Як правило, об'єднані початкові та кінцеві етапи інвестиційних процесів утворюють новий взаємозв'язок: прибуток – інвестиційні ресурси – інвестиційні

вкладення – кінцевий результат. Один оборот інвестицій, тобто рух вартості, авансованої у капітальне майно починаючи з моменту акумуляції грошових коштів до моменту їх відшкодування називається інвестиційним циклом.

Окрім цього важливим вирізняється процес контролю та аналізу, який необхідно використовувати для коригування у випадку відхилення від плану, що забезпечує постійний зворотній зв'язок та управління інвестиційним процесом у цілому. Контроль може бути внутрішнім, якщо він здійснюється лише на рівні сільськогосподарського підприємства, і зовнішнім, коли один з учасників інвестиційного процесу це держава, яка здійснює контроль за цільовим фінансуванням.

Поділяємо думку науковців, які розглядають інвестиційний процес із трьох точок зору: відтворювальна; інституціональна; функціональна [85]. В інвестиційний процес залучено як суб'єкти інвестиційної діяльності, так й інші учасники, що сприяє реалізації інвестиційного проєкту. Результати інвестиційної діяльності знаходять своє відображення в облікових документах господарюючого суб'єкта і характеризуються показниками рівня інвестицій: у підприємств – виручка, собівартість і прибуток, у держави – субсидії, компенсації та податки. Отже, під інвестиційним процесом пропонується розглядати сукупність економічних відносин, що виникають у ході послідовних етапів, дій та операцій, які не пов'язані з поточним споживанням, перетворення ресурсів з однієї форми в іншу та що здійснюється господарюючими суб'єктами з метою одержання прибутку, а також досягнення іншого економічного та неекономічного потенційного довгострокового ефекту.

Таким чином, рух інвестицій передбачає узгодженість суб'єктів інвестиційної діяльності, економічні відносини щодо здійснення інвестицій. З метою реалізації інвестиційного процесу необхідна узгодженість, як мінімум, двох учасників: ініціатора проєкту та інвестора, який виділяє інвестиційні ресурси на цей проєкт. Окрім згаданих суб'єктів, як зазначено вище, у діяльності можуть брати участь й інші суб'єкти.

Здійснення інвестиційного процесу за рівних інших умов стає можливим при поєднанні економічних інтересів учасників реалізації інвестицій. Ці відносини являють собою сукупність економічних зв'язків, що відрізняються

певними властивостями. Вони характеризують відносини суб'єктів відтворення, які володіють економічною та юридичною самостійністю, проявляють взаємну заінтересованість у здійсненні інвестицій.

Отже, процес інвестування становить невід'ємну частину господарської діяльності будь-якого господарюючого суб'єкта. Для сільськогосподарських підприємств питання інвестування найбільш актуальне, оскільки в процесі виробництва існує потреба в значних інвестиціях на підтримку основних активів та забезпечення безперебійного функціонування підприємства, а також здійснення інноваційної діяльності, що не менш важливо в сучасних умовах. Із практичного точки зору механізм здійснення інвестиційної діяльності та ефективне управління інвестиційним процесом слугують основою для формування науково обґрунтованого організаційно-економічного забезпечення їх реалізації на рівні сільськогосподарського підприємства.

1.2. Складові організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств

Основними задачами сільськогосподарських підприємств відповідно до наявних викликів сучасності, які дозволяють досягати цілей ефективного функціонування та сталого розвитку визнано забезпечення максимально можливого ресурсозбереження, підвищення темпів економічного зростання, стабілізації соціальних умов працівників та створення додаткових місць працевлаштування сільського населення, поліпшення екологічного стану навколишнього середовища. Зазначимо, що залежно від об'єкта оцінки розрізняють такі види ефективності інвестиційної діяльності: економічну; соціальну; екологічну. Деякі дослідники, окрім цього, розглядають фінансову та бюджетну ефективність [86, 87, 88]. Проте, бюджетна і фінансова ефективність властиві регіональним та національним інвестиційним проектам.

Важливою вирізняється роль системи управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарського підприємства, яка розглядається як свідомий вплив людини на об'єкти та процеси, а також на безпосередніх учасників

інвестпроектів з метою внесення впорядкованості в їх діяльність, одержання бажаного результату. Тоді управління інвестиційною діяльністю підприємства в рамках додержання принципів сталого розвитку можна розглядати як сукупність принципів, методів, форм і засобів організації сільськогосподарського виробництва з метою забезпечення розширеного відтворення, раціонального використання природних ресурсів, збереження навколишнього середовища, поліпшення соціальної сфери сільської території.

Важливо при відборі інвестиційних проектів враховувати їхній вплив на навколишнє середовище та соціальну сферу. Ще на початкових етапах розробки проекту доцільно розглядати питання, пов'язані з охороною навколишнього середовища, розвитку соціальної інфраструктури села та умов праці й проживання сільського населення, відповідно до виділених цілей обґрунтовувати альтернативні рішення. При розробці проектів до складу експертів з відбору раціональних інвестпроектів слід включати фахівців різного спрямування, що дозволить визначатися з його впливом на економічні, соціальні та екологічні цілі інвестування.

Управління процесами – основна концепція менеджменту XXI століття, хоча вперше необхідність процесного підходу була усвідомлена набагато раніше. Ця концепція відобразилася на баченні складових організаційно-економічного забезпечення. Так, з одного боку було продовжено розвиток напрямку А. Кульмана, який розглядав механізм із функціональної точки зору. З іншого – сформувався напрям «інформаційного» підходу, що одержав трактування економічних механізмів і набув розвиток у праці Л. Гурвіца, Р. Майєрсона та Е. Маскіна. Згідно з Л. Гурвіцом, економічний механізм задає велику кількість можливих виборів для економічних суб'єктів та пов'язаний з кожним із цих варіантів результатів. По іншому, механізм задає систему стимулів, а тому фактично може розглядатися як економічний інститут, який також за рахунок створення правил структурує виграші від тих або інших стратегій, формуючи систему стимулів [89]. Однак щодо об'єкта проведення дослідження – інвестиційних процесів, такий підхід використовувати недоцільно, оскільки він базується з міркувань сумісності рівноважної поведінки економічних суб'єктів за стимулами. [90].

Зазначені вище концепції доводять, що різні знання учасників ринкових відносин, наприклад, про якісні характеристики товарів та кількісні параметри їх пропозицій на ринках перешкоджає визначити рівноважні ціни та привести ринки у рівноважний стан. Більше того, можливі дії учасників ринків, які спеціально приводять до нерівноважного їхнього стану, дозволяє одержувати вигоди з подібної ситуації за рахунок завищення цін. У такому стані, зокрема, перебуває сільське господарство, де часто спостерігаються маніпулятивні дії щодо рівня цін підприємств-монополістів, які здійснюють поставки засобів виробництва сільському господарству та підприємств-монополістів, які закупають сільськогосподарську сировину у сільгосппідприємств.

Водночас для функціонального підходу до розуміння економічних інструментів характерне наступне: розуміння економічного регулювання як ланцюгової реакції взаємодії від вихідного явища до пов'язаних із ним економічними явищами; приділяється увага до впливу факторів зовнішнього середовища на економічні інструменти [91]. Разом із тим, у рамках цього підходу залишаються невирішеними питання формування та дії економічних інструментів, зокрема: не встановлено характер зв'язку між елементами; не висвітлено поєднання загального, особливого та одиничного в конкретних механізмах; не визначено результати дії механізмів.

Зазначимо, що розвиток інвестиційної діяльності підприємства розглядається тут як якісна еволюція, що передбачає модернізацію, оновлення, технічне переозброєння виробничого потенціалу, підвищення його продуктивності та супроводжується динамічними змінами ключових, значимих параметрів діяльності підприємства. Критичними для розвитку вирізняються показники, що визначають здатність підприємства до реагування на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища. Вони визначають рівноважний стан підприємства, його захищеність, стабільне здійснення відтворювальних процесів та достатній рівень зростаючої динаміки фінансово-економічних показників.

Складові організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності варто розглядати як структуровану сукупність спільності та єдності методології, методів, алгоритмів, моделей, інструментарію, прийомів створення та координації внутрісистемних відносин, а також взаємодію об'єктів із

макросередовищем. Важливо зауважити, що розробка інструментів організаційно-економічного забезпечення розвитку інвестиційної діяльності це багатоетапна послідовність систематизованих дій.

При обґрунтуванні складових організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств необхідно уточнити її цілі: по-перше, його використання повинно сприяти досягненню певних показників стану системи; по-друге, зумовлювати стійкий розвиток стану сільськогосподарського підприємства на основі розширеного відтворення виробничого потенціалу, його збалансованого розвитку, сприяючи тим самим нарощуванню виробничо-економічного потенціалу суб'єкта господарювання.

Хоча економічні інтереси учасників інвестиційних процесів різняться, однак не можна ігнорувати єдиний вектор цілей відносно поліпшення фінансово-економічного стану сільськогосподарських підприємств та модернізації їх матеріально-технічної бази. Вважаємо, що інтерес щодо поліпшення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств актуальний як для суб'єкта господарювання, так і на державному рівні, адже це сприятиме підвищенню продуктивності активної частини основних засобів виробництва, якості продукції, а відповідно – її конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках. Окрім цього, ціль відносно поліпшення фінансового стану сільськогосподарських підприємств також сприятиме зменшенню трансакцій щодо проведення процедур банкрутства підприємств, соціальній підтримці безробітної частини сільського населення, запобіганням втратам податкових надходжень у бюджеті різних рівнів.

Стосовно фінансово-інвестиційних інститутів, то для них основною метою інвестування визнано пошук найефективніших напрямів вкладення капіталу, тоді як супутнім завданням інвесторів – зниження ризиків за вкладеннями. З цією метою у побудові складових організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств необхідно передбачити інструменти страхування ризиків, які підвищуватимуть інвестиційну привабливість, що посилить інтерес до участі у фінансуванні інвестиційних процесів.

Основний економічний інтерес сільськогосподарських підприємств це модернізація та оновлення складових матеріально-технічної бази для підвищення

конкурентоспроможності продукції та ефективності виробничої діяльності. У свою чергу, з'являється гарантія одержання відповідних значень фінансових показників підприємства, і, як результат, фінансової стійкості та платоспроможності. Останнє стає умовою привабливості для інвесторів, а також для залучення в стабільно функціонуючі сільськогосподарські підприємства кваліфікованих працівників. Вищезазначене доводить, що у складових організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств доцільно передбачити урахування економічних інтересів усіх учасників.

Із цією метою доцільно розглянути повністю складний набір процедур, правил, положень, інструкцій, які регламентують поведінку учасників інвестиційних процесів сільськогосподарських підприємств, з метою визначення напрямів удосконалення інструментальної частини організаційно-економічного забезпечення. По іншому, необхідно сформувати комплекс інструментів, який би забезпечив ефективний і сталий розвиток сільськогосподарських підприємств в умовах мінливого зовнішнього середовища з урахуванням співпадання різновекторних економічних інтересів держави, фінансово-інвестиційних організацій та сільськогосподарських підприємств. Основним критерієм ефективності системи організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств виступає підвищення вартості підприємства (капіталізації) та якісне поліпшення виробничого потенціалу, що посилить конкурентну позицію на цільових ринках. При розробці складових системи забезпечення необхідно розмежувати її на організаційну та економічну частини відповідно до специфіки дії інструментів на інвестиційні процеси. При цьому необхідно також врахувати специфічні особливості інвестиційних процесів, що зумовлюють особливі вимоги до побудови складових організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності. Так, стосовно організаційного блоку необхідно виділити інструменти стимулювання інвестиційної діяльності, які мають враховувати властиві галузі відносини, форми і методи взаємодії, складність і, як правило, тривалість виробничого процесу, залежний стан товаровиробників сільськогосподарської сировини від постачальників та переробників, необхідність державної підтримки, недостатньо розвинену виробничо-соціальну інфраструктуру,

залежність від природно-кліматичних факторів, що підвищує ризики недоодержання врожаю та перетворює сільськогосподарські підприємства на малопривабливі для інвестування.

Специфіка стимулювання інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств полягає в урахуванні численних факторів, серед яких необхідно виділити життєвий цикл підприємства, рівень ризику, структуру товарного асортименту, показники фінансового стану, рівень ризику, значення операційного та фінансового левериджу, величину початкових інвестицій та періодичність вхідних грошових потоків тощо. Очевидно, що провідна роль у стимулюванні інвестиційної діяльності належить державі, яка визначає інвестиційну політику, порядок її здійснення, ринкову і виробничу інфраструктуру та інвестиційну культуру, а також інші важелі, які формують модель стимулювання інвестицій. На рівні сільськогосподарських підприємств інструментами стимулювання інвестиційної діяльності є фінансові ресурси та персонал.

Як критерій ефективності блоку організаційних важелів системи забезпечення інвестиційної діяльності можна визначити зростаючу динаміку інвестиційних вкладень при незмінному збереженні інтересів всіх учасників, що позитивно вплине на результативність економічних важелів. Основу економічної складової системи організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств становлять економічні важелі, кожний з яких характеризується варіативністю у використанні. Деякі з них мають здатність до комплексного використання, що посилює їх синергетичний ефект, активізуючи не тільки ріст інвестицій у галузь та підвищення їх віддачі, а й позитивно впливає на всю сукупність виробничих, економічних, екологічних та соціальних відносин на рівні підприємства.

Отже, під організаційно-економічним забезпеченням інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств розуміється система взаємоузгоджених інструментів впливу на учасників інвестиційного процесу, які сприяють гармонізації їх економічних інтересів, забезпечують ріст його вартості та якісне поліпшення виробничого потенціалу. Узагальнюючи вищезазначене, структурно-логічна схема складових організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарського підприємства в умовах

підвищеної динамічності зовнішнього та внутрішнього середовища має такий вигляд (дод.А.2).

Складові організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності виконують наступні функції: мотиваційну, заборонну та компенсаційну. Мотиваційна функція базується на використанні матеріальних інтересів, тобто будь-які вкладення учасника інвестиційного процесу, формуючи дохід для інвестора, підприємця та держави, створюють мотивацію до подальшого розвитку інвестиційних відносин. Тобто, досягається узгодження економічних інтересів учасників інвестиційних процесів.

Заборонна функція передбачає економічну відповідальність через правові, організаційно-економічні санкції за невиконання суб'єктом інвестиційного процесу визначених норм, правил, договірних зобов'язань та обов'язків, які призвели до певних втрат.

Компенсаційна функція тісно пов'язана з попередніми двома та означає, що за умови настання втрат одним із учасників інвестиційного процесу він буде усуненим, знівельованим або компенсованим передбаченими інструментами в системі організаційно-економічного забезпечення, що створює в довгостроковій перспективі певні позитивні мотиваційні установки, зорієнтовані на стимулювання інвестиційної активності.

У сучасних умовах суб'єкти господарювання аграрного сектору економіки гостро потребують розширеного відтворення ресурсного потенціалу, яке виступає умовою інноваційного розвитку, оскільки забезпечує економію витрат, формування та концентрацію виробництва з новими якісними характеристиками виробничих технологій та технічних ресурсів. Відомо, що процеси відтворення у сільському господарстві підпадають під дію загальних економічних законів і являють собою неперервний відновлювальний процес виробництва продукції і послуг, у якому відтворення засобів та предметів праці, трудові ресурси, послуги й виробничі відношення становлять складову частину суспільного відтворення. У класичному розумінні відтворення – це процес виробництва, який розглядається у неперервному русі та відновленні. Нині у сільському господарстві складається ситуація, коли виробництво здійснюється у рух, але не у відновлення. Така ситуація неприродна не лише для виробничих, із простим

відтворенням типовим навіть для простого натурального виробництва докапіталістичного періоду, а й для природних систем. Це характерно як для відтворення матеріальних благ, так і робочої сили, і виробничих відносин.

Зазвичай, розрізняють два види відтворення: просте та розширене. У простому відтворенні продукція у кожний період ідентична виробленій у попередні та наступні періоди. Просте відтворення забезпечує обсяги продукції ідентичні попередньому циклу виробництва продукції. Отже, розміри ресурсів, які використовуються для виробництва залишаються незмінними. Продукт, який одержано при простому відтворенні, повинен бути достатнім для відновлення ресурсного потенціалу, ураховуючи можливе погіршення його якості. Звідси, відтворення засобів і предметів праці, підтримка їх на досягнутому якісному та кількісному рівнях здійснюється у міру необхідності.

Як зазначає економіст-аграрник М. О. Борхунов, індикатором стану відтворення вирізняється валова додана вартість, а отже, при оцінці відтворювальної ситуації необхідно враховувати лише прибуткові сільськогосподарські підприємства. Однак збиткові сільгосппідприємства не можна залишати поза увагою у дослідженні, оскільки вони виконують насамперед соціально-економічну функцію. З метою створення умов для організації рентабельної діяльності сільськогосппідприємств потребує розробки ефективний механізм державної підтримки, що базується на дієвій системі регулювання цін як на сільськогосподарську продукцію, так і на матеріально-технічні ресурси. Протекціоністська спрямованість державної підтримки – це не прямий метод створення умов для розширеного відтворення у сільському господарстві [92, 93]. Використання цінового механізму як дієвого методу державного регулювання, на що вказує досвід зарубіжних країн, найдоцільніше. Вважаємо, що позитивна додана вартість виступає індикатором саме розширеного відтворення.

Існує думка, що відтворення це відновлення суспільно-економічних відносин через залучення у виробництво додаткових ресурсів із використанням науково обґрунтованих та інноваційних шляхів підвищення їх ефективного використання та збалансованих показників виробництві продукції. З метою оцінки досягнення розширеного відтворення пропонується використовувати

показники фінансово-економічної стійкості підприємства [94]. На наше переконання, такий підхід можна використовувати лише для розуміння розширеного відтворення. Для визначення можливості забезпечення розширеного відтворення використання цих коефіцієнтів на початковій стадії діяльності підприємства може привести до помилкових висновків, а, отже, його доцільно використовувати лише для підприємств, які функціонують достатньо тривалий період.

У наукових працях розглядається показник рентабельності виробництва як базовий показник характеристики відтворення у сільському господарстві. При цьому ефективний механізм державної підтримки становить обов'язкову умову функціонування підприємств аграрного сектору без порушення умов відтворення при щорічному відновленні родючості ґрунту, відтворенні трудових ресурсів, забезпеченні капіталом [95]. Тобто, дохідність та рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції не може характеризувати рівень розширеного відтворення, особливо щодо галузі рослинництва, продукція якої використовується у тваринництві. Одержання сільськогосподарської продукції при реалізації інвестиційного проєкту, наприклад, при введенні переробних потужностей на першому етапі за бухгалтерською звітністю може бути збитковим, але при цьому спрямоване на забезпечення розширеного відтворення.

Розширене відтворення – це постійно відновлювальний процес ведення виробничої діяльності у збільшених масштабах, тоді як ефективне виробництво – це виробнича діяльність у стабільних умовах, які постійно забезпечують розширене відтворення [96, 97]. Вважаємо, що таке визначення повністю охоплює усі особливості розширеного відтворення.

Відтворювальні процеси у різних галузях народного господарства подібні лише незначною мірою. Як наслідок, необхідно встановити умови та особливості, які впливають або визначають середовище для процесу відтворення сільському господарстві. Середовище відтворювального процесу у сільському господарстві формується під впливом біокліматичних, економічних, соціальних факторів, які вирізняють його специфіку та характеризують використання ресурсів і виробничо-економічні відносини, що визначають умови господарюючих суб'єктів [98]

Просте та розширене відтворення передбачає чітке додержання системи ведення господарської діяльності, збалансованість біологічних організмів, земельних, трудових і матеріально-технічних ресурсів, менеджменту, маркетингу, екології, економічних процесів. Це визначає головні фактори сільськогосподарського виробництва і капіталомісткість цієї галузі [99]. Серед основних ресурсів сільськогосподарського виробництва слід передусім розглядати: земельні ресурси, кліматичні умови, забезпеченість водними ресурсами.

Зазначимо, що у більшості досліджень підприємство (галузі) розглядаються як економіко-виробнича система, тому при оцінці та управлінні потенціалом підприємством (галузі) доцільно використовувати термін «ресурсний потенціал». Уперше поділ понять виробничий і ресурсний потенціал запропоновано у праці В. А. Свободіна, який виділив ресурсний потенціал в окрему категорію [100]. На його переконання, виробничий потенціал являє собою збалансовану частину ресурсного, що й зумовило дискусію у науковому середовищі.

Так, у економічній літературі обґрунтуються протилежні думки, в яких саме ресурсний потенціал є частиною виробничого, а не навпаки [101, 102].

Водночас теоретичні аспекти ресурсного потенціалу сільського господарства найповніше досліджено у працях [103, 104, 105], де ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств визначається наявністю, якістю та збалансованістю біологічних, природних, матеріальних і трудових ресурсів, що взаємодіють між собою і реалізують їх інтегральну спроможність виробляти адекватні обсяги та види продукції.

На нашу думку, ресурсний потенціал сільськогосподарського підприємства це здатність його трудових, матеріальних, нематеріальних, фінансових, інноваційних й управлінських ресурсів певної кількості та якості, забезпечувати досягнення цілей розвитку з урахуванням природно-кліматичних та економічних умов господарювання. Частина сукупного ресурсного потенціалу, який залучено у процес виробництва, становлять виробничий потенціал, а ресурси, не залучені у виробничих процес, слугують резервним потенціалом.

Розглядаючи питання відтворення ресурсного потенціалу, варто зауважити, що ресурсний потенціал сільського господарства постійно розвивається як у якісному, так і в кількісному відношенні. За всієї різноманітності дефініцій

ресурсного потенціалу сільського господарства, необхідно зазначити загальний набір елементів, які його складають: земля, праця і капітал, у різних визначеннях, що набувають різних форм. Отже, відтворення ресурсного потенціалу являє собою відтворення його складових (дод.А.3).

Відтворення ресурсного потенціалу сільського господарства здійснюється через економічний механізм відтворення, під яким розуміється система економічних заходів і форм реалізації на практиці процесів відтворення витрачених у виробництві факторів (ресурсів).

Зазначимо, що інвестування як процес це взаємодія між двома суб'єктами стосовно залучення додаткових ресурсів з метою приросту капіталу. При цьому процес інвестування зумовлений можливостями створення не лише однакового обсягу додаткових ресурсів, а й обсягу, який більший за початкову величину. Отже, в інвестуванні та виробництві є спільною заінтересованість у забезпеченні ефективного відтворення. Процес приросту капіталу відбувається у рамках державної інвестиційної політики фінансовими інститутами або власне товаровиробниками.

Інвестування це не лише грошові потоки як інвестиційні ресурси, а й їх обов'язкове відображення у капітальній вартості одного із суб'єктів інвестиційного процесу. Процес інвестування визнано довгостроковим вкладенням у засоби виробництва. За експертною оцінкою інших дослідників, інвестиційна система працює на відтворення у цілому, що проявляється в основному через ціль та функції інвестицій. Як відомо, система це взаємодія певних елементів, спеціально структурованих для досягнення визначеної цілі, окремі з яких стають основними. Саме вони перетворюють будь-яку систему на унікальну, навколо них формуються інші елементи, створюючи єдине ціле. При цьому окремі елементи можуть виступати самостійними системами.

Прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо інвестування відтворення ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств можливо забезпечити за умови формування відповідної системи управління за допомогою складових елементів управління інвестиційними процесами відтворення ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Так, управління інвестиційною діяльністю на рівні підприємства включає у себе наступні

елементи: інвестиційна стратегія, цілі управління, фактори управління, принципи та методи управління фактори, ресурси управління.

Отже, формується комплекс принципів, основу яких становлять загальні принципи планування діяльності підприємства, основними з яких визнано: принцип доцільності здійснення планування розвитку підприємства, за яким кожний напрям діяльності суб'єкта господарювання повинен бути обґрунтованим відповідним планом. Особливо це актуально в умовах обмеженості ресурсів та зростання їх вартості для сільськогосподарського підприємства. Незважаючи на розвиток нових підходів до управління (наприклад, модель *beyondbudgeting* [106], яка орієнтується на зовнішні бенчмарк-показники, та відповідно зниженням деталізації бюджетів), всі види планування, стратегічне, тактичне, оперативне залишаються актуальними; принцип єдності планів, що у рамках інвестиційної стратегії підприємства розглядається як така, що не повинна суперечити місії та загальнокорпоративній стратегії.

Окрім цього необхідно доповнити вищезазначені принципи загальноекономічними, а саме: ефективності, який передбачає, що розроблений план повинен дозволити досягнути максимально можливих результатів за наявного ресурсного потенціалу або заданих результатів при мінімальному використанні виробничих ресурсів; оптимальності, де найприйнятніший результат повинен бути обраним з альтернативного вибору на основі дотримання принципу ефективності; пропорційності, передбачає врахування співвідношення доступного ресурсного потенціалу та можливостей підприємства; науковості, з урахуванням причинно-наслідкових зв'язків між виробничою, комерційною, управлінською, інвестиційною діяльністю, використання у процесі планування обґрунтованих управлінських інструментів та актуальної достовірної інформації.

Серед принципів, дотримання яких необхідно забезпечити при реалізації інвестиційної діяльності слід виділити наступні [107, 108]: інтегрованості управління інвестиційною діяльністю із загальною системою менеджменту, який зорієнтований на реалізацію наявного у підприємства інвестиційного потенціалу. Виключення різновекторності цілей всіх підрозділів підприємства на різних рівнях вимагає узгодженості стратегій та оптимізації на цій основі бізнес-процесів; комплексності розробки управлінських рішень, який взаємопов'язаний

з попереднім: диверсифікація виробничої діяльності, підприємства має сформувані інвестиційну політику, зокрема, розподілу інвестиційних ресурсів. Система менеджменту інвестиційною діяльністю повинна забезпечити взаємозалежні рішення для одержання максимального результату; гнучкості та адаптивності управління – будь-яка стратегія повинна передбачати можливість коригування відповідно до змін чинників внутрішнього і зовнішнього середовища, а також результатів реалізації вже розпочатих інвестиційних проєктів; варіативності підходів при розробці управлінських рішень; орієнтації на стратегічні цілі підприємства – на підприємстві може виникнути ситуація із сформованим портфелем інвестпроєктів, які забезпечують високий рівень дохідності. При цьому він може суперечити стратегічним пріоритетам власників та менеджменту підприємства, у такому випадку проєкти відхиляються.

Основні складові процесу управління інвестиційною діяльністю щодо відтворення ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств передбачають створення, поліпшення та оптимізацію існуючих на підприємстві моделей управління, розробку підходів до управління, направлених на планування, прогнозування, організацію, облік, контроль, аналіз, мотивації (дод. Б.1).

При цьому задачі інвестиційної діяльності підприємства щодо відтворення ресурсного потенціалу можуть мати різновекторний характер та зорієнтовані на: впровадженні інноваційних технологій; оновлення складових ресурсного забезпечення; технічної модернізації; реконструкції; нового будівництва; придбання цілісних майнових комплексів; підвищення продуктивності праці; зниження собівартості продукції; підвищення якості продукції і т. п. Очевидно, що система менеджменту інвестиційними процесами щодо відтворення ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств охоплює управління розробкою та реалізацією окремих інвестиційних проєктів.

Специфіку здійснення інвестиційної діяльності сільськогосподарськими підприємствами необхідно розглядати через умови функціонування, до яких доцільно віднести природно-кліматичні умови; організаційно-економічний механізм господарювання, оскільки форма господарювання безпосередньо впливає на процеси інвестування та відтворення; інвестиційний клімат, та особливості сільського господарства.

Одним із елементів інвестиційної діяльності виступає безпосередньо інвестиційний процес, для якого необхідно забезпечити оптимальне співвідношення усіх складових системи та мінімізацію негативного впливу умов. Лише за цієї умови господарюючі суб'єкти можуть забезпечити розширене відтворення. Ефективність інвестиційного процесу оцінюється безперервністю і динамічним ростом: темпів оновлення основних фондів; рівня рентабельності виробництва; повернення кредитних ресурсів.

Взаємодія елементів інвестиційної діяльності виражається в ефективній реалізації функцій інвестицій, які становлять основу для: інноваційного розвитку діяльності; сталого розвитку сфер аграрного сектору; забезпечення житлом та об'єктами соціальної інфраструктури; скорочення безробіття і міграції сільського населення; створення умов для «зеленої» економіки, забезпечення екологічної безпеки, виробництво екологічно чистої продукції; заходи із запобігання деградації ґрунту та підвищення його родючості; забезпечення потреби сільгосптоваровиробників у матеріально-технічних ресурсах; забезпечення продовольчої безпеки.

Основна задача інвестиційної діяльності як елемента відтворювальної системи це створення достатніх ресурсів для відновлення відтворювального потенціалу з метою ведення виробництва сільськогосподарської продукції на початковому етапі – на умовах простого відтворення, на другому етапі – на умовах розширеного відтворення.

Стабільне фінансування інвестиційних процесів відтворення складових ресурсного забезпечення виробничої діяльності дозволяє підприємству не лише своєчасно привести власну техніко-технологічну базу відповідно до вимог науково-технічного прогресу, а й оперативно реагувати на зміни навколишнього середовища, гнучко адаптуватися під ринкові умови та споживчий попит. Ефективність відтворювальної політики характеризується результатом від залучення інвестицій, який виражається ростом активів підприємства та інших показників його діяльності. З цієї позиції перспективна ціль відтворювальної політики полягає у перевищенні доходів від інвестування над вкладеним інвестиційним капіталом, що в довгостроковій перспективі забезпечить зростання чистого дисконтованого грошового доходу в умовах невизначеності та ризику.

Механізм фінансування відтворювальної діяльності сільськогосподарського підприємства, невід'ємною частиною якого виступає визначення оптимального співвідношення, обсягу та структури джерел фінансування, забезпечує досягнення поставлених цілей.

Під оптимальною структурою капіталу розуміють співвідношення між власними і позичковими коштами, за якої досягається мінімальне значення показника середньозваженої вартості капіталу та максимальна вартість підприємства [109]. При цьому повинні бути досягнутими оптимальні пропорції між рівнем фінансової стійкості та рівнем рентабельності власного капіталу [110]. Змінюючи співвідношення між величинами власного і позичкового капіталу, можна істотно підвищити капіталізацію підприємства, що вирізняється основною задачею в управлінні підприємством. Зазначимо, що до складу власних джерел фінансування відтворювальних процесів включають страхові відшкодування збитку і кошти від продажу активів. Однак, якщо виникнути, вони включаються до формування резерву прибутку. Саме тому реальними внутрішніми джерелами власного інвестиційного капіталу у сільськогосподарського підприємства є накопичені амортизаційні відрахування та прибуток. Нормативи щорічних сум амортизаційних відрахувань і накопиченого прибутку встановлюються підприємством самостійно, з урахуванням його відтворювальної політики та показників ефективності використання ресурсного потенціалу.

Стосовно позичкових джерел фінансування відтворювальної діяльності, до яких підприємство найчастіше звертається у випадку дефіциту власних інвестиційних ресурсів, то вони поділяються на довгострокові, термін повернення яких становить більше року, і короткострокові, з терміном повернення менше року. Для інвестиційних цілей використовуються переважно довгострокові джерела фінансування. Серед найпоширеніших джерел інвестування на основі позичкових коштів слід вказати одержання довгострокового кредиту в банку та оформлення лізингової угоди.

За розглядом можливостей цільового фінансування відтворювальної діяльності через державні або приватні корпорації, венчурні фонди, фонди розвитку і впровадження інновацій тощо можна стверджувати, що подібні інвестиційні механізми у вітчизняній практиці не налагоджені. Емісія дольових і боргових

цінних паперів також не стала поширеним джерелом фінансування відтворювальної діяльності у зв'язку з нерозвиненістю вітчизняного фондового ринку.

Важливу роль у формуванні джерел фінансування відтворювальних процесів відіграють бюджетні засоби, які включають державні кредити, інвестиційні податкові кредити, субсидії та гранти, а також кошти, що вивільняються у результаті використання податкових пільг.

Як переконує практика, зовнішні джерела фінансування доцільно використовувати у тому випадку, коли значну частину інвестиційних ресурсів підприємство уже сформувало. Допустима частка власного капіталу має бути не менше 25–30 % від необхідного рівня фінансування проєкту. Саме ця величина, як правило, становить початковий внесок при укладанні лізингового договору.

Звідси, внутрішні джерела відіграють значну роль у фінансуванні відтворювальних процесів сільськогосподарського підприємства. Досить важливі серед них – амортизаційні накопичення. Амортизація як економічна категорія має двоїстий характер. З одного боку, вона визначає повернення раніше здійснених витрат, пов'язаних із створенням та придбанням активів [111, 112], тоді як іншого – виступає як джерело відтворення, сутність якого полягає у накопиченні фінансових ресурсів для подальшого повного або часткового оновлення ресурсів. Отже, як стає зрозуміло, розробка дієвих складових організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарського підприємства вимагає адекватної його цілям системи показників її оцінювання як у загальному на рівні господарюючого суб'єкта, так і окремих інвестиційних проєктів.

1.3. Методичні підходи до оцінки ефективності інвестиційної діяльності у процесах відтворення сільськогосподарських підприємств

Для подолання технологічного відставання аграрного сектору доведено необхідність вирішення задач з його модернізації, виведення на траєкторію сталого та якісного росту за рахунок розширеного відтворення основних засобів виробництва й активізації інвестиційної діяльності сільськогосподарських

підприємств. Результати досягнення вказаної цілі можливо виміряти кількісними показниками результативності інвестиційної діяльності на національному і регіональному рівні, основні з яких: валовий обсяг інвестицій, темп приросту валових інвестицій; приріст зовнішніх і внутрішніх інвестицій, а також чистих інвестицій.

Засновником структурного аналізу ефективності економічного розвитку прийнято вважати Франсуа Кене, який розробив першу кількісну модель економіки – баланс співвідношення між різними сегментами виробничої сфери. Економічна таблиця Кене становить теоретичну основу аналізу загальних пропорцій, що складаються у процесі виробництва і розподілу сукупного суспільного продукту. При цьому Ф. Кене досліджував матеріальні потоки між такими сферами економіки, як промисловість, сільське господарство. Саме економічну таблицю Ф. Кене можна вважати прообразом сучасних моделей міжгалузевого балансу. Ідеї Ф. Кене одержали подальший розвиток у схемах суспільного відтворення К. Маркса. З метою укрупненого аналізу економічних процесів К. Маркс поділив суспільне виробництво на два сектори, зазначивши: «Весь суспільний продукт, а, відповідно, й все виробництво суспільства розпадається на два великих підрозділи: I. Засоби виробництва, тобто товари, які мають таку форму, у якій вони повинні ввійти або, по меншій мірі, можуть ввійти у продуктивне споживання. II. Предмети споживання, тобто товари, які мають таку форму, у якій вони входять в індивідуальне споживання класу капіталістів або робочого класу. У кожному із цих підрозділів різних галузей виробництва, що відносять до цього поділу, складають одну єдину велику галузь виробництва: в одному випадку – галузь виробництва засобів виробництва, в іншому випадку – предметів споживання. Весь капітал, що використовується у кожній із цих галузей виробництва, утворює крупний підрозділ суспільного капіталу» [113]. У рамках кожного з підрозділів суспільного виробництва К. Маркс розглядав функціонування постійного капіталу (C), змінного капіталу (V) і доданої вартості (m). Ефективність економічного розвитку досягається, за Марксом, за умови виконання наступної рівності: $I (V + m) > II$.

За таких умов має місце накопичення капіталу, що є необхідною передумовою економічного зростання. Структурні дослідження К. Маркса стали

основою появи у політекономії соціалізму та фактичне втілення у вітчизняній господарській практиці так званого закону переважаючого росту I підрозділу. Вважаємо, що випереджаючі темпи росту галузей I підрозділу повинні мати місце у період індустріалізації економіки. В інші ж періоди необхідно забезпечити формування інших міжгалузевих пропорцій, які ураховують як об'єктивні потреби удосконалення продуктивних сил, так і споживчі потреби суспільства. Разом із тим, К. Марксом здійснено вагомий внесок у розуміння процесів міжгалузевої взаємодії, а поставлене ним питання пошуку оптимальних міжгалузевих пропорцій залишається актуальним і нині.

У рамках економічної теорії маржиналізму ефективність інвестицій як на мікро-, так і на макрорівні аналізувалася переважно через граничні економічні величини [114]. У загальному вважалося, що економічна система ефективна, якщо граничний (додатковий) дохід випереджає граничні витрати, необхідні для його створення. Дж. М. Кейнс та інші представники кейнсіанської економічної школи (Хікс Дж. ін.) вперше в історії економічної думки відстоювали провідну роль державного регулювання у забезпеченні високої ефективності функціонування та розвитку економіки та її окремих галузей. Із позиції кейнсіанства, в умовах економічних криз, коли механізми ринкової саморегуляції перестають бути достатньо ефективними, макроекономічна політика держави та економічна поведінка господарюючих суб'єктів, особливо великих, повинні бути максимально узгодженими, зорієнтованими на подолання кризових явищ у соціально-економічній сфері.

Окрім того, деякі представники інституціоналізму (Ланберг Ф.) звернувся до економічного розвитку, зокрема, штатів США [115]. Так, Ф. Ланберг розглядав питання чому, незважаючи на існування різних норм господарського законодавства, може бути досягнута висока ефективність функціонування американської економіки в цілому.

Узагальнення численних досліджень з питань оцінки ефективності інвестиційної діяльності свідчить, що у переважній більшості випадків автори обґрунтовують методичні підходи оцінки ефективності інвестиційних проєктів та передбачають порівняльну характеристику можливих варіантів вкладення коштів у різні інвестиційні проєкти з метою вибору найбільш прибуткового, що забезпечує

використання інвестиційного аналізу. Згадані методичні підходи базуються на припущенні, що реалізовані та планові до реалізації проєкти повинні враховувати усі витрати і результати, пов'язані з реалізацією цих проєктів. Основа такої оцінки базується на концепціях: грошового потоку, зміни цінності грошової одиниці у часі, вартості капіталу, концепція компромісу між ризиком та дохідністю, витрат втрачених можливостей. Їх поєднання становлять теоретичну основу стандартних критеріїв інвестиційного аналізу, що ґрунтується на дисконтуванні: чистої поточної вартості аналізу; внутрішньої норми дохідності; дисконтованого терміну окупності проєкту; індексу дохідності проєкту та ін.

Зазначимо, що ці методи детально розглянуто у працях вітчизняних науковців [116, 117, 118, 119, 120], за вивчення яких можна стверджувати: у сучасних умовах найбільшого поширення набула методика оцінки ефективності інвестицій на рівні господарюючого суб'єкта на основі комплексної системи взаємопов'язаних показників; ефективність інвестиційної діяльності визначається на основі оцінки ризику та дохідності портфеля інвестиційних проєктів підприємства, тому передбачити зміни параметрів стратегічного розвитку суб'єкта господарювання, які зумовлено факторами зовнішнього середовища складно; враховуючи відмінності у методичних підходах оцінки ефективності інвестиційних проєктів та інвестиційної діяльності, удосконалення алгоритму оцінки інвестиційних проєктів слугує резервом підвищення ефективності використання інвестиційних ресурсів та передумовою раціонального ведення інвестиційної діяльності.

Водночас серед зарубіжних авторів можна виділити підходи у рамках класичної (А. Сміт) і неокласичної (Р. Солоу) шкіл економічної думки; у рамках маржиналізму (А. Маршал); інституціональної (Т. Веблен) і неінституціональної (Р. Коуз) теорій.

Вважаємо, що заслуговує на увагу в межах цього дисертаційного дослідження підхід до оцінки ефективності інвестиційної політики Дж.А. Шофілда [121], який передбачає розрахунок чистого ефекту заходів інвестиційної політики.

Основними дискусійними питаннями та обмеженнями у використанні існуючих методичних підходів до оцінки ефективності макроекономічних

систем залишаються: у методичних підходах не вирішене питання як привести різні за розмірністю показники ефективності макроекономічної системи до єдиної системи виміру; в деяких методиках запропоновано експертний метод оцінки ефективності, незважаючи на його недоліки, в окремих випадках не визначено механізм відбору експертів, спроможних всебічно оцінити ефективні інвестиційного забезпечення розвитку економіки.

Узагальнюючи еволюцію методів дослідження ефективності макроекономічних систем, можна виокремити наступне: набуло поширення використання різних точних кількісних методів оцінки ефективності інвестиційної діяльності галузі сільського господарства, стратегічного аналізу та експертних оцінок; основна увага приділяється вивченню не прямого державного впливу на ефективність інвестиційного процесу, а реалізації взаємовигідних схем державно-приватного партнерства; більшість дослідників висувають думку, що у довгостроковому періоді стійке підвищення ефективності інвестиційної політики сільського господарства неможливо досягнути без створення та функціонування системи інституціональної інфраструктури.

Отже, найпоширеніші методичні підходи до оцінки інвестиційної політики узагальнено можна представити як сукупність кількох етапів: I етап – виділення основних складових інвестиційної політики; II етап – побудова багатофакторної моделі на основі врахування виділених складових інвестиційної політики; III етап – проведення оцінки ефективності інвестиційної політики з урахуванням визначених факторів; IV етап – обґрунтування рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності інвестиційної діяльності.

Зазначимо, що виділяють загальну та порівняльну економічну ефективність. Перший показник використовується для динамічної оцінки і зіставлення результатів виробничої діяльності на мікро- й макрорівнях. Порівняльна ефективність використовується при обґрунтуванні альтернативних варіантів вкладення інвестицій та відборі серед них найоптимальніших. З метою різнобічної характеристики ефективності сільськогосподарського виробництва використовується сукупність натуральних і вартісних показників, які можна поділити на три групи: рівні ефективності виробництва; фактори ефективності; зміна ефективності виробництва [122].

Як відомо, виділяють дві концепції економічної ефективності – ресурсну і витратну. У рамках концепції оцінюється ефективність використання усіх виробничих ресурсів підприємства, які використовуються у виробничому процесі через розрахунок показників фондівіддачі, землевіддачі, продуктивності праці, коефіцієнта оборотності оборотних активів, ресурсівіддачі.

Водночас використання витратної концепції дозволить визначити ефективність використання ресурсів у виробничому процесі за допомогою показників зарплатовіддачі, матеріаловіддачі, собівартості продукції, рентабельності. Для підприємств сільськогосподарське виробництво є операційною діяльністю, здійснення якої повинно забезпечувати одержання прибутку. Однак конкурентоспроможне функціонування сільськогосподарського підприємства у нинішніх умовах неможливо забезпечити без ефективності фінансової, а також інвестиційної діяльності.

У період планової економіки питанням порівняльної ефективності капітальних вкладень у своїй працях приділяв увагу відомий економіст В. В. Новожилов. Науковець пов'язував поняття ефективності з поняттям оптимальності та виділив дві задачі оптимізації: мінімізація витрат і максимізація результатів. Під загальним мінімумом затрат розуміють мінімум суми приведених витрат $(C + E_n \cdot K)$ на основі нормативного коефіцієнта ефективності капіталовкладення (E_n) [123]. Разом із тим, економісти розглядали показники абсолютної ефективності як співвідношення національного доходу до капітальних вкладень у виробничі фонди до їх приросту. Окрім того, вони враховували часовий лаг при визначенні ефекту від введення у дію виробничих фондів [124].

Нині ефективність інвестиційних проєктів визначається співвідношенням результату «Р» (ефекту) від вкладення та інвестиційних витрат, а з метою визначення народногосподарської економічної ефективності здійснення інвестиційного проєкту у вартісному виразі розраховують показники виробництва; економічні, соціальні та екологічні результати; прямі фінансові результати; обсяги залучення кредитів та позик зарубіжних країн тощо. Ефективність інвестиційних проєктів може виражатися при врахуванні витрат і результату не лише у вартісній формі, а й у натурально-речовій. Результати, які не підлягають оцінці у вартісному вираженні слугують доповнюючими

показниками народногосподарської ефективності, вони необхідні для прийняття рішення про реалізацію і державну підтримку розроблених проєктів.

Вивчаючи й порівнюючи дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців можна виділити п'ять методичних підходів оцінки ефективності діяльності підприємства: метод приведених витрат; підходи, що базуються на Cashflow – потоках платежів; комплексний системно-синергетичний підхід; логістична концепція для оцінки міри наближення до оптимального стану економічної системи; ефективне/неефективне.

Зазначимо, нині для економічного обґрунтування інвестиційних проєктів використовуються показники порівняльної ефективності за методикою Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО) на основі розрахунку чистого приведенного доходу, індексу прибутковості, терміну окупності, внутрішньої норми рентабельності, а також без урахування дисконтування [125]

Погоджуємося з думкою, що ефективність інвестиції у короткостроковому циклі можна визначити на основі наступних показників: показники рентабельності майна, необоротних активів, основних засобів; термінів окупності; витрати на утримання та експлуатацію обладнання, утримання приміщень, що припадає на 1 грн виробленої продукції. Окрім цього, науковцями пропонується система показників для визначення впливу ефективності інноваційних розробок та інвестиційних проєктів на ефективність інвестиційної діяльності підприємства в цілому [126, 127, 128].

На думку вітчизняних науковців, економічну ефективність реальних інвестиційних інвестицій доцільно охарактеризувати зміною продуктивності праці, фондівіддачі, рентабельності та інших показників ефективності діяльності підприємства за рахунок реалізації інвестиційного проєкту [129]. Так, зростання цих показників свідчить про позитивний вплив інвестицій на виробничу, і як результат, на економічну діяльність. Окрім цього, вплив інвестицій на фінансові результати визначається на основі розрахунку ефекту операційного і фінансового важеля.

Вважаємо, що розглянуті вище методичні підходи не дозволяють охарактеризувати ефективність інвестиційної діяльності сільськогосподарських

підприємств на основі оцінки кількох інвестиційних проєктів, які розпочато у різний час. Погоджуємося з думкою науковців, що соціо-еколого-економічні чинники виявляють прямий або непрямий вплив на господарську діяльність підприємства. Однак цей вплив до теперішнього часу не враховується повністю, тому плановий результат від тих чи інших інвестиційних вкладень істотно відрізняється від реально одержаного, що вимагає його коригування [130].

Комплексний аналіз відтворення основних виробничих ресурсів підприємства самостійний, більш вузький та спеціалізований напрям у рамках інвестиційного аналізу, задачею якого визначено обґрунтування раціональних управлінських рішень за варіантами можливих вкладень капіталовкладень.

При цьому, що необхідно погодитися з думкою В. М. Хобти, що доцільно формувати галузеву систему показників оцінки ефективності інвестиційної діяльності відповідно до галузевих принципів на основі сукупності цілей інвестиційної діяльності, що може бути основою для розробки заходів, спрямованих на підвищення загальних результатів діяльності підприємства [131]. Оскільки інвестиції в аграрний сектор сприяють задоволенню потреб учасників інвестиційного процесу і, в кінцевому підсумку, впливають на соціальну-економічний стан країни, регіонів та розвиток сільських територій. Отже, інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств повинна оцінюватися спеціальною системою показників. Так показники ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств мають бути критерієм та орієнтиром змін, зумовлених державним економічним регулюванням або діяльністю підприємства. Ефективність інвестиційної діяльності підприємства насамперед доцільно аналізувати порівнюючи фактично досягнуті результати з цільовими показниками. Зокрема, ефективність інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств при відтворенні виробничих ресурсів передусім повинна характеризуватися поліпшенням динаміки показників відтворення ресурсного потенціалу.

Дослідження ефективності інвестиційної діяльності в сільському господарстві ускладнюється нестачею статистичної інформації. У зв'язку із цим система показників такої ефективності може складатися із груп показників щодо впливу інвестицій на різні фактори виробництва. Так, чисті інвестиції з

розрахунку на 100 га посівної площі й мультиплікатор дозволяють охарактеризувати ефективність процесів здійснення модернізації та інноваційного розвитку, які поєднуються зі значною площею сільськогосподарських угідь в обробітку та одержання великого доходу. Показники фондівддачі і норми прибутку характеризують ефективність використання основних засобів виробництва, на поліпшення процесів відтворення яких була направлена інвестиційна діяльність. Продуктивність праці та оплата праці працівників сільського господарства показує ефективність використання трудових ресурсів, що використовують інноваційні засоби виробництва у результаті їх відтворення. Валова продукція з розрахунку на 100 га посівної площі дозволяє визначити ефективність використання землі, яка перебуває в господарському використанні. Показник загальної площі житлових приміщень, що припадає на одного сільського жителя, характеризує соціальну ефективність інвестиційної діяльності. Тоді інтегральний показник ефективності інвестиційної діяльності може бути розрахований як корінь n ступеня із добутку базових темпів росту показників, які відібрано для оцінювання інвестиційної діяльності:

Для обґрунтування системи показників ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств при відтворенні складових ресурсного забезпечення, використано наступні характеристики (дод. Б.2).

Запропонована система показників ефективності інвестиційної діяльності складається із груп показників, що характеризують рівень використання одержаних ефектів факторами виробництва. Відмінності при розрахунках інтегральних показників зумовлені метою досягнення прояву більш характерних змін при переході від базового періоду до звітнього. Система показників та інтегральні показники як у групах, так і в цілому, можуть бути розрахованими на основі річних звітів сільськогосподарських підприємств, що забезпечує їх практичне використання. Вважаємо, що за даною методикою доцільно здійснити розрахунок інтегрального показника ефективності інвестиційної діяльності шляхом добутку інтегрального показника у кожній групі на визначений експертним шляхом коефіцієнта вагомості кожної групи ефектів, які у кожному конкретному випадку (на рівні окремого підприємства) слід визначати з

урахуванням численних факторів, зокрема виробничого напрямку, родючості ґрунтів, прибутковості та ін.

Важливе місце у методичних підходах дослідження інвестиційного забезпечення відтворення виробничих ресурсів відводиться обґрунтуванню принципів, від додержання яких залежить його ефективність: визначення оптимального з точки зору фінансування відтворювальних процесів терміну корисного використання основних фондів відповідно до специфіки виробничих ресурсів; обґрунтування вибору методів амортизації на основі ранжування стратегічних задач підприємства, у тому числі екологічних і законодавчих вимог відносно максимально можливого використання, що дозволить оптимізувати амортизаційні відрахування; врахування впливу науково-технічного прогресу на оновлення виробничих засобів виробництва щодо впровадження інноваційних розробок із метою досягнення ефекту економії на витратах; урахування впливу інфляції на процес накопичення коштів, які залучаються у відтворювальні процеси, зокрема, своєчасне проведення оцінки зносу необоротних активів; визначення раціонального співвідношення між власними і позичковими джерелами фінансування відтворювальних процесів; систематичне проведення аналізу витрат на утримання морально зношених виробничих ресурсів підприємства, яке не відповідає екологічним вимогам, з метою економічного обґрунтування необхідності заміни застарілих ресурсів виробництва на інноваційніші; виявлення пріоритетів у відтворювальній політиці виробничих ресурсів з урахуванням їх стану та перспективності подальшого використання, а також нормативів прибутковості, що дозволить здійснити формування власних інвестиційних ресурсів із метою забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства та його продукції; пошуку напрямів можливого використання морально і фізично зношених виробничих ресурсів.

Очевидно, що від ефективності використання сформованого ресурсного потенціалу підприємства та інноваційної орієнтованості інвестиційної діяльності останнього залежатимуть його можливості щодо залучення додаткових ресурсів. Джерела зовнішнього інвестування потенційно можна залучити у підприємницьку діяльність, яка спроможна забезпечити одержання прибутку в передбачених обсягах з урахуванням довгострокової перспективи. Отже,

результати вивчення процесів інвестування відтворювальних процесів сільськогосподарського підприємства дасть можливість забезпечити об'єктивну оцінку сильних і слабких сторін цієї діяльності, без якої неможлива розробка ефективної інвестиційної стратегії.

Зазначимо, що однією з найбільш відомих моделей аналізу інвестиційної діяльності підприємства є модель, розроблена американським економістом Джеймсом Тобіном в 1969 році [132], згідно з якою оптимальний рівень інвестицій визначається коефіцієнтом Q відношенням ринкової вартості підприємства до балансової вартості його власного капіталу. Якщо коефіцієнт Q більше 1, поточна вартість майбутніх доходів від інвестування перевищує витрати на капітальні вкладення, а значить, шляхом їх здійснення підприємство підвищить у перспективі свою ринкову вартість. Це означає, що у підприємства існують можливості до економічного зростання та інвестори позитивно розглядають стратегічні перспективи його розвитку. У випадку, коли значення коефіцієнта менше 1, балансова вартість власного капіталу перевищує ринкову вартість підприємства, а отже, його інвестиційні можливості мінімальні. У моделі Тобіна балансова вартість власного капіталу являє собою сукупність активів підприємства за мінусом його зобов'язань. Зазначимо, що ринкова вартість підприємства визначається згідно з інформацією про його капіталізацію на основі оцінок фондового ринку, однак реально вона може бути визначена лише при реальній продажі підприємства. Очевидно, що коефіцієнт Тобіна доцільно використовувати для оцінювання інвестиційних можливостей лише для великих підприємств. Тобто, фактично коефіцієнт Тобіна не може бути використаним при аналізі інвестиційної діяльності підприємств, які не присутні на фондовому ринку.

Ще одним фінансовим коефіцієнтом, що використовується у зарубіжній практиці, є дохідність на інвестиції, або ROI (return on investment), який розраховується як відношення прибутку до величини інвестиційного капіталу. Перевагою цього коефіцієнта слід вказати простоту розрахунку та можливість оцінки ефективності інвестиційної діяльності підприємства як по його підрозділах, так і порівняно з іншими підприємствами. На основі врахування цілей аналізу, при розрахунку коефіцієнта ROI можуть використовуватися не лише різні види прибутку, а й різні види інвестицій. Вважаємо, що основний

недолік ROI пов'язаний з вимогами його максимізації не лише максимізації прибутку, а й мінімізації інвестиційних вкладень [133]. У випадку, коли менеджмент підприємства орієнтується на підвищення показника, як наслідок можуть приймати необґрунтовані рішення, зокрема, відмова від проєктів, фінансові результати яких віддалені у часі, або не розраховуються окремо від доходів підприємства. Зазначимо, що при розрахунку рентабельності інвестицій за методикою фінансового аналізу Дж. Ван Хорна використовується коефіцієнт рентабельності власного капіталу ROE (returnonequity), що характеризує прибуток на реальний акціонерний капітал, і коефіцієнт рентабельності активів ROA (returnonassets), який розраховується як відношення чистого прибутку до величини матеріальних активів [134]. Ці показники використовуються для порівняння показників двох або більше сільськогосподарських підприємств.

При цьому за методикою інвестиційної оцінки А. Дамодарана розраховується також показник дохідності капіталу ROC (returnoncapital), який співвідносить операційний дохід із капіталом, що вкладено у підприємство та являє собою суму балансової вартості боргів і власного капіталу [135]. Використання згаданого показника доцільне, коли більша частина кредиторської заборгованості поточна і не пов'язана із зобов'язаннями з виплати відсотків.

Зазначимо, що основними формами державного статистичного спостереження за капітальними вкладеннями господарюючих суб'єктів є ф.№ 2-інвестиції (квартальна) «Капітальні інвестиції» та ф.№ 2-інвестиції (річна) «Капітальні інвестиції, вибуття й амортизація активів», яка включає інформацію щодо капітальних інвестицій за рік. Так, розділ 1 «Капітальні інвестиції» обох форм включає інформацію щодо фактично освоєних (використаних) у звітному періоді обсягів капітальних інвестицій у матеріальні та нематеріальні активи за рахунок передбачених чинним законодавством джерел фінансування, без урахування суми ПДВ, та витрати на будівництво житла для подальшого продажу (передачі), які за обліком витрат не належать до капітальних інвестицій респондента. У розділі 2 «Розподіл капітальних інвестицій за джерелами фінансування» обох форм міститься інформація щодо освоєних обсягів капітальних інвестицій без урахування суми ПДВ за джерелами фінансування та з них на капітальний ремонт і в нові житлові будівлі.

Стосовно оцінювання відтворювальних процесів, найживанішою стала методика є А. Д. Шеремета, що являє собою складову комплексного аналізу господарської діяльності підприємства [136]. Ця методика охоплює аналіз складу, структури й динаміки та технічного стану основних засобів, розрахунок показників використання й ефективності основних засобів. На основі абсолютних величин за видами активів розраховується їх питома частка, значення і зміна коефіцієнта оборотних та необоротних активів за досліджуваний період.

Із метою проведення аналізу технічного стану основних засобів передбачається розрахунок таких показників: коефіцієнти оновлення, вибуття, зношення та придатності; індекс збільшення вартості основних засобів; коефіцієнт інтенсивності оновлення основних засобів. Водночас аналіз використання основних засобів передбачає розрахунок наступних показників: рівень використання виробничого обладнання; коефіцієнт екстенсивного та інтенсивного навантаження обладнання; коефіцієнт інтегрального навантаження; фондодіддача; фондомісткість.

Виконання підходу А. А. Пересади до оцінки фінансового здійснення проєкту має відбуватися таким чином, щоб усі учасники фінансування одержали вичерпну інформацію про свої частки в загальній сумі майбутнього прибутку від реалізації проєкту, а також про можливі втрати внаслідок інвестиційних ризиків [137]. Основними напрямками оцінки проєкту визначено: фінансові показники здійснення проєкту; показники економічної ефективності; аналіз чутливості; аналіз беззбитковості; оцінка ймовірності; економічна оцінка проєкту. Серед показників фінансового здійснення проєктів науковець виділяє: коефіцієнт співвідношення довгострокових запозичених коштів та акціонерного капіталу; коефіцієнт покриття; коефіцієнт абсолютної ліквідності; коефіцієнт покриття довгострокових зобов'язань; коефіцієнт співвідношення між дебіторською і кредиторською заборгованістю.

На думку вітчизняних економістів, під час аналізу відтворювальних процесів доцільно виконати планування джерел інвестицій. На початковому етапі визначається величина власних інвестицій, а у випадку їх нестачі обґрунтовується доцільність використання джерел позичкового фінансування

[138]. До сновних показників, які з цією метою використовуються, віднесено: коефіцієнт забезпечення власними коштами; коефіцієнт забезпечення довгострокових інвестицій; показники ефективності використання основних засобів; коефіцієнт інвестиційної активності; рентабельність необоротних активів.

Серед наявних однією із найбільш повних методик оцінки ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств слід вказати розроблену Г. В. Євдокимовою, яка охоплює систему показників, що дають можливість оцінити ступінь впливу інвестицій в інноваційні проєкти на господарську діяльність підприємства та його фінансові результати [139]. За цією методикою система аналізу інноваційно-інвестиційної діяльності повинна включати: аналіз показників фінансового стану підприємства, зокрема показники ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості та фінансової стабільності підприємства, за якими можна встановити скільки підприємство інвестиційно привабливе та наскільки воно здатне забезпечувати реалізацію інноваційно-інвестиційних проєктів; аналіз показників виробничої діяльності підприємства, зокрема норму прибутку, рівень рентабельності виробництва для виявлення необхідності та здатності підприємства здійснювати інноваційно-інвестиційну діяльність; SWOT-аналіз інноваційно-інвестиційного розвитку підприємства, що допоможе виявити основні фактори, які впливають на дану діяльність на підприємстві; аналіз інвестиційної діяльності підприємства, який включає визначення показників чистого дисконтованого доходу, коефіцієнт дисконтування, індекс рентабельності інвестицій, термін окупності інвестицій, коефіцієнти фінансової автономності інвестиційних проєктів, коефіцієнти результативності інвестиційної діяльності, що дасть оцінити поточний стан інвестиційної діяльності підприємства та резерви підвищення ефективності даної діяльності на підприємстві; аналіз інноваційної діяльності підприємства, із визначенням показників фінансової автономності інноваційних проєктів, терміну окупності інвестицій, спрямованих на реалізацію інноваційних проєктів, коефіцієнт ефективності інвестицій підприємства в інноваційну діяльність, показник частки прибутку від інноваційної діяльності, що дозволить надати оцінку поточного стану інноваційної діяльності підприємства, забезпеченість

інноваційної діяльності інвестиційними ресурсами та виявити резерви підвищення ефективності даної діяльності.

Вважаємо, що всю сукупність показників ефективності інвестицій доцільно поділити на три групи: виробничі; фінансові; інвестиційні.

Разом із тим, з метою проведення аналізу впливу різноспрямованої інвестиційної діяльності на результати діяльності підприємства в методиці доцільно використовувати наступні показники: рентабельність та загальна рентабельність необоротних активів, яка розраховується за доходом, досліджується у динаміці за попередні 2-3 роки; термін окупності необоротних активів, розрахований за доходом або за чистим доходом, та його зміни порівняно з попереднім періодом; витрати на утримання й експлуатацію обладнання і виробничих приміщень, що припадає на 1 грн виробленої продукції, та зміна показника порівняно з попереднім періодом.

Для однорідних інноваційно-інвестиційних проєктів система показників повинна бути такою: рентабельність основних засобів, нематеріальних активів та виробничих запасів, які розраховано за доходом і чистим прибутком, а також зміна цих показників порівняно з попереднім періодом; термін окупності основних засобів, розрахований за доходом або за чистим прибутком, та його зміна порівняно з попереднім роком.

Очевидно, що у методиці доцільно врахувати класи капіталовкладень та обґрунтувати кожному із них відповідну норму мінімального прибутку: вимушені вкладення інвестицій, які пов'язані з необхідністю захисту навколишнього середовища, підвищення надійності обладнання і техніки, безпеки на виробництві; інвестиції, які здійснюються з метою підтримки позиції підприємства на ринку та її посилення, у тому числі для посилення ділової репутації (норма прибутку до 5%); інвестиції, що забезпечують неперервність процесів виробництва, підвищення його технологічного рівня та скорочення експлуатаційних витрат (норма рентабельності 10-12%); інвестиційні проєкти, направлені на скорочення витрат, зокрема, за рахунок підвищення продуктивності праці (норма рентабельності 15%); капітальні вкладення з метою нарощування обсягів виробництва продукції та росту прибутку (норма рентабельності 20%); інвестиційні вкладення у освоєння та виробництво нових видів культур і порід сільськогосподарських тварин (з урахуванням

результатів та високого ризику, мінімальна норма рентабельності таких проєктів повинна становити не менше 25%). Зазначимо, що наведені норми рентабельності наближені і вимагають уточнення з урахуванням галузевих особливостей сільськогосподарського підприємства, що дозволить приймати оптимальні управлінські рішення.

Узагальнюючи результати вивчення методичних підходів до аналізу інвестиційного забезпечення відтворювальних процесів виробничих ресурсів, необхідно зазначити, що більшість із них являють собою складові методик фінансового та інвестиційного аналізу. Однак існуюча потреба сільськогосподарських підприємств у своєчасному та ефективному оновленні основних виробничих ресурсів потребує виділення оцінки інвестиційного забезпечення процесів відтворення виробничих ресурсів у окрему методику, яка спрямована на: визначення технічного стану основних фондів і тенденцій їх руху; виявлення потреби підприємства в оновленні основних засобів виробництва з урахуванням оцінки їх зношення; аналіз відтворювальної політики підприємства, що включає оцінку її інноваційної орієнтованості, цільового спрямування використання амортизаційних відрахувань та ефективності використання основних фондів; вивчення складу і масштабів впливу основних техніко-економічних факторів на стійкість інвестування відтворення основних засобів виробництва; виявлення внутрішніх резервів ефективності використання виробничих ресурсів та виділення пріоритетних напрямів їх модернізації й оновлення; залучення зовнішніх джерел інвестування відтворювальних процесів за рахунок підвищення інвестиційної привабливості підприємства.

Для досягнення певного розуміння ситуації узагальнено показники ефективності інвестиційних проєктів, які використовуються та пропонуються дослідниками. Так, дослідники відзначають, що підходи у вітчизняній практиці до розрахунку EVA поки що перебувають у стадії наукового дослідження. Це пов'язано із значними труднощами при його розрахунку: відсутній єдиний підхід до розрахунку цього показника; існуючі підходи у різних джерелах часто не враховують особливостей вітчизняної системи оподаткування; відсутні чіткі методичні підходи до розрахунку згаданого показника у різних галузях і, зокрема, у сільському господарстві; слабка обґрунтованість використання саме

цього показника як альтернативного показника ефективності при оцінці економічної ефективності інвестиційних проєктів; складність інтерпретації зарубіжних показників [140].

Ведеться також дискусія щодо використання показника IRR внутрішньої норми дохідності проєкту і модифікованих показників, оскільки зазначений показник має досить складну інтерпретацію, що призвело до введення «поліпшених» показників, зокрема, модифікована IRR (MIRR), ставка доходу фінансового менеджменту (FMRR) та ін. Однак порівняння їх зі ставкою дисконту може призводити до невірних висновків про ефективність проєктів. Саме тому вони не набули поширення і можуть використовуватися лише як додаткові показники ефективності проєктів.

Отже, оцінювання ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарського підприємства має базуватися на поєднанні групи показників, які характеризують та безпосередньо засвідчують ефективність інвестиційного проєкту.

Висновки до першого розділу

1. В економічній теорії сутність поняття «інвестиції» склалася у таких напрямках як класичне, марксистське, кейнсіанське та неокенсіанське. Доведено, що різнобічні погляди на проблеми інвестування призвели до створення економічних шкіл, які розробили дієві моделі інвестування та сформуvalи сучасні погляди на економічну теорію в цілому і на інвестиційні процеси зокрема, а також поглибили основні поняття, пов'язані із інвестиційною теорією.

У дисертаційному дослідженні інвестиції розглядаються як це витрати, які реалізуються у формі довгострокового цілеспрямованого вкладення капіталу у різні галузі та сфери економіки, в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності з метою одержання позитивного ефекту для інвесторів, так й для суспільства в цілому.

2. Серед характеристик інвестиційної діяльності господарюючих суб'єктів виділено наступні: підпорядкованість виробничої (операційної) діяльності для

створення умов до економічного зростання суб'єкта господарювання; нижча ступінь залежності від галузевих особливостей порівняно із виробничою діяльністю; нерівномірність обсягів в окремі періоди; наявність «лагу запізнення» при формуванні прибутку підприємства (а також інших форм ефекту); формує самостійний вид різнонаправлених в окремі періоди грошових потоків підприємства; інвестиційний ризик: показник чистих інвестицій (різниця між валовими інвестиціями та амортизаційними відрахуваннями) характеризує темпи економічного зростання підприємства.

Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств нами розглядається як цілеспрямований специфічний процес нормативно-правового, організаційно-економічного та фінансового впливу суб'єкта господарювання на формування (не пов'язане із поточним споживанням) та перетворення ресурсів із однієї форми в іншу, що характеризується наявністю власних та доступністю до позикових коштів потенційно можливих до залучення, сприятливим середовищем на основі важелів державного регулювання, які сприяють одержанню додаткового прибутку, досягненню іншого економічного, виробничого або неекономічного потенційного довгострокового ефекту, а саме соціального та екологічного, створенню умов для розширеного відтворення та сталого розвитку сільських територій.

3. Обґрунтовано, що поняття «інвестиційний процес» є більш широким, ніж поняття «інвестиційна діяльність». Він здійснюється за такими етапами: мобілізація господарюючим суб'єктом інвестиційних ресурсів; процес планування, а саме: розробка концепція інвестиційного проєкту, попереднє техніко-економічне обґрунтування (ТЕО) проєкту, ТЕО, підготовка контрактної та проєктної документації, бізнес-план; укладання попередніх фінансових домовленостей із постачальниками і підрядниками; укладання інвестиційного договору, який визначає права та обов'язки учасників проєкту, узгодження їх дій, термінів та етапів проєкту, порядок використання і права власності на об'єкт інвестицій, план виділення та спрямування доходу від експлуатації об'єкту та інші умови.

4. Сільськогосподарське підприємство у своїй господарській діяльності повинно орієнтуватися до додержання принципів сталого розвитку, то

відповідно його інвестиційну діяльність доцільно розглядати як у єдності трьох систем: економічної, екологічної та соціальної та відповідно у рамках цих систем визначати цілі та завдання. Отже, управління інвестиційною діяльністю підприємства в рамках додержання принципів сталого розвитку можна розглядати як сукупність принципів, методів, форм і засобів організації сільськогосподарського виробництва з метою забезпечення розширеного відтворення, раціонального використання природних ресурсів, збереження навколишнього середовища, поліпшення соціальної сфери сільської території.

5. Доведено, що інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств є постійно відновлювальними процесами, які вбудовані у комплекс взаємодії різних інструментів організаційного та економічного характеру, та має вплив на розвиток суб'єкта господарювання та економіки галузі в цілому.

Виділено складові інструменти організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств та узагальнено його теоретичне поняття, яке полягає в наступному: це система методів та важелів регулювання, які впливають на об'єкт управління – інвестиційні процеси в сільськогосподарському виробництві, на основі яких забезпечується задоволення економічних інтересів його учасників, досягається ріст капіталізації та якісне удосконалення виробничого потенціалу підприємства.

6. Складовими управління інвестиційною діяльністю щодо відтворення ресурсного потенціалу підприємства є: інвестиційна стратегія, цілі управління, фактори управління, принципи та методи управління на фактори, ресурси управління, яка є частиною системи менеджменту, яка включає в себе об'єкти та суб'єкти управління. У якості суб'єктів управління виступає власники підприємства, менеджери вищої, середньої ланки, а у якості об'єктів виступають інвестиційні проекти щодо нового будівництва, технічного переозброєння, модернізації, оновлення, придбання цілісних майнових комплексів, нематеріальних активів, формування запасів оборотних активів, а також джерела інвестиційних ресурсів, ризик, тощо.

Основні складові процесу управління інвестиційною діяльністю щодо відтворення ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств передбачають створення, покращення та оптимізацію існуючих на підприємстві

моделей управління, розробку підходів до управління, які включають планування, прогнозування, організацію, облік, контроль, аналіз, мотивації.

7. Узагальнення численних досліджень з питань оцінки ефективності інвестиційної діяльності свідчить, що у переважній більшості випадків автори обґрунтовують методичні підходи оцінки ефективності інвестиційних проєктів та передбачають порівняльну характеристику можливих варіантів вкладення коштів у різні інвестиційні проєкти з метою вибору найбільш прибуткового, що передбачає використання інвестиційного аналізу. Ці методичні підходи базуються на припущенні, що реалізовані та планові до реалізації проєкти повинні ураховувати усі затрати та результати, пов'язані із реалізацією цих проєктів. Основа такої оцінки базується на концепції грошового потоку, концепція зміни цінності грошової одиниці у часі, концепція вартості капіталу, концепція компромісу між ризиком та дохідністю, концепція витрат втрачених можливостей. Їх поєднання становлять теоретичну основу стандартних критеріїв інвестиційного аналізу, що базується на дисконтуванні: чистої поточної вартості аналізу; внутрішньої норми дохідності; дисконтованого терміну окупності проєкту; індексу дохідності проєкту та інших.

8. Узагальнюючи еволюцію методів дослідження ефективності макроекономічних систем, можна зробити наступні висновки: набуло поширення різних точних кількісних методів оцінки ефективності інвестиційної діяльності галузі сільського господарства, стратегічного аналізу та експертних оцінок; основна увага приділяється вивченню не прямого державного впливу на ефективність інвестиційного процесу, а реалізації взаємовигідних схем державно-приватного партнерства; більшість дослідників висувають думку про те, що у довгостроковому періоді стійке підвищення ефективності інвестиційної політики сільського господарства не можливо досягнути без створення та функціонування системи інституціональної інфраструктури.

9. З метою проведення аналізу ефективності інвестиційної діяльності у сільському господарстві необхідно використовувати систему вартісних та натуральних показників, а також інтегральний показник, який в динаміці дозволить охарактеризувати досягнутий ефект від інвестиційної діяльності для сільського господарства.

Встановлено, що на сьогодні унаслідок відсутності необхідної статистичної інформації практично не можливо розрахувати показники екологічної ефективності інвестиційної діяльності. Для розрахунку цих показників доцільно уточнити із загального обсягу тих інвестицій в основні засобів, використання яких сприяє охороні та раціональному використанню водних ресурсів, охороні та раціональному використанню земель, охороні атмосфери.

10. Основними формами державного статистичного спостереження за капітальними вкладеннями господарюючих суб'єктів є ф. № 2-інвестиції (квартальна) «Капітальні інвестиції» та ф. № 2-інвестиції (річна) «Капітальні інвестиції, вибуття й амортизація активів», яка включає інформацію щодо капітальних інвестицій за рік.

З метою проведення аналізу технічного стану основних засобів доцільно розрахувати такі показники: коефіцієнти оновлення, вибуття, зношення та придатності; індекс збільшення вартості основних засобів; коефіцієнт інтенсивності оновлення основних засобів. Водночас, аналіз використання основних засобів передбачає розрахунок наступних показників: рівень використання виробничого обладнання; коефіцієнт екстенсивного та інтенсивного навантаження обладнання; коефіцієнт інтегрального навантаження; фондівіддача; фондомісткість.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАКТИКИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Сучасний стан та тенденції виробництва сільськогосподарської продукції суб'єктами корпоративного сектору економіки

Сільське господарство України – одна з провідних галузей економіки України, що окрім стабільного забезпечення населення країни якісним, безпечним, доступним продовольством, вирізняється помітним внеском у вирішення продовольчого питання у світі, а також за умови додержання принципів сталого розвитку сприяє вирішенню екологічних аспектів у сільськогосподарському виробництві та соціальних проблем сільських територій. Отже, на сьогодні сільське господарство це одна з провідних галузей економіки України, з часткою у ВВП майже 10%. Основним завданням сільського господарства визначено забезпечення населення країни продовольством та постачання сільськогосподарської сировини для переробної промисловості [141]. Окрім цього, за даними 2020 р. понад 14% населення здійснюють діяльність у сільському господарстві,. Для порівняння, у Німеччині частка сільського господарства становить 0,82% у ВВП, і лише 1,17% населення працює у згаданому секторі [142].

Із підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2014 р. та початком її економічного впровадження з 2016 р., аграрний сектор України також перебуває на шляху до реформ. Сталий розвиток економічної і соціальної інфраструктури у сільській місцевості, посилення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, підвищення якості й безпеки сільськогосподарської продукції, збереження природних ресурсів та наближення до стандартів ЄС стали пріоритетами у розвитку сільського господарства. Зазначимо, що серед пріоритетів ЄС та України особлива увага приділяється збереженню й підтримці малих і середніх сільськогосподарських підприємств. Водночас значна кількість національних і міжнародних проєктів та установ також орієнтуються у своїй діяльності на розробку заходів щодо розвитку цих

форм сільського господарства та здійснюють практичні дії стосовно їх участі у процесі реформ.

Як доводять статистичні дані, за останні роки відбулися відповідні зміни у структурі продуцентів формування товарної пропозиції сільськогосподарської продукції. Так, господарства населення поступаються перед сільськогосподарськими підприємствами у виробництві продукції сільського господарства: у 2010 р. частка останньої групи виробників сільськогосподарської продукції становила 48% від загального обсягу виробництва, а вже у 2020 р. ця частка виросла до 59%. За період аналізу спостерігається зростання виробництва валової продукції у сільськогосподарських підприємствах на 75 %, у тому числі рослинництво – на 87,5 %, тваринництво – 30,6 % (рис. 2.1).

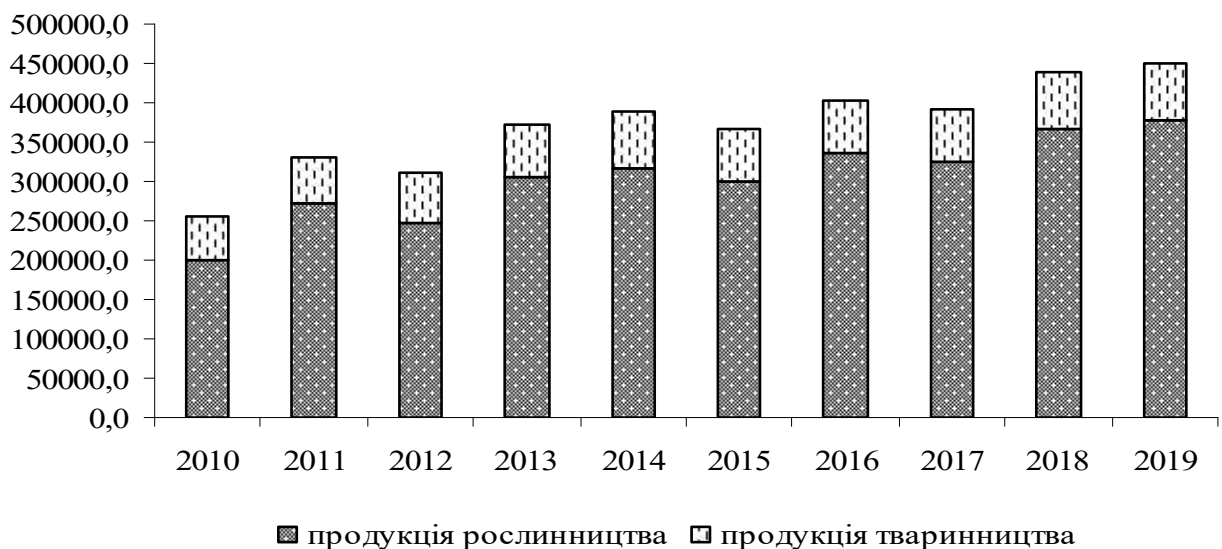

Рис. 2.1. Динаміка виробництва валової продукції сільськогосподарськими підприємствами, млн грн

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Разом із тим, за період 2010-2019 рр. у корпоративному секторі аграрної економіки простежуються поглиблення галузевих деформацій при виробництві сільськогосподарської продукції, що зумовлено насамперед вищим рівнем рентабельності продукції рослинництва порівняно з тваринництвом, орієнтація на зовнішні ринки, і значно нижчими інвестиційними ризиками, а також наявність потужних стимулів від держави у вигляді компенсації експортного ПДВ.

Встановлено, що у 2020 р. проти 2019 р. відбулося зниження виробництва валової продукції в сільськогосподарських підприємствах на 14 %, у тому числі

рослинництво – 0,9 %, тваринництво – 16,5 %. Ця тенденція була зумовлена пандемією та погодними умовами, що негативно вплинуло на розвиток сільського господарства України. Стосовно пандемії, то значних втрат через обмеження, пов'язані з нею, агросектор України не зазнав. Вважаємо, що значно чутливішими до пандемії коронавірусу виявилися малі виробники, які безпосередньо реалізовували свою продукцію на ринку, зокрема тваринницький сектор, а також виробники ранніх овочів.

Одним із дестабілізуючих чинників, який вплинув на всіх представників агробізнесу – це зменшення попиту на зовнішніх ринках, насамперед на продукцію тваринництва. Проте стосовно продукції рослинництва значного скорочення попиту для України не відбулося [143]. У структурі виробництва валової продукції рослинництва найбільшу частку становлять зернові та технічні культури (головним чином соняшник) (рис. 2.2).

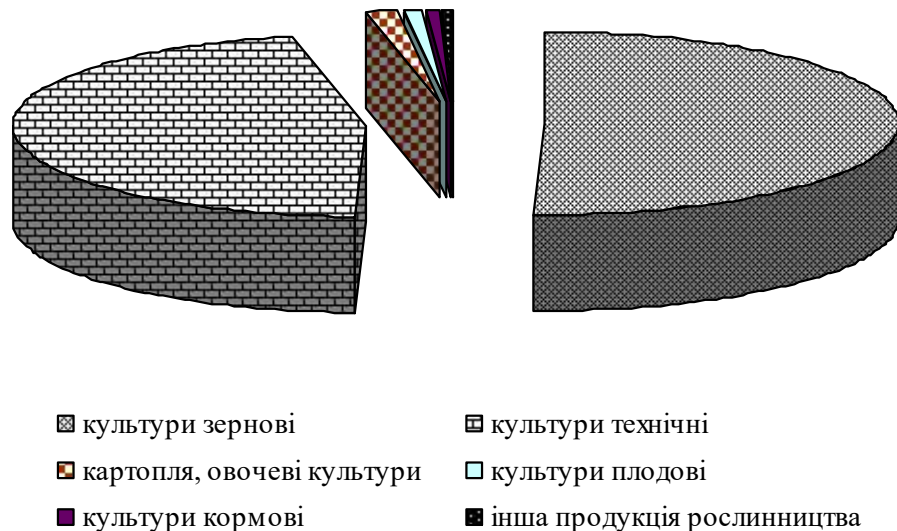

Рис. 2.2. Структура валової продукції рослинництва сільськогосподарських підприємств за 2019 р., %

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Відомо, що сільськогосподарські підприємства не орієнтуються на виробництво плодово-овочевої продукції, що викликано високим рівнем трудомісткості виробничих процесів, збитковістю виробництва та низьким рівнем конкурентоспроможності з імпоротною продукцією за ціною та якістю. Отже, нині сільськогосподарські підприємства спеціалізуються головним чином на вирощуванні зернових і технічних культур. Подібна ситуація зумовлена

насамперед стратегічним значенням зернових культур не лише в Україні, а й в усьому світі, адже зернові являють собою основу кормової бази у тваринництві. Окрім цього, зерно слугує основним енергетичним джерелом життєдіяльності людського організму, оскільки у структурі харчових продуктів на зернові та зернобобові культури припадає 76% [144].

Встановлено, що за обсягами виробництва соняшнику і соняшникової олії Україна є безперечним лідером, а за обсягами вирощування кукурудзи Україна впевнено посідає 4-те місце. При цьому в Україні вирощується 400 видів гібридних сортів згаданої сільськогосподарської культури. Протягом 2000-2019 рр. валове виробництво зернових культур зросло в 3 рази, олійних – 6,1 раза як за рахунок підвищення рівня урожайності, так і збільшення посівних площ (рис. 2.3).

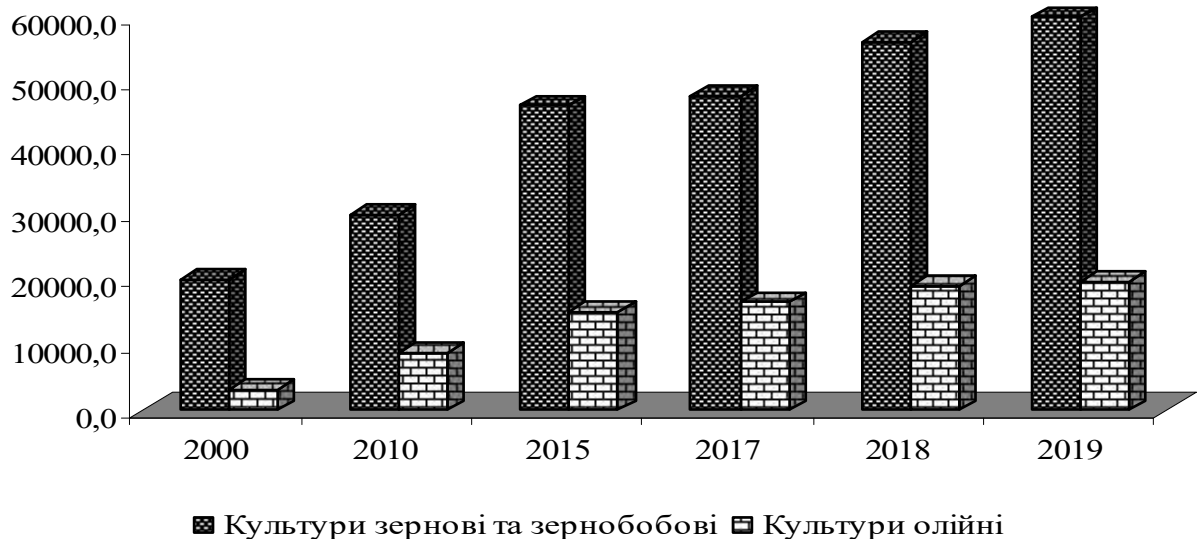

Рис. 2.3. Динаміка валового виробництва зернових та олійних культур в сільськогосподарських підприємствах України, тис. т

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Очевидно, що відповідно до виробничої спеціалізації відбувається формування основних складових матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств, оскільки останні орієнтуються на придбання відповідного набору сільськогосподарської техніки. Як наслідок, відбувається процес монополізації виробництва зернових висококонцентрованими сільськогосподарськими підприємствами (табл. 2.1).

За наведеними даними, в 2019 р. 2987 господарств корпоративного сектору аграрної економіки (або 8,6 % від загальної кількості) зібрали 38,9 млн т

зернових, що становить 64,9 % від валового збору в аналізованих суб'єктах господарювання у сфері агробізнесу.

Таблиця 2.1

Групування підприємств за розмірами площі, з якої зібрано врожай культур зернових та зернобобових, 2019 р.

Показник	Кількість підприємств		Валовий збір		Урожайність, ц з 1 га
	одиниць	до загальної кількості, %	тис. т	до загального обсягу виробництва, %	
Підприємства	34673	100,0	59982,1	100,0	53,7
Із них з площею, га:					
до 100,00	21160	61,0	2426,4	4,0	35,8
100,01-200,00	3665	10,6	2388,3	4,0	44,6
200,01-500,00	4095	11,8	6334,1	10,5	47,6
500,01-1000,00	2766	8,0	9941,4	16,1	50,3
1000,01-2000,00	1917	5,5	14031,0	23,4	52,7
2000,01-3000,00	562	1,6	7667,6	12,8	56,2
понад 3000,00	508	1,5	17193,3	28,7	65,4

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Результати групування демонструють, що із зростанням зібраних площ відбувається підвищення рівня урожайності аналізованих сільськогосподарських культур, що виступає свідченням активного впровадження товаровиробниками інноваційних технологій їх вирощування. Лідерами з вирощування зернових визнано провідні агрохолдинги, які володіють потужним земельним банком, серед яких Укрлендфармінг, Агропросперіс та ін.

Зазначимо, що пшениця залишається однією з найпоширеніших зернових культур України. Щорічно близько 45% загальних посівних площ під зерновими культурами становить саме пшениця. У 2020 р. внаслідок складних кліматичних умов було втрачено понад 1,1 млн га посівів, що й призвело до істотного скорочення обсягів виробництва цієї культури. Найзатребуваніші озимі сорти культури – майже 96% від загального виробництва. У середньому за останні три роки валовий збір пшениці в усіх категоріях господарств знаходився на рівні 18,3 млн т при середній урожайності 29,4 ц/га.

Основне виробництво пшениці сконцентровано в сільськогосподарських підприємствах. У загальному виробництві їхня частка досягає 79-82%. Загальна кількість суб'єктів господарювання, що здійснювали вирощування пшениці в 2019 р., без урахування господарств населення становила 21,8 тис. одиниць.

Частка ТОП-20 виробників у валовому зборі пшениці в сільськогосподарських підприємствах у 2019 р. склала 9,6% (у 2018 р. 8,4%). Зазначимо, що в 2005 р. на двадцять найбільших виробників пшениці припадало лише 2,2%.

Водночас кукурудза останніми роками повністю виправдовує назву «цариця полів», ставши однією із найбільших прогресуючих за обсягами пропозиції зернових культур на ринку України. Активне нарощування обсягів виробництва насамперед пов'язане із зростанням попиту на зовнішніх ринках. Так, у середньому за останні три роки валовий збір кукурудзи в усіх категоріях господарств досягнув 18,58 млн т при середній урожайності 52,5 ц/га.

Основними виробниками кукурудзи є господарства корпоративного сектору аграрної економіки із часткою в загальному виробництві 80-84%. Загальна кількість суб'єктів господарювання, які вирощували кукурудзу, протягом останніх трьох років продовжувала збільшуватися, досягнувши в 2019 р. 13,3 тис. одиниць (8,3 тис. у 2017 р., 11,7 тис. у 2018 р.). Зауважимо, що в 2019 р. кукурудза стала основною культурою, якою пересівали втрачені посіви озимих, чим пояснюється істотне збільшення посівних площ під кукурудзою в 2019 р. – на 28% порівняно з 2018 р. Частка ТОП-20 виробників в валовому зборі кукурудзи в сільськогосподарських підприємствах у 2019 р. зросла до 21,7% (19,6% у 2018 р.). У 2005 р. на двадцять найбільших виробників кукурудзи припадало 19,3%.

Соняшник – основна олійна культура, а також традиційно одна із найприбутковіших культур у рослинництві, зважаючи на стабільно високий платоспроможний попит на культуру підприємств олієжирового комплексу (ОЖК) України. Наявність гарантованого ринку збуту стимулював товаровиробника до активного нарощування обсягів виробництва культури. Від початку 2000-х років поточні обсяги виробництва соняшнику збільшилися у понад 2 рази. Зазначимо, що переробні потужності ОЖК України зросли від 3,5 до 9,5 млн тонн переробки соняшнику на рік. У середньому за останні три роки валовий збір соняшнику в усіх категоріях господарств склав 7,94 млн т при середній урожайності 16,6 ц/га.

Основними виробниками соняшнику є суб'єкти підприємницької діяльності в сфері агробізнесу. Частка таких у загальному виробництві досягає 82-85%. Загальна кількість суб'єктів господарювання, які вирощували соняшник у 2019

р., без урахування господарств населення становила 21,0 тис. одиниць (у 2018 р. – 21,3). Частка ТОП-20 виробників у валовому зборі соняшнику в сільськогосподарських підприємствах у 2019 р. склала 6,2% (у 2018 р. – 6,0%). У 2005 р. на двадцять найбільших виробників соняшнику припадало 3,6%.

Найзначнішим у структурі виробництва соняшнику виявився показник сільськогосподарських підприємств із посівною площею 200-1000 га, частка яких у структурі валового збору становила 65,1 % (табл. 2.2). Зауважимо, що це переважно середні суб'єкти підприємницької діяльності у сфері агробізнесу, які спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва.

Таблиця 2.2

Групування підприємств за розмірами площі, з якої зібрано врожай соняшнику, 2019 р.

Показник	Кількість підприємств		Валовий збір		Урожайність, ц з 1 га
	одиниць	до загальної кількості, %	тис. т	до загального обсягу виробництва, %	
Підприємства	22251	100,0	13088,6	100,0	27,0
Із них з площею, га:					
до 100,00	13602	61,1	1051,2	8,0	21,8
100,01-200,00	2821	12,7	1090,2	8,3	26,4
200,01-500,00	3313	14,9	2830,2	21,6	26,8
500,01-1000,00	1510	6,8	2865,6	21,9	27,1
1000,01-2000,00	736	3,3	2819,5	21,6	27,9
2000,01-3000,00	175	0,8	1178,5	9,0	27,9
понад 3000,00	94	0,4	1253,4	9,6	30,1

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Погоджуємося з думкою науковців, що більшість сільськогосподарських підприємств при вирощуванні соняшнику порушують сівозміни. Це спричиняє висушування ґрунту, зумовлює накопичення інфекційного початку захворювань грибного і бактеріального походження, поширення вовчка та шкідливих комах. Окрім цього посилюються водна й вітрова ерозії ґрунту, виснаження (винос поживних речовин) останнього [145].

За результатами дослідження, у структурі виробництва продукції тваринництва сільськогосподарських підприємств домінує вирощування сільськогосподарських тварин та продукція яєчного птахівництва (рис. 2.4).

Як свідчить деталізований аналіз, нарощування виробництва м'яса в господарствах корпоративного сектору аграрної економіки було досягнуто за

рахунок зростання одержання м'яса птиці майже 27,9 раза та свиней – 4,6 раза, що компенсувало зниження виробництва яловичини (табл. 2.3).

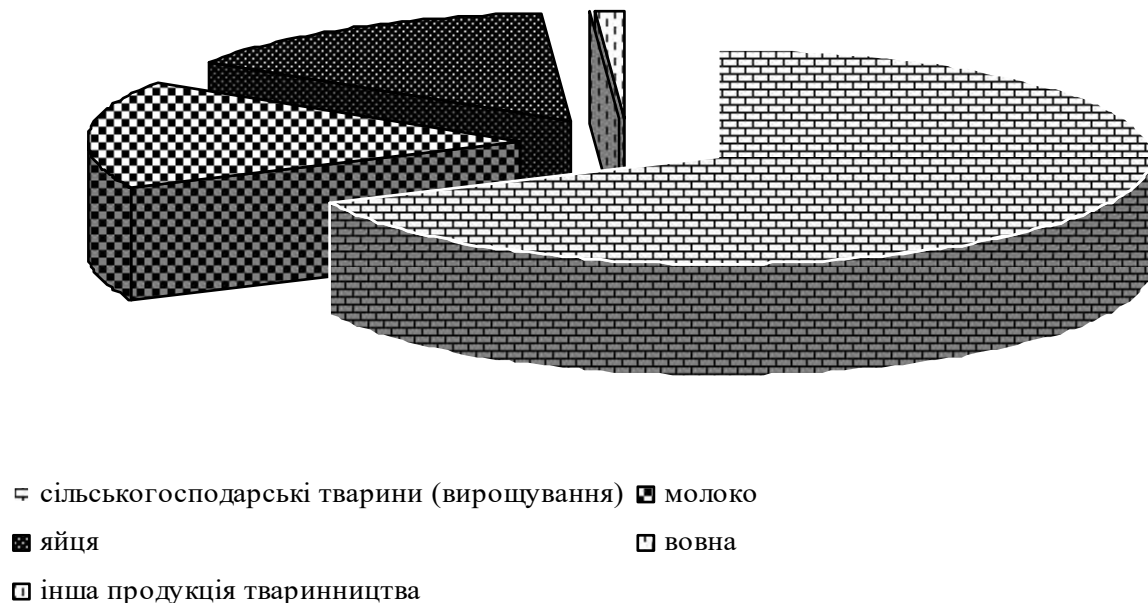

Рис. 2.4. Структура виробництва продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах, %

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Таблиця 2.3

Динаміка вирощування м'яса сільськогосподарських тварин у господарствах корпоративного сектору аграрної економіки, тис. т (у живій масі)

Показник	Рік					2019 р., %, до	
	2000	2010	2017	2018	2019	2000 р.	2019 р.
Сільськогосподарські тварини	556,4	1638,5	2056,5	2220,1	2331,1	419,0	105,0
У тому числі за видами:							
велика рогата худоба	371,0	174,6	151,4	145,2	143,9	38,8	99,1
свині	117,6	411,8	531,3	529,6	546,1	464,4	103,1
Птиця свійська всіх видів	58,7	1047,2	1369,7	1541,2	1637,3	2789,3	106,2

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

За наведеними даними, сільгосппідприємства у 2019 р. порівняно із 2018-м збільшили обсяг вирощування продукції тваринництва на 7,4%, у тому числі птиці – на 10,3%, свиней – на 1,7%, проте зменшили обсяг вирощування великої рогатої худоби на 0,8%, овець і кіз – на 7,7%. Відношення загального обсягу вирощування сільськогосподарських тварин до обсягу їх реалізації на забій становило 101,2% (у 2018р. – 103,1%).

Очевидно, що існуюча структура виробництва м'яса в господарствах корпоративного сектору аграрної економіки не забезпечить повною мірою потужності м'ясопереробної промисловості, де існує дефіцит сировини у вигляді яловичини для виробництва м'ясних та ковбасних виробів.

Встановлено наявність недостатніх обсягів виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами, де протягом досліджуваного періоду валове виробництво молока знизилося на 25,7 %, головним чином за рахунок скорочення поголів'я корів (рис. 2.5). Так, для нарощування в 2030 р. поголів'я ВРХ до 1,75 млн голів, виробництва молока до 11 млн т із спрямуванням на переробку 9 млн т щорічно потрібно інвестувати в галузь 90 млрд грн. Держава в такому випадку має виступати активним учасником, узявши за приклад інструменти підтримки в ЄС, де від 50% витрат виробників компенсується державою [146].

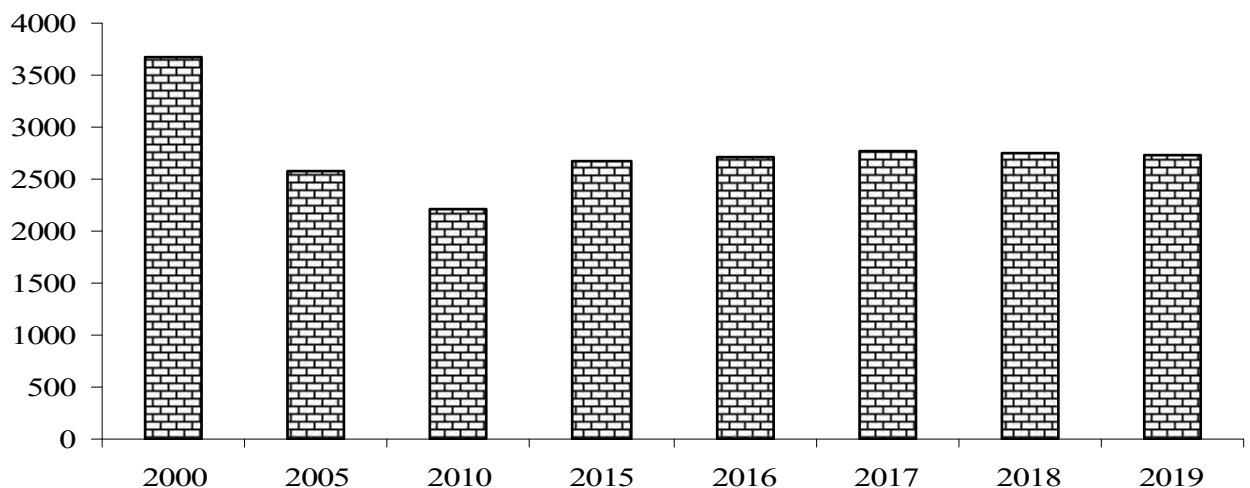

Рис. 2.5. Динаміка валового виробництва обсягів молока в сільськогосподарських підприємствах, тис. т

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Вважаємо, що стратегічним пріоритетом країни у розвитку молочного скотарства повинна стати комбінована модель, тобто орієнтування на розвиток індустріальних ферм і перетворення одноосібних домогосподарств у сімейні ферми. Так, нині у тваринництві корпоративного сектору аграрної економіки спостерігається посилення процесу монополізації виробництва висококонцентрованими сільськогосподарськими підприємствами, що в подальшому

може призвести до негативних наслідків у продовольчому забезпеченні країни. Результати групування свідчать, що понад 50 % поголів'я великої рогатої худоби сконцентровано в сільськогосподарських підприємствах, які утримують із розрахунку на один суб'єкт господарювання 500-999 голів та понад 1500 голів (дод. Б.3). Частка вищезазначених господарств корпоративного сектору в загальній кількості становить відповідно 17,6 % та 7,6 %. При цьому 67,9 % суб'єктів господарювання утримують до 500 голів.

Встановлено, що при цьому скорочення поголів'я сільськогосподарських тварин відбувається практично однаковими темпами як у сільськогосподарських підприємствах, так і в господарствах населення. Серед основних причин, що зумовили зниження поголів'я свиней, слід вказати: швидкі темпи нарощування виробництва свинини, не підкріплені зростанням внутрішнього попиту; підвищення цін на вхідні матеріально-технічні ресурси і послуги (корми, ветпрепарати, логістика, енергоресурси тощо.) при практично незмінних відпускних цінах на продукцію призвели до зниження прибутковості згаданого виду діяльності; подальша консолідація галузі свинарства та посилення конкуренції зумовили вихід із цього сектору ряду дрібних і середніх виробників [147]. З огляду на перспективні плани з розвитку свинарства, анонсовані низкою великих компаній, а також існуючі виробничі потужності в галузі, поточне зниження поголів'я свиней в середньостроковій перспективі не матиме істотного впливу на обсяги пропозиції свинини.

Більше того, в найближчі три-п'ять років Україна може очікувати подальше нарощування обсягів виробництва свинини до рівня не менше 800-850 тис. тонн. Цьому посприятиме як можливе відновлення споживчого попиту на внутрішньому ринку, так і активний розвиток експортних каналів збуту. Ця думка підтверджується й продовженням у 2019 р. процесів консолідації виробничих ресурсів на ринку свинини з перерозподілом у структурі вирощування і реалізації свиней від господарств населення у бік вертикально-інтегрованих сільськогосподарських підприємств.

Великі холдингові структури за рахунок масштабів виробництва і значних можливостей з оптимізації власних витрат протягом останніх двох років демонстрували стійке зростання за основними виробничими показниками

(поголів'я свиней, обсяги вирощування і виробництва свинини), практично в повному обсязі реалізуючи анонсовані раніше плани з розвитку. І це незважаючи на досить складну кон'юнктуру ринку свинини, що було відзначено в 2018-2019 рр. З основних чинників, які виявляли тиск на ринок, можна виділити наступні фактори: значне зростання витрат на корми через підвищення закупівельних цін на основний компонент концентрованих кормів – ячмінь, із збільшенням в 2019 р. порівняно з 2018 р. на 33%, у 2017 р. – на 41%; низький рівень цін на свинину протягом тривалого періоду часу; після зниження середньорічних цін на свинину на 11,5% у 2018 р., у 2019 р. відбулося незначне її підвищення; повільні темпи зростання споживання м'яса і свинини з розрахунку на одну особу в рік. Незважаючи на конкурентну ціну і значні обсяги пропозиції свинини на ринку, обсяги фактичного споживання свинини в Україні за останні два роки збільшилися на 15%. При цьому обсяги споживання всіх видів м'яса за той же період зросли всього на 4%, а м'ясопереробна промисловість традиційно орієнтується на імпорт дешевших субпродуктів для оптимізації вартості готової продукції.

Тактика стримування цін зумовила не тільки вихід із ринку значної кількості малих і середніх підприємств, що займалися свинарством, а й посприяла нарощуванню частки свинини на ринку м'яса [148]. Всього за рік виробництво продукції свинарства було припинено майже в 680 підприємствах, що становить 17% від загальної кількості суб'єктів господарювання – виробників продукції свинарства.

У скотарстві на нинішньому етапі більшість середніх і великотоварних виробників орієнтуються на розвиток високопродуктивних молочних і м'ясо-молочних напрямів скотарства, поступово виводячи з обороту малопродуктивні та неефективні тваринницькі ресурси. За такої ситуації в найближчі два-три роки в сільськогосподарських підприємствах очікується подальше поступове зниження поголів'я великої рогатої худоби з можливою стабілізацією на рівні 1,45-1,47 тис. голів. При цьому на поголів'я корів припадатиме не менше 40%. З огляду на те, що виробництво в скотарстві переорієнтовується на розвиток високопродуктивного молочного напрямку, стабілізація поголів'я великої рогатої худоби в короткостроковій перспективі супроводжуватиметься подальшим зниженням обсягів пропозиції м'яса ВРХ від сільськогосподарських підприємств.

За даними міжнародного порівняння систем вирощування, найменші витрати на виробництво ВРХ відзначають у країнах, з поширеною пасовищною відгодівлею та відносно невисокою платою за землю, зокрема в таких, як Аргентина і Бразилія. На даний момент сюди ж можна віднести і Україну, хоча тут має місце змішане утримання худоби – пасовища і силосна відгодівля в зимовий період, що природно збільшує рівень витрат [149].

Зазначимо, що останніми роками спостерігається зростання популярності такого виду відгодівлі. В Україні сільгоспвиробники також розглядають можливість запровадження цієї системи, проте вона ефективніше працює за чіткої сегментації всіх етапів виробництва між різними підприємствами і на ринках з добре налагодженою інфраструктурою. Так, фідлот застосовують, як правило, на фінальній стадії відгодівлі, куди потрапляє худоба, підрощена на інших підприємствах. Зазвичай худоба для інтенсивної відгодівлі закуповується масою від 350 кг і вище, тоді як в Україні така худоба вже здається на забій. За 150 днів перебування на фідлотах, де до 80-90% раціону становлять зернові компоненти, тварина подвоює свою масу. Очевидно, що показники середньодобового приросту залежать від породи ВРХ, яка перебуває на відгодівлі, звідси доцільно віддавати перевагу породам м'ясного спрямування.

Із метою проведення комплексного аналізу сільськогосподарського виробництва доцільно надати оцінку забезпечення основними факторами виробництва виробничо-господарської діяльності основних категорій сільськогосподарських підприємств відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність».

Як доводить практика, нинішня ситуація призводить до зростання кількості великих сільськогосподарських підприємств головним чином за рахунок приєднання середніх, чисельність яких скоротилася упродовж 2010-2019 рр. на 36,1 % (дод. В.1).

Стосовно суб'єктів малого підприємництва сільського господарства, то за період аналізу їхня кількість скоротилася тільки на 4,2% порівняно з 2010 р. Подібна тенденція спостерігається й у групі мікропідприємств.

Поділяємо позицію, за якою основними першопричинами виникнення висококонцентрованих, вертикально інтегрованих сільськогосподарських

підприємств холдингового типу вирізняються: недосконалість ринку капіталів та сільськогосподарської продукції в Україні, зростання попиту на світовому ринку на продовольство, пільгове оподаткування та суттєва державна підтримка, мораторій на продаж сільськогосподарських угідь [150].

Також варто вказати на особливості забезпечення земельним ресурсами сільськогосподарського призначення господарюючих суб'єктів корпоративного сектору. Так, незважаючи на уповільнення темпів, зберігається тенденція до консолідації земельних ресурсів у великих аграрних компаніях і агрохолдингах. Така ситуація посилюється ще й несприятливою кон'юнктурою європейського ринку капіталу і кризою Єврозони, які істотно обмежили доступ українських компаній до джерел залучення зовнішнього фінансування. Зокрема, незважаючи на анонсовані плани, за попередні кілька років жодна з аграрних компаній так і не здійснила IPO. Безумовно, позитивним результатом можна вважати той факт, що на початку 2019 р. ряд компаній («МХП», «UkrLandFarming» та ін.) змогли залучити близько 1,6 млрд дол. США за рахунок випуску єврооблігацій. Однак лєвова частка цих коштів спрямована на обслуговування боргових зобов'язань власне компаній. Стосовно залучення позикового капіталу на внутрішньому ринку, то ставки довгострокового кредитування комерційних банків в Україні все ще залишаються досить високими.

Отже, сформовані умови середовища функціонування суб'єктів господарювання агробізнесу складно вважати сприятливими, хоча окремі позитивні зміни мають місце. Так, багато сільськогосподарських підприємств відмовилися від практики активної, часом хаотичної, консолідації земельних ресурсів, що сформувалася під впливом інвестиційної складової, коли земля розглядалася суто як ліквідний актив. Нині більшість із них враховує якість виробничих ресурсів, посилення присутності в економічно вигідному конкретному сегменті та відповідний розвиток інфраструктурної складової. За такого підходу розширення земельного банку виробником має переважно точковий характер. Виняток у цьому випадку становлять аграрні компанії або підприємства з великим борговим навантаженням, які продаються з хорошим дисконтом [151].

За результатами проведеного аналізу, нарощування земельного банку в агрохолдингах у період 2010-2019 рр. здійснювалося за рахунок поглинання

переважно середніх підприємств, в обробітку яких знаходилося від 1 до 5 тис. га земельних угідь. Саме за цією групою підприємств було зафіксовано найбільше зниження частки незалежних сільгосп підприємств – від 49,9% до 38,6%. Стосовно основних перспектив подальшого розширення земельного банку великими аграрними компаніями, то очікування можна назвати «помірно позитивними», оскільки значна їхня частка, особливо середнього масштабу, відмовляється від планів радикального розширення земельного банку та віддадуть перевагу концентрації зусиль на підвищення ефективності виробництва. За оцінками експертів, земельний банк, підконтрольний аграрним холдингам і великим аграрним компаніям до 2030 р. може збільшитися до 6,8-7,0 млн га [152].

Одержані результати доводять, що упродовж 2010-2019 рр. не відбулося суттєвого скорочення малих сільськогосподарських підприємств. Подібна ситуація, на нашу думку, зумовлена насамперед стійкістю до негативних проявів зовнішнього середовища їх функціонування. Встановлено, що малі сільськогосподарські підприємства орієнтуються у своїй діяльності на виробництві «нішевої», високомаржинальної сільськогосподарської продукції. Підтвердженням цього слугує суттєве зростання виручки порівняно з іншими категоріями суб'єктів господарювання у сфері агробізнесу (дод. В.2).

При цьому спостерігаються низькі темпи зростання виручки в середніх сільськогосподарських підприємствах, що свідчить про їх низькоефективну виробничо-господарську діяльність. Це можна пояснити тим, що більшість із них багатогалузеві господарства, які використовують типові технології виробництва.

Іншим фактором виробництва слід вказати трудові ресурси, які у процесі включення у сільськогосподарське виробництво зумовлює сукупність суспільних відносин з приводу залучення громадян в трудову діяльність, що являє собою важливу складову соціально-економічного життя населення. Стан зайнятості в аграрному секторі економіки виступає своєрідним індикатором, за яким можна оцінювати привабливість певної сфери виробництва для працездатного населення. Процеси, які відбуваються у сфері зайнятості, це чинники, що визначає напрям подальших перетворень у сільському господарстві.

Орієнтація на виробництво продукції рослинництва та застосування інноваційних технологій призводить до суттєвого скорочення найманих

працівників із розрахунку на один суб'єкт підприємницької діяльності у сфері агробізнесу. Як свідчать дані Державної служби статистики України, за досліджуваний період переважають господарства корпоративного сектору, з кількістю найманих працівників до 9 осіб. При цьому зазначимо, що їхня кількість протягом 2014-2019 рр. на 2,3 % збільшилася (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Групування суб'єктів господарювання у сфері агробізнесу за кількістю
зайнятих працівників, осіб**

Рік	Суб'єкти господарювання з кількістю зайнятих працівників			
	до 9 осіб	від 10 до 49 осіб	від 50 до 249 осіб	250 осіб і більше
2014	65668	7049	2600	343
2015	71136	5547	2278	323
2016	66408	5661	2224	327
2017	68312	5825	2163	293
2018	67967	5984	2084	293
2019	67169	5958	2055	268
2019 р., %, до				
2014 р.	102,3	84,5	79,0	78,1
2018 р.	98,8	99,6	98,6	91,5

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

За наведеними даними спостерігається суттєве скорочення сільськогосподарських підприємств із чисельністю найманих працівників понад 250 осіб. Подібне викликане насамперед скороченням обсягів виробництва продукції тваринництва, що характеризується високим рівнем трудомісткості технологічних процесів та механізацією виробничих процесів у рослинництві. Це стає причиною вивільнення працівників суб'єктів підприємницької діяльності.

За оцінкою вітчизняних і зарубіжних фахівців дві третини приросту продуктивності праці повинні забезпечуватися інноваційним розвитком, а саме: новими технологіями обробітку землі, адаптованими до кліматичних змін, точного землеробства, новітніми сортами та гібридами культур, продуктивними породами тварин, застосуванням сучасної багатофункціональної широкозахватної посівної і ґрунтообробної техніки в галузі рослинництва та інших інноваційних розробок, які сприятимуть підвищенню урожайності сільгоспкультур і продуктивності сільськогосподарських тварин та птиці. При цьому, в країнах ЄС 80% сільгосптехніки продається з навігаційним обладнанням, але фактично підключені до мережі тільки 30%, оскільки в

сільському господарстві переважають дрібні сімейні ферми з невеликими посівними площами, у зв'язку з чим економічна доцільність переходу на «розумну», проте дорожчу техніку досить низька [153].

Зауважимо, що протягом 2015-2019 рр. спостерігається збільшення кількості технічних засобів у сільськогосподарських підприємствах, що зумовлено підвищенням інвестиційної привабливості господарств корпоративного сектору аграрної економіки. Разом із тим кількість технічних засобів не досягає рівня 2000 р., що дозволяє стверджувати про невирішеність питань технічного забезпечення досліджуваних суб'єктів господарювання (дод. В.3).

Вважаємо, що труднощі в модернізації машино-тракторного парку сільськогосподарські підприємства відчують через брак власних фінансових ресурсів і недостатності варіантів пільгового кредитування. При цьому наявна техніка не завжди використовується ефективно через нераціональний її вибір, у більшості випадків без урахування необхідних видів технічних засобів, які складають технічну базу сільськогосподарських підприємств.

Отже, у нинішніх умовах забезпечення населення продуктами харчування, а переробної промисловості сировиною значною мірою залежить від того, який ступінь оснащеності сільськогосподарських товаровиробників засобами виробництва, терміну їх служби та швидкості оновлення парку сільгоспмашин і обладнання. Слушною видається думка нобелівського лауреата Дж. Стігліца, який наголошував, що сьогодні економіки країн повинні все менше спиратися на природний ресурс [154]. Однозначно, вітчизняний корпоративний агробізнес орієнтується на підвищення рівня технічної модернізації, однак темпи таких змін залишаються недостатніми.

Від зернових, де домінують кукурудза, пшениця і ячмінь, економіка країни за 2020 р. одержала 9,42 млрд дол. США, що на 2,29 % менше, ніж за 2019 р. стосовно інших груп показники були такими: 12 група, де ключові ріпак і соя, експорт становив 1,85 млрд дол. США, скорочення на 28 %; 15 група, в якій домінує олія соняшникова – 5,77 млрд дол. США, +21,65% до минулого року; додатковий 1 млрд дол. США 23 група – шрот (2303 і 2306), 58 млрд дол. США, +6 %.

Звідси, проаналізувавши сучасний стан аграрного сектору економіки країни, можна виділити як позитивні, так і негативні чинники, що на нього впливають.

Так, для ресурсного потенціалу характерні значні можливості щодо забезпечення зростаючої динаміки в обсягах формування товарної пропозиції, посилення конкурентних переваг продукції та нарощування коштів до бюджету за умови цілеспрямованого впливу інструментів державного регулювання на створення сприятливих умов діяльності всіх галузей сільського господарства. Окрім цього важливо забезпечити врахування впливу чинників, які зумовлені глобалізаційними кліматичними змінами, пандемією Covid-19 та іншими особливостями ведення сільськогосподарського виробництва.

Зазначимо, що сільське господарство за рівнем впливу природних чинників відноситься до ризикованого виробництва. За останні 120 років в Україні було зафіксовано понад 70 катастрофічних для агровиробництва посух. Зокрема, за роки незалежності в Україні сталося сім посух (із них дві надто потужні): 1994, 1996, 1999, 2000, 2003, 2005 (друга половина року), 2007 р. [155].

У посушливі роки відбуваються значні втрати посівів, зниження урожайності сільськогосподарських культур. Це навіть зумовило запровадження квотування експорту зерна, що посилює різні види ризику. Так, у 2017 р. внаслідок жорсткої ґрунтової посухи урожай зернових і зернобобових культур в Україні скоротився до 61 млн т, що на 7% нижче показника 2016 р. За оцінками Мінекономрозвитку, через кліматичні зміни у 2020 р. від посухи в Україні постраждало 10-15 % усіх посівів [156]. Очевидно, що вплив кліматичних змін на сільське господарство посилюватиметься в майбутньому. Звідси, щоб запобігти втратам, необхідно забезпечити сільськогосподарських товаровиробників вологоощадними технологіями, витривалими сортами, впроваджувати системи зрошення, а також розробити дієві інструменти страхування виробничих ризиків державної підтримки. Така необхідність пояснюється вразливістю сільського господарства до зміни клімату через зміну екосистем, зниження урожайності сільськогосподарських культур та інших негативних проявів, що вимагає обґрунтування адаптивного заміщення культур і впровадження нових технологій і сортів, розуміння ринків. Пріоритетними напрямками ведення сільського господарства повинні стати науково обґрунтована адаптація технологій до кліматичних змін, відновлення біорізноманіття, зменшення негативного впливу на навколишнє середовище і досягнення вуглецево-нейтрального господарювання.

Важливим стимулом виробництва сільськогосподарської продукції в корпоративному секторі аграрної економіки слід вказати ефективну державну підтримку. Очевидно, що за ускладнених умов розвитку сільського господарства країни, унаслідок прояву різних негативних чинників, недоцільно скорочувати обсяги державної підтримки сільського господарства. Зважаючи на існуючу в країнах ЄС державницьку політику підтримки сільгоспвиробників, в Україні повинна бути не менше 1 % випуску продукції у сільському господарстві. Тобто, коли обсяг валової сільськогосподарської продукції у 2019 р. перевищив 680 млрд грн, то відповідно у 2020 р. підтримка мала б бути на рівні 6,8 млрд грн, а не 4 млрд грн. Проте на 2021 р. закладено менше 1% від аграрного ВВП – лише 4,5 млрд грн, а програми держпідтримки АПК розділені на дві частини – вже діючі (сума фінансування за ними – 4 млрд грн) та нові (500 млн грн) [157].

Зокрема, за програмою «Фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів» виділено 1,2 млрд грн, на підтримку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції спрямовується 1150,0 млрд грн, у тому числі: підтримка фермерів (дотації на утримання корів) – 100 млн грн; відшкодування вартості закуплених племінних тварин та ембріонів – 350 млн грн; спеціальна бюджетна дотація за наявні бджолосім'ї – 327,07 млн грн.

За програмою «Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки» передбачено 1 млрд гривень.

Фінансова підтримка розвитку виноградарства, садівництва та хмелярства – 450 млн грн. До прикладу, один сільгоспвиробник, скориставшись програмою, може розраховувати на фінансову підтримку до 60 млн грн. Так, за цією програмою передбачається компенсація витрат за: придбання садивного матеріалу – до 80%; спорудження шпалери і встановлення систем краплинного зрошення – до 50%; нове будівництво та реконструкція холодильників, цехів переробки та об'єктів із заморожування продукції – до 50%; придбання технологічних ліній для товарної обробки та переробки продукції – до 50%; придбання техніки, механізмів та обладнання (зокрема, іноземного) – до 30%. Звідси можна стверджувати, що кошти держави орієнтуються не лише на підтримку виробництва цих видів продукції, а й на створення потужностей з переробки і зберігання, що свідчить про її комплексність.

Наведене вище свідчить, що у структурі виробництва сільськогосподарської продукції відбулися певні зрушення: у великих сільгосп підприємствах аграрного сектору здійснюється виробництво експортно орієнтованої рослинницької продукції та тваринництва, у малих – нішевої та овочевої ягідно-плодової продукції. Однак поки не йдеться про стабілізацію сільськогосподарського виробництва, а також про можливості стратегічного його нарощування, оскільки для забезпечення розширеного відтворення галузі у довгостроковій перспективі необхідно в таких же обсягах розширене відтворення ресурсної бази – інвестиції. З метою виявлення проблемних місць щодо інвестиційної активності сільськогосподарських підприємств необхідно провести її детальний аналіз.

2.2. Аналіз напрямів інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств

Подібний аналіз необхідний щодо виявлення загальних закономірностей, дослідження характеру та стану інвестування з метою розробки дієвих заходів щодо її активізації на рівні господарюючих суб'єктів. Одним із пріоритетних напрямів інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств виокремлюються реальні інвестиції, які сприяють формуванню виробничої бази. Отже, відновлення виробничого потенціалу сільського господарства, подолання його економічного і технологічного відставання, технічна модернізація і перехід на інноваційний шлях розвитку виступає передумовою залучення в галузь інвестицій, оскільки цей процес для більшості сільськогосподарських товаровиробників ускладнений через дефіцит власних фінансових ресурсів.

Сільське господарство являє собою багатогалузеву систему з безліччю продуктивних підкомплексів, в кожному з яких застосовується притаманна тільки йому техніка, технології, здійснюється специфічний виробничий процес. Окрім цього висока фондоємність сільськогосподарського виробництва також вимагає значних інвестиційних вкладень. Саме зазначені вище особливості сільськогосподарського виробництва зумовлюють міжгалузевий і внутрішньогалузевий перелив інвестиційного капіталу в сільському господарстві [158].

За останнє десятиліття практично повсюдно й активно відбувалося об'єднання сільськогосподарських, переробних та інших організацій в різні інтеграційні формування: агрохолдинги, фінансово-агропромислові групи і т. п. Варто зауважити, що таке важлива умова залучення прямих інвестицій, як розвиток вертикальної інтеграції гостроту проблеми інвестицій в аграрному секторі дещо зменшило. Основною проблемою, яка стримує зростання інвестицій в сільське господарство, визнано високий ризик вкладень фінансових ресурсів через низьку економічну ефективність виробництва, коливань кон'юнктури аграрного ринку, фінансової нестабільності сільськогосподарських і переробних підприємств [159]. Під впливом цих негативних факторів зношена і морально застаріла матеріально-технічна база не дозволяє сільськогосподарським підприємствам забезпечувати процес не тільки розширеного, а й простого відтворення.

Результати дослідження свідчать, що в сільськогосподарських підприємствах за основне джерело інвестиційної діяльності слугують власні фінансові ресурси, які формуються головним чином за рахунок прибутку та частково амортизаційних відрахувань (дод. Д.1).

Встановлено, що на 30,9% зросли інвестиційні вкладення за рахунок коштів місцевих бюджетів, звідки доречно буде думка про позитивний вплив процесів децентралізації формування місцевих бюджетів на інвестування сільськогосподарських підприємств.

За 2018-2019 рр. має місце скорочення обсягів залучення інвестицій за рахунок кредитів банків та інших позик на 40,1%. Проте щодо кредитів іноземних банків, то вони за цей період зросли більше ніж у 11 разів. Таку тенденцію можна пояснити активізацією на сьогодні іноземними банками своєї діяльності з надання кредитів під інвестиційні проєкти сільськогосподарських підприємств під нижчі відсоткові ставки у разі прямої співпраці із сільськогосподарським підприємством.

За наведеними даними протягом 2018-2019 рр. суттєво зросли капітальні інвестиції за рахунок коштів державної підтримки. Так, Законом України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» від 14 листопада 2019 року №294-IX передбачено видатки за бюджетною програмою 1201150 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» в обсязі 4000,0 млн грн.

Для забезпечення виконання зазначеної бюджетної програми за напрямом «Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва» у 2020 р. передбачено 1 млрд грн.

На основі «Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва» компенсація вартості техніки та обладнання здійснюється також через уповноважені банки у розмірі 25 % без урахування ПДВ; компенсації підлягає техніка та обладнання, яка включена до Переліку техніки та обладнання, який формує Мінекономіки.

За результатами дослідження, суттєво зросли обсяги фінансування, які спрямовувалися за цією програмою підтримки (дод.Д.2). Чисельність користувачів згаданої програми упродовж 2017-2020 рр. зроста майже в тричі, що виступає свідченням певної зацікавленості у придбанні технічних засобів, які підпадають під дію вказаної програми сільськогосподарських товаровиробників. Зазначимо, що половина користувачів це фермерські господарства, в яких відсутні власні фінансові ресурси на придбання сільськогосподарської техніки.

Встановлено, що зросли обсяги придбання технічних засобів за Державної програмою фінансової підтримки сільгосптоваровиробників 1201150 (напрямок – часткова компенсація вартості техніки та обладнання вітчизняного виробництва). Часткову компенсацію надають на техніку та обладнання, ступінь локалізації виробництва яких перевищує 60%, крім тракторів та інших самохідних енергетичних засобів сільськогосподарського призначення, спеціальних автомобілів сільськогосподарського призначення, самохідних та причіпних комбайнів, ступінь локалізації виробництва яких має перевищувати показник, встановлений у Порядку № 369 (п. 5 Порядку № 130). Перелік техніки та обладнання, вартість яких частково компенсують за рахунок бюджетних коштів, формує Мінекономіки (п. 6 Порядку № 130).

До Переліку включають техніку та обладнання, що виробляють заводи-виробники, які є резидентами України і виконують спеціальні вимоги Порядку № 130. Зокрема, вони мають два роки поспіль здійснювати гарантійне і післягарантійне обслуговування цієї техніки та обладнання (п. 7 Порядку № 130).

Несприятливим чинником у розвитку інвестиційних процесів було рішення, за яким у зв'язку з обмеженістю видатків часткова компенсація витрат на будівництво і реконструкцію тваринницьких об'єктів у 2016-2017 рр. не здійснювалася. Хоча у 2020 р. частково відшкодовано вартість 15 тваринницьких об'єктів у скотарстві на суму майже 6 млн грн і за минулі роки відшкодовано майже 3,5 млн грн.

Один із найпоширеніших способів залучення інвестицій у сільськогосподарське виробництво це кредитування. В Україні станом на 1 жовтня 2020 р. обсяг наданих кредитів у галузі сільського господарства практично досягнув 70 млрд грн. Держава пропонує кілька програм компенсації відсоткової ставки. Зокрема, бюджетна програма «Доступні кредити 5-7-9%», завдяки якій держава компенсує підприємцю частину кредитного навантаження. Чим більше робочих місць ви створюєте, тим більшу компенсацію відсотків за кредитом отримуєте. А також державні портфельні гарантії – це інструмент державної підтримки, який виступає як забезпечення за кредитом та має діяти на постійній основі. Державні гарантії поширюються на фінансування інвестиційного проєкту, інвестиційні цілі, на рефінансування заборгованості за іншими кредитами.

За розрахункового валового продукту сільського господарства в Україні в 2019 р. на рівні 358 млрд грн, кредитний портфель галузі становив близько 65 млрд грн, у середньому протягом року [160].

Протягом шести останніх років в динаміці кредитування сільського господарства відзначається відносна стабільність з формуванням незначного зростання – в середньому на 1% у квартал. При цьому, протягом двох останніх кварталів спостерігається збільшення частки сільського господарства в загальному кредитному портфелі. Станом на 1 липня 2020 р. цей показник оцінюється у 8%, тоді як станом на 1 жовтня 2020 р. – досягнув рекордного за аналізований період показника в 9%. Це зумовлено стагнацією інших секторів економіки в період пандемії COVID-19.

Щодо структури кредитування сільського господарства, то в основному це короткострокові (до 1 року) і середньострокові (від 1 до 5 років) кредити. Станом на 1 жовтня 2020 р. на частку короткострокових кредитів припадає 49%, на середньострокові – 46% і довгострокові кредити (понад 5 років) – усього близько 5% у загальному обсязі кредитування. Крім того, в структурі короткострокових і

середньострокових кредитів близько 70% становлять кредити в національній валюті. Довгострокові кредити розподілені рівномірніше – 52% у національній та 48% – в іноземній валюті. Таку ситуацію можна пояснити орієнтацією комерційних банків у кризових умовах на мінімізацію ризиків відсоткової ставки, де інструментом, що використовується найчастіше, є скорочення терміну надання кредиту.

Отже, незважаючи на запровадження практичних заходів щодо забезпечення доступності кредитних ресурсів на рівні держави – зниження облікової ставки НБУ, стимулювання іпотеки та інших програм, спостерігається недостатній рівень кредитування банками навіть економічного привабливого аграрного сегменту. Серед причин можна вказати наступне: комерційним банкам складно достовірно оцінити фінансовий стан фермерського господарства та його кредитоспроможність через відсутність якісної звітності; фермерські господарства намагаються отримувати фінансування від банків у максимальному обсязі, необхідному для фінансування посівної кампанії, тоді як банки працюють інакше, вони мають впевнитися, що працюють з надійним позичальником.

Для малих виробників складно вести повноцінний бухгалтерський облік та надавати банкам звітність у такому ж форматі, в якому її надають великі агрокомпанії. Тому нині передбачена можливість оцінки банками невеликих кредитів малому бізнесу за спрощеною схемою. Експерти оцінюють кредити до 5 млн грн на портфельній основі. Банк визначає такі кредити високоякісними доки за цими кредитами немає прострочки платежів. Для таких кредитів питання застави не принципове з точки зору норм НБУ. У разі позики понад цю суму, то банки повинні передусім прискіпливо оцінити фінансовий стан позичальника та визначити ймовірність його дефолту. Коли позичальник показав свої доходи та прибутки за кілька років і банк визначає, що ймовірність дефолту цього позичальника низька, питання застави для банку також стає менш важливим. Саме фінансовий стан слугує визначальним і з точки зору регуляції НБУ. Якщо ж позичальник не може показати належну фінансову звітність, що свідчить про успішний досвід ведення бізнесу, банк, цілком логічно, намагатиметься зменшити свої ризики і запропонує надати якісну заставу у великих обсягах. Якісної застави агровиробникам, як правило, не вистачає.

Вартість машин та обладнання сільськогосподарських товаровиробників рідко зіставна із сумами необхідних обсягів кредитів. Права на майбутній врожай, на думку банків та НБУ, це не якісна застава і не гарантує виконання боржником зобов'язань. Тому, по суті, запуск ринку землі виступає тим фактором, який може усунути фундаментальну перешкоду для активнішого кредитування агросектору. Очевидно, що використання сільськогосподарської землі як застави суттєво спростить доступ аграріїв до кредитів, а також неодмінно знизить вартість позик [161]. Тому процес пошуку оптимального формату запуску ринку землі має бути прискорений.

Нині в провідних країнах світу спостерігається надлишок тимчасом вільних фінансових ресурсів та відповідно низькі й від'ємні відсоткові ставки. Однак це означає, що інвестор віддає перевагу надійності збереження вкладених коштів. Так, Датський Jyske Bank, третій за розміром банк країни, пропонує іпотечні кредити за ставкою мінус 0,5% річних. Від'ємну відсоткову ставку наразі пропонують тим, хто бере іпотеку на термін до 10 років: вона зафіксована в договорі, і впродовж цього періоду банк не має права змінювати умови кредиту і збільшувати платежі [162]. Подібною стала пропозиція іншого датського банку Nordea за обіцянки найближчим часом почати видавати безвідсоткову іпотеку (під 0% річних) терміном на 20 років, а 30-річні іпотечні договори укладати за фіксованою ставкою 0,5%.

У зв'язку з цим більшість вітчизняних великих аграрних компаній беруть кредити в іноземних банків під 1-2 % річних (у іноземній валюті), що стимулювало залучення фінансових ресурсів іноземних банків у розвиток аграрного сектору України. При цьому повернення кредитів гарантується високоліквідними активами, які знаходяться у власності висококонцентрованих сільськогосподарських підприємств. Крім того, практикується надання кредитів під гарантії іноземних партнерів. Отже, для більшості агрохолдингів основними позичальниками є іноземні банки, які пропонують кредити під економічно вигідні відсотки.

Станом на 01.01.2020 р. по Україні виконувалося 474 інвестиційних проєктів загальною вартістю майже 41,3 млрд грн, з яких 7 – вартістю понад 1 млрд грн, вартість найдорожчого – 9,6 млрд грн, у тому числі проєктів

спрямованих на розвиток: скотарства – 112, потужностей з обробки та зберігання зернових і технічних культур – 88, овоче- та фруктосховищ – 58, свинарства – 59, птахівництва – 27. Головне джерело фінансування капітальних інвестицій це власні кошти підприємств та організацій – понад 74,3% загальної вартості. Соціальний ефект – орієнтовно буде створено понад 16 тис. робочих місць.

Встановлено, що упродовж 2010-2019 рр. спостерігається суттєве зростання обсягів капітальних інвестицій господарств корпоративного сектору аграрної економіки, що викликано як і інфляційними чинниками, так і підвищенням інвестиційної привабливості досліджуваної галузі (дод.Д.3). Наведені дані свідчать, що близько 98 % фінансових ресурсів суб'єкти господарювання в сфері агробізнесу спрямовують в матеріальні активи, що виступає свідченням існуючого недостатнього рівня матеріально-технічного забезпечення операційної діяльності.

Так, майже 65 % усіх капітальних інвестицій, що надходять у матеріальні активи, спрямовуються на придбання машин та обладнання. Це викликано передусім спеціалізацією виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, зокрема – вирощуванням зернових та олійних культур. Крім того, у зв'язку із зміною клімату, що призводить до підвищення середньорічних температур та використання сучасних композитних матеріалів поступово відпадає потреба у будівництві капітальних будівель для зберігання зібраного урожаю та утримання сільськогосподарських тварин. Тобто, відбувається скорочення обсягів капітальних інвестицій на будівництво та модернізацію будівель і споруд.

Викликають занепокоєння відносно низькі обсяги витрат на відновлення родючості земель сільськогосподарського призначення, які знаходяться у користуванні господарств корпоративного сектору аграрної економіки. Натепер виробничо-господарська діяльність переорієнтовується на вирощування монокультур – кукурудзи та соняшнику, що негативно відбивається на збереженні та підвищенні родючості ґрунту.

У зв'язку з цим доцільно врахувати практику ЄС, який у 2020 р. затвердив визначення «зелених» інвестицій, що регулюватимуть звітність та інвестиційні рішення його фінансових інститутів і корпорацій, – нормативний акт ЄС про

таксономію «зелених» інвестицій. У довгостроковій перспективі ці вимоги також стосуватимуться інвестицій за межами Європейського Союзу, зокрема у Східній Європі та Україні. Очевидно, що посилення впливу глобалізаційних кліматичних змін та стимулювання екологоорієнтованих технологій у сільськогосподарському виробництві вимагатимуть від інвестора врахування згаданих аспектів у діяльності позичальника.

Відомо, що сьогодні інвестори привабливість об'єкта інвестування оцінюють на основі показників рентабельності операційної діяльності, урожайності та продуктивності сільськогосподарських тварин і птиці, ефективності використання виробничих ресурсів, вміння менеджменту щодо скорочення втрат при вирощуванні і транспортуванні сільгосппродукції до мінімуму.

Показник урожайності все більше залежить від здатності сільськогосподарського підприємства адаптуватися до мінливих кліматичних умов. З цієї причини інвестори здійснюють аналіз діяльності сільськогосподарських підприємств про їхні підходи до адаптації до кліматичних змін на основі впровадження адаптаційних технологій.

Зважаючи на прийняття нормативного акта ЄС про таксономію «зелених» інвестицій, уже найближчим часом компанії або інвестори, які функціонують в ЄС, зосередяться на перетворенні їхніх інвестицій на «зелені». Як результат варто очікувати, що при відборі інвестиційних проєктів до фінансування й вимагатиметься, щоб об'єкти інвестування відповідали вимогам «зелених», а також сприяли реалізації принципів сталого розвитку. Звідси це змусить і вітчизняних сільгосптоваровиробників віддавати перевагу таким інвестпроєктам.

Вважаємо, що як тільки заміна зношеної техніки та обладнання перестане бути першочерговим завданням інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, відбудеться переорієнтація на техніко-технологічну модернізацію сільськогосподарського виробництва. Як показало опитування керівників та менеджерів господарств корпоративного сектору аграрної економіки (123 опитаних Київської, Вінницької та Хмельницької областей), в 2020-2021 рр. такий напрям також стане пріоритетним в діяльності суб'єктів господарювання у сфері агробізнесу (24,7%).

Крім цього, за результатами опитування встановлено, що на сьогодні практично не здійснюються вкладення інвестицій на задоволення потреби молодих фахівців (2,6%), придбання науково-технічних розробок, спроможних підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва (2,9%).

Найважливішим фактором, що обмежує розвиток інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, на думку респондентів, як і очікувалося, вказано недостатній рівень забезпечення власними фінансовими ресурсами (40,8%). Інші фактори мають рівний ступінь значущості, хоча кілька виділяється, зокрема, як труднощі при отриманні кредитів для реалізації інвестиційних проєктів (9,2%). На нашу думку, його варто об'єднати з менш значущим і, можливо, не надто зрозумілим для анкетованих фактором, у загальному – недосконалість нормативно-правової бази, що регулює інвестиційні процеси (2,6%).

За одержаними відповідями встановлено, що 12,4% респондентів визнали вибуття основних фондів на підприємствах наслідком недостатньої економічної ефективності їх подальшої експлуатації. Разом із тим 17,8% учасників вказали на наявність у підприємстві основних засобів, в які були інвестовані кошти протягом останніх п'яти років, проте нині ці активи не використовуються за призначенням. При цьому не здійснювали ніяких інвестицій екологічного характеру 63,4% підприємств.

Аналізуючи капітальні інвестиції в структурі основних категорій сільськогосподарських підприємств можна констатувати, що найбільші обсяги забезпечують середні суб'єкти підприємницької діяльності агробізнесу (дод.К.1).

Проте з розрахунку на один суб'єкт господарювання беззаперечним лідером вирізняються великі сільськогосподарські підприємства. Так, великі підприємства на один господарюючий суб'єкт у 2019 р. вклали 321,6 млн грн, тоді як середні – лише 14,8 млн грн. Зауважимо, що лише великими сільськогосподарськими підприємствами забезпечено збільшення обсягів капіталовкладень за 2010-2019 рр. на 34,8%. Це підтверджує попередньо зроблений висновок, за яким у нинішніх умовах здійснювати інвестиційну діяльність у зростаючій динаміці спроможні лише великі господарюючі суб'єкти. Основними напрями їхньої інвестиційної діяльності стали вкладення у модернізацію та оновлення існуючої матеріально-технічної бази.

Подібна ситуація спостерігається і при здійсненні капітальних інвестицій в матеріальні активи. Проведені розрахунки свідчать, що низькі темпи фінансування придбання і модернізації матеріальних активів у середніх сільськогосподарських підприємствах викликані як необхідністю формувати широкий перелік технічних засобів, будівель і споруд, що задовольняє потребу виробничого процесу, так і відсутністю тимчасово вільних власних фінансових ресурсів (дод.К.2).

За наведеними даними, зростання обсягів капіталовкладень у придбання матеріальних активів за 2010-2019 рр. на 37,3% забезпечила група великих підприємств. Очевидно, що розширення виробничої діяльності потребує адекватного збільшення потреби у матеріальних ресурсах. Водночас відзначаються високі темпи зростання капітальних вкладень малих господарств корпоративного сектору. Тут доречно вказати, що більшість із них розпочало свою виробничо-господарську діяльність за наявності мінімального набору технічних засобів, тому поступово і розширюють їх склад та забезпечують модернізацію власної матеріально-технічної бази.

У разі порівняння обсягів капітальних інвестицій в матеріальні активи з розрахунку на один суб'єкт господарювання беззаперечний лідер це великі сільськогосподарські підприємства, що дозволяє їм одержати ефект від прояву ефекту «масштабу». При цьому малі господарства корпоративного сектору аграрної економіки орієнтуються на придбання мінітехнічних засобів, оскільки їхні потреби обмежені площею землекористування.

Натепер залишається тривожною ситуація з родючістю ґрунтів. Вважаємо, що відсутність економічних стимулів до підвищення родючості сільськогосподарських угідь слугує своєрідною перешкодою здійснення капітальних вкладень у підвищення родючості ґрунтів всіма категоріями сільськогосподарських підприємств як у цілому, так і з розрахунку на один суб'єкт господарювання (дод. К.3).

Як показали наведені розрахунки, за 2010-2019 рр. відбулося зростання обсягів капіталовкладень у підвищення родючості сільськогосподарських угідь, причому великими підприємствами – більше, ніж у 3 рази, середніми – майже у 2 рази, малими підприємствами – на 5,2%. Однак величина цих вкладень незначна,

що навіть за умови забезпечення їх збільшення не досягається позитивного ефекту стосовно процесу підвищення родючості ґрунтів.

Інтенсивне зростання в сучасному сільському господарстві неможливо забезпечити без технологічного переозброєння господарств, без оснащення сучасною технікою та впровадження інноваційних технологій. На сьогодні питання техніко-технологічної модернізації сільськогосподарського виробництва актуальні внаслідок наявного відставання галузі. Це створює несприятливу ситуацію для значної частини вітчизняних сільськогосподарських підприємств у забезпеченні конкурентоспроможності продукції порівняно із зарубіжними товаровиробниками через низьку ефективність використання техніки і обладнання. Водночас ситуація, що склалася посилюється щорічним скороченням кількості основних видів сільськогосподарської техніки, яка використовується сільськогосподарськими підприємствами, через її фізичне зношення.

Технічні засоби нині являють собою основний об'єкт інвестування сільськогосподарських підприємств усіх категорій. Подібне зумовлено кількома чинниками. По-перше, сільськогосподарська техніка це основний засіб виробництва при вирощуванні сільськогосподарських культур. По-друге, технічні засоби вважаються високоліквідним активом, який також може бути об'єктом застави під отриманий кредит, купівлі-продажу тощо. По-третє, у випадку ліквідації сільськогосподарських підприємств може стати джерелом надходження доходів шляхом надання відповідних послуг (дод.К.4).

Наведені дані свідчать, що за досліджуваний період сільськогосподарські підприємства забезпечують значні обсяги капіталовкладень у формування парку обладнання та машин, які у 2019 р. у групі великих, середніх та малих сільськогосподарських підприємств відповідно становили на один суб'єкт: 159,9 млн грн; 8,6 млн грн; 0,2 млн грн. Безперечно, найбільш техніко-технологічно складними визнано виробництво у групі великих підприємств, що потребує значних капіталовкладень, які за період аналізу зросли на 52,1%.

Цікаві результати групування господарств корпоративного сектору, за яким із збільшенням площі землекористування спостерігається зниження вартості придбання технічних засобів на 1 га сільськогосподарських угідь (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Групування господарств корпоративного сектору аграрної економіки
за площею сільськогосподарських угідь, га, 2019 р.**

Групи господарств за площею с.-г. угідь, га	Кількість господарств, од.	Частка у площі с.-г. угідь, %	Розмір одного господарства, га с.-г. угідь	Придбання техніки усього, тис. грн	Частка у придбанні техніки, %	Придбання техніки з розрахунку на 1 га угідь, грн
До 500	2269	2,9	242	605524	3,8	1105
501-1000	1321	5,6	808	1088871	6,9	1021
1001-2000	2266	19,1	1600	3990118	25,2	1100
2001-5000	1817	31,9	3346	6065342	38,4	998
5001-10000	398	15,7	7511	2098638	13,3	702
10001-20000	110	8,6	14884	1079210	6,8	660
Понад 20000	52	16,2	58856	885533	5,6	287
Усього	8233	100,0	2312	15813235	100,0	831

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

За наведеними даними, у структурі придбання сільськогосподарської техніки найбільша частка припадає на господарства корпоративного сектору аграрної економіки з площею землекористування 1001-5000 га, тобто на середні за цим критерієм суб'єкти господарювання у сфері агробізнесу. Звідси можна припустити, що менеджмент вказаної групи сільськогосподарських товаровиробників вбачає наявні перспективи подальшого розвитку, враховуючи умови зміни зовнішнього середовища їх функціонування. Стосовно висококонцентрованих сільськогосподарських підприємств, то для цієї групи характерний низький рівень придбання технічних засобів, що слугує підтвердженням завершення процесу модернізації та оновлення їх матеріально-технічної бази.

Як виявилось у 2019 р. 96 % чи 7944 сільськогосподарських підприємств не придбали жодного зернозбирального комбайна і лише 7 суб'єктів господарювання – 3 од. і більше (табл. 2.6). Подібне свідчить про завершеність модернізації парку зернозбиральної техніки суб'єктами господарювання у сфері агробізнесу.

Варто зауважити, що у господарств корпоративного сектору аграрної економіки першої групи посівна площа зернових на одне господарство досягає 1092 га. Це дає можливість ефективно використовувати наявний парк зернозбиральних комбайнів, тоді як у випадку настання кризових ситуацій користуватися послугами сторонніх організацій, які спеціалізуються на збиранні зернових культур та соняшнику.

Таблиця 2.6

Групування середніх і великих сільськогосподарських підприємств за кількістю придбання зернозбиральних комбайнів, од., 2019 р.

Групи господарств за придбанням зернових комбайнів, од.	Кількість господарств, од.	Розмір одного господарства, га с.-г. угідь	Зернові, усього		
			площа на одне господарство, га	урожайність, ц/га	рентабельність, %
0	7944	2218	1092	54,3	11,7
1	256	3728	1884	54,3	13,0
2	26	13866	7198	67,2	24,8
3	5	9733	5730	72,0	-5,2
4	2	25619	10000	75,2	26,5
Усього	8233	2312	1141	54,6	12,0

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Сільськогосподарським підприємствам із посівними площами зернових понад 5700 га (3-4 групи) економічно обґрунтоване використання для збирання згаданих сільськогосподарських культур власні зернозбиральні комбайни. Саме ця обставина стимулює їх на придбання такого виду технічних засобів.

Подібна ситуація спостерігається і при придбанні тракторів. Так, у 2019 р. 5997 сільськогосподарських підприємств чи 72,8 % від загальної кількості середніх і великих господарств корпоративного сектору аграрної економіки не купували цю техніку (табл. 2.7). Основною причиною тут слід вказати відповідність наявної кількості тракторів технологічним потребам. Придбання 1377 суб'єктами господарювання одного трактора характеризує процес технологічного оновлення тракторного парку як завершений.

Таблиця 2.7

Групування середніх і великих сільськогосподарських підприємств за кількістю придбаних тракторів, 2019 р. од.,

Групи господарств за придбанням тракторів, од.	Кількість господарств, од.	Трактори, од.				
		усіх видів	потужністю менше 40 кВт	потужністю від 40 до 60 кВт	потужністю від 60 до 100 кВт	понад 100 кВт
0	5997	0	0	0	0	0
1	1377	777	16	54	299	416
2	549	620	15	57	243	302
3	180	305	10	33	133	120
4-5	86	209	8	23	77	100
6-10	36	144	12	11	57	64
Понад 10	7	55	0	8	9	42
Усього	8233	2109	61	187	817	1044

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

У 2019 р. 309 суб'єктів господарювання у сфері агробізнесу придбали 3 трактори і більше, головним чином потужністю понад 60 кВт. Тобто спостерігається процес розширення наявного парку тракторів, викликаний насамперед технологічними потребами. За результатами групування, найбільшим попитом у сільськогосподарських товаровиробників користуються трактори від 60 до 100 кВт, які призначені в основному для проведення певного комплексу робіт польових робіт на обмежених земельних ділянках та для транспортування вантажів, а також трактори понад 100 кВт, які слугують складовими широкозахватних технологічних комплексів.

Звідси, можна стверджувати, що у більшості господарств корпоративного сектору аграрної економіки оновлено парк сільськогосподарської техніки, а сільськогосподарські товаровиробники орієнтуються на сучасні ресурсозберігаючі технології. Так, у 2019 р. 75 % посівних площ ярих обробляли за допомогою такої високотехнологічної техніки. Також у використанні сільськогосподарських підприємств щороку з'являються нові посівні комплекси та машини.

Оскільки основним принципом ресурсозберігаючих технологій виступає виконання кількох операцій в один технологічний етап, то завдяки роботі на полях такої техніки вдається заощаджувати паливе. За період 2010-2018 рр. за даними Міністерства аграрної політики і продовольства України відзначено зростання придбання сільськогосподарської техніки, переважно імпоротної (рис. 2.6). Ця обставина викликана вищою технічною надійністю засобів закордонного виробництва.

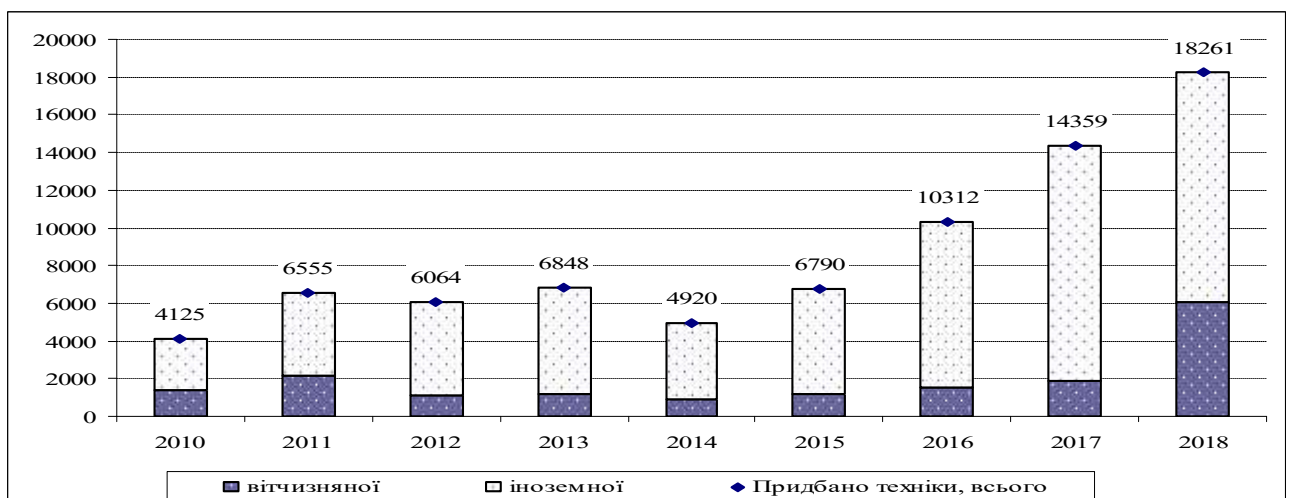

Рис.2.6. Динаміка придбання технічних засобів сільськогосподарськими підприємствами України, од.

Джерело: складено за даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.

За основне джерело придбання сільськогосподарської техніки слугують власні фінансові ресурси суб'єкта господарювання (дод.К.5).

Встановлено, що при придбанні імпоротної сільськогосподарської техніки господарства корпоративного сектору аграрної економіки надають перевагу новим технічним засобам. Проте реалізується і значна кількість вживаної, де основними покупцями виступають малі суб'єкти підприємницької діяльності. Лише незначна кількість технічних засобів іноземного виробництва реалізується за позикові кошти.

Разом із тим, понад 50 % придбаної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва надходить завдяки існуючим програмам підтримки сільськогосподарських товаровиробників. При цьому варто зауважити, що фінансування за такими програмами державної підтримки спрямовуються насамперед на розвиток вітчизняного сільськогосподарського машинобудування.

Відомо, що за рядом позицій Україна імпортозалежна: трактори, комбайни, самохідні обприскувачі. Внутрішнє виробництво не задовольняє існуючі потреби аграріїв за цими позиціями як у кількісному, так і якісному вираженні. Відчутну частку ринку охоплюють й іноземні виробники причіпної техніки – плуги, борони, сівалки тощо, хоча теперішні українські бренди також мають конкурентні переваги та посідають стійкі позиції у згаданих сегментах.

Зазначимо, що у другій половині 2016-го і 2017 р. стрімко зросли продажі сільськогосподарської техніки через відкладений попит у зв'язку з війною, економічною нестабільністю та невизначеністю. Однак, порівняно з піковим періодом, у 2018-2019 рр. ринок просідав на 10-15% щороку, внаслідок чого обсяги продажів вийшли на величину, яка відповідала існуючому попиту. Відомо, що перший квартал року це період придбання сільгосптоваровиробниками техніки з метою оновлення парку, підготовки до польових робіт, і на нього припадає значна частка продажів виробників і дилерів. За наявними даними, за ключовими позиціями частково відбулося зниження продажів у першому кварталі 2020 р. порівняно з попереднім.

Разом із тим, самі виробники виокремлюють ряд чинників (окрім COVID-19), які впливатимуть на ринок техніки: купівельна спроможність аграріїв – значна частина опитаних компаній відзначає та прогнозує спад, у тому числі

через земельну реформу, оскільки кошти будуть акумулюватися для можливого придбання землі; цінова кон'юнктура на зернові та олійні культури – невизначеність стосовно прогнозів, враховуючи експортоорієнтованість цих культур, формування ними валютної виручки та бюджетних надходжень; можливості фінансування і державна підтримка АПК – виробники мають песимістичні очікування, більшість прогнозує обмеження можливостей аграріїв отримувати фінансування та ускладнення програм державної підтримки.

Окрім зазначеного вище, на придбання технічних ресурсів та обладнання впливатимуть кліматичні зміни, які вже нині проявляються через підвищені температури, стихії, наявні посухи. Відомо, що в Україні близько 40,5 млн га земель придатні для ведення сільського господарства, з них 2,2 млн га формально віднесено до зрошуваних (з урахуванням окупованих територій). Зважаючи на зміни клімату, площа сухої та дуже сухої ріллі, що потребуватиме зрошення, у подальшому лише збільшуватиметься.

Зазначимо, що у 1990 р. гідротехнічна меліорація здійснювалася на 2,29 млн га землі. На сьогодні зменшення площі земель, які фактично зрошуються, перевищило 70%. Так, за даними Державного агентства водних ресурсів України в 2016 р. гідротехнічною меліорацією було охоплено 477 тис. га землі, 2017 р. – 497 тис. га землі, 2018 р. – 511 тис. га землі, в 2019 р. – 532 тис. га землі, 2020 р. – 551 тис. га. Причиною стрімкого зменшення площ зрошуваної землі в поливному режимі стало потрапляння після розпаювання землі технологічно цілісних об'єктів меліоративної системи нижчого рівня у власність різних суб'єктів, внаслідок чого технологічна цілісність систем була втрачена. Об'єкти міжгосподарських меліоративних систем перебувають в управлінні Держводагентства [163]. Внутрішньогосподарська меліоративна мережа з об'єктами інженерної інфраструктури, яка не підлягала паюванню в процесі реформування колективних сільськогосподарських підприємств, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 1253 від 13.08.2003, повинна була бути передана у комунальну власність. Проте процес передачі внутрішньогосподарських меліоративних систем у комунальну власність відбувався повільно і залишився незавершеним щодо значної частини об'єктів. Як наслідок, нині внутрішньогосподарські меліоративні системи мають невизначений правовий статус. Це у свою чергу спричинило руйнацію та розкрадання

внутрішньогосподарських мереж шляхом незаконного демонтажу систем, крадіжок трубопроводів та включення ліквідаційними комісіями об'єктів внутрішньогосподарських меліоративних систем у перелік майна, що підлягає реалізації з метою погашення боргів. Окремі внутрішньогосподарські меліоративні системи опинилися в приватній власності після реорганізації в приватні підприємства.

Як відомо, гідротехнічна меліорація, як правило, забезпечується меліоративними мережами, до складу яких входять насосні станції. Встановлене в насосних станціях обладнання зазвичай морально застаріле характеризується низьким рівнем енергоефективності порівняно із сучасними аналогами. При цьому, вартість електроенергії становить основну складову вартості послуг, які пов'язані із забором води на полив, що надаються водогосподарськими організаціями Держводагентства. Очевидно підвищення вартості електроенергії призводить до високої для сільгосптоваровиробників вартості поливу сільськогосподарських культур та перебоїв у постачанні води. Водночас у держави відсутні кошти для масштабної заміни обладнання в насосних станціях на енергоефективніше. Звідси окремі сільськогосподарські товаровиробники взагалі відмовляються від зрошення через його високу вартість.

Стримуючим фактором слід вказати і чинне законодавство, яке не передбачає чітких та прозорих механізмів самостійного фінансування суб'єктам аграрної економіки будівництва, заміни та ремонту об'єктів меліоративної інфраструктури.

Загальна зношеність елементів інженерної інфраструктури меліоративних систем внаслідок їх довготривалої експлуатації досягає 60 %, із них на міжгосподарській мережі 55 %, на внутрішньогосподарській – 65 %. Канали, гідротехнічні споруди, насосні станції на міжгосподарській мережі, які обслуговується водогосподарськими організаціями на 80% всієї площі меліорованих земель знаходиться в задовільному стані. При цьому потребують ремонту 38% каналів відкритої мережі, 39% гідротехнічних споруд та 45% насосних станцій. Технічний стан внутрішньогосподарської мережі на 50% всієї площі меліорованих земель задовільний. Потребують ремонту 65% існуючих каналів відкритої мережі, 62% гідротехнічних споруд та 29% насосних станцій.

За оцінками науковців розширення зрошуваних площ стане сільгоспвиробнику орієнтовно 2,6 тис. дол.. США на 1 га [164].

У 2017 р. запроваджено нову бюджетну програму «Розвиток та поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених систем». За виділені фінансові ресурси реконструйовано державні зрошувальні системи на площі 15,8 тис. га у трьох областях – Вінницькій (300 га), Одеській (12 тис. га) та Херсонській (3,5 тис. га). На 2018 р. передбачалося спрямувати кошти на продовження цієї роботи у Вінницькій (928 га) та Херсонській (3,5 тис. га) областях. За рахунок коштів сільгоспвиробників у 2017 р. також відновлено зрошувальні системи на площі 15,9 тис. га.

Окремою проблемою також виявилось списання не діючих зрошувальних систем, які не працюють, однак через бюрократичну систему їх не можна зняти з балансу.

Подібні неузгодженості виступають стримуючими чинниками щодо інвестування коштів у створення та модернізацію зрошувальних систем. Такий же негативний вплив спричинив мораторій на купівлю/продаж земель сільськогосподарського призначення, що призвело до виникнення одразу кількох несприятливих для відновлення зрошування факторів. Так, близько 90% сільгосппідприємств працюють на орендованій землі, а невизначеність щодо механізму придбання та продовження оренди стримують наміри вкладати кошти у довгострокові проєкти, одним з яких є модернізація, відновлення чи розширення зрошувальних систем.

У створенні та цивілізованому функціонуванні меліоративної системи зацікавлені насамперед сільськогосподарські товаровиробники. Однак гідротехнічна меліорація земельних ділянок на сьогодні забезпечується системою, яка не орієнтується на врахування вимог потенційних споживачів. За таких умов сільськогосподарські товаровиробники не мають можливості впливати на прийняття рішень щодо експлуатації меліоративного обладнання, його ремонту, заміни і т.п. При цьому у споживача послуг гідротехнічної меліорації відсутні ефективні засоби впливу на якісні та кількісні характеристики послуг, які йому надаються.

У розвинутих державах вартість меліорованих земельних ділянок істотно перевищує вартість земельних ділянок, на яких гідротехнічна меліорація

відсутня, оскільки наявність стабільного зрошування (осушування) гарантує отримання урожаю. В Україні, навпаки, меліоровані земельні ділянки вважаються проблемними, адже завжди існує вірогідність перебоїв у доставці (відведенні) води до поля, що матиме наслідком втрату урожаю. Разом із тим урожайність сільськогосподарських культур, вирощених в умовах гідротехнічної меліорації, перевищує урожайність культур, одержаних у богарних умовах, в 2-2,5 рази [165].

Активізація розвитку інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах обмеженості зовнішніх джерел фінансування можлива за рахунок повного використання здатності формування власних інвестиційних ресурсів, що відбувається із внутрішніх та зовнішніх джерел. Так, внутрішні джерела фінансування включають амортизаційні відрахування, нерозподілений прибуток, доходи від продажу вибулих активів. Як і в інших галузях, на сьогодні в сільському господарстві амортизація не виконує відтворювальну функцію в повному обсязі. Тим паче, наявність дебіторської заборгованості, в тому числі простроченої, низька частка грошових розрахунків не дають можливості амортизації трансформуватися у фінансові ресурси, що направляються на відновлення основних виробничих фондів.

Самофінансування, як метод фінансування інвестицій, використовується переважно при реалізації невеликих інвестиційних проєктів. В основі цього методу знаходиться фінансування виключно за рахунок власних (внутрішніх) джерел.

Величина чистого прибутку в частині, що спрямовується на виробничий розвиток, як джерела фінансування інвестицій, залежить від багатьох факторів: обсягу реалізації продукції; ціни реалізації одиниці продукції; собівартості одиниці продукції; ставки податку на прибуток; політики розподілу прибутку на споживання і розвиток.

Дослідженням встановлено, що з підвищенням прибутковості сільськогосподарських підприємств спостерігається зростання вартості придбання в цілому та з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь (табл. 2.8). Наведені розрахунки показують, що підприємства 7 групи 60,3 % придбання технічних засобів здійснюють за власні інвестиційні ресурси, які формуються в основному за рахунок прибутку.

Таблиця 2.8

Групування середніх і великих сільськогосподарських підприємств за розміром прибутку на один суб'єкт господарювання у 2019 р., тис. грн

Групи господарств за прибутком, тис. грн	Кількість господарств, од.	Розмір одного господарства, га с.-г. угідь	Чисельність працівників на 100 га с.-г. угідь, осіб	Придбання техніки на 1000 грн доходу, грн	Частка у придбанні техніки, %	Придбання техніки з розрахунку на 1 га угідь, грн
До -10000	416	2153	2,85	24	2,7	484
Від -10000 до -5000	534	564	2,44	44	0,7	360
Від -5000 до -1000	1632	691	2,06	29	2,4	330
Від -1000 до 0	1060	1129	1,99	48	5,0	667
Від 0 до 1000	1262	1546	1,92	55	10,6	857
Від 1000 до 5000	1376	2222	1,82	57	18,3	944
Більше 5000	1953	5377	1,86	39	60,3	909
Усього	8233	2312	1,94	42	100,0	831

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Одним із важливих джерел відтворення основного капіталу сільськогосподарських підприємств слід вказати амортизаційні відрахування, що становлять особливу економічну категорію, яка опосередковує широке коло таких показників, як собівартість, прибуток, податки, балансова вартість основних засобів [166]. Амортизація в основній діяльності підприємств виконує двояку роль: з одного боку бере участь у формуванні собівартості продукції, з іншого – становить власне джерело відтворення основного капіталу.

Результати групування свідчать, що із зростанням обсягів амортизаційних відрахувань з розрахунку на одне господарство спостерігається позитивна зміна частки у структурі придбання сільськогосподарської техніки (табл. 2.9).

Зауважимо, що регулювання на державному рівні амортизаційної політики не сприяє виконанню найважливішої функції амортизації – відшкодування основного капіталу. На законодавчому рівні було прийнято низку нормативних актів, спрямованих на прискорене нарахування амортизації. Водночас відсутні законодавчі акти, які б стимулювали господарюючі суб'єкти до використання нарахованої амортизації за цільовим призначенням. Отже, на сьогодні не виконується функція контролю за формуванням і цільовим використанням фонду амортизації. У сільському господарстві проблема цільового використання амортизаційних коштів ускладнюється через скрутне фінансове становище багатьох суб'єктів господарювання, що в цілому обмежує спрямування коштів на

відтворення основного капіталу, а амортизаційні нарахування переходять у розряд оборотних коштів і не використовуються за призначенням.

Таблиця 2.9

Групування сільськогосподарських підприємств за обсягами амортизаційних відрахувань з розрахунку на одне господарство, за 2019 р. тис. грн

Групи господарств за обсягом амортизаційних відрахувань, тис. грн	Кількість господарств, од.	Амортизаційні відрахування на 1 га с.-г. угідь, грн	Придбання техніки на 1000 грн доходу, грн	Частка у придбанні техніки, %	Придбання техніки з розрахунку на 1 га угідь, грн	Рентабельність, %
До 100	2410	69	14	2,5	208	12,2
100,1-500	1027	284	30	3,9	464	12,8
500,1-1000	1011	508	42	6,9	686	13,8
1000,1-2000	1183	828	54	13,0	907	13,1
2000,1-5000	1142	1237	59	19,6	1087	15,6
5000,1-10000	1014	1721	30	15,0	617	15,6
Понад 10000	446	2503	30	25,1	756	7,9
Усього	8233	1390	42	100,0	831	12,0

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

У науковому середовищі ведеться дискусія щодо цієї проблеми [167]. Так, відзначається, що існуюча у господарствах корпоративного сектору аграрної економіки можливість довільно розпоряджатися амортизаційними відрахуваннями не стимулює зростання капітальних вкладень і призводить до використання цих коштів не за цільовим призначенням. У провідних країнах різними інструментами (податкові пільги, прискорена амортизація і т. п.) стимулюють вплив амортизації на модернізацію виробничої сфери. Якщо за рахунок амортизації має місце зниження оподаткованого прибутку організацій і відповідно податкових надходжень до бюджету держави, то доцільно за допомогою економічних важелів стимулювати господарюючі суб'єкти до використання амортизаційних відрахувань як джерела інвестицій, спрямованих на модернізацію та розширення основного капіталу. Стимулююча функція держави не обмежує самостійності економічних суб'єктів, і в цій ситуації тільки сприятиме модернізації матеріально-технічної бази підприємств, що дозволить скоротити відставання від розвинутих країн у продуктивності праці, знизити енергоємність і матеріаломісткість продукції, що виробляється, підвищити її якість і конкурентоспроможність, а також збільшити попит на науково-технічні розробки.

Пріоритетним напрямом інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств у нинішніх умовах визнана охорона навколишнього середовища. Складна екологічна ситуація в сільському господарстві характеризується відсутністю цільових фінансових ресурсів, призначених для відтворення природних ресурсів. Еколого-економічні проблеми в аграрній сфері стали наслідком перевантаження екстенсивного розвитку сільського господарства в минулому, відсутності дієвої політики його екологізації. Однак в умовах посилення викликів екологічного характеру існує необхідність в активізації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств у реалізації природоохоронних, ресурсощадних технологій та заходів щодо збереження навколишнього середовища.

Результати дослідження доводять, що за 2015-2019 рр. відбулося суттєве зниження інвестицій в обладнання та устаткування, які пов'язані з реалізацією екологічних технологій (табл. 2.10). Таку ситуацію можна пояснити відсутністю достатнього рівня усвідомлення й екологічної культури у керівництва та менеджменту сільськогосподарських підприємств щодо реалізації інвестпроектів із додержанням екологічних норм і правил при будівництві виробничих приміщень.

Таблиця 2.10

Динаміка інвестицій в обладнання та устаткування, що пов'язані з екологічно чистішими технологіями (комплексна технологія), млн грн

Рік	Усього	Із них			
		захист навколишнього повітря та клімату	збір та ліквідація стічних вод	збір та ліквідація відходів	інші природоохоронні види діяльності
2015	2,1	1,4	—	—	0,7
2016	3,3	—	—	—	3,3
2017	1,7	—	—	—	1,7
2018	1,2	0,1	—	1,1	—
2019	1,2	0,1	—	1,1	—
2019 р., %, до					
2015 р.	57,14	7,14	-	-	-

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Головною причиною недостатнього рівня приватних «зелених» інвестицій залишається порівняно високий ризик, пов'язаний з ними, а також відсутність обґрунтованої інформації щодо показників ефективності, прояву синергетичного

ефекту для всіх стейкхолдерів інвестпроектів. Стримуючим чинником слід вказати і недостатньо розвинуті місцеві ринки капіталу з незначним потенціалом розширення та диверсифікації, а також нестача сучасних фінансових інститутів, здатних до розробки й ринкового впровадження складних фінансових інструментів і мобілізації тим самим значних обсягів довгострокового «зеленого» фінансування.

Результати досліджень доводять, що інвестиції в екологоорієнтовні проекти пріоритетні для сільськогосподарських товаровиробників. Однак як перешкоди з їх реалізації виділено наступне: відсутність надійного та ефективного інституційного і законодавчого забезпечення; вищий ризик та відносно низький прибуток від «зеленого» інвестування; висока вартість інвестицій; «незрілість» ринку «зелених» інвестицій (26,3% відсутність достатнього портфеля «зелених» проектів), недостатня інформація про пропозиції щодо такого інвестування та відсутність стандартів [168].

З метою стимулювання розвитку «зеленого» фінансування у вітчизняній практиці необхідно реалізувати такі заходи: розробка нормативно-правової бази, що регулює питання здійснення «зеленого» фінансування; розробка дорожньої карти стосовно розвитку «зеленого» фінансування; формування ринку «зелених» облігацій з метою фінансування екологічних проектів: поновлювані джерела енергії; управління водними і лісовими ресурсами; скорочення викидів вуглецю і забруднення навколишнього середовища; утилізація та переробка відходів; низьковуглеводне виробництво; створення спеціалізованого банківського інституту, основною діяльністю якого стане кредитування проектів, пов'язаних з реалізацією заходів щодо охорони навколишнього середовища; підтримка державою екологічних ініціатив приватного бізнесу за допомогою як прямого бюджетного фінансування, так і надання податкових пільг і преференцій.

Аналіз розвитку інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств доводить, що сприятливі фінансові умови для розвитку процесів інвестування зумовили значні вкладення великих сільськогосподарських підприємств у формування виробничої бази. Однак для групи середніх і малих підприємств вони виявилися обмеженими в основному нестачею власних інвестиційних ресурсів та недостатнім переліком доступних джерел залучення міжнародних інвестицій. Отже, фінансування інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств

зорієнтоване на власні джерела, а інструменти державної підтримки не мають значного впливу на її активізацію. При цьому, відчуваючи нестачу власних коштів у джерелах фінансування інвестицій, сільськогосподарські підприємства залучають менші обсяги, ніж необхідно, позикових коштів, які для них недоступні внаслідок високої вартості, що призводить до уповільнення темпів росту інвестицій. Вважаємо, що існуюча відтворювальна структура інвестицій може негативно вплинути на вікову структури виробничих активів та технічний рівень виробництва, а збереження поточної динаміки зниження «активної» частини основних фондів у структурі інвестицій в основний капітал призвести до негативних змін технічної структури накопичення капіталу. Саме тому потребує дослідження питання підвищення інвестиційної діяльності по великих, середніх і малих сільськогосподарських підприємствах.

2.3. Оцінка ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств

Як визначено у першому розділі дисертаційного дослідження інвестиційна діяльність господарюючого суб'єкта має підпорядкований характер відносно його виробничої діяльності, а тому її головна та основні цілі й завдання повинні орієнтуватися на головну ціль операційної стратегії його розвитку. Саме тому доцільно провести аналіз інвестиційної діяльності з точки зору відповідності такої цілям, задачам та результатам господарської діяльності сільськогосподарських підприємств.

Оскільки основними об'єктами інвестування сільгосппідприємств слугують реальні інвестиції, звідси доцільно провести оцінку ефективності використання основних фондів сільського господарства. З метою проведення згаданої оцінки застосовується ряд показників, серед яких найпоширеніший фондвіддача. У цьому показнику знаходять відображення практично всі фактори, які безпосередньо впливають на використання основних фондів і нарощування виробництва продукції [169]. Вчені-економісти у дослідженнях ефективності сільськогосподарського виробництва визнають, що фондвіддача, обчислена за

валовою продукцією, не надає повного уявлення про ефективність використання основних фондів [170]. Недолік цього обчислення полягає в тому, що тут не знаходить відображення використання трудових ресурсів. Адже в сільському господарстві заміна ручної праці частково на машинну призводить до підвищення продуктивності живої праці, і, як результат, знижуються загальні витрати на виробництво сільськогосподарської продукції в зв'язку зі скороченням втрат і зростанням виробництва продукції.

Упродовж досліджуваного періоду було виділено два періоди коливання фондівіддачі: перший – 2013-2015 рр., зростання, викликане підвищенням ефективності використання основних засобів, а також суб'єктивним визначенням згаданого показника через не проведення переоцінки необоротних активів; другий – 2016-2019 рр., характеризується зниженням унаслідок значно вищих темпів зміни вартості основних засобів порівняно з виробництвом товарної продукції (рис. 2.7). Вважаємо, що така ситуація характерна для суб'єктів господарювання, які здійснюють процес модернізації та переозброєння матеріально-технічної бази, тобто нарощують величину основних засобів виробництва, темпи зростання яких перевищують темпи росту виробництва валової продукції.

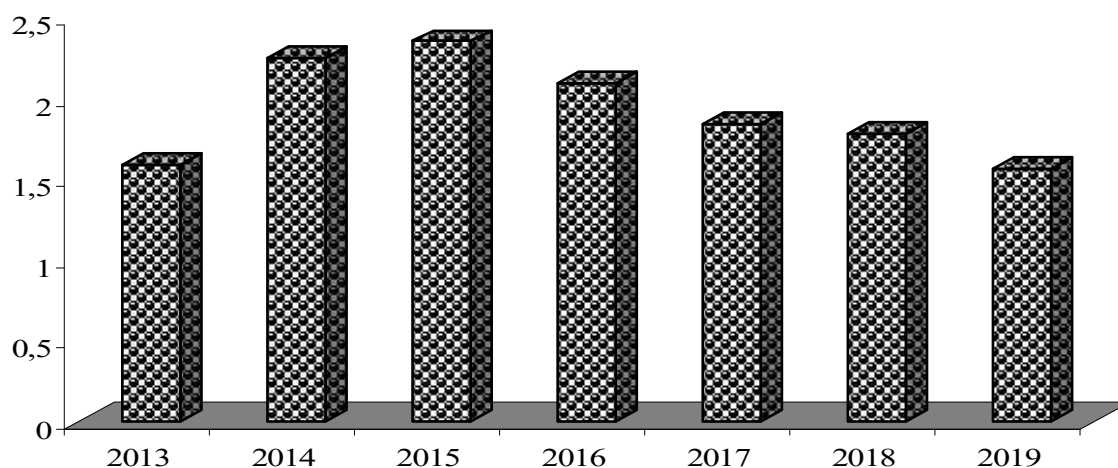

Рис.2.7. Динаміка коефіцієнта фондівіддачі у сільськогосподарських підприємств, грн/грн

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

З метою виявлення відмінностей в ефективності використання основних засобів виробництва проведено розрахунок показника фондівіддачі по виділених групах сільськогосподарських підприємств (табл. 2.11).

**Динаміка коефіцієнта фондівдачі по основних категоріях
сільськогосподарських підприємств, грн./грн**

Рік	Підприємства			У т.ч. мікро- підприємства
	великі	середні	малі	
2013	2,0	1,6	1,5	1,2
2014	3,0	2,0	2,3	2,2
2015	2,2	2,4	2,3	1,9
2016	1,8	2,1	2,1	1,8
2017	1,3	2,0	1,9	-
2018	1,2	1,9	1,8	1,6
2019	0,9	1,8	1,7	1,6
2019 р., %, до				
2013 р.	45,0	112,5	113,3	133,3
2018 р.	75,0	94,7	94,4	100,0

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Наведені дані показують, що в 2010 р. найвище значення показника фондівдачі спостерігалось у великих сільськогосподарських підприємствах, найнижче – в мікросуб'єктах господарської діяльності у сфері агробізнесу. Подібне зумовлювалося тим, що на той час основу матеріально-технічного забезпечення великих господарств корпоративного сектору становили майнові паї, придбані у пайовиків за їх залишковою вартістю, тоді як мікропідприємства змушені були купувати технічні засоби за ринковою ціною.

Проте в 2019 р. відзначається суттєве зниження згаданого показника у великих сільськогосподарських підприємствах майже в 2 рази, зумовленого процесом технічного переозброєння. У малих господарствах корпоративного сектору аграрної економіки подібний процес завершено раніше. При цьому існуючі нормативно-правові акти не передбачають щорічного проведення переоцінки необоротних активів, що призводить до певного суб'єктивізму досліджуваного показника.

Очевидно, що одним із головних резервів підвищення ефективності основних фондів виступає збільшення обсягів виробництва продукції і зниження середньорічних залишків основних виробничих фондів, не задіяних в процесі виробництва, за рахунок реалізації, здачі в оренду та списання непридатного для подальшого використання, морально застарілого обладнання.

Ефективне управління основними фондами сільськогосподарського підприємства досягається збалансованістю всіх факторів виробництва, впровадженням інтенсивних технологій на всіх стадіях виробництва продукції. Особливу увагу слід приділити підвищенню родючості ґрунту за рахунок застосування нових високоякісних добрив, що сприятиме максимальному використанню біокліматичного потенціалу, а також наявних генетичних можливостей рослин. Під дією певних об'єктивних і суб'єктивних чинників нині в сільськогосподарському виробництві спостерігається посилення інвестиційних ризиків, що змушує потенційних інвесторів вкладати фінансові ресурси в інвестиційні проєкти з коротким терміном окупності (рис. 2.8).

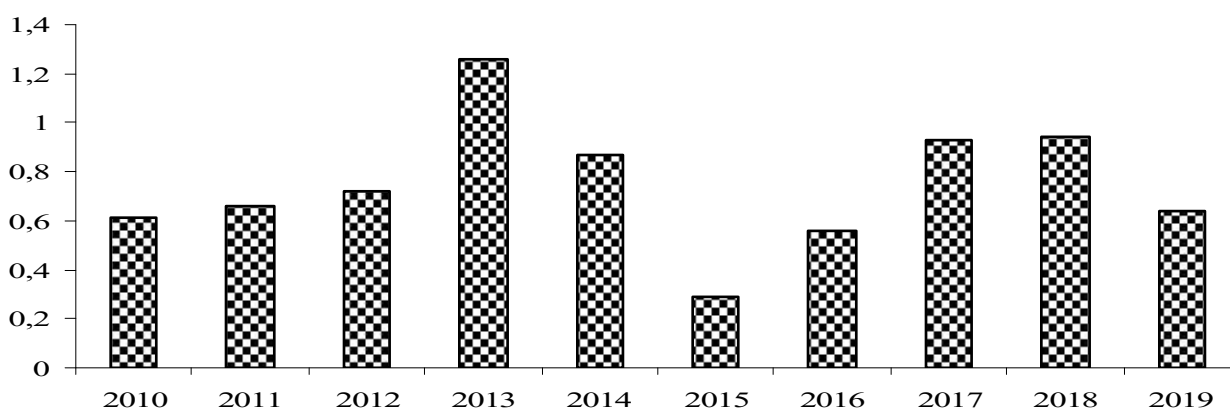

Рис.2.8. Динаміка терміну окупності інвестицій в сільськогосподарських підприємствах, років
Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

За цими даними, упродовж періоду аналізу простежується строкатість згаданого значення, що викликано насамперед веденням військових дій на Сході України та іншими несприятливими процесами, які відбуваються в державі. Так, найнижчим значення було 2015 р. – у пік загострення соціально-економічної ситуації країни, найвищим – 2013 р., що характеризувався відносною економічною стабільністю. Зауважимо, про суттєве зниження значення показника в 2019 р. проти 2018 р. викликано непевністю частини сільськогосподарських товаровиробників у майбутньому через запровадження процесу купівлі-продажу сільськогосподарських угідь. Саме під дією цих чинників формується значення показника окупності інвестицій по основних категоріях сільськогосподарських підприємств (дод.Л.1).

Варто зазначити суттєве збільшення досліджуваного показника у великих сільськогосподарських підприємствах, що виступає свідченням перспектив їх

діяльності в найближчій перспективі. Подібна ситуація явище спостерігається і в середніх господарствах корпоративного сектору аграрної економіки, які де-факто складові висококонцентрованих, вертикально інтегрованих сільськогосподарських підприємств. Відсутність перспектив подальшого розвитку в малих суб'єктах господарської діяльності призводить до здійснення інвестиційних проєктів з коротким терміном окупності. В розрізі основних категорій сільськогосподарських підприємств протягом досліджуваного періоду окупності капітальних інвестицій не перевищує 5 років. Це підтверджує вибір господарюючими суб'єктами до реалізації об'єктів техніко-технологічного характеру, з виконанням заміни у разі їх зношення, або доповнення за необхідності розширення виробничої діяльності. При цьому інвестиційні проєкти комплексного характеру з тривалим періодом окупності залишаються поза їх вибором.

Звідси наявний високий ступінь ризиковості інвестування фінансових ресурсів у розвиток матеріально-технічної бази корпоративного сектору аграрної економіки.

Важливим показником, що характеризує ефективність капітальних інвестицій в сільськогосподарських підприємствах слід вказати співвідношення вартості отриманої доданої вартості до величини капітальних інвестицій. Так, упродовж досліджуваного періоду найвищі значення було зафіксовано в 2014-2015 рр., що свідчить про вплив інфляційних процесів на формування значення згаданого показника (рис. 2.9). У цілому останній не виділяється високим значенням, що слугує доказом низької ефективності використання сформованої матеріально-технічної бази.

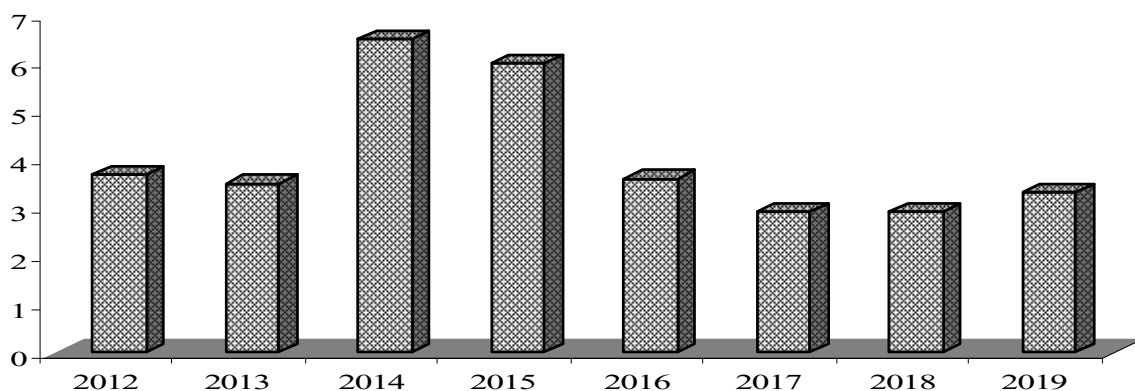

Рис. 2.9. Динаміка співвідношення доданої вартості до суми капітальних інвестицій сільськогосподарських підприємств, грн/грн

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

За аналізом формування зазначеного показника по основних категоріях сільськогосподарських підприємств можна констатувати, що протягом 2012-2019 рр. відбулося суттєве зниження у великих сільськогосподарських підприємствах та зростання – у мікрособ'єктах підприємницької діяльності у сфері агробізнесу (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

**Динаміка співвідношення доданої вартості до капітальних інвестицій
сільськогосподарських підприємств, грн/грн**

Рік	Підприємства			У т.ч. мікро- підприємства
	великі	середні	малі	
2012	3,6	3,6	4,0	3,6
2013	4,4	2,8	4,7	6,0
2014	9,2	5,3	8,5	13,2
2015	8,5	6,1	5,2	6,0
2016	7,3	3,6	3,2	3,6
2017	2,0	2,6	3,4	5,8
2018	0,7	2,9	3,6	5,1
2019	0,9	3,7	4,1	8,4
2019 р., %, до				
2010 р.	25,0	102,8	102,5	233,3
2018 р.	128,6	127,6	113,9	164,7

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Так, упродовж досліджуваного періоду значення цього показника у великих суб'єктах господарювання знизилось в 4 рази, що зумовило насамперед їх орієнтацією у господарській діяльності на виробництво сільськогосподарської продукції з низькою доданою вартістю. Разом із тим мікросільгосппідприємства здійснюють виробництво сільськогосподарської продукції з високою доданою вартістю, що відображається відповідно на значенні показника.

Ефективне використання трудового потенціалу, високий рівень продуктивності праці і виробництва в цілому можливі за оптимального використання земельних, матеріально-технічних, трудових та інших ресурсів [171]. Важливо при цьому приділяти увагу відповідності кваліфікаційно-освітнього рівня працівників вимогам виробництва, їхнього матеріального стимулювання, забезпеченню нормальних умов праці і відпочинку, а також вирішенню соціально-побутових проблем сільських жителів.

Як відомо, фактори підвищення продуктивності праці в сільськогосподарському виробництві можна об'єднати в чотири групи: природно-економічні;

техніко-технологічні, пов'язані з науково-технічним прогресом; організаційні; соціально-економічні. За оцінкою вітчизняних і зарубіжних фахівців, дві третини приросту продуктивності праці має забезпечувати технічний прогрес [172]. На цілі, пов'язані з підвищенням продуктивності праці в окремих країнах виділяються кредити на фінансування програми із зростання продуктивності праці [173].

Відомо, що при погіршенні економічної ситуації в США на початку 80-х років минулого століття підвищення продуктивності праці було проголошено президентом країни головною метою його економічної політики. В окремих країнах Європи, в тому числі Фінляндії, розробляються програми підвищення продуктивності: «Продуктивність заради майбутнього»; у Великобританії однією з цілей «Урядової промислової стратегії», введеної в дію у 2002 р., стало вивчення перешкод на шляху підвищення продуктивності та способів їх подолання [174]. За рахунок високого рівня продуктивності праці в Японії, Німеччині та США досягається основний обсяг економічного зростання, хоча в окремі роки її рівень знижувався. Проте цей фактор залишається в основі управління виробництвом, однак підвищення продуктивності праці в провідних країнах створює основи для розвитку економіки і досягається він з напругою, при помітних коливаннях [175].

За наявними даними, упродовж досліджуваного періоду відзначається зростання продуктивності праці в господарствах корпоративного сектору аграрної економіки, що підтверджує негативний вплив інфляційних процесів в економіці країни та позитивний – суттєвої модернізації матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств (рис. 2.10).

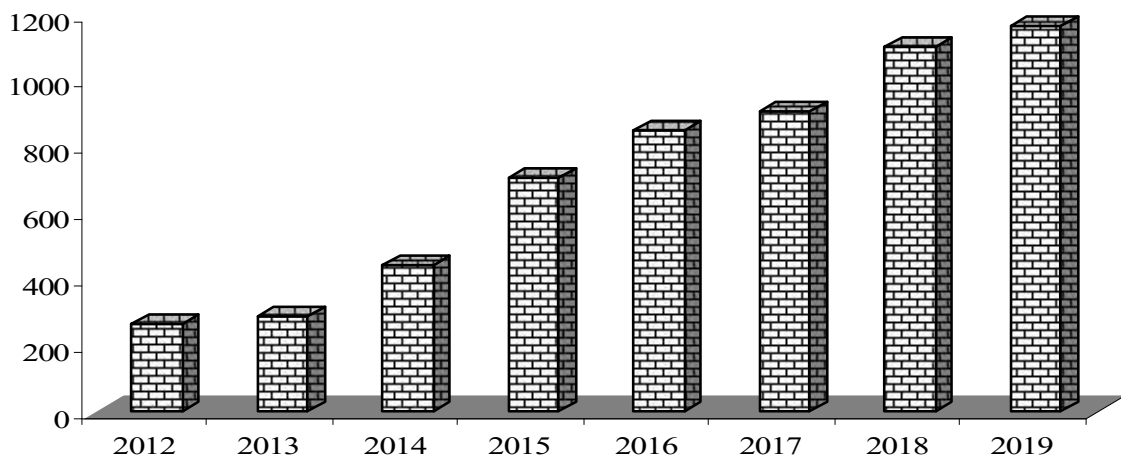

Рис. 2.10. Динаміка продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах, грн/особа

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Водночас за період 2012-2019 рр. продуктивність праці в цілому по сільськогосподарських підприємствах корпоративного сектору аграрної економіки зросла понад 6 разів, що суттєво перевищує значення індексу інфляції і свідчить про посилення рівня інтенсифікації технологічного процесу в сільськогосподарських підприємствах. Найвищим значення продуктивності праці виявилось у великих сільськогосподарських підприємствах, найнижчим – у мікросуб'єктах господарської діяльності у сфері агробізнесу, який відображає рівень інвестування в розвиток матеріально-технічної бази та зумовлює зниження трудоємкості технологічних процесів (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

**Динаміка продуктивності праці по основних категоріях
сільськогосподарських підприємств, грн/особа**

Рік	Підприємства			У т.ч. мікро- підприємства
	великі	середні	малі	
2012	525,42	234,39	180,45	118,44
2013	636,61	243,24	249,59	187,87
2014	879,29	375,31	431,61	327,04
2015	1423,74	582,72	618,41	390,03
2016	1514,51	645,42	736,44	523,93
2017	1685,86	755,41	842,00	569,20
2018	1930,59	906,72	992,22	665,75
2019	1880,82	979,98	1012,30	751,48
2019 р., %, до				
2012 р.	358,0	418,1	561,0	634,5
2018 р.	97,4	108,1	102,0	112,9

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Наведені розрахунки свідчать, за період аналізу 2012-2019 рр. найвищі темпи зростання продуктивності праці спостерігаються в мікропідприємствах, що вказує на підвищення інтенсивності використання трудових ресурсів за рахунок модернізації технологічного процесу. При цьому у великих суб'єктах господарської діяльності простежуються значно нижчі темпи – це викликано, на нашу думку, наявністю певних обмежень до росту значення згаданого показника.

Одними з головних показників, які характеризують ступінь отриманих галуззю економічних вигід або втрат від впровадження інноваційних розробок, вирізняються показники фондівддачі виробничих фондів або фондомісткість продукції, що виробляється в динаміці. Очевидно, що від результативності впровадження нової техніки й обладнання залежить фондівддача, яка становить

результат співвідношення темпів зростання фондоозброєності праці та продуктивності працівників виробництва [176]. Для підвищення показника фондовіддачі темпи зростання продуктивності праці повинні бути вищими за темпи зростання її фондоозброєності. Як приклад можна навести досягнення країн, близьких до України за кліматичними умовами – це Польща та Чехія. Тут продуктивність праці зростала значно вищими темпами, ніж фондоозброєності, що стало причиною зростання фондовіддачі.

З метою економічної доцільності оновлення техніки необхідно забезпечити заміною старих машин на прогресивніші моделі вищої продуктивності. У порівнянні співвідношень динаміки зростання продуктивності праці і динаміки його фондоозброєності враховується і значне місце, поряд з технічним прогресом, робочої сили, її якісні характеристики. На сьогодні вони у сільськогосподарському виробництві вимагають створення умов для їхнього результативного використання [177].

Найвагомішим внеском у підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва стало впровадження досягнень науково-технічного прогресу, спрямованих на збереження ресурсів усіх видів факторів виробництва, а також на зростання продуктивності праці і зниження його фондомісткості, забезпечення екологізації [178]. Водночас, техніка має потенціал зумовлювати позитивні соціальні зміни, завдяки чому забезпечується зміна умов праці та відповідно через підвищені величини оплати праці в умовах ефективного виробництва змінюється життєве середовище для сільського населення.

Експерти наголошують, що продуктивність праці у сільськогосподарському виробництві змінюється під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів відносно до підприємства [179]. До зовнішніх факторів відносять природно-кліматичні, політико-правові, соціально-кліматичні, культурні, економічні. Внутрішні чинники пов'язані зі зміною обсягу і структури виробництва, впровадженням досягнень науки і техніки, удосконаленням організації виробництва та управління на підприємстві, а також організації та стимулювання праці.

Підвищення продуктивності праці у сільському господарстві за рахунок матеріально-технічних факторів передбачає технічне переоснащення виробництва, а саме: модернізацію або заміну морально застарілого обладнання на нове, значно продуктивніше. Очевидно, що знос основного капіталу це одне з

головних перешкод на шляху зростання продуктивності праці [180]. У сільському господарстві зміна ролі машини має особливе значення. Традиційне відставання рівня технічної оснащеності виступає однією з матеріальних основ відставання розвитку села від міста [181].

Зазначимо, що на сьогодні у сільському господарстві зношене близько 6-7 % основних фондів, що відповідає нормативному значенню (рис. 2.11).

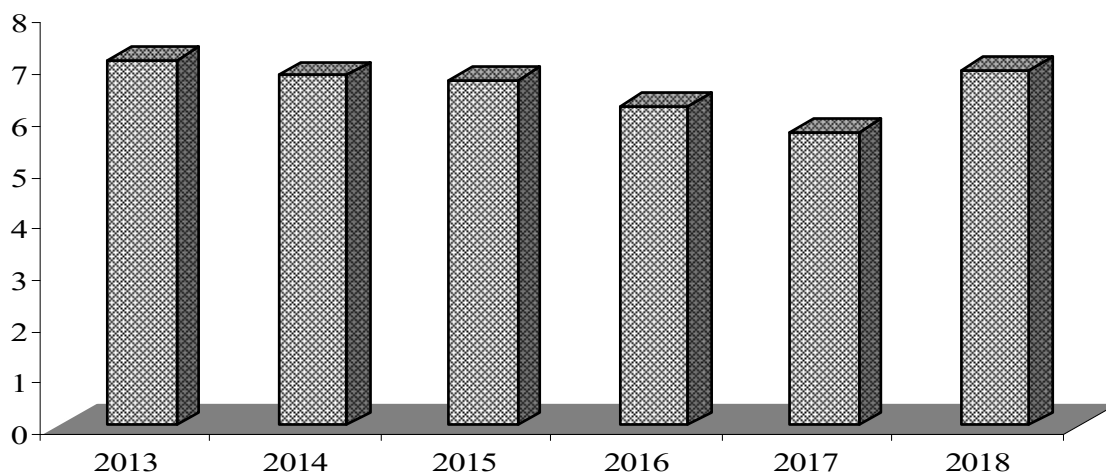

Рис. 2.11. Степінь зносу основних засобів у сільському, лісовому та рибному господарстві, %

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Матеріально-технічне забезпечення аграрного виробництва в умовах дефіциту виробничих та обмеженості фінансових ресурсів ускладнене, причому в стратегічних програмах розвитку аграрного сектору закладені індикатори не відповідають тенденціям оновлення матеріально-технічної бази сільського господарства. В реальній практиці спостерігається зниження енергозабезпеченості сільськогосподарських організацій.

На основі впровадження інноваційних продуктів відбувається активний процес зміни структури робочої сили, де доказом слугує ріст частки механізованої праці у технологічному процесі. Перспективним напрямом підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва і зниження частки трудомісткості слід сказати розробку і освоєння ресурсоощадних технологій та агроприйомів обробітку сільськогосподарських культур.

Водночас запровадження науково-технічного прогресу, інтенсифікація виробництва в міру підвищення ефективності виробництва і продуктивності

праці неминуче призводять до скорочення чисельності працівників. Крім того, з розвитком великотоварного, індустріального виробництва в сільськогосподарських підприємствах традиційні види діяльності, поширені на селі до недавнього часу (свинарство, вирощування картоплі) втрачають економічну доцільність унаслідок високої трудомісткості виробничих процесів. Для сільської місцевості сьогодні це дуже актуальні проблеми.

Результуючим показником процесів інвестування стає урожайність сільськогосподарських культур, що відображає кількісні ознаки капіталовкладень у модернізацію технологічного процесу, зокрема, в його складові: технічні засоби, насіння, будівлі та споруди, тощо. Вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники нині збирають близько 4 т пшениці і трохи більше 5 т кукурудзи з одного гектара, тоді як європейські фермери досягли середнього показника 8 т/га пшениці, а у США врожайність кукурудзи становить 11 т/га, в деяких штатах до 20 т/га.

Однак на сьогодні, незважаючи на істотну зміну кліматичних умов, аналіз динаміки виробництва зернових свідчить, що показники врожайності в Україні продовжують зростати, хоча поступаються перед значеннями, досягнутими у розвинутих країнах світу. Фахівці Української зернової асоціації провели розрахунки, згідно з якими навіть при збереженні площ під посіви на поточному рівні, за умови підвищення врожайності Україна зможе виробляти близько 100 млн т сільгосппродукції в рік, відповідно обсяг експорту може досягти 70 млн т вже у 2022 р. [182].

За аналізом, упродовж 2010-2019 рр. відбулося дворазове зростання врожайності зернових, овочевих та плодових культур, зумовленого насамперед впровадженням інноваційних технологій виробництва сільськогосподарської продукції (табл. 2.14).

Найвищі значення показника врожайності спостерігаються за такими культурами: овочеві (понад 2 рази); плодові та ягідні, зернові та зернобобові, соняшник (майже у 2 рази).

Результатами проведених групувань за урожайністю зернових встановлено, що господарства першої групи не забезпечують навіть нульову рентабельність вирощування зернових культур, що повинно стимулювати менеджмент 599 суб'єктів господарювання у сфері агробізнесу до модернізації матеріально-

технічної бази. Розраховано, що для цієї групи господарств у 2019 р. витрати на придбання сільськогосподарської техніки становили лише 320 грн/га. Як наслідок, їхня частка у структурі придбання технічних засобів виявилася незначною (табл. 2.15). Отже, це малі сільськогосподарські підприємства, з обмеженою площею землекористування, низькою технічною оснащеністю, що орієнтуються на отримання послуг від сторонніх організації при здійсненні комплексу технологічних операцій.

Таблиця 2.14

**Динаміка урожайності сільськогосподарських культур у господарствах
корпоративного сектору аграрної економіки, ц з 1 га зібраної площі**

Показник	Рік					2019 р., %, до	
	2010	2015	2017	2018	2019	2010 р.	2018 р.
Культури зернові та зернобобові	27,6	43,8	45,6	52,2	53,7	194,6	102,9
Буряк цукровий фабричний	281,5	448,2	484,1	518,8	470,3	167,1	90,7
Соняшник	15,4	23,0	21,3	24,1	27,0	175,3	112,0
Картопля	171,0	198,6	238,4	252,0	230,5	134,8	91,5
Культури овочеві	207,0	363,4	435,3	427,4	415,8	200,9	97,3
Культури плодові та ягідні	38,2	70,8	64,9	106,2	72,7	190,3	68,5

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Таблиця 2.15

**Групування середніх і великих сільськогосподарських підприємств за рівнем
урожайності зернових культур та придбанням технічних ресурсів за 2019 р.**

Групи господарств за урожайністю зернових, ц/га	Кількість господарств, од.	Частка у придбанні техніки, %	Придбання техніки з розрахунку на 1 га угідь, грн	Зернові усього		
				площа на одне господарство, га	урожайність, ц/га	рентабельність зернових, %
До 20	599	1,3	320	509	16,4	-7,30
20,1-30	1335	9,7	704	822	27,0	2,42
30,1-40	1565	13,1	589	1095	36,8	6,83
40,1-50	1336	19,0	907	1280	46,8	10,12
50,1-60	1063	13,0	734	1340	57,1	9,89
60,1-70	645	20,5	1177	1750	67,5	8,63
Понад 70	853	23,6	1055	2359	88,2	19,88
Усього	7396	100,0	846	1270	54,6	11,98

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Водночас найбільша частка у структурі придбання технічних засобів припадає на високотехнологічні господарства корпоративного сектору аграрної

економіки, які одержують високу урожайність зернових (88,2 ц/га) та забезпечують найвищий рівень рентабельності.

Результати групування показали, що в цілому простежується позитивна тенденція. Так, із зростанням урожайності відбувається збільшення витрат на придбання технічних засобів із розрахунку на одиницю площі та рівня рентабельності, що відображає позитивний вплив інвестицій на значення показників господарської діяльності.

Отже, забезпечення ефективного розвитку зернового виробництва можливе лише на основі постійного оновлення основних засобів і відновлення спожитих у процесі виробництва оборотних коштів у розширеному обсязі за рахунок вкладення інвестиційних ресурсів у розвиток сільськогосподарського виробництва та раціонального їх використання. Це забезпечує підвищення економічної ефективності як інвестицій, так і всього зернового виробництва.

Звідси можна стверджувати, що вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники перестали покладатися тільки на родючість чорнозему і ведуть активне впровадження інноваційних технологій. Доказом цього слугує діяльність компанії KSG Agro, у якої в ускладнених погодних умовах сталися значні втрати посівів через посуху. Для запобігання збиткам і втратам посівів у майбутньому, компанія почала впроваджувати крапельне зрошення посівів кукурудзи, спочатку на площі 3,2 тис. га, яку планує збільшити до 15 тис. га [183].

Зауважимо, що для цього необхідно придбати спеціальне обладнання. Зокрема, для обробки тільки одного гектара землі воно коштує орієнтовно 1,2 тис. дол. США. Очевидно, можливості зрошення посівів визначаються не лише бажанням інвестувати, а й безпосередньою наближеністю посівів до джерел води. За підрахунки експертів, інвестиції у зрошення повністю виправдовують себе, підвищуючи врожайність майже в 3 рази, за окупності вкладень за рік, а то й менше.

Важливим напрямом ефективного ведення сільськогосподарського виробництва визнано впровадження точного землеробства, тобто обробіток землі з урахуванням особливостей ґрунтів та інших умов на різних ділянках. Такий підхід дозволяє скласти агрохімічну карту для кожного поля. У результаті можна оцінити відсотковий вміст гумусу, кислотність ґрунту, вміст хімічних елементів,

а також простежити динаміку стану ґрунту і розробити індивідуальний метод обробки для кожного поля.

Подібні дослідження зазвичай мають можливість здійснювати тільки великі агрохолдинги, оскільки лише на створення спеціальної лабораторії потрібно інвестувати близько 1 млн дол. США, хоча вони швидко окупаються. Так, компанія «Дружба-Нова» після впровадження технологій точного землеробства за два роки одержала економію у розмірі 10 млн дол. США [184]. Зазначимо, що точне землеробство дозволяє економити від 120 до 150 дол. США на 1 га лише на добривах та їх раціональному розподілі й внесенні у ґрунт. Водночас такі технології забезпечують одночасний обробіток ґрунту, внесення добрив і сівбу, що майже на 40% знижує витрати на пально-мастильні матеріали.

Відомо, що в сухих і вітряних умовах сільгосптоваровиробники змушені впроваджувати способи захисту ґрунту від постійної ерозії. Одним із підходів до вирішення цієї проблеми слід вказати застосування технології No-till, впровадження якої дозволить підвищити врожайність пшениці до 40 ц/га навіть у не зовсім сприятливих умовах. Цю технологію використовують як фермерські господарства, [185] так і агрохолдинги, оскільки зменшується число операцій при обробітку землі, відповідно скорочуються кількість техніки у використанні, витрати на енергоресурси, відбувається зниження собівартості виробництва продукції.

Ще один спосіб підвищення ефективності в сільськогосподарському виробництві це застосування GPS-навігації в обробітку полів. За даними компанії «АПК-Інвести» такі системи забезпечують ефективне й економне внесення засобів захисту і добрив у неоднорідний за рельєфом ґрунт та відповідно зумовлюють економію 100 дол. США на 1 га, а також дозволяють цілодобово проводити технологічні операції [186].

Незважаючи на позитивні зміни в натуральних показниках ефективності виробництва продукції рослинництва останніми роками посилюються ризики втрат внаслідок зміни температурних режимів та нестачі вологи у різні періоди вегетації рослин. Згідно з даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства за 2020 р., Україна втратила озимі культури на 570 тис. га через тривалі посухи й незвично сильні весняні морози. Подальша посуха

навесні й влітку призвела до додаткових втрат, які охоплюють 200 тис. га кукурудзи й нижчу урожайність культури по всій країні [187].

Зауважимо, що нестача вологи це лише один із багатьох негативних наслідків зміни клімату. Серед таких також слід відзначити й ерозію ґрунтів, зміну рослинності, порушення циклу сівозмін, а також поширення нових хвороб, шкідників та бур'янів, що вимагає впровадження нових практик і технологій. Кліматично орієнтоване сільськогосподарське виробництво сприятиме продуктивності на основі посилення стійкості до екстремальних погодних умов та забезпечуючи скорочення викидів парникових газів. Поєднання іригації й новітніх сільськогосподарських практик може зумовити супутню вигоду водному сектору, при цьому забезпечуючи впровадження сталих підходів до управління водою. Очевидно, що в Україні необхідно розробити національну програму адаптації до кліматичних змін, де окремим пунктом розглянути напрями запровадження зрошування у сільськогосподарському виробництві.

Крім цього, потребує дослідження вплив інвестиційних вкладень на забезпечення ефективного розвитку галузей тваринництва, зокрема молочного скотарства, оскільки питання щодо активізації інвестування у цю галузь залишається актуальним. Також згадана галузь досить чутлива до реалізації інноваційних технологій (рис. 2.12).

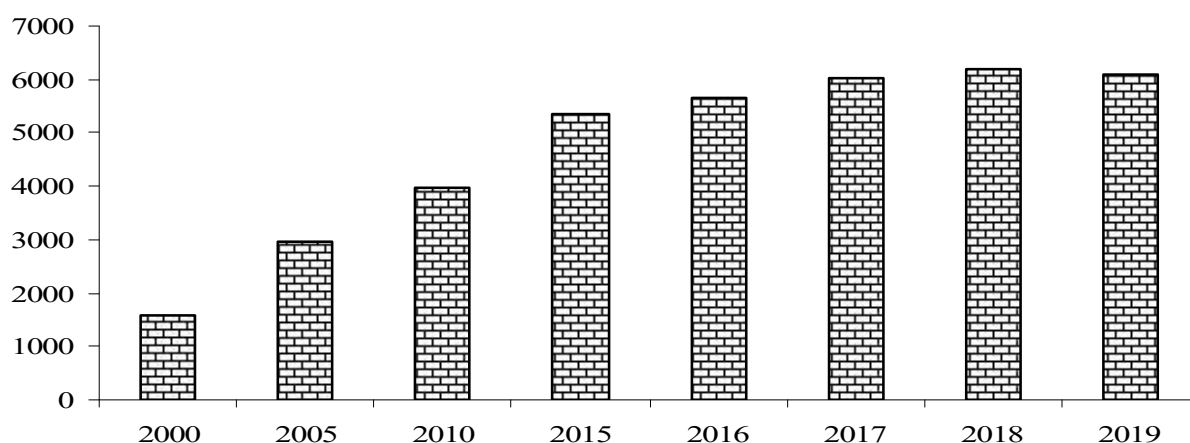

Рис. 2.12. Динаміка продуктивності корів у сільськогосподарських підприємствах, кг/голову в рік

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Наведені дані свідчать, що упродовж 2000-2019 рр. середньорічні надої корів зросли більше ніж втричі, головним чином за рахунок оновлення дійного стада

породами зарубіжної селекції, поліпшення умов утримання корів, запровадження однотипної збалансованої годівлі, поліпшення ветеринарного обслуговування.

Водночас із зростанням продуктивності корів збільшуються витрати на придбання технологічного обладнання, тобто відбувається позитивний вплив на ефективне виробництво молока інвестицій у техніко-технологічне забезпечення процесу його одержання (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Групування середніх і великих сільськогосподарських підприємств за рівнем продуктивності корів у 2019 р.

Групи за надоем від однієї корови, кг	Доїльні установки та апарати, шт.	Очищувачі-охолоджувачі молока, шт.	Молочні сепаратори, шт.	Машини і механізми для приготування кормів, шт.	Роздавачі кормів для великої рогатої худоби, шт.	Транспортери для прибирання гною, шт.
До 3000	15	5	0	3	4	20
3001-4000	24	7	1	16	7	24
4001-5000	24	0	1	15	8	25
5001-6000	12	7	0	16	8	19
6001-7000	27	8	1	22	11	30
7001-8000	14	9	0	9	16	23
Понад 8000	77	44	3	65	26	52
Всього	191	81	7	147	79	192

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

За цими даними, у сільськогосподарських підприємствах із високими значеннями середньорічних надоев шоста і сьома групи здійснюють більші придбання у кількісному вимірі основних видів технологічного обладнання та устаткування. За цим техніко-технологічна модернізація стає одним із вагомих елементів ефективного розвитку молочного скотарства. Тобто, на даному етапі це інвестиції в оновлення та розширене відтворення технологічної бази виробництва молока, що дало можливість господарствам вказаних груп досягти високих показників продуктивності корів.

Вважаємо, що доказом інвестиційної привабливості молочного скотарства та його високої чутливості до вкладення капіталу слугують досягнуті показники сільгосппідприємств, які сформували власну кормову базу та продуктивне стадо, запровадили науково обґрунтовані методи відтворення та інноваційні технології, й відповідно досягли рентабельності виробництва молока на рівні 35-40%. Водночас на сьогодні для потенційних інвесторів важливим постає питання окупності

інвестицій у молочне скотарство, оскільки за оцінками експертів вона коливається від 10 до 15 років [188]. Власне саме значна тривалість окупності інвестицій виступає стримуючим чинником, що відповідно потребує дієвих інструментів державної підтримки техніко-технологічної модернізації технологічних процесів.

Встановлено, що на інвестиційну привабливість молочної галузі України впливають відразу кілька негативних факторів. По-перше, це значні стартові інвестиції, не порівнянні з іншими галузями. По-друге, земельні відносини не врегульовані, а галузь потребує формування кормової бази. Окрім цього, застарілі ветеринарні й будівельні нормативи, які діють у галузі. Перелічене стримує ефективний розвиток молочного скотарства у сільськогосподарських підприємствах, знижує виробничі показники та підвищує вартість інвестицій.

Одним із важливих показників окупності інвестицій слід вказати співвідношення ціни одного кілограма корму і молока. Зазначимо, що у світовій практиці ціна корму варіює від 20 до 25 центів, вартість молока, відповідно, від 40 до 70 центів. Співвідношення ціни корму до ціни молока 1 : 2 вважають оптимальним показником для ефективного його виробництва.

З метою характеристики інвестиційних процесів у галузі молочного скотарства узагальнимо дані щодо будівництва нових тваринницьких комплексів. Так, у 2019 р. введено в дію 37 тваринницьких об'єктів, у 2020 р. – 41 комплекс.

Одним із напрямів відродження молочного скотарства визнано розвиток сімейних фермерських ферм. Так, на початку 2021 р. стартував Третій раунд проєкту «Сімейні молочні ферми», який триватиме до 31 березня включно. Мінімальна інвестиція становить 15 тис. грн, а кожен інвестор стає співвласником соціально відповідального бізнесу. Результатом двох попередніх раундів було приєднання 87 інвесторів та залучення 2,7 млн грн, які стали основою відкриття 65 сімейних ферм у Волинській, Рівненській, Тернопільській, Житомирській, Хмельницькій і Львівській областях [189]. Третій раунд заключний для першої фази залучення інвестицій, далі відбудеться переоцінка вартості бізнесу. За цією програмою до 2026 р. передбачено відкрити 5000 ферм, у результаті чого створити 20 тис. робочих місць та забезпечити 10 % вітчизняного ринку виробництва молока.

Узагальнюючим показником ефективності виробничо-господарської та інвестиційної діяльності зокрема слугує рівень прибутковості. Встановлено, що за досліджуваний період відбулося зниження рівня рентабельності сільсько-господарських підприємств, зумовлене падінням цін на продукцію в період масової реалізації та зростання витрат унаслідок зростання цін на вхідні матеріальні ресурси.

Проведені розрахунки вказують на суттєве зниження рівня рентабельності за 2010-2019 рр. у великих сільськогосподарських підприємствах, спричиненого насамперед зниженням цін на зернові та соняшник, а також вищими темпами зміни вартості вхідних матеріальних ресурсів порівняно з сільськогосподарською продукцією (дод.Л.2).

Незначне зниження рівня прибутковості має місце в малих суб'єктах підприємницької діяльності у сфері агробізнесу, що характеризується деяким зниженням ефективності використання ресурсного потенціалу, викликаного недостатнім рівнем технічної оснащеності та обмеженістю площ землекористування.

Водночас результати аналізу прибутковості по основних сільськогосподарських культурах свідчать про забезпечення сільськогосподарськими підприємствами рентабельного виробництва та реалізації зернових культур і соняшнику (дод.Л.3). Разом із тим, у 2019 р. відбулося зниження значення згаданого показника на 10 в.п. за цими культурами, незважаючи на підвищення їх урожайності. Тобто, звідси, підвищення натуральних показників ефективності не компенсує наслідки від змін співвідношення цін на вхідні матеріальні ресурси та цін на зерно зернових культур і соняшнику.

За період аналізу встановлено позитивну динаміку зростання значення рентабельності м'яса свиней і птиці, молока, що підтверджує ефективне використання довгострокових біологічних активів, наявних технічних засобів як складових технологій виробництва згаданих видів сільськогосподарської продукції. Вважаємо, що подібне стало позитивним результатом реалізації техніко-технологічної модернізації за рахунок коштів приватних інвесторів і держави у вигляді фінансування програм підтримки галузі тваринництва.

Отже, орієнтування на прибуткове ведення виробничо-господарської діяльності вимагає інвестування коштів у забезпечення модернізації

матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств, формування достатніх обсягів виробничих запасів, складові яких відповідають критерію економічної доцільності за впливом на кінцеві результати виробничої діяльності.

Результати групування сільськогосподарських підприємств за рівнем рентабельності свідчать, що з підвищенням рівня рентабельності спостерігається позитивна тенденція у придбанні сільськогосподарської техніки на 1000 грн доходу та 1 га угідь (табл. 2.17). Така тенденція підтверджує попередній висновок, за яким прибуток слугує основним джерелом формування інвестиційних ресурсів сільськогосподарських підприємств і відповідно основою реалізації реальних інвестицій сільськогосподарськими підприємствами.

Таблиця 2.17

**Групування сільськогосподарських підприємств за рівнем рентабельності
виробничо-господарської діяльності за 2019 р., %**

Групи господарств за рентабельністю с.-г. продукції, %	К-сть господарств, од.	Розмір одного господарства, га с.-г. угідь	Придбання техніки на 1000 грн доходу, грн	Частка у придбанні техніки, %	Придбання техніки з розрахунку на 1 га угідь, грн	Рентабельність, %
До -30	305	904	33	0,9	489	-47,4
Від -30 до -15	652	1429	25	2,6	448	-23,4
Від -15 до 0	1977	1951	29	14,5	593	-10,4
Від 0 до 15	1686	2791	37	22,4	753	5,9
Від 15 до 30	1364	2466	47	19,6	921	21,6
Від 30 до 45	851	2775	55	15,0	1001	37,1
Понад 45	1397	2532	57	25,1	1123	75,9
Усього	8233	2312	42	100,0	831	12,0

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Розрахунки демонструють, що 305 сільськогосподарських підприємств, які збиткові, це малі суб'єкти господарювання, з низьким рівнем технічної оснащеності, характеризуються недостатнім рівнем власних фінансових ресурсів для модернізації матеріально-технічної бази.

Водночас 1397 суб'єктів господарювання забезпечують рівень рентабельності за 45%, де основними чинниками такої діяльності вирізняються високий рівень інноваційної виробничої бази, ефективне використання усіх ресурсів, раціональне ведення збутової діяльності тощо.

Об'єктивна реальність, пов'язана із складними погодними умовами і проявом пандемії COVID-19 призвели до того, що 2020 р. став для багатьох

сільгоспвиробників досить критичним, і це змусило сільськогосподарських товаровиробників обґрунтовувати заходи щодо зміни ведення виробничо-господарської діяльності. Так, на сьогодні критичними для сільського господарства країни залишається питання високого ступеня розораності земель, порушення науково обґрунтованих вимог до формування сівозмін, екстенсивне використання пестицидів і засобів захисту рослин. За висновками Інституту водних проблем і меліорації, із 31 млн га української ріллі близько 60% (18,65 млн га) належать до площ із дефіцитом вологого забезпечення; близько 3 млн га угідь степових регіонів – у зоні з критичним дефіцитом вологи. Порівняно з періодом 1961–1990 рр. ця зона вдвічі розширилася головним чином за рахунок площ в Одеській області. Тобто, першочерговим постає питання у найближчі роки відновити полив на площі майже 1,2 млн га в зонах навколо водосховищ, великих магістральних каналів із наявними насосними станціями та іншими міжгосподарськими системами. Це дасть додаткове валове виробництво зернових культур на рівні близько 8 млн т на рік, технічних культур – 3,5 млн т на рік і овочів – 11 млн т на рік. Загальна вартість додаткової валової продукції, за оцінками Інституту водних проблем і меліорації, становитиме орієнтовно 135 млрд гривень на рік. При цьому, за оцінкою ЄБРР, втрати України від низького рівня розвитку зрошення досягають 1,5 млрд дол. США валютної виручки щорічно [190].

Очевидно, що формування інфраструктури для систем зрошення потребує великих капіталовкладень. Лише для відновлення або модернізації існуючих систем інвестиції становлять 0,12–0,23 дол. США на 1 кв. м комунікацій. Залежно від складності робіт і вартості техніки їх окупність може сягати восьми років.

У зв'язку з цим постає необхідність здійснювати інвестиції в технології виробництва сільськогосподарської продукції, які адаптовані до нинішніх умов зміни клімату та у розвиток системи зрошення на рівні сільськогосподарських підприємств за умови одночасної підготовки об'єктів регіональної інфраструктури. Першочерговими заходи у вирішенні цього питання повинні стати наступні: всі внутрішньогосподарські меліоративні системи та насосні станції доцільно безоплатно передати у власність об'єднанням водокористувачів, які створюватимуть сільськогосподарські товаровиробники з метою

самостійного управління процесами зрошення, дренажу та реконструкції меліоративних систем; здійснити консолідацію сільськогосподарських угідь в межах зрошуваних масивів; з метою зниження собівартості поливу, дренажу та собівартості сільськогосподарської продукції запровадити часткову компенсацію вартості електроенергії, використаної для поливу сільськогосподарських культур на зрошуваних землях, та часткову компенсацію витрат сільськогосподарських товаровиробників на модернізацію меліоративної інфраструктури; з метою активізації інвестиційної діяльності у зрошування та розширення поливних площ провести дерегуляцію у сфері будівництва й реконструкції меліоративних систем та запровадити реалізацію регіональних і державних програм підтримки. Вважаємо, що такі заходи позитивно вплинуть на мінімізацію і нейтралізацію ризиків сільськогосподарських підприємств унаслідок зміни температурних режимів, а також сприятимуть підвищенню ефективності виробничої діяльності.

Вважаємо, що низька ефективність інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств визначається наступними чинниками: недостатні обсяги інвестицій в основний капітал на інноваційній основі; прийняття не обґрунтованих управлінських рішень менеджментом сільськогосподарських підприємств щодо інвестиційної діяльності; недостатня дієвість інструментів державної підтримки. Зазначимо, що поточні темпи інвестиційної діяльності малих і середніх сільськогосподарських підприємств та рівень їх ефективності не сприяють забезпеченню розширеного відтворення виробничої бази. Загалом за усім цим, можна стверджувати, що найвища віддача від інвестиційних вкладень характерна для групи великих сільськогосподарських підприємств, які активно проводять масштабну техніко-технологічну модернізацію виробництва та відповідно забезпечують високоефективну господарську діяльність. Вважаємо, що з метою підвищення ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств необхідно вирішити наступні завдання: розробити комплекс заходів стосовно підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств, особливо малих і середніх, а також створити умови до диверсифікації джерел позикових інвестиційних ресурсів; удосконалити інструменти державної підтримки в напрямі реалізації інвестиційних проєктів відносно зрошення та формування відповідної інфраструктури, реалізації екологоорієнтованих інвестицій,

підтримки модернізації виробництва у критичних галузях сільського господарства з урахуванням ефективності та якості менеджменту сільськогосподарських підприємств. Подальші зусилля доцільно концентрувати на виявленні пріоритетних напрямів та удосконаленні організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, розробці дієвих інструментів, які сприятимуть нарощуванню інвестиційного потенціалу та підвищенню його віддачі.

Висновки до розділу 2

1. Встановлено, що частка підприємств корпоративного сектору виробництва сільгосппродукції у 2020 р. становила 59%, із показником зростання виробництва валової продукції на 75 %, у тому числі рослинництво – на 87,5 %, тваринництво – 30,6 %. За 2010-2019 рр. у корпоративному секторі аграрної економіки відбулося поглиблення галузевих деформацій при виробництві сільськогосподарської продукції, зумовлених насамперед вищим рівнем рентабельності продукції рослинництва порівняно з тваринництвом, орієнтацією на зовнішні ринки і значно нижчими інвестиційними ризиками, а також наявністю потужних стимулів від держави у вигляді компенсації експортного ПДВ.

Характерними особливостями сільськогосподарського виробництва слід вказати тісний зв'язок організаційно-економічних і природних процесів, які у взаємодії між собою визначають кінцевий результат діяльності. До специфічних ознак сільськогосподарського виробництва віднесено: використання земельних угідь як основного фактора виробництва; залежність від погодно-кліматичних умов; додержання природних (біологічних) законів розвитку; специфічність трудових, а також матеріально-технічних ресурсів, технологій.

2. За результатами групування виявлено, що понад 50 % поголів'я великої рогатої худоби сконцентровано в сільськогосподарських підприємствах, які утримують із розрахунку на один суб'єкт господарювання 500-999 голів та понад 1500 голів. Частка таких господарств корпоративного сектору в загальній кількості становить відповідно 17,6 % і 7,6 %, що свідчить про посилення процесу монополізації виробництва продукції тваринництва.

Процеси концентрації і монополізації відзначено у виробництві сільськогосподарськими підприємствами продукції свинарства, м'ясного та яєчного птахівництва. Основними першопричинами сприятливих умов до розвитку висококонцентрованих вертикально інтегрованих підприємств холдингового типу визнано: недосконалість ринку капіталів і сільськогосподарської продукції в Україні, зростання попиту на світовому ринку на продовольство; пільгове оподаткування та суттєва державна підтримка, мораторій на продаж сільськогосподарських угідь.

3. Доведено, що нарощування земельного банку в агрохолдингах у період 2010-2019 рр. здійснювалося за рахунок поглинання переважно середніх підприємств, в обробітку яких знаходилося від 1 до 5 тис. га земельних угідь. Водночас у середовища малих сільськогосподарських підприємств суттєвих змін не відбулося унаслідок їх вищої стійкості.

Орієнтація сільськогосподарських підприємств на виробництво рослинницької продукції та згортання тваринництва, підвищення рівня механізації та автоматизації виробничих процесів зумовили зниження чисельності зайнятих працівників. Як позитивну тенденцію визначено динаміку нарощування кількості технічних засобів у господарствах корпоративних сектору аграрної економіки. Однак ці показники не досягли рівня 2000 р., що потребує активізації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

4. За основне джерело інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств слугують власні фінансові ресурси, формування яких здійснюється за рахунок прибутку та частково амортизаційних відрахувань. Упродовж 2018-2019 рр. відбулося зростання на 30,9% інвестиційних вкладень за рахунок коштів місцевих бюджетів, скорочення обсягів залучення інвестицій на основі кредитів банків та інших позик на 40,1%, за одночасного збільшення кредитів іноземних банків у понад 11 разів, суттєве зростання капітальних інвестицій за рахунок коштів державної підтримки. За 2017-2020 рр. чисельність сільськогосподарських товаровиробників, які залучали кошти державної підтримки при придбанні технічних ресурсів, зросла майже втричі. Серед них половина фермерські господарства, в яких відсутні власні фінансові ресурси на придбання сільськогосподарської техніки.

5. Пріоритетами інвестиційної діяльності для великих, середніх і малих сільськогосподарських підприємств стало здійснення капіталовкладень, що слугує доказом їх орієнтації на техніко-технологічну модернізацію виробничої бази. Серед стримуючих чинників розвитку інвестиційної діяльності виділено такі: недостатній рівень забезпечення власними фінансовими ресурсами (40,8%), недосконалість нормативно-правової бази (2,6%).

Виявлено практичну відсутність вкладень інвестицій на задоволення потреб молодих фахівців (2,6%), придбання науково-технічних розробок, спроможних підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва (2,9%). Відзначено недостатні вкладення у підвищення родючості ґрунту та відсутній економічний інтерес до реалізації еколого орієнтованих інвестиційних проєктів. Існує необхідність у розробці комплексу заходів щодо активізації інвестиційної діяльності у напрямі впровадження еколого ощадних технологій, підвищення родючості ґрунту, будівництво зрошувальних систем.

6. Результати групування доводять, що найвищі потенційні можливості здійснювати інвестиційну діяльність притаманні великим сільськогосподарським підприємствам, які за 2010-2019 рр. забезпечили зростання капіталовкладень на 34,8%. Розраховано середню величину капіталовкладень на один господарюючий суб'єкт у 2019 р. у великих сільськогосподарських підприємствах – 321,6 млн грн, тоді як у середніх – лише 14,8 млн грн.

Встановлено, що відсутність економічних стимулів до підвищення родючості сільськогосподарських угідь перешкоджає здійсненню капітальних вкладень сільськогосподарськими підприємствами. За період 2010-2019 рр. відбулося збільшення обсягів капіталовкладень у підвищення родючості сільськогосподарських угідь, однак величина цих вкладень незначна. У свою чергу це вимагає розробки комплексу заходів на державному рівні щодо стимулювання сільськогосподарських товаровиробників здійснювати вкладення інвестицій у збереження та підвищення родючості ґрунту.

7. Виявлено два періоди коливання фондівіддачі: перший – 2013-2015 рр., зростання, викликане підвищенням ефективності використання основних засобів, а також суб'єктивним визначенням згаданого показника через не проведення переоцінки необоротних активів; другий – 2016-2019 рр., зниження

внаслідок значно вищих темпів зміни вартості основних засобів порівняно з виробництвом товарної продукції. Один із резервів підвищення ефективності основних фондів це збільшення обсягів виробництва продукції і зниження середньорічних залишків основних виробничих фондів, не задіяних у процесі виробництва, за рахунок реалізації, здачі в оренду та списання непридатного для подальшого використання, морально застарілого обладнання.

8. Встановлено за 2012-2019 рр. підвищення продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах корпоративного сектору аграрної економіки більше ніж у 6 разів, що свідчить про посилення рівня інтенсифікації виробничої діяльності. Найвищі темпи зростання продуктивності праці спостерігаються у мікропідприємствах, що підтверджує підвищення інтенсивності використання трудових ресурсів за рахунок модернізації технологічного процесу. При цьому у великих суб'єктах господарської діяльності простежуються значно нижчі темпи. На нашу думку, це викликано наявністю певних обмежень з росту значення досліджуваного показника. Одним із напрямів інвестиційної діяльності для середніх і малих сільгосппідприємств має стати така форма реальних інвестицій, як оновлення активної частини техніко-технологічного забезпечення.

9. За досліджуваний період 2010-2019 рр. відбулося суттєве зниження рівня рентабельності у великих сільськогосподарських підприємствах, зумовлене вищими темпами зміни вартості вхідних матеріальних ресурсів порівняно з цінами на сільськогосподарську продукцію. Незначне зниження рівня прибутковості має місце в малих суб'єктах підприємницької діяльності у сфері агробізнесу внаслідок недостатнього рівня технічної оснащеності та обмеженості площ землекористування.

Рентабельним для сільськогосподарських підприємств виявилось виробництво й реалізація зернових культур і соняшнику. Однак встановлено зниження значення згаданого показника на 10 в.п., незважаючи на підвищення їх урожайності. Тобто, звідси, підвищення натуральних показників ефективності не компенсує наслідки від змін співвідношення цін на вхідні матеріальні ресурси та цін на зерно зернових культур і соняшнику. З метою підвищення рівня рентабельності сільськогосподарського виробництва доцільно реалізовувати комплексні інвестпроекти зі зрошування, впровадження адаптаційних технологій вирощування сільськогосподарських культур, будівництва екологоорієнтованих тваринницьких комплексів.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств

Системний концептуальний підхід до управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств зумовлений необхідністю розробок інформаційно-аналітичного інструментарію, мета якого формування адекватного інформаційного простору для обґрунтування економічної доцільності реалізації інвестиційних проєктів з урахування галузевих особливостей та управлінської парадигми інвестицій, які відповідають стратегічній концепції діяльності сільськогосподарських підприємств і прийняття господарюючими суб'єктами економічно обґрунтованих управлінських рішень.

При цьому поділяємо думку науковців, які розглядають систему інформаційного забезпечення інвестиційного менеджменту як процес неперервного цілеспрямованого підбору відповідних показників, необхідних для здійснення аналізу, планування, контролю і підготовки дієвих оперативних управлінських рішень за всіма напрямками інвестиційної діяльності підприємства [191].

Очевидно, що інформаційна система управління інвестуванням забезпечує необхідною інформацією не лише менеджерів підприємства, його власників, а й зовнішніх стейкхолдерів, які вивчають результати інвестиційної діяльності та її вплив на інвестиційну привабливість підприємства, отже, фінансової звітності. Інформація всередині підприємства використовується у підготовці та прийнятті дієвих управлінських рішень, а також налагодженні відповідного моніторингу результативності інвестдіяльності.

Зазначимо, що система інформаційного забезпечення управління інвестиційної діяльності сільськогосподарського підприємства, її склад формується під впливом галузевих особливостей, його організаційно-правової форми, обсягами на напрямками диверсифікації форм інвестування та іншими

чинниками. Перелік показників цієї системи формуються на основі як зовнішніх, так і внутрішніх джерел інформації.

Звідси, до системи інформації доцільно включити показники, що характеризують макроекономічний розвиток країни і дозволяють оцінити зовнішнє інвестиційне середовище підприємства, показники якого використовуються при розробці власної інвестиційної стратегії, підходів до формування джерел фінансування інвестресурсів. До переліку таких показників слід включити: темп зміни внутрішнього валового продукту, обсяг капіталовкладень, розмір облікової ставки НБУ, індекс інфляції, введення в дію основних фондів та ін.

Важливе місце відводиться групі показників, які характеризують особливості розвитку галузі, до якої належить підприємство: динаміка обсягу капіталовкладень, обсяги виробництва та реалізації продукції, їх динаміка; величина власного капіталу й активів, по необоротних і оборотних, сума балансового прибутку підприємств, у тому числі з операційної, фінансової та інвестиційної діяльності, ставка оподаткування прибутку за основною та інвестиційною діяльністю, індекс цін на продукції сільського господарства, засоби виробництва та ін.

Окрему групу в інформаційній системі управління інвестиційною діяльністю підприємства становлять показники, які характеризують кон'юнктуру інвестиційного ринку та слугують основою для прийняття управлінських рішень у напрямі формування програми реального інвестування та портфеля фінансових інвестицій.

Система показників цієї групи складається на основі даних фондової і валютної бірж та даних інших комерційних видань. До показників, які доцільно включити до цієї групи варто виділити наступні: види основних фінансових інструментів інвестування, які обертаються на фондовому та позабіржовому ринках, ціни котирувань та попиту на основні види фондових інструментів, обсяги та ціни угод за основними видами фінансових інвестицій, індекси динаміки цін на фондовому ринку. Цю групу показників найприйнятніше формувати на сільськогосподарських підприємствах, які перебувають в акціонерній формі власності, із наявним портфелем фінансових інвестицій.

Наступна група показників, які доцільно включити до системи інформаційного забезпечення управління інвестдіяльністю сільськогоспо-

дарського підприємства це такі, що характеризують кон'юнктуру ринку грошових інструментів інвестування. Очевидно, що цю групу показників слід формувати для всіх підприємств, оскільки вони залучають короткострокові кредити для поповнення грошового обороту. Серед них наступні: величина кредитної ставки по окремих комерційних банках, диференційована за термінами надання фінансового кредиту; депозитна ставка, диференційована за вкладами, термінами та іншими умовами; офіційний курс валют, які використовує підприємство у процесі зовнішньоекономічної діяльності; курс купівлі-продажу аналогічних видів валют, установлений комерційними банками.

За аналізом інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, які здійснюють переважно вкладення у реальні інвестиції, інформаційну систему варто доповнити показниками, що характеризують кон'юнктуру ринку капітальних товарів та послуг. У зв'язку з цим до системи мають увійти такі з них: перелік капітальних товарів та послуг, які обертаються на товарному ринку і пов'язані з інвестуванням, ціни попиту та пропозиції на капітальні товари і послуги, обсяги та ціни угод за ними, середні ціни на інвестиційні послуги.

Із метою прийняття обґрунтованих рішень, особливо оперативних, за окремими аспектами інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств доцільно сформувати систему показників за напрямками: інвестиційні компанії, фонди та інші посередники; інвестиційні підрядники; комерційні банки; страхові компанії; постачальники реальних капітальних товарів, продавці нематеріальних товарів; конкуренти. Джерелами формування показників цієї групи виступають прайси цін, фінансово-економічна звітність господарюючих суб'єктів, банків, страхових компаній, вартість послуг інвестиційних посередників та ін. Зазначимо, що склад показників за кожним напрямом визначається на основі урахування цілей інвестування, обсягів інвестдіяльності, сформованими відносинами та іншими чинниками.

Окремою групою інформації у системі варто виділити дані нормативно-правового регулювання інвестиційної діяльності, показники якої враховуються при підготовці проєктної документації та пов'язані із державним регулюванням. Ці показники повинні формуватися на основі прийнятих і діючих нормативно-правових актів державного управління та галузі.

Система інформаційного забезпечення управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств має охоплювати і показники, що формуються на основі внутрішніх джерел із наступних груп, які: характеризують інвестиційну активність підприємства, а також фінансові результати інвестиційної діяльності; нормативно-планові (дод.Л.4).

Зазначимо, що за основне джерело інформації для формування інформаційного забезпечення інвестиційного менеджменту підприємства слугують дані реєстрів управлінського і фінансового обліку, фінансова та економічна звітність підприємства, а саме: ф. № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)»; ф. № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)»; ф. № 3 «Звіт про рух грошових коштів (за прямим методом)», ф. № 4 «Звіт про власний капітал»; ф. № 5 «Примітки до річної фінансової звітності».

Головними джерелами первинної інформації про землю на підприємстві розрізняють: проєкт внутрішньогосподарського землеустрою підприємства; система землеустрою підприємства. Ці документи є підставою для заповнення земельно-кадастрової книги господарства. Вони містять загальні відомості про господарство, його природні умови (клімат, рельєф, гідрографія і гідрологія, рослинність, ґрунтоутворюючі породи), в окремих розділах надана характеристика ґрунтів. Крім цього ведеться облік використання ріллі, внесення добрив, строків сівби, виконання агротехнічних заходів, отриманої врожайності.

На підставі згаданої книги здійснюються щорічні записи в земельно-кадастрову книгу господарства. Вважаємо, що основними документами на оприбуткування придбаних земельних угідь, із наявною вартісною оцінкою, повинні бути акт на оприбуткування земельних угідь і акт на оприбуткування земель. Ці акти мають складатися спеціальною комісією, створеною на підставі наказу керівника підприємства. До її складу, як правило, входять: головний агроном, головний бухгалтер та керуючий відділення, за яким закріплюються земельні угіддя. Документи повинні містити повну характеристику прийнятих на баланс земельних угідь, як то: площа, вид угідь, місце розташування, конфігурація, дані про родючість, балансова вартість, джерело надходження. Крім цього, додаються документи, на підставі яких складено акт і вказується відповідальна особа, за ким закріплено ділянку. За цими документами

виконуються відповідні записи про основні параметри нової земельної ділянки в Земельно-кадастровій книзі господарства.

У разі продажу земельної ділянки, після складання договору купівлі-продажу на земельну ділянку сільськогосподарського підприємства, що має вартісну оцінку, повинен складатися акт (накладна) приймання-передачі основних засобів (ф. № ОЗ-1). Проте на вибуття спеціалізованого бланка для такої господарської операції не розроблено. Аналіз первинного обліку земельних угідь показав необхідність розробки нової спеціалізованої форми бланка первинного обліку вибуття земельних угідь. Тому при вибутті замість акта (накладної) приймання-передачі основних засобів (ф. ОЗ-1) необхідно розробити нову форму-акт на вибуття земельних угідь. У запропонованій формі акта на вибуття земельних угідь повинні бути такі важливі для обліку показники, як: форма власності земельної ділянки, його інвентарний номер і номер за даними кадастрового обліку (дод.Л.5). Також необхідно у вигляді таблиці по видах угідь вказати площу, оцінку в баллогектарах і вартісну оцінку. Тут же окремо виділити площу зрошуваних, осушених, порушених ділянок та їх оцінку (в баллогектарах і гривнях).

Вважаємо, що витрати стосовно будівництва на придбаних земельних ділянках різних споруд мають враховуватися окремо від вартості цих ділянок, а після завершення їх будівництва віднесені до основних засобів як окремі об'єкти. Земельні ділянки, придбані за плату, зараховують до основних засобів на підставі акта на оприбуткування земельних угідь.

У Земельно-кадастровій книзі ведеться аналітичний облік усіх земельних угідь господарства, в тому числі орендованих і зданих в оренду. Згадана книга складається з п'яти розділів. Так, у першому розділі здійснюють розподіл земель за термінами користування, у другому – враховують за видами угідь кількість усіх земель, наданих підприємству. Перший і другий розділи в такому випадку слугують основними джерелами інформації для розрахунку земельного податку та для внесення даних щодо землі в річний звіт підприємства. Третій і четвертий розділи забезпечують в основному інформацією, необхідною для агрономічної служби в господарстві. У п'ятому розділі раніше враховувалися присадибні землі, що знаходяться в особистому користуванні робітників, службовців та інших громадян.

На даний час існуюча форма Земельно-кадастрової книги підприємства потребує вдосконалення. Зокрема, вона відображає розміри земель тільки в натуральних показниках, що в сучасних умовах для повного їх обліку недостатньо. Тому необхідно розробити такий реєстр, який дозволить вести і вартісний облік земель. Також у Земельно-кадастровій книзі складно стежити за рухом земельних угідь, їх надходженням і вибуттям. Крім цього тут міститься основний обсяг інформації, який потрібніший не в бухгалтерії, а в агрономії. Все це свідчить про необхідність створення іншого бланку реєстру аналітичного обліку земель. Земельно-кадастрова книга, на наш погляд, повинна використовуватися тільки для агрономічної служби господарства.

Аналітичний облік витрат на придбання земельних угідь ведеться у відомості обліку витрат із капітальних вкладень і фінансування ремонту, яка складається щомісяця. Недоліком аналітичного обліку витрат із придбання земель слід вказати ведення їх вартісного і кількісного обліку в різних регістрах обліку, що викликає деякі незручності. Основним обліковим реєстром синтетичного обліку земельних угідь є журнал-ордер № 13-с.г.

З огляду на зазначене, що пов'язано з веденням такого обліку в Земельно-кадастровій книзі пропонується створити новий реєстр – Книгу обліку земельних угідь, де рух земельних ділянок вестиметься не тільки в кількісному, а й у вартісному вираженні.

Завершальний етап облікового процесу це складання бухгалтерської фінансової звітності. Вважаємо, що сільськогосподарським підприємствам слід ввести в бухгалтерський баланс, розд. I «Необоротні активи», окрему статтю «Землі сільськогосподарського призначення» та представляти розшифрування до неї в поясненнях. Нині кількісний склад земельних угідь відображається в спеціалізованій звітності сільськогосподарських підприємств, що потребує розшифрування і у вартісному вираженні у примітках до фінансової звітності.

Очевидно, що в умовах відкриття ринку землі сільськогосподарські підприємства повинні формувати інвестиційну політику щодо відтворення та придбання земельних угідь сільськогосподарського призначення. Найскладнішими стануть процеси інвестування для малих і середніх сільгосппідприємств. Водночас відкриття ринку землі потребує розвитку земельної іпотеки та перетворення землі в

реальний актив. Однак досить високий потенціал земельної іпотеки, який можна було б використати в цілях інвестування сільськогосподарського виробництва, залишається поки незадіяним.

У зв'язку з цим видається необхідним уточнити місце земельних ресурсів на ринку капіталу і землі як капіталу. Зокрема, у 2015 р. Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН вартість природного багатства України оцінив у 1,06 трлн грн, з яких 45% припадає на земельний капітал (473 181,3 млн грн) [192]. Зазначимо, на сьогодні лише близько 3% земель сільськогосподарського призначення і прав користування ними оцінені та поставлені на баланс підприємств, або 150 млн дол. США з офіційної звітності господарюючих суб'єктів недержавних форм власності.

З метою виявлення причин низької облікової дисципліни щодо земель та прав їх оренди науковцями ННЦ «Інститут аграрної економіки» здійснено анкетування, в якому взяли участь понад 1000 бухгалтерів у всіх регіонах України. Анкетування проводилося на початку 2018 р. у рамках семінарів-навчань, які періодично організовуються професійним бухгалтерським об'єднанням Федерацією аудиторів, бухгалтерів і фінансистів агропромислового комплексу України. За результатами анкетування встановлено відсутність суттєвих розбіжностей у відповідях бухгалтерів підприємств з різним банком землі (групування: до 1000 га; від 1000 до 5000 га; понад 5000 га).

Отже, серед причин, виявлених опитуванням: проблеми ідентифікації земельних активів – 99 % опитаних бухгалтерів; відсутність рекомендацій з самостійної облікової оцінки – 98; висока вартість процедури експертної оцінки – 91; відсутність державної мотивації і контролю – 72; тіньове небажання оцінки цих активів – 48%. Саме вказані причини зумовлюють низький рівень обліку землі (лише 150 млн дол. США у фінансовій звітності) і відповідне відображення землі у СНР – у макроекономічній статистиці [193].

Відомо, що під капіталом по факторах виробництва розуміють фізичний капітал, або виробничі фонди, які називають капітальними благами. До капітальних благ відносять житлові будинки, виробничі споруди, машини, обладнання, інфраструктуру і т. п. Розуміння капіталу в науковій економічній літературі зазнало значної трансформації з часів А. Сміта, та й більш ранніх уявлень вчених-

економістів минулого. На сьогодні капітал прийнято розглядати в широкому сенсі, а не тільки як блага, перераховані вище, тобто як цінність, як потік доходу. Цей підхід до дефініції пов'язаний передусім з такими американськими економістами, як І. Фішер та Д. Дьюї. З цієї точки зору капіталом можна вважати і землю, оскільки вона забезпечує потік доходів у вигляді земельної ренти або орендної плати. Не випадково, що в сучасних західних підручниках з економіки досить часто аналіз капіталу об'єднують із дослідженням такого фактора виробництва, як земля, а також «людським капіталом». У певних умовах земля може втрачати родючість, вибувати зі сфери сільськогосподарського виробництва. У роботі «Злидні філософії» К. Маркс, полемізуючи з Прудоном, зазначав, що «... поки земля не використовується як засіб виробництва, вона не представляє собою капітал ... і вічним можна вважати не землю-капітал, а землю як фізичне, природне тіло, землю-матерію» [194].

Очевидно, що земля, так само як капітал, це запас, тобто накопичені блага виробничого призначення за певний момент часу. Водночас земля як засіб виробництва не вічна, оскільки поліпшення, які застосовуються з цією метою потребують їх відтворення і підтримки, бо слугують лише певний час і стосовно цього подібні до всіх інших поліпшень, якими користуються для перетворення матерії у засіб виробництва. Отже, землі в цій якості притаманні не тільки особливі властивості, а й загальні, суть яких полягає в тому, що земля це засіб виробництва лише внаслідок витрат суспільної праці, вкладень капіталу. Відмінність землі від засобів виробництва у можливостях збільшення останніх, проте тільки не землі. Адже інвестиції в її поліпшення зношуються, внаслідок чого вона може втрачати економічні риси та властивості основного засобу виробництва, вибувати із сільськогосподарського обороту. Зауважимо, що цим особливостям землі наука і практика не надають належного значення, що призводить до великих втрат суспільної праці. Отже, інвестиції виступають потоком, завдяки якому відбувається примноження наявних матеріальних запасів капітальних благ землі за певний відрізок часу.

Виходячи з дефініції категорії капітал у широкому сенсі можна розглядати актив земля як запас, а її надання в оренду у вигляді потоку. Цінність землі виступає як капітальний запас, а послуги, що надаються цією земельною

ділянкою в процесі використання як потік. У зв'язку з цим не мають поєднуватися ціна землі і ціна послуг земельних ділянок (грошових одиниць за кількість отримуваних послуг), яка називається орендною платою, або рентною оцінкою. Отже, можна стверджувати про три основні сегменти ринку землі-капіталу: по-перше, про ринок землі як ринок капітальних благ, де купуються і продаються земельні ділянки, який в Україні відсутній; по-друге, про ринок послуг капіталу, де ці земельні ділянки можуть бути здані в оренду за певну плату, тобто в строкове або безстрокове користування. Для здійснення покупки і продажу цих благ суб'єкти потребують коштів. По-третє, звідси можна виділити ще один сегмент ринку капіталу – ринок позикових коштів, або позичкового капіталу. Відомо, що дохід, який породжується позиковим капіталом, називається відсотком, природу якого буде з'ясовано в процесі аналізу всіх трьох взаємопов'язаних сегментів ринку капіталу.

Спочатку досліджуємо землю-капітал як блага виробничого призначення, виходячи з того, що в економічній науці, так само як і в бухгалтерському обліку, прийнято розрізняти основний і оборотний капітали. Основний капітал у фізичній формі представлений всіма тими капітальними благами тривалого користування, які втрачають свою цінність у міру зносу протягом кількох виробничих циклів. Поліпшення, що застосовуються до землі, головного засобу виробництва, також зношуються. Як наслідок, вона може втрачати економічні риси та властивості основного засобу виробництва, вибувати з сільськогосподарського обороту. З метою відшкодування зношеності за весь термін використання землі-капіталу, пропонується створювати фонд амортизації, куди надходять кошти після продажу готової продукції.

На ринку послуг землі пропозицію здійснюють, як правило, держава, а також фізичні особи, які здають в оренду або користування належні їм земельні ресурси за певною ставкою, що, як уже зазначалося, називається орендною платою, або рентною оцінкою. Земля-капітал користується попитом, оскільки він продуктивний. При цьому попит на земельні ділянки як фактор виробництва зумовлює попит на позикові кошти, необхідні для її придбання, або поліпшення.

Відомо, що існує певна особливість, за якою чим більший за розмірами земельний запас у країні, тим менша віддача від нього, або прибутковість. Ось

чому в багатих на земельні ресурси країнах рівень доходу від землі може виявитися нижчим, ніж у малоземельних. Окрім понижувальної тенденції рівня доходу на землю, важливо, що при переливанні інвестицій між різними галузями в умовах досконалої конкуренції цей рівень має тенденцію до вирівнювання. Тобто, коли не існує бар'єрів для входження в галузь і виходу з неї, занадто високі рівні доходу на землі залучають сюди нових підприємців. Таким чином, в умовах досконалої конкуренції вільний перелив капіталу призведе до вирівнювання альтернативної цінності різних проєктів капіталовкладень.

У теорії оцінки вартості земельні об'єкти розглядаються з двох точок зору. З одного боку, земля являє собою природний ресурс, що характеризується простором, рельєфом, ґрунтами, водами, рослинним і тваринним світом, та оцінюється з позицій можливості виконання нею багатоцільових функцій, не завжди пов'язаних з отриманням доходу. З іншого – земля розглядається як складова і невід'ємна частина будь-якого об'єкта нерухомості й оцінюється з позицій корисності і прибутковості використання кожної конкретної земельної ділянки.

При проведенні оцінки землі сільськогосподарського призначення використовуються наступні види вартості: ринкова, ліквідаційна та інвестиційна. Так, ринкова вартість землі сільськогосподарського призначення визначається як найбільш імовірна ціна, за якою вона може бути відчужена на відкритому ринку в умовах конкуренції, коли сторони угоди діють розумно, маючи рівний доступ до необхідної інформації. При цьому на величині угоди не відображаються надзвичайні обставини, тобто коли: сторони угоди добре інформовані про предмет угоди і діють у власних інтересах; одна зі сторін угоди не зобов'язана відчужувати землю сільськогосподарського призначення, а інша не зобов'язана приймати виконання; ціна угоди являє собою розумну винагороду, крім того примусу до здійснення угоди щодо сторін угоди з будь-якої сторони не було; оцінювана земля сільськогосподарського призначення представлена на відкритому ринку за допомогою публічної оферти, типової для аналогічних земельних ділянок; платіж виражений у грошовій формі.

Можливість відчуження землі сільськогосподарського призначення на відкритому ринку означає, що вона представлена на відкритому ринку за допомогою публічної оферти, типової для аналогічних земельних ділянок, при

цьому термін її експозиції на ринку повинен бути достатнім для залучення уваги достатнього числа потенційних покупців.

Виваженість дій сторін угоди означає, що ціна угоди з оцінюваної землею – найбільша з досяжних за розумних міркувань цін для продавця і найменша з досяжних за розумних міркувань цін для покупця.

Повнота існуючої інформації означає, що сторони угоди достатньою мірою поінформовані про землю сільськогосподарського призначення, за якою укладається угода, діють, прагнучи досягти умов угоди, найприйнятніших з точки зору кожної зі сторін, відповідно до доступного на дату оцінки обсягу інформації про стан ринку землі сільськогосподарського призначення.

Відсутність надзвичайних обставин означає, що у кожної зі сторін угоди з оцінюваної землею сільськогосподарського призначення наявні мотиви для здійснення угоди, при цьому відносно сторін немає примусу здійснити таку операцію.

Ліквідаційна вартість землі сільськогосподарського призначення – це розрахункова величина, що відображає найбільш імовірну ціну, за якою вона може бути відчужена за термін експозиції, менший типового терміну експозиції подібної сільськогосподарської землі для ринкових умов, в умовах, коли продавець змушений здійснити операцію щодо відчуження. При визначенні ліквідаційної вартості, на відміну від визначення ринкової вартості, враховується вплив надзвичайних обставин, які змушують продавця продавати оцінювану сільськогосподарські угіддя на умовах, які не відповідають ринковим.

Інвестиційна вартість землі сільськогосподарського призначення розраховується як вартість для конкретної особи або групи осіб при встановлених цією особою (особами) інвестиційних цілях використання даної землі сільськогосподарського призначення. При визначенні інвестиційної вартості, на відміну від визначення ринкової вартості, врахування можливості відчуження оцінюваної землі сільськогосподарського призначення за інвестиційною вартістю на відкритому ринку не обов'язкове.

Вважаємо, що ринкову вартість мають ті земельні ділянки, які здатні задовольняти потреби користувача протягом певного часу. Вона залежить від попиту і пропозиції на ринку та характеру конкуренції продавців і покупців та не

може перевищувати найбільш вірогідні витрати на придбання об'єкта еквівалентної корисності.

Ринкова вартість земельної ділянки залежить від очікуваної величини, терміну та ймовірності отримання доходу від земельної ділянки за певний період часу при найефективнішому використанні без урахування доходів від інших факторів виробництва, що залучаються до земельної ділянки для підприємницької діяльності.

Під час визначення найефективнішого використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення беруться до уваги: цільове призначення і дозволені напрями використання; переважні способи землекористування в найближчому оточенні оцінюваної земельної ділянки; перспективи розвитку району, в якому розташована земельна ділянка; очікувані зміни на ринку землі та іншої нерухомості; поточне використання земельної ділянки.

Вважаємо, що при оцінці земельної ділянки оцінювач зобов'язаний покладатися на інформацію, яка забезпечує достовірність звіту про оцінку як документа, що містить відомості доказового значення. Обсяг що залучається при оцінці інформації, вибір джерел останньої та порядок її використання залишаються в компетенції оцінювача. При визначенні ринкової вартості земельних ділянок може використовуватися інформація, отримувана в процесі проведення державної кадастрової оцінки. Результати оцінки мають бути оформлені у вигляді письмового звіту про оцінку.

У звіті про оцінку сільськогосподарських земель доцільно передбачити наступні розділи: а) Основні факти та висновки. Тут міститься: загальна інформація, що ідентифікує оцінювану землю сільськогосподарського призначення; результати оцінки, отримані при застосуванні різних підходів до оцінки землі сільськогосподарського призначення; підсумкова величина вартості оцінюваної землі сільськогосподарського призначення; б) Завдання на оцінку землі сільськогосподарського призначення відповідно до вимог стандартів оцінки; в) Відомості про замовника оцінки землі сільськогосподарського призначення та про оцінювача. У звіті про оцінку наводяться відомості про замовника оцінки землі сільськогосподарського призначення та про оцінювача; г) Допущення і обмежувальні умови, використані оцінювачем при проведенні

оцінки землі сільськогосподарського призначення; д) Стандарти оціночної діяльності, що застосовувалися в процесі оцінки землі сільськогосподарського призначення. У звіті про оцінку землі сільськогосподарського призначення має бути інформація про використані оцінювачем стандарти оцінки; е) Опис землі сільськогосподарського призначення з наведенням посилань на документи, що встановлюють її кількісні та якісні характеристики. У звіті про оцінку землі сільськогосподарського призначення зазначається наступна інформація: кількісні та якісні характеристики землі сільськогосподарського призначення, де представлено відомості про майнові права та обтяження, пов'язані з оцінюваною землею сільськогосподарського призначення, а також її фізичні властивості; кількісні та якісні характеристики землі сільськогосподарського призначення, що впливають на результати оцінки; інформація про поточне використання землі сільськогосподарського призначення; інші чинники та характеристики, що відносяться до оцінюваної землі, які суттєво впливають на її вартість; ж) Аналіз ринку землі, а також аналіз інших зовнішніх факторів, що не відносяться безпосередньо до оцінюваної землі сільськогосподарського призначення, проте впливають на її вартість. У цьому розділі зосереджується інформація по всіх ціноутворюючих факторах, які використовувалися при визначенні вартості оцінюваної землі сільськогосподарського призначення та наводяться обґрунтування значень або діапазонів значень ціноутворюючих факторів; з) Опис процесу оцінки землі сільськогосподарського призначення в частині підходів і методів до оцінки. Тут описується застосування підходів і методів до оцінки землі сільськогосподарського призначення з наведенням розрахунків або обґрунтовано відмову від застосування недоцільних до її оцінки підходів і методів; і) Узгодження результатів оцінки землі сільськогосподарського призначення. Як наслідок, проводиться узгодження результатів розрахунків, отриманих із застосуванням різних підходів. При узгодженні результатів, отриманих при застосуванні різних підходів і методів до оцінки землі сільськогосподарського призначення оцінювач повинен навести у звіті про оцінку опис процедури відповідного узгодження. У разі використання при узгодженні зважування результатів, отриманих при застосуванні різних підходів і методів до оцінки землі сільськогосподарського призначення, оцінювач має

обґрунтувати вибір ваг, що привласнюються результатами, отриманими використаними в процесі оцінки методами.

У додатку до звіту про оцінку землі сільськогосподарського призначення розміщують копії документів, використаних оцінювачем, що встановлюють її кількісні та якісні характеристики, в тому числі підтверджують правовстановлюючі та правопідтверджуючі документи стосовно оцінюваної землі сільськогосподарського призначення.

При складанні Звіту про оцінку сільськогосподарських земель для оцінювача обов'язкове дотримання наступних принципів: у звіті про оцінку землі сільськогосподарського призначення викладається вся інформація, найважливіша з точки зору її вартості; інформація, наведена у звіті про оцінку землі сільськогосподарського призначення, використана або отримана в результаті розрахунків при проведенні оцінки, істотна з точки зору її вартості, повинна бути підтверджена; зміст звіту про оцінку землі сільськогосподарського призначення не має вводити в оману користувачів звіту про оцінку, а також допускати неоднозначне тлумачення; склад і послідовність представлених у звіті про оцінку землі сільськогосподарського призначення матеріалів і опис процесу її оцінки повинен передбачати повне відтворення розрахунку вартості землі сільськогосподарського призначення і привести такий до аналогічних результатів; до звіту про оцінку землі сільськогосподарського призначення не вводиться інформація, що не використовується при проведенні оцінки такої землі при визначенні проміжних і підсумкових результатів, якщо вона не обов'язкова згідно з вимогами державних стандартів оцінки і стандартів, а також правил оціночної діяльності, встановлених саморегулювальною організацією, членом якої повинен бути оцінювач, який підготував звіт.

Оцінювач при проведенні оцінки землі сільськогосподарського призначення зобов'язаний використовувати витратний, порівняльний і дохідний підходи до оцінки. Оцінювач має право самостійно визначати в рамках кожного з підходів до оцінки конкретні методи оцінки. При цьому враховується обсяг, достовірність і доступність для використання того чи іншого методу ринкової інформації.

Як правило, при оцінці ринкової вартості земельних ділянок використовуються методи: порівняння продажів; виділення, капіталізації земельної ренти, залишку, передбачуваного використання (дод.Л.6).

На порівняльному підході базуються методи порівняння продажів, виділення, розподілу, тоді як на прибутковому підході засновані методи капіталізації земельної ренти, залишку, передбачуваного використання. Елементи витратного підходу в частині розрахунку вартості відтворення або заміщення поліпшень земельної ділянки використовуються у методах залишку і виділення.

Метод порівняння продажів застосовується для оцінки земельних ділянок, на яких знаходяться будівлі, будови і споруди, так і земельних ділянок, де відсутні будівлі, будови і споруди. Умова застосування методу це наявність інформації про ціни угод із земельними ділянками, які слугують аналогами оцінюваних. За відсутності інформації про ціни угод із земельними ділянками допускається використання цін пропозиції (попиту). Такий метод передбачає наступну послідовність дій: визначення елементів, за якими здійснюється порівняння об'єкта оцінки з об'єктами-аналогами; визначення за кожним з елементів порівняння характеру і ступеня відмінностей кожного аналога від оцінюваної земельної ділянки; визначення за кожним з елементів порівняння коригувань цін аналогів, що відповідають характеру і ступеню відмінностей кожного аналога від оцінюваної земельної ділянки; коригування за кожним з елементів порівняння цін кожного аналога, що згладжує їх відмінності від оцінюваної земельної ділянки; розрахунок ринкової вартості земельної ділянки шляхом обґрунтованого узагальнення скоригованих цін аналогів.

До елементів порівняння належать чинники вартості об'єкта оцінки і сформовані на ринку параметри угод із земельними ділянками.

Найважливішими факторами, що впливають на вартість, визнано: місцезнаходження; цільове призначення, дозволене використання, права інших осіб на земельну ділянку; фізичні характеристики; транспортна доступність; інфраструктура.

До характеристик угод із земельними ділянками відносяться: умови фінансування угод із земельними ділянками; умови платежу при здійсненні операцій із земельними ділянками; обставини укладання угоди із земельними ділянками; зміна цін на земельні ділянки за період з дати укладання угоди з аналогом до дати проведення оцінки.

Характер і ступінь відмінностей аналога від оцінюваної земельної ділянки встановлюють за елементами порівняння шляхом прямого зіставлення кожного

аналога з об'єктом оцінки. При цьому передбачається, що угода з об'єктом оцінки буде здійснена на основі врахування сформованих на ринку характеристик угод із земельними ділянками.

Коригування цін аналогів за елементами порівняння можуть бути визначені як для ціни одиниці виміру аналога, так і для ціни аналога в цілому. Коригування цін можуть розраховуватися в грошовому або відсотковому вираженні.

Величини коригувань цін, як правило, визначаються наступними способами: прямим попарним зіставленням цін аналогів, що відрізняються один від одного тільки за одним елементом порівняння, і визначенням на базі отриманої таким чином інформації коригування по цьому елементу порівняння; прямим попарним зіставленням доходу двох аналогів, що відрізняються один від одного тільки за одним елементом порівняння, і визначення шляхом капіталізації різниці в доходах коригування по цьому елементу порівняння; кореляційно-регресійний аналізом зв'язку між зміною елемента порівняння і зміною цін аналогів та визначенням рівняння зв'язку між значенням елемента порівняння і величиною ринкової вартості земельної ділянки; визначенням витрат, пов'язаних зі зміною характеристики елемента порівняння, за яким аналог відрізняється від об'єкта оцінки; експертним обґрунтуванням коригувань цін аналогів.

У результаті визначення та внесення коригувань ціни аналогів (одиниці вимірювання аналогів), як правило, повинні бути близькі один до одного. У разі значних відмінностей між такими цінами доцільно вибрати інші аналоги; елементи, за якими проводиться порівняння, значення коригувань.

Умови застосування методу: наявність інформації про ціни угод з єдиними об'єктами нерухомості, аналогічними до єдиного об'єкта нерухомості, що включає в себе оцінювану земельну ділянку. За відсутності інформації про ціни угод допускається використання цін пропозиції (попиту), відповідність поліпшень земельної ділянки його найефективнішому використанню.

Метод передбачає наступну послідовність дій: визначення елементів, за якими здійснюється порівняння єдиного об'єкта нерухомості, що включає в себе оцінювану земельну ділянку, з об'єктами-аналогами; визначення за кожним з елементів порівняння характеру і ступеню відмінностей кожного аналога від єдиного об'єкта нерухомості, що включає в себе оцінювану земельну ділянку;

визначення по кожному з елементів порівняння коригувань цін аналогів, що відповідають характеру і ступеня відмінностей кожного аналога від єдиного об'єкта нерухомості, який включає в себе оцінювану земельну ділянку; коригування за кожним з елементів порівняння цін кожного аналога, що згладжує їх відмінності від єдиного об'єкта нерухомості, який включає в себе оцінювану земельну ділянку; розрахунок ринкової вартості єдиного об'єкта нерухомості, який включає в себе оцінювану земельну ділянку шляхом обґрунтованого узагальнення скоригованих цін аналогів; розрахунок вартості заміщення або вартості відтворення поліпшень оцінюваної земельної ділянки; розрахунок ринкової вартості оцінюваної земельної ділянки шляхом вирахування з ринкової вартості єдиного об'єкта нерухомості, що включає в себе оцінювану земельну ділянку, вартості заміщення або вартості відтворення поліпшень земельної ділянки.

Сума витрат на поліпшення земельної ділянки може визначатися на основі використання укрупнених і елементних вартісних показників. До укрупнених вартісних показників відносяться як показники, що характеризують параметри об'єкта в цілому – квадратний, кубічний, погонний метр, так і показники за видами й обсягами робіт.

До елементних вартісних показників відносять ціни і розцінки, які використовуються при визначенні суми витрат на створення поліпшень. Укрупнені та елементні вартісні показники, розраховані у зафіксованому на конкретну дату рівні цін, можуть бути перераховані в рівень цін на дату оцінки на основі використання системи поточних і прогнозних індексів зміни вартості будівництва.

Розрахунок суми витрат на створення поліпшень на основі використання елементних вартісних показників може здійснюватися також із використанням ресурсного і ресурсно-індексного методів. Ресурсний метод передбачає калькулювання в поточних цінах і тарифах усіх ресурсів, необхідних для створення поліпшень.

При визначенні суми витрат на створення поліпшень земельної ділянки слід враховувати прибуток інвестора, величину найбільш імовірної винагороди з інвестування капіталу в створення поліпшень та підвищення родючості земельної ділянки. Зазначимо, що величина прибутку інвестора може розраховуватися як різниця між ціною продажу і витратами на створення

аналогічних об'єктів, а також як віддача на капітал при його найбільш імовірному аналогічному за рівнем ризиків інвестуванні.

За визначення вартості заміщення або вартості відтворення враховується величина накопиченого зносу поліпшень. Накопичений знос поліпшень може визначатися у грошовому вираженні як сума фізичного, функціонального і частини економічного зносу, що відноситься до поліпшень. Вважаємо, що фізичний знос це втрата вартості поліпшень, зумовлена погіршенням їх фізичних властивостей.

Функціональним зносом визнано втрату вартості поліпшень, зумовлену невідповідністю об'ємно-планувальних рішень, будівельних матеріалів та інженерного обладнання поліпшень, якості вироблених будівельних робіт або інших характеристик поліпшень сучасним ринковим вимогам, які пред'являються до даного типу поліпшень.

Економічним зносом вважається втрата вартості єдиного об'єкта нерухомості, зумовлена негативним впливом зовнішніх відносно до нього факторів. При цьому основні умови застосування методу такі: наявність інформації про ціни угод за єдиними об'єктами нерухомості, аналогічними до єдиного об'єкта нерухомості, який включає у себе оцінювану земельну ділянку. За відсутності інформації про ціни угод допускається використання цін пропозиції (попиту); наявність інформації про найбільш імовірну частку земельної ділянки в ринковій вартості єдиного об'єкта нерухомості; відповідність поліпшень земельної ділянки його найефективнішому використанню.

Метод передбачає наступну послідовність дій: визначення елементів, за якими здійснюється порівняння єдиного об'єкта нерухомості, що включає в себе оцінювану земельну ділянку, з об'єктами-аналогами; урахування за кожним з елементів порівняння характеру і ступеня відмінностей кожного аналога від єдиного об'єкта нерухомості, який включає в себе оцінювану земельну ділянку; визначення за кожним з елементів порівняння коригувань цін аналогів, що відповідають характеру і ступеню відмінностей кожного аналога від єдиного об'єкта нерухомості, який включає в себе оцінювану земельну ділянку; коригування за кожним з елементів порівняння цін кожного аналога, що згладжує їх відмінності від єдиного об'єкта нерухомості та включає в себе оцінювану земельну ділянку; розрахунок ринкової вартості єдиного об'єкта нерухомості, який включає в себе

оцінювану земельну ділянку шляхом обґрунтованого узагальнення скоригованих цін аналогів; розрахунок ринкової вартості оцінюваної земельної ділянки множенням ринкової вартості єдиного об'єкта нерухомості, який включає в себе оцінювану земельну ділянку, на найбільш імовірне значення частки земельної ділянки в ринковій вартості єдиного об'єкта нерухомості.

Метод капіталізації земельної ренти застосовується для оцінки забудованих і незабудованих земельних ділянок. Умова застосування методу це можливість отримання земельної ренти від оцінюваної земельної ділянки. Він передбачає наступну послідовність дій: розрахунок земельної ренти, створюваної земельною ділянкою; визначення величини відповідного коефіцієнта капіталізації земельної ренти; розрахунок ринкової вартості земельної ділянки шляхом капіталізації земельної ренти.

Встановлено, що у світовій практиці до теперішнього часу склалося три основні варіанти розрахунку ставки капіталізації для землі: визначення методом прямої капіталізації; розрахунок коефіцієнта на основі відсоткової ставки за довгостроковими кредитами банку; визначення на основі терміну капіталізації. Так, перший варіант передбачає визначення коефіцієнта методом прямої капіталізації, який ґрунтується на аналізі ринкових даних про вартість земельної ділянки і доходах, отриманих від її використання. За другим варіантом ціна землі розраховується на основі вартості довгострокового позичкового капіталу, тобто отримання річного доходу в розмірі земельної ренти зрівнюється зі ставкою позичкового відсотка за довгостроковими кредитами або ефективністю застосування капіталу в галузі. Зазвичай ці показники становлять 10-11,5% річних для юридичних осіб. За третім варіантом коефіцієнт капіталізації визначається на основі терміну капіталізації, за який, як правило, приймають тривалість активного терміну оренди. Ціна землі розраховується як очікуваний сумарний дохід за ряд років.

Згідно з методом прямої капіталізації коефіцієнт капіталізації визначається наступним чином:

$$K = D : C, \quad (3.1)$$

де K – коефіцієнт капіталізації; C – ціна продажу аналогічної земельної ділянки; D – річний дохід (рента) аналогічної земельної ділянки.

Отже, ставка капіталізації, обчислена за цією формулою, враховує норму доходу на капітал і норму повернення капіталу.

Метод прямої капіталізації передбачає порівняння оцінюваного об'єкта з об'єктом-аналогом. Вважається, що у подібних об'єктів однакові ставки капіталізації. Очевидно, що використання згаданого методу на практиці вимагає додержання подібності в об'єктах порівняння. З цією метою необхідно ретельно проаналізувати звіти про доходи і видатки за потенційними об'єктами-аналогами. Для кількісних величин ставок капіталізації характерна тенденція, за якою чим якісніший оцінюваний об'єкт, тим нижча ставка капіталізації. Метод прямої капіталізації це найпростіший спосіб розрахунку коефіцієнта. За наявності та доступності достовірної ринкової інформації його застосування найприйнятніше.

Отже, в сучасних економічних умовах більш доцільний третій варіант розрахунку коефіцієнта капіталізації для землі, який передбачає розрахунок коефіцієнта капіталізації як зворотної величини терміну капіталізації, що встановлюється на основі тривалості активного терміну оренди.

Зазначимо, що під капіталізацією земельної ренти розуміють визначення на дату проведення оцінки вартості всіх майбутніх рівних між собою або змінюваних з однаковим темпом величин земельної ренти за рівні періоди часу, тобто перерахування вартості майбутніх грошових потоків з урахуванням ціни сільськогосподарських угідь на момент її оцінки. Розрахунок виконується діленням величини земельної ренти за перший після дати проведення оцінки період на певний оцінювачем відповідний коефіцієнт капіталізації.

У рамках цього методу величина земельної ренти може розраховуватися як дохід від здачі в оренду земельної ділянки на умовах, що склалися на ринку землі. Серед основних способів визначення коефіцієнта капіталізації розрізняють: розподіл величини земельної ренти за аналогічними земельними ділянками на ціну їх продажу; збільшення безризикової ставки віддачі на капітал на величину премії за ризик, пов'язаний з інвестуванням капіталу в оцінювану земельну ділянку.

При цьому під безризиковою ставкою віддачі на капітал розуміється ставка віддачі при найменш ризикованому інвестуванні капіталу.

Метод залишку застосовується для оцінки забудованих і незабудованих земельних ділянок. Умовою застосування методу визнано можливість забудови

оцінюваної земельної ділянки поліпшеннями, які забезпечують дохід. Метод передбачає наступну послідовність дій: розрахунок вартості відтворення або заміщення поліпшень, відповідних найбільш ефективному використанню оцінюваної земельної ділянки; розрахунок чистого операційного доходу від єдиного об'єкта нерухомості за певний період часу на основі ринкових ставок орендної плати; розрахунок чистого операційного доходу, що припадає на поліпшення, за певний період часу як створення вартості відтворення або заміщення поліпшень на відповідний коефіцієнт капіталізації доходів від заходів поліпшення; розрахунок величини земельної ренти як різниці чистого операційного доходу від єдиного об'єкта нерухомості за певний період часу і чистого операційного доходу, що припадає на поліпшення за відповідний період часу.

Метод розрахунку ринкової вартості земельної ділянки шляхом капіталізації земельної ренти передбачає таку послідовність дій: розрахунок вартості відтворення або заміщення на основі вкладень у поліпшення, відповідних найбільш ефективному використанню оцінюваної земельної ділянки; розрахунок чистого операційного доходу від єдиного об'єкта нерухомості за певний період часу на основі ринкових ставок орендної плати; розрахунок ринкової вартості єдиного об'єкта нерухомості шляхом капіталізації чистого операційного доходу за певний період часу; розрахунок ринкової вартості земельної ділянки шляхом вирахування з ринкової вартості єдиного об'єкта нерухомості вартості будівель та споруд, чи витрат на їх створення або модернізацію.

Чистий операційний дохід дорівнює різниці дійсного валового доходу та операційних витрат. При цьому з дійсного валового доходу віднімаються тільки ті операційні витрати, які, як правило, несе орендодавець.

Реальний валовий дохід дорівнює різниці потенційного валового доходу і витрат від простою приміщень і витрат від неплатежів за оренду.

Потенційний валовий дохід дорівнює доходу, який можна отримати від здачі всієї площі єдиного об'єкта нерухомості в оренду за відсутності витрат від невиконання орендної плати. При оцінці земельної ділянки орендні ставки за користування єдиним об'єктом нерухомості розраховуються на основі ринкових ставок орендної плати.

Зазначимо, що для законсервованих приміщень також доцільно використовувати ринкові ставки орендної плати. До потенційного доходу включаються й інші доходи, які одержуються за рахунок невіддільних поліпшень нерухомості, проте які не включені в орендну плату.

Величина операційних витрат визначається на основі ринкових умов здачі в оренду єдиних об'єктів нерухомості. Операційні витрати поділяються на: постійні, які залежать від рівня заповнюваності єдиного об'єкта нерухомості, змінні – залежать від рівня заповнюваності єдиного об'єкта нерухомості і витрат на заміщення елементів поліпшень із терміном використання менше, ніж термін використання поліпшень у цілому. До складу операційних витрат не належать амортизаційні відрахування з нерухомості і витрати з обслуговування боргових зобов'язань з нерухомості.

Розрахунок витрат на заміщення елементів поліпшень із коротким терміном використання здійснюється діленням суми витрат на створення цих елементів поліпшень на термін їх використання. В процесі виконання таких розрахунків доцільно враховувати можливість відсоткового нарощування грошових коштів для заміни елементів із коротким терміном використання.

Управлінські витрати включаються до складу операційних витрат незалежно від того, хто керує об'єктом нерухомості – власник або керуючий.

Під час розрахунку коефіцієнта капіталізації для поліпшень земельної ділянки слід враховувати найбільш імовірний темп зміни доходу від поліпшень і найбільш імовірну зміну вартості поліпшень.

Метод передбачуваного використання застосовується для оцінки забудованих і незабудованих земельних ділянок. Умовою застосування методу виступає можливість використання земельної ділянки способом, що забезпечує дохід. Це передбачає наступну послідовність дій: визначення суми і тимчасової структури витрат, необхідних для використання земельної ділянки відповідно до варіанта його найефективнішого використання; визначення величини і тимчасової структури доходів від найефективнішого використання земельної ділянки; визначення величини і тимчасової структури операційних витрат, необхідних для отримання доходів від найефективнішого використання земельної ділянки; визначення величини ставки дисконтування, яка відповідає

рівню ризику інвестування капіталу в оцінювану земельну ділянку; розрахунок вартості земельної ділянки шляхом дисконтування всіх доходів і витрат, пов'язаних із використанням земельної ділянки. З метою приведення всіх майбутніх доходів і витрат до дати проведення оцінки використовуються ставки дисконтування, одержувані на основі аналізу ставок віддачі на капітал аналогічних за рівнем ризиків інвестицій.

Джерелом майбутніх доходів може бути здача в оренду, господарське використання земельної ділянки або єдиного об'єкта нерухомості чи продаж земельної ділянки або єдиного об'єкта нерухомості в найбільш імовірні терміни за ринковою вартістю.

Оцінку вартості земельних ділянок сільськогосподарського призначення доцільно проводити на основі дозволеного, невиснажливого і найефективнішого їх використання з урахуванням особливостей ведення сільськогосподарського виробництва.

Із метою проведення оцінки вартості в межах земельної ділянки сільськогосподарського призначення відповідно до напрямів її використання варто виділити: сільськогосподарські угіддя; землі під будівлями, будовами, спорудами, які використовуються для виробництва, зберігання та первинної переробки сільськогосподарської продукції; землі під внутрішньогосподарськими дорогами, комунікаціями, деревно-чагарниковою рослинністю, призначеною для забезпечення захисту земель від впливу негативних (шкідливих) природних, антропогенних і техногенних явищ, замкнуті водойми.

Водночас сільськогосподарські угіддя і замкнуті водойми, які можуть бути використані для підприємницької діяльності, оцінюються, як правило, методом порівняння продажів або методом капіталізації ренти. Землі під будівлями, будовами, спорудами, які використовуються для виробництва, зберігання та первинної переробки сільськогосподарської продукції, оцінюються методами оцінки забудованих або призначених для забудови земельних ділянок. Тоді як землі під господарськими будівлями, що розташовані на сільськогосподарських угіддях, оцінюються як сільськогосподарські угіддя.

Під час оцінки ринкової вартості сільськогосподарських угідь методом порівняння продажів і методом капіталізації земельної ренти у складі факторів

вартості слід враховувати родючість земельної ділянки, а також вплив екологічних факторів. Серед основних факторів, що визначають родючість земельної ділянки, вирізняють такі: якісні характеристики ґрунтового шару земельної ділянки, а також рельєф, клімат.

Стосовно оцінки ринкової вартості сільськогосподарських угідь методом капіталізації земельної ренти існують особливості розрахунку земельної ренти, пов'язані з прийнятою системою урахування родючості земельної ділянки. Відомо, що земельна рента розраховується як різниця між валовим доходом і витратами на ведення сільськогосподарського виробництва з урахуванням підприємницького прибутку. Валовий дохід розраховується для одиниці площі земельної ділянки як добуток нормативної врожайності сільськогосподарської культури на її ринкову ціну. Очевидно, що нормативна врожайність сільськогосподарської культури визначається родючістю земельної ділянки, що вимірюється в балах бонітету.

Вибір основних і супутніх сільськогосподарських культур, за якими проводиться розрахунок земельної ренти, доцільно здійснювати на основі набору культур типових або які поширені в місці розташування земельної ділянки. При цьому критеріями вибору культур та їх чергування слугує забезпечення максимального доходу і збереження родючості ґрунтів. Разом із тим матеріальні витрати на виробництво сільськогосподарської продукції визначаються на основі технологічних карт, що встановлюють нормативні витрати насіння, пально-мастильних матеріалів, добрив тощо у натуральному значенні.

Розрахунок витрат у грошовому вираженні можна здійснити на основі ринкових цін. У розрахунку витрат враховуються рівень інженерного облаштування земельної ділянки, в тому числі щільність дорожньої мережі, класність доріг, близькість до транспортних магістралей, пунктів переробки сільськогосподарської сировини та центрів матеріально-технічного постачання.

У процесі розрахунку доходу з одиниці площі ріллі може бути врахована можливість отримання кількох урожаїв протягом одного сезону з овочевої продукції і продукції лікарських рослин.

Для розрахунку доходу сінокосів і пасовищ слід виходити з їх нормативної врожайності. Зазначимо, що нормативна врожайність сінокосів і пасовищ

визначається її перерахунком у центнери кормових одиниць. При цьому величина валового доходу обчислюється на основі ринкової ціни вівса.

У розрахунку доходу багаторічних насаджень рекомендується виходити з періодичності їх плодоношення та нормативної врожайності плодово-ягідної продукції. При цьому доцільно враховувати такі чинники: вік багаторічних насаджень; породно-сортівий склад; особливості просторового розміщення багаторічних насаджень у межах земельної ділянки; можливість отримання доходу від додаткової продукції, отриманої із міжрядь садів і виноградників.

Встановлено, що на сьогодні практично в усі регламентуючі документи щодо оцінки нерухомості, а також в навчальні посібники увійшли вимоги стосовно обов'язкового обліку прибутку підприємця у витратному підході, тоді як у міжнародних стандартах оцінки (МСО), американських, німецьких, англійських методах оцінки нерухомості така вимога відсутня.

Так, представник Пітерської школи оцінки нерухомості Є. І. Тарасевич визначає прибуток підприємця як встановлену ринком величину, що відображатиме суму, яку підприємець очікує отримати у вигляді премії за використання свого капіталу, інвестованого в будівельний проєкт та підприємницьку діяльність. Отже, підприємницький прибуток це в основному функція ризику, що залежить від конкретної ринкової ситуації [195].

За підходом С. П. Коростельова, величину підприємницького прибутку слід визначати як відсоток на капітал, що використовується підприємцем для отримання прибутку [196]. Встановлено, що у вітчизняній науковій літературі немає обґрунтованих методик визначення підприємницького прибутку у сільськогосподарському виробництві. На наше переконання, показник підприємницького прибутку доцільно розраховувати як прибуток інвестора.

Відсутність єдності у визначенні введеного в користування нового поняття «прибуток підприємця» щодо сільськогосподарського виробництва зумовлює використання різних методів її оцінки. Подібне значно ускладнює ситуацію при використанні методики кадастрової оцінки земель сільськогосподарського призначення. Адже вона базується виключно на урожайності пшениці, а не на використанні інтегрального показника – бала, розрахованого за результатами агротехнічних досліджень якості ґрунту

Окрім того, на сьогодні відсутня обґрунтована методика визначення величини підприємницького прибутку на основі питомих витрат на підтримання родючості ґрунтів, необхідність розрахунку яких передбачає нова методика кадастрової оцінки земель. Вважаємо, що питомі витрати на підтримання родючості ґрунтів повинні бути диференційованими за природними ландшафтами і включати щорічні витрати на проведення протиерозійних заходів і забезпечення в ґрунті позитивного балансу гумусу та основних поживних речовин – фосфору і калію. Об'єктивна кадастрова вартість повинна стати основою при формуванні ринкової ціни землі, визначенні орендної плати, суми застави за землею, здійсненні інших операцій із землею.

Отже, звідси, за проведеними дослідженнями виділено два основні підходи до оцінки вартості земель сільськогосподарського призначення. Доведено, що за відсутності інформації про прилеглі сільгоспугіддя порівняльний підхід неефективний, тому основним підходом у точному визначенні вартості визнано дохідний. Об'єднуючи різні методи оцінки сільськогосподарських угідь, можна визначити їхню ринкову вартість. Вибір методів оцінки відбувається відповідно до стандартів оцінки. Застосування всіх підходів до оцінки не обов'язкове, а оцінювач має право обмежитися тими підходами й методами, визначення яких виправдане або можливе для оцінки конкретних активів, наявних даних.

Системне дослідження розвитку інвестиційної діяльності сільськогосподарського підприємства на основі сформованої інформаційно-аналітичної системи, за використання комплексного підходу, дозволяє об'єктивно оцінити її ефективність за основними напрямками інвестування. При цьому запропоновані методи оцінки вартості землі сільськогосподарського призначення та обґрунтовані методи розрахунку показника капіталізації сприятимуть формуванню готовності сільськогосподарських підприємств стати дієвим суб'єктом ринку землі.

3.2. Економічні інструменти активізації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств

Важливе місце у складових організаційно-економічного забезпечення управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств

відводиться економічним інструментам, вплив яких зорієнтований на підвищення інвестиційної привабливості підприємства та активізацію процесів інвестування. Саме тому важливо обґрунтувати дієві економічні важелі активізації інвестиційної діяльності з метою досягнення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств та аграрного сектору економіки в цілому.

Очевидно, що ринкове середовище впливає на вибір пріоритетного напрямку інвестування на основі стану і тенденцій розвитку кон'юнктури інвестиційного ринку, величини віддачі інвестицій та рівнем ризиків, які виникають при прийнятті рішень про вибір об'єкта інвестування. Отже, поведінка інвестора формується на основі інвестиційною привабливістю господарюючого суб'єкта, а також ефективністю використання інвестицій [197].

Зважаючи на це, варто розглянути інвестиційну привабливість сільськогосподарських підприємств стосовно великих, середніх і малих. З метою проведення розрахунків визначено інтегральних показник інвестиційної привабливості та ефективності використання інвестицій по основних категоріях сільськогосподарських підприємств. При розрахунку інтегрального показника інвестиційної привабливості враховано наступні його складові за 2013-2019 рр.: обсяги виробництва продукції на одного зайнятого, обсяги реалізації продукції на одного зайнятого, додана вартість на одного зайнятого, інвестиції на одного зайнятого, вартість необоротного капіталу на одного зайнятого, коефіцієнт фінансової незалежності, коефіцієнт мобільності.

Для розрахунку інтегрального показника ефективності використання інвестицій використано значення наступних його складових: коефіцієнти загальної оборотності капіталу, оберненості власного капіталу, фондівіддача необоротних активів, дохідність інвестицій, рентабельність виробничо-господарської діяльності, капіталу (за чистим доходом), власного капіталу.

Включені у дослідження показники відповідають основним принципам побудови системи показників, викладених у методиці Державної служби статистики України [198], а саме: системний підхід; забезпечення комплексного підходу регіональної оцінки, тобто охоплення основних чинників регіонального розвитку; доступність показників у регіональному аспекті; однозначність трактування показників стимуляторів та дестимуляторів розвитку; прозорість,

зручність лаконічність; достовірність джерел формування показників [199]. Із метою формування системи показників по основних категоріях використовувалися лише достовірні джерела.

Як одержаними результатами досліджень інвестиційної привабливості господарств корпоративного сектору аграрної економіки по його основних категоріях можна констатувати наявність тенденції до зниження інтегрального показника інвестиційної привабливості (рис. 3.1).

Наведенні дані свідчать, що найвищим значенням інтегрального показника інвестиційної привабливості упродовж досліджуваного періоду вирізнялися великі, тоді як найнижчим – мікросільськогосподарські підприємства. Така тенденція очевидна, оскільки у великих сільськогосподарських підприємствах спостерігається вища віддача інвестиційного капіталу, а також допустимі рівні ризику внаслідок достатньої стійкості. У малих і мікропідприємствах, навпаки, має місце зворотна ситуація, що ускладнює залучення інвестицій.

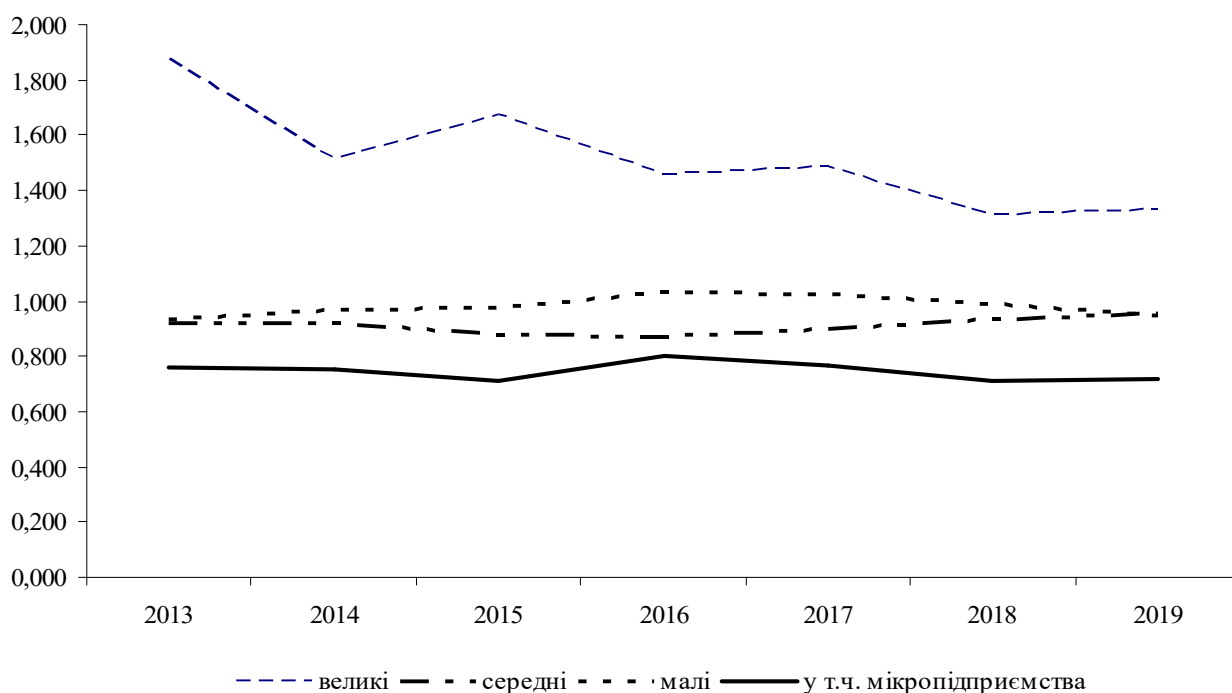

Рис. 3.1. Динаміка інтегрального показника оцінки інвестиційної привабливості по основних категоріях сільськогосподарських підприємств

Джерело: розраховано автором.

Встановлено, що за період дослідження найсуттєвіше зниження інтегрального індексу інвестиційної привабливості відбулося у середовищі великих господарств корпоративного сектору аграрної економіки. Зазначимо, що саме у цей період

досліджувана група підприємств одержала значні вливання фінансових ресурсів в їх матеріально-технічну базу у вигляді державної підтримки. Нині у відкритих джерелах з'являються повідомлення про складний фінансовий стан чи навіть загрозу банкрутства висококонцентрованих сільськогосподарських підприємств. Вважаємо, що основні причини такої ситуації наступні: неефективність менеджменту, відсутність раціональної організації виробничих і бізнес-процесів, формування не виваженої бюджетної політики на рівні суб'єкта господарювання.

Однією з основних причин банкрутств вертикально-інтегрованих агрокомпаній слід вказати агресивне зростання на основі очікування стабільно зростаючого попиту і позитивну цінову динаміку ринку. Саме останні тенденції можна спостерігати на світовому ринку, що зумовлені комплексом чинників та пандемією Covid-19. Однак їхнє зростання відбувалося за рахунок необґрунтованої політики залучення кредитів, повернення яких на певному етапі стало неможливим. Така тенденція зумовила ситуацію, коли більшість агрохолдингів не просто розвивалися в борг, а фінансували короткостроковими грошима довгострокові проекти. Ця стратегія спрацювала до тих пір, поки була можливість здійснювати перекредитування залучених кредитів.

Систематизовано основні чинники, які вплинули на зниження інвестиційної привабливості великих сільськогосподарських підприємств та аграрного сектору в цілому. Серед таких: відсутність адекватної реакції держави на можливий колапс одного з агрохолдингів країни; надзвичайно слабка державна політика щодо захисту прав кредиторів, інвесторів, лізингодавців, що слугує сигналом для інвесторів про припинення фінансових вливань в українську економіку, а для недобросовісних партнерів – про безкарність за зловживання; заангажованість судової системи та низька функціональність державної виконавчої служби, що дозволяє боржникам уникати відповідальності та виводити кошти за кордон.

Посилення кризових явищ у середовищі агрохолдингів виявило низку прорахунків в українському законодавстві, які потребують оперативного усунення. Так, ситуація навколо агрохолдингу «Мрія», а також поширення практики фіктивних банкрутств вимагає розробки заходів щодо посилення відповідальності власників та менеджменту компаній у випадках виникнення проблем із платоспроможністю [200]. Зокрема, з метою ліквідації правових колізій, що

дозволяють боржникам уникати відповідальності та виводити фінансові ресурси за кордон, необхідно удосконалити Закон України «Про банкрутство».

На противагу великим суб'єктам господарювання у сфері агробізнесу в середніх і малих сільськогосподарських підприємствах спостерігається підвищення інвестиційної привабливості. Це зумовлено насамперед використанням власних фінансових ресурсів в інвестиційній діяльності, що призводить до мінімізації ризиків. Однак подібне не дозволяє повною мірою використати ринкові можливості щодо технічної модернізації виробничої бази сільськогосподарських підприємств, у зв'язку з чим можливо підвищити ефективність господарської діяльності та інвестиційної привабливості. Окрім того, більшість підприємств цієї групи не відносяться до вузькоспеціалізованих суб'єктів господарювання у сфері агробізнесу, що також знижує негативний вплив зовнішнього середовища і, як наслідок, мінізує виробничі ризики.

Подібні чинники вплинули і на підвищення інвестиційної привабливості в малих сільськогосподарських підприємствах, оскільки ними освоєно найприбутковіші нішеві напрями для фермерів. Так, на сьогодні основні прибуткові нішеві напрями сільськогосподарського виробництва такі: вирощування мікрогрину, розведення равликів, вирощування спаржі, а також павловнії, амаранту та ін. [201].

Встановлено, що зниження інвестиційної привабливості негативно відбилося й на ефективності використання інвестицій у великих сільськогосподарських підприємствах (рис. 3.2). Зауважимо, що основним чинником, який вплинув на ситуацію, стало суттєве зниження рентабельності виробництва зернових та олійних культур. За даними Держстату, в 2019 р. прибутковість виробництва зернових культур знизилася до 11,8%, тоді як за попередні роки в середньому вона становила близько 30%. Це значення найнижче, починаючи з 2014 р. Зниження прибутковості також спостерігається і за виробництва олійних культур. Зокрема, рентабельність соняшнику, який належить до найбільш прибуткових культур, в минулому році був на рівні лише 23,5%, за середнього показника попередніх років 50%.

Основною причиною зниження прибутковості слід вказати зростання вартості ресурсів агровиробництва на фоні зниження цін зернових та олійних. Так, лише за останніх три роки орендна плата за землю підвищилася на 55%, заробітна плата працівників збільшилася у 2 рази, а також зросли податкові

відрахування через скасування спецрежиму оподаткування ПДВ. Зниження середньої рентабельності призвело до погіршення показника боргового навантаження (який НБУ рахує як чистий борг/EBITDA), що у свою чергу значно ускладнює доступ до зовнішнього фінансування.

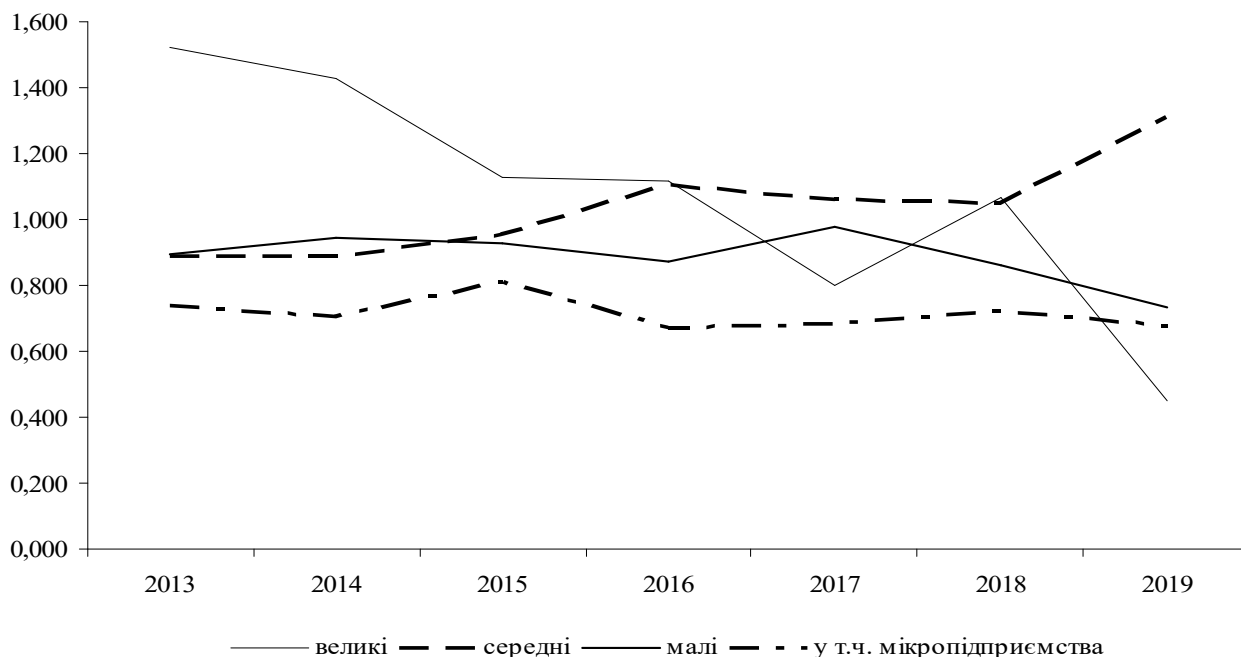

Рис. 3.2. Динаміка інтегрального показника ефективності використання інвестицій по основних категоріях сільськогосподарських підприємств

Джерело: розраховано автором.

Виявлено, зниження ефективності використання інвестицій в середніх сільськогосподарських підприємствах (на 47,4 %), головним чином за рахунок виробництва високомаржинальної сільськогосподарської продукції.

З метою обґрунтування напрямів стратегічного розвитку інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств проведено розрахунок прогнозних значень основних показників інвестиційної привабливості та ефективності використання інвестицій за виділеними групами підприємств. Так, при визначенні загальної тенденції зміни рівнів динамічного ряду у часі здійснено аналітичне вирівнювання рядів динаміки.

При аналітичному вирівнюванні фактичні значення Y замінюються обчисленими на основі певної функції (трендового рівняння) значеннями. Вибір типу функції (лінійна, квадратична, степенева) залежить від попереднього аналізу даних, характеру його динаміки. При цьому, якщо прирости відносно стабільні – вибираємо лінійну функцію $Y=a+bt$, де t – зміна часу.

У разі, якщо прирости в ряду динаміки не стабільні, а мають тенденцію до зростання або зменшення, вирівнювання відбувається за допомогою інших функцій: поліноміальної, або параболи $Y=a_0+a_1t+a_2t^2$; експоненціальної $Y=a_0e^{at}$; степеневій – $Y=a_0x^{a_1}$; логарифмічної – $Y = a_0 \ln(t) + a_1$. Логарифмічна апроксимація (Logarithmic) досить чітко описує як позитивні, так і негативні величини, які спочатку швидко зростають або спадають, а потім поступово стабілізуються.

Для оцінки адекватності кожного рівняння розраховуються коефіцієнти апроксимації (R^2). Чим вище значення коефіцієнта, тим вища точність вибраного рівняння, надійні його характеристики. Відбирали ті рівняння, де коефіцієнт апроксимації найвищий.

На основі рівнянь визначали прогностні значення показників до 2030 р. Зазначимо, що чим ближче значення (R^2) до одиниці, тим точніше обрана модель відбиває тенденцію розвитку, тобто, тим більше можна довіряти результатам прогнозування. У розрахунках проведено прогноз наступних показників: прогноз привабливості – обсяг капітальних інвестицій на одного зайнятого у сільськогосподарському виробництві; прогноз ефективності інвестицій – дохід (виручка) на 1 грн капітальних інвестицій.

Прогноз здійснювали за абсолютними значенням: кількість зайнятих; вартість капітальних інвестицій; дохід (виручка) від реалізації продукції. Так, із метою прогнозу кількості зайнятих скористалися для згладжування способом ковзної середньої, який є одним з ефективних методів виявлення загальної тенденції розвитку явища в часі. Суть його полягає в тому, що середній рівень обчислюється спочатку з певного числа перших рівнів ряду, потім – з такої ж кількості рівнів, але починаючи з другого, далі – починаючи з третього і т.д. Розраховані за таким підходом середні рівні ряду ніби ковзають по ряду динаміки від його початку до кінця, при цьому щоразу відкидається один рівень спочатку і додається наступний.

Прогнозування показника кількість зайнятих за формулою:

$$Z = Z_0 \cdot SMA, \quad 3.2,$$

де Z_0 – кількість зайнятих базисного року (2013 р.);

SMA – середня трирічна ковзна темпів зміни показника за три роки, що передують відповідному року середньострокового періоду прогнозування.

Формула ковзного середнього має вигляд:

$$SMA = \sum_{i=1}^n T_i, \quad 3.3,$$

T_i – темп приросту показника i -го періоду (до попереднього року);

n – період SMA (3 роки).

Нижче наведено результати вирівнювання за аналітичними функціями показника вартості капітальних інвестицій (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Вирівнювання за аналітичними функціями показника
вартості капітальних інвестицій**

Номер показника	Підприємство	Вид апроксимації	Прогнозна модель	R^2
1	Великі	Лінійна	$Y = 1408 t - 797,8$	0,7894
2	Середні	Логарифмічна	$Y = 13036 \ln(t) + 6827,5$	0,7984
3	Малі	Логарифмічна	$y = 13843 \ln(t) + 1057,8$	0,8535
4	у т.ч. мікропідприємства	Логарифмічна	$Y = 2425,2 \ln(t) + 950,36$	0,5486

Джерело: розраховано автором.

За одержаними результатами розрахунків визначено прогнозні значення інвестицій по основних категоріях сільськогосподарських підприємств (дод.М.1).

Як засвідчили наведені розрахунки, загалом по корпоративному сектору аграрної економіки спостерігатиметься зростання обсягів інвестицій, що зумовлено цілим рядом причин: наявність ринку земель сільськогосподарського призначення, підвищення попиту на агропродовольство на світовому ринку, де вітчизняні товаровиробники серед основних гравців, а також законодавчі ініціативи, прийняті в найближчій перспективі, що сприятимуть залученню інвестицій в розвиток аграрного виробництва.

Вважаємо, що понад дворазове зростання обсягів інвестицій в розвиток матеріально-технічної бази великих сільськогосподарських підприємств зумовить відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення для іноземців, які виступають фінансовими донорами висококонцентрованих, вертикально інтегрованих сільськогосподарських підприємств. Водночас збільшення інвестицій у групі малих сільгоспідприємств, зокрема мікро-, здійснюватиметься за рахунок коштів громадян України, переважно трудових іммігрантів. Подібному сприяє можливістю придбання земель сільськогосподарського призначення фізичними

особами. Чинним законодавством регламентовано до 100 га, що дозволяє створити сімейне фермерське господарство.

Зауважимо, що при розрахунку прогнозних результатів інвестиційної привабливості та ефективності наявний розрахунок очікуваного значення доходу. З цією метою здійснено вирівнювання з використанням аналітичних функцій (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

**Вирівнювання за аналітичними функціями показника
доходу (виручки) від реалізації продукції**

Номер показника	Підприємство	Вид апроксимації	Прогнозна модель	R ²
1	Великі	Лінійна	$Y = 6288,8 t + 22994$	0,5877
2	Середні	Логарифмічна	$Y = 104348 \ln(t) + 70324$	0,9592
3	Малі	Логарифмічна	$y = 8777 \ln(t) + 28726$	0,9437
4	У т.ч. мікропідприємства	Логарифмічна	$Y = 28339 \ln(t) + 7470,7$	0,9383

Джерело: розраховано автором.

За розрахунками прогнозного значення виручки в майбутньому спостерігатиметься подальше зростання показника в усіх групах сільськогосподарських підприємствах (табл. 3.4). У цьому випадку за причину вважаємо збільшення обсягів валового виробництва сільськогосподарської продукції за рахунок інтенсифікації технологічних процесів. Визначено, що найбільший приріст доходу від реалізації сільськогосподарської продукції буде одержано у великих та мікросільськогосподарських підприємствах.

Разом із тим, зростання доходу від реалізації продукції у великих сільськогосподарських підприємствах забезпечить нарощування обсягів виробництва, а також підвищення цін на продовольство на внутрішньому ринку, слугуючи дзеркальним відображенням позитивної тенденції на світовому ринку агропродовольства. Зростання обсягів виручки в мікросільськогосподарських підприємствах у 2 рази зумовлено передусім орієнтацією на виробництво високомаржинальної сільськогосподарської продукції, зокрема органічної та нішевої (дод.М.2).

Наведені розрахунки свідчать, що в 2030 р. проти 2013 р. кількість зайнятих у сільськогосподарському виробництві скоротиться на 37,1%, або на 254 388 осіб. Головною причиною стане модернізація матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств, яка передбачає використання широкозахватних комплексів, ІТ-технологій у технологічних процесах (дод.М.3).

При цьому найбільше скорочення зайнятих працівників відбудеться у середніх суб'єктах господарської діяльності у сфері агробізнесу, за перебігу трансформаційних процесів у корпоративному секторі аграрної економіки. Проте спостерігатиметься суттєве зростання чисельність працівників у висококонцентрованих сільськогосподарських підприємствах, де пришвидшиться відродження найбільш трудомістких галузей тваринництва – молочного скотарства і свинарства, а також нарощування виробничих потужностей. Можна розраховувати і на зростання кількості зайнятих у виробництві за очікуваного нарощування потужностей з переробки сільськогосподарської продукції.

Очевидно, запровадження «бразильської» моделі аграрного устрою в Україні призвело до ситуації, за якої найвищої інвестиційної привабливості в 2030 р. досягнуть великі сільськогосподарські підприємства (дод.М.4). Серед головних слід виокремити значно вищу продуктивність праці порівняно з іншими категоріями господарств корпоративного сектору аграрної економіки.

Зауважимо, що найвищі темпи зростання показника інвестиційної привабливості спостерігатимуться у середніх та мікросільськогосподарських підприємствах. Адже більшість потенційних інвесторів вбачають у середніх суб'єктах господарської діяльності у сфері агробізнесу основу формування вертикально-інтегрованих підприємницьких структур через нарощування земельного банку та інших активів. Передумовою стане відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення, що призведе до банкрутства малих і середніх сільськогосподарських підприємств та створення потужних аграрних формувань.

Суттєве підвищення інвестиційної привабливості мікросільськогосподарських підприємств відбудеться за формування на їх основі сімейних фермерських господарств, де керівниками будуть колишні трудові мігранти. Зароблені кошти вони вкладуть у розвиток власного господарства, а у підприємницькій діяльності використовуватимуть набутий досвід трудової діяльності в сільському господарстві Європейського Союзу. Вважаємо, що в найближчому майбутньому в Україні можливе протистояння «бразильської» та «європейської» моделей аграрного устрою.

Водночас рівень концентрації активів та сільськогосподарських угідь не завжди формує передумови для ефективного їхнього використання. За

підтвердження цієї думки слугує низьке значення інвестиційної ефективності великих сільськогосподарських підприємств (дод.М.4). Така ситуація може виникнути внаслідок волатильності цін на основні види сільськогосподарської продукції, зниження обсягів державної підтримки сільського господарства, а також посилення інтеграційних процесів на світовому ринку, що полегшить доступ на внутрішній ринок іноземних сільськогосподарських товаровиробників, для яких притаманний вищий рівень продуктивності.

Отже, звідси, зазначені проблеми характерні переважно для середніх і малих сільськогосподарських підприємств, які посилюються за відсутності дієвих інструментів реалізації інвестиційних проєктів та активізації їх інвестиційної діяльності.

У зв'язку з цим пропонується запровадити алгоритм обґрунтування економічної доцільності реалізації інвестиційного проєкту та включення його до програми реального інвестування сільгосппідприємства (дод.Н.1).

Запропонований алгоритм складається із трьох ключових етапів: оцінки рівня інвестиційної активності сільськогосподарського підприємства; вибору оптимального напрямку інвестування, джерел фінансування, програми та бюджету; оцінки ефективності вкладення інвестицій, реалізації та моніторингу інвестиційних проєктів.

На першому етапі слід оцінити рівень поточної інвестиційної діяльності суб'єкта господарювання у сфері агробізнесу, використовуючи коефіцієнт інвестиційної активності.

Зниження значення коефіцієнта інвестиційної активності слугує підставою для переходу до другого етапу і визначення напрямів інноваційного інвестування та обґрунтування джерел інвестицій.

Вважаємо, що на сьогодні для сільськогосподарських підприємств пріоритетними напрямками інноваційного інвестування повинні стати наступні: розумне фермерство, точне землеробство, автоматизовані та роботизовані технології, технологічна модернізація, оновлення активної частини основних засобів, нанотехнології, розвиток соціальної інфраструктури села, охорона навколишнього середовища та ін. Очевидно, вибір напрямів реалізації інвестпроєктів і джерел їх фінансування визначається конкретними виробничими та іншими потребами і можливостями сільгосппідприємства.

Наступний етап передбачає формування пакета можливих варіантів реалізації інвестпроектів та альтернативного вибору найбільш економічно доцільного для реалізації за обраними критеріями відбору. Після вибору інвестиційного проекту розробляється комплекс програм його реалізації і капітальний бюджет, перевіряються ключові та специфічні показники ефективності, відбувається його реалізація з використанням системи моніторингу програми реального та фінансового інвестування. Реалізація такого алгоритму передбачає циклічне оцінювання стану інвестиційної діяльності сільгосппідприємства з рекомендованим часовим лагом у один рік, що дозволить своєчасно виявити зниження інвестиційної активності і на основі цієї оцінки здійснити відповідні заходи щодо її підвищення.

Запропонований алгоритм характеризується простотою у використанні та високою ефективністю, оскільки відсутність складних схем і загальних рекомендацій, чітка покроковість дій, використання показників на основі конкретних формул і розрахунків зумовлюють високу дієвість його використання і сприятимуть активізації інвестиційної діяльності для низькоприбуткових та збиткових сільськогосподарських підприємств.

Зауважимо, що важливим інструментом активізації інвестиційної діяльності вирізняються програми державної підтримки сільського господарства, зокрема система пільгового оподаткування. Вона покликана забезпечити підвищення ефективності виробництва, в тому числі за рахунок прискореного освоєння досягнень науково-технічного прогресу. Так, Державною програмою підтримки інвестиційного процесу в сільському господарстві є система лізингу, яка повинна реалізуватися за рахунок коштів державного та обласних бюджетів [202]. Очевидно, що згадана державна програма забезпечує сільськогосподарським товаровиробникам можливість оновлювати технічну базу сільськогосподарського виробництва, заводам-виробникам сільськогосподарської техніки, а також галузям, які здійснюють забезпечення сільськогосподарською технікою та її сервісом, формує замовлення та створює попит на технічні ресурси.

Зазначимо, державні програми підтримки сільського господарства повинні включати економічні важелі впливу на його учасників: гарантовані ціни, кредитування, бюджетне фінансування, субсидії, пільгові ставки податків,

обмеження імпорту, локалізацію виробництва технічних засобів. До найефективніших інструментів розширеного відтворення основного капіталу сільгосп підприємств відноситься амортизаційне регулювання, в тому числі використання прискореної амортизації, яка передбачає скорочення термінів служби продуктивного капіталу і надання права суб'єктам господарювання списувати на витрати більшу частку вартості основних засобів протягом перших років його використання. Однак проблема нинішньої економічної ситуації багатьох сільськогосподарських підприємств полягає в низькому рівні завантаження виробничих потужностей через значне скорочення обсягів виробництва.

Наслідком скорочення обсягів вкладення інвестицій стало повільне оновлення основних засобів, що зумовило зниження ефективності виробництва продукції сільськогосподарського виробництва. Окрім цього, значна частина основних засобів сільськогосподарських підприємств виробила свій термін і тому не може брати участь у формуванні амортизаційного фонду. У сільськогосподарських підприємств рівень зносу основних засобів сільськогосподарського призначення становить понад 50%, коефіцієнт вибуття – 8,5, коефіцієнт оновлення – не перевищує 2-3%. Отже, нарахована в господарському обороті амортизація в більшості випадків перетворилася в чисто фінансову категорію і втратила своє цільове призначення забезпечення відтворення основного капіталу [203].

Одним з інструментів активізації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств визнано страхування. Серед основних чинників, які обмежують розвиток різних видів страхування, виділяють наступні: високий рівень ставок страхових внесків, що пов'язано із загальною кризою страхової галузі і практично повною відсутністю попиту від сільських товаровиробників; низькою платоспроможністю більшості господарств; високим ступенем залежності виробництва від неконтрольованих кліматичних умов. Водночас щороку внаслідок несприятливих погодних умов в Україні спостерігаються значні втрати врожаю сільськогосподарських культур від негоди, посухи, злив, повеней. Так, у 2020 р. втрати зафіксовано на загальній площі 357,8 тис. га.

Із метою компенсації збитків, понесених сільськогосподарськими товаровиробниками, з державного бюджету необхідно додатково виділити близько 2,0 млрд гривень [204]. Виділення з державного бюджету коштів на державну підтримку страхування

сільськогосподарської продукції в обсязі 672 млн грн у 2019 р. забезпечило збереження власного доходу сільськогосподарських товаровиробників у сумі близько 90 млрд грн (застраховані посіви на площі понад 2,8 млн га).

Досвід провідних країн, які розглядають сільське господарство як стратегічно важливу галузь та в яких на продукцію сільського господарства припадає значна частка в експорті, створили дієву систему державної підтримки сільськогосподарського страхування. Такі системи існують, зокрема, у США, Канаді, Іспанії, Китаї, Туреччині, а також низці інших країн. До прикладу, завдяки існуванню подібної системи у США основні сільськогосподарські культури – пшениця, кукурудза, бавовна та соя, застраховано на 86 % площ їхнього посіву, решта польових культур – на 70 % площ. У Канаді основні сільськогосподарські культури застраховано на 65 % посівних площ. Зазначимо, що в Україні у 2018 р. було застраховано сільськогосподарських культур на площі, що становить лише 3 % загальної площі сільськогосподарських угідь. Зокрема, озиму пшеницю застраховано на 11,1 % її посівної площі, яру пшеницю – відповідно на 3 %, соняшник – на 0,8 % та кукурудзу – на 1,3 % від площі посіву [205].

У країнах, де держава застосовує системний підхід для підтримки сільськогосподарського страхування, сільськогосподарським виробникам надається широкий спектр страхових продуктів, який покриває більшість погодних ризиків та відповідає їхнім потребам, у тому числі й ризики системного характеру, такі як посуха. При цьому в Україні ж страхові компанії пропонують сільськогосподарським виробникам захист від обмеженого кола малоймовірних ризиків. Як наслідок, рівень страхових виплат украї низький – 4,2 %, незважаючи на намагання держави починаючи з 2001 р. змінити ситуацію стосовно забезпечення захисту сільгосптоваровиробників від ризиків загибелі сільськогосподарської продукції.

Так, у 2001 р. запроваджено обов'язковість страхування, у 2005-2008 рр. – програма субсидованого агрострахування шляхом здешевлення страхових платежів. Однак через брак бюджетних коштів та недосконалість законодавства у сфері агрострахування уряд був змушений відмовитися від згаданої програми [206]. Серед причин виникнення подібної ситуації слід виділити: по-перше, на сьогодні сільськогосподарське страхування охоплює лише рослинництво і, фактично, не

впливає на тваринництво, водне господарство, не поширене на майно сільськогосподарських товаровиробників, тому не можна вважати його комплексним стосовно захисту від ризиків в аграрному виробництві; по-друге, часто прямі й непрямі витрати сільськогосподарських товаровиробників на агрострахування стають для багатьох із них непосильними, незважаючи на надані суми держпідтримки; по-третє, натеper відсутні єдині схеми і правила оцінки завданих збитків та розрахунку збитків на основі проведення експертизи за участю професійних незалежних оцінювачів, що спричинює виникнення «сірих» схем у системі агрострахування та демотивує потенційних клієнтів; по-четверте, дуже часто виникають проблеми з дублюванням джерел компенсації збитку від катастрофічних ризиків сільськогосподарським товаровиробникам, зумовлюючи неефективне використання системи агрострахування; по-п'яте, відсутні загальнодержавні підходи до здійснення агрострахування з держпідтримкою і комплексна система сільськогосподарського перестрахування, із наступною кумуляцією збитків і ризиків, що у свою чергу призводить до значної диференціації тарифів страхування на різних територіях країни, перетворюючись на одну з визначальних причин, які гальмують розвиток всієї системи страхування. Висока концентрація ринку страхування у невеликій кількості страхових компаній, що поєднується з незначним ступенем конкуренції між ними ще більше ускладнює цю проблему; по-шосте, низький рівень знань сільськогосподарських товаровиробників про переваги агрострахування і незначний ступінь інформаційної підтримки агрострахування державою обмежують можливість широкого запровадження сільгоспстрахування з державною підтримкою.

Вважаємо, що основні завдання подальшого розвитку страхування в корпоративному секторі аграрної економіки це: визначення законом системи сільгоспстрахування та його основних умов, які мають бути зафіксовані на тривалу перспективу. Законом повинні визначатися обсяги бюджетних зобов'язань держави щодо субсидування сільськогосподарського страхування, безумовно виконуватися в повному обсязі та в установлені законом терміни з урахуванням сезонної специфіки сільськогосподарського виробництва; диференціація розмірів страхових тарифів набору сільгоспкультур, прийнятих на страхування, з урахуванням реальних умов сільгоспвиробництва; комплексне і

системне субсидування з бюджету страхування врожаю для забезпечення надійного страхового захисту сільських товаровиробників, тобто страхуванню повинен підлягати урожай всіх сільськогосподарських культур на всій площі посіву як єдиний об'єкт страхування; створення загальнодержавного і міжобласних фондів страхових резервів для забезпечення страхових виплат у роки з аномальними погодними умовами, використання яких повинно виконуватися цільовим призначенням за встановленими законом правилами; здійснення підтримки сільськогосподарського страхування за принципом поділу витрат (держава – 50%, область – 25-30%, страхувальник – 20-25%). Частка відповідальності страховика не повинна перевищувати 70-80% від страхової вартості врожаю, тоді як інша частина відповідальності – відноситися безпосередньо на сільськогосподарського товаровиробника; розробка нових програм, у тому числі комплексного (пакетного) характеру. Комплексне страхування об'єднує ризики, які виникають у процесі матеріально-технічного забезпечення господарств, їх виробничої та маркетингової діяльності, банківського кредитування, що дозволяє максимально ефективно управляти такими, сприятиме зниженню загальних витрат на агрострахування.

Зазначимо, що попит на страхові послуги унаслідок низького рівня платоспроможності агрострахувальників виступає основною причиною, що гальмує розвиток вітчизняного ринку страхування. Саме тому головною метою держрегулювання у страховій сфері має стати формування надійних і рівноправних взаємин між постачальниками та споживачами страхових послуг, спроможних забезпечувати взаємовигідне співробітництво між ними. Отже, лише на основі модернізації ринку страхування можна забезпечити вигідні умови для створення принципово нової системи страхових взаємин, які будуть орієнтовані передусім, на розширення обсягів добровільного страхування. Однак збільшення обсягів добровільного страхування не повинно бути наслідком перетворення системи обов'язкового страхування та ґрунтуватися на вирішенні власних завдань, за наукового обґрунтування.

Очевидно, що розуміння підприємницями необхідності вибору стратегії економічного розвитку, зорієнтованої на впровадження інноваційних технологій, сприятиме підвищенню продуктивності праці, збільшенню частки готової

продукції малого бізнесу в структурі економіки. Це давно доведено західними країнами, про що свідчить зарубіжний досвід розвитку підприємництва, зокрема їх модель кооперативного розвитку [207].

Зазначимо, що 30 листопада 2016 р. програму «Ідея і практика досягнення спільних інтересів за допомогою об'єднання в кооперативи (товариства)» було занесено до списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО. У 2018 р. кооперативи (товариства) охоплювали понад 800 мільйонів осіб у всьому світі. У Німеччині 8 тис. товариств об'єднують більше ніж 22 млн членів. Ці кооперативи вирішують завдання у фінансовому секторі, торгівлі та ремеслах, тоді як найбільші сільськогосподарські товариства [208]. Новий імпульс розвитку сільськогосподарські кооперативи отримали в таких сферах, як відновлювальна енергетика, виховання дітей і догляд за людьми похилого віку, а також організація постачання матеріально-технічних ресурсів у регіони сільськогосподарського виробництва.

З історичної довідки, особливо потужний розвиток кооперативний рух на території України отримав на початку ХХ ст., коли сільськогосподарська кооперація набула народногосподарське значення, стала загальною селянською справою. Кількість кооперативів різко зросла. Відомо, що кооперативне підприємство створюється не для отримання прибутку на вкладений капітал, а для «збільшення, завдяки загальному ведення господарства, трудових доходів своїх членів або зменшення їх витрат на споживчі потреби» [209]. Очевидно, економічна взаємодія у кооперативі покликана значною мірою протистояти стихії ринку, захистити товаровиробників або споживачів в економічному і соціальному аспекті.

На сьогодні кооперація в сільському господарстві актуальна як ніколи, і це явище набагато ширше, ніж об'єднання селянських господарств. Інтенсивне ведення господарства і потреба в застосуванні нових технологій вимагають глибоких знань у різних сферах діяльності. Однак незважаючи на те, що впровадження наукового підходу від сфери управління до біотехнологій – непосильне завдання навіть для найбільших господарств, кооперативам та їх об'єднанням вдається вирішувати питання щодо застосування наукових методів для всіх членів, а також із підготовки та перепідготовки кадрів. Вони надають в розпорядження своїх членів весь доступний науково-технічний потенціал на рівних умовах, незалежно від розміру господарства і частки вкладника.

Більше того, найважливіше завдання об'єднань кооперативів протистояти корумпованим діям монополістів і захищати інтереси своїх членів на національному та міжнародному рівнях. Досить показова робота кооперативів на прикладі Німеччини. Так, оборот сільськогосподарських кооперативів цієї країни становить близько 50 млрд євро в рік, із них 50% припадає на власну продукцію, 50% – диверсифіковані: кооперативам належать заправні станції, ринки з торгівлі будівельними матеріалами та продовольчі ринки.

З'єднувальною ланкою між самостійними суб'єктами господарювання і членами кооперативу з ринками всередині Німеччини і за кордоном виступають підприємства, засновані об'єднаннями кооперативів. Так, найбільший сільськогосподарський концерн BayWa, заснований в 1923 р. у Мюнхені, має підрозділи або дочірні підприємства в 34 країнах. Основні сфери діяльності – сільське господарство, енергетика, будівництво і нерухомість. Концерн надає повний сервіс для членів об'єднання: планування, облік, складування, підготовку і продаж рослинних і тваринних продуктів сільгоспвиробництва, з'єднує сільгоспвиробників зі споживачами й переробною промисловістю. У концерну наявна власна складська і транспортна інфраструктура, що дозволяє створити необхідні резерви для подолання сезонних і погодних коливань у виробництві та споживанні [210].

Нині в сільській місцевості сформувався прошарок малих виробників сільськогосподарської продукції, які функціонують на основі приватної власності: фермерські господарства, особисті селянські господарства громадян, на частку яких припадає понад 50% виробленої в Україні сільськогосподарської продукції, що підтверджує значним роль малих форм господарювання у забезпеченні населення країни продуктами харчування. Однак їхній розвиток стримується через відсутність необхідної інфраструктури, оскільки потужності банківської інфраструктури орієнтуються на акумуляцію фінансових ресурсів і кредитування насамперед великих товаровиробників. Зазначимо, що малі сільськогосподарські підприємства і фізичні особи, суб'єкти підприємницької діяльності у сфері агробізнесу практично не мають доступу до фінансових ресурсів, у тому числі й до мікrokредитів. Банківські кредити для таких форм господарювання практично недоступні з низки причин, зокрема: через високий ризик, який пов'язаний із низькою їх фінансовою

стійкістю. Це призводить до послаблення інтересу банку стосовно роботи з дрібними клієнтами, адже обслуговування таких затратне.

У зв'язку з цим виникає необхідність організації на селі мікрофінансових інститутів, які зможуть задовольнити фінансові потреби малих сільськогосподарських підприємств та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності у сфері агробізнесу. Сегмент мікрофінансування представлений різними організаційно-правовими формами мікрофінансових інститутів. Зазначимо, що в широкому сенсі мікрофінансування являє собою великий спектр послуг, який охоплює, окрім кредитування, розміщення заощаджень, страхування, лізингові послуги та ін. Це допомагає знизити соціальну напруженість у сільській місцевості, підвищити рівень життя населення за рахунок розвитку і підтримки малого підприємництва [211].

Мікрофінансування відносно новий інструмент у фінансово-кредитній системі, який довів свою ефективність у багатьох країнах світу. Накопичений міжнародний, а також і вітчизняний досвід доводять, що сільськогосподарська кредитна кооперація поряд з іншими формами небанківського фінансування слугує альтернативною моделлю організації кредитно-фінансового обслуговування на селі.

Теперішні умови зумовлюють необхідність подальшого розвитку всіх сегментів фінансового ринку і, зокрема, формування розвинутої системи кредитної кооперації, яка сприяє підвищенню рівня довіри населення до фінансової системи держави, створює умови для сталого економічного зростання. Відомо, що діяльність установ системи кредитної кооперації базується на принципах фінансової взаємодопомоги. Фізичні особи, у тому числі суб'єкти малого підприємництва, які з різних причин не можуть отримати необхідні фінансові послуги від фінансово-кредитних установ, об'єднуються, створюючи власні колективні фінансові організації для надання відповідних послуг. Отже, члени кредитних спілок це одночасно їх власники і користувачі послуг [212].

Відповідно до статті 1 Закону України від 20 грудня 2001 року № 2908-III «Про кредитні спілки» з відповідними змінами, кредитна спілка є неприбутковою організацією, яка заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб

її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки [213].

Перевага створення кредитних спілок полягає в їх соціальній спрямованості, пов'язаній з формуванням членської бази з жителів села, в яких наявні потреби у фінансових ресурсах. Такі організації працюють за прикладом каси взаємодопомоги, коли спілка видає позики, за які не одержує прибутку, що принципово відрізняє її від банківських структур. Нині постає проблема залучення фінансових ресурсів малих суб'єктів господарювання у сфері агробізнесу шляхом об'єднання у кредитні кооперативи з подальшим інвестуванням залучених фінансових ресурсів у розвиток меліорації сільськогосподарських угідь, що сприятиме мінімізації прояву кліматичних ризиків та підвищення урожайності сільськогосподарських культур (дод.Н.2).

Результати досліджень доводять, що нині ситуація у сфері меліорації визначається як критична, що характеризується безперервним скороченням зрошуваних земель, погіршенням технічного стану систем та еколого-меліоративного стану ґрунтів. Основною причиною тут варто вказати, фактичне припинення за останні роки державного фінансування капітальних витрат на будівництво і реконструкцію меліоративних об'єктів. Отже, для реалізації програми меліорації земель необхідний перегляд системи фінансування і кредитування меліоративних заходів. Вважаємо, що кошти, акумульовані в кредитній спілці повинні в пріоритетному порядку спрямовуватися на вирішення проблем, пов'язаних із підвищенням технічного рівня та забезпеченням працездатності діючих зрошувальних систем через реконструкцію й ремонт, заміну трубопроводів і дощувальної техніки, будівництво дренажу на несприятливих землях, проведення технічних і протиерозійних робіт.

У процесі економічних реформ залишилися невирішеними питання інфраструктури іригаційних систем. Зрошувальні канали, на відміну від інших видів майна сільськогосподарського сектору, неможливо розділити. Особливістю гідромеліоративних систем слід вказати необхідність для їх нормальної експлуатації проведення щорічних профілактичних заходів, які передбачають будівництво та очисні роботи. Порушення раніше існуючої державної структури управління водокористуванням, після роздержавлення й приватизації державних

сільськогосподарських підприємств, спричинило скрутне становище селян-водокористувачів у питаннях забезпечення поливною водою, її розподілом і захистом своїх інтересів. На сьогодні існує потреба у створенні нових організаційно-правових форм управління місцевими зрошувальними мережами у вигляді некомерційних організацій для забезпечення технологічного ланцюга водоподачі.

На даний час у зонах штучного зрошення місцеві канали перебувають частково в державній власності, частина у спільній частковій власності колишніх працівників агроформувань, в окремих випадках вони передані за борги радгоспів приватним особам, а в деяких місцях взагалі залишилися безгоспними. Отже, технологічний ланцюг забезпечення поливною водою виявився ослабленим. У зв'язку з цим постає необхідність розробки моделі створення кредитного кооперативу з метою фінансування заходів із зрошення сільськогосподарських угідь як самостійних сільськогосподарських підприємств, так і кооперативів водокористувачів, створених на базі малих суб'єктів у сфері агробізнесу та особистих селянських господарств.

Вважаємо, що в теперішніх умовах найдієвішою організаційною формою створення зрошувальних систем повинні стати сільськогосподарські виробничі кооперативи водокористувачів (СВКВ). Такі виробничі кооперативи утворюються шляхом об'єднання фізичних та юридичних осіб, які формують працюючий недержавний, самоврядний орган, що здійснюватиме: управління водокористуванням та розподіленням води між сільськогосподарськими водокористувачами на зрошуваних землях; демонополізацію існуючих гідромеліоративних систем; підвищуватиме зацікавленість землекористувачів у збереженні меліоративного фонду, підвищенні продуктивності зрошуваних земель і підтриманні на них стійкого екологічного стану.

Створення кооперативу водокористувачів може відбуватися на основі використання запропонованого алгоритму. Фізичні та юридичні особи, які бажають створити виробничо-меліоративний кооператив, формують організаційний комітет, функціями якого визнано: підготовка техніко-економічного обґрунтування проєкту виробничо-економічної діяльності кооперативу, включаючи розмір пайового фонду кооперативу і джерела його утворення; визначення розміру вступних членських внесків з урахуванням

організаційних витрат для затвердження їх на загальних зборах членів кооперативу; розробка проєкту статуту кооперативу; прийом заяв про вступ у члени кооперативу; підготовка та проведення загальних організаційних зборів членів кооперативу, яке приймає рішення про прийом у члени кооперативу, затверджує статут кооперативу, обирає органи управління кооперативу.

Запропонований алгоритм створення кооперативу водокористувачів передбачає наступні кроки з організації кооперативів: перша неформальна зустріч водокористувачів; проведення зборів землекористувачів-потенційних членів кооперативу; проведення загальних зборів потенційних членів кооперативу для обговорення доповіді, підготовленої організаційним комітетом; проведення загальних зборів зі створення кооперативу та прийняття статутних документів; перші загальні збори зареєстрованого кооперативу.

Із метою обґрунтування економічної доцільності реалізації інвестиційного проєкту щодо створення кооперативу водокористувачів, які збираються вирощувати кукурудзу на зерно використано імітаційне моделювання. Зазначимо, що імітаційне моделювання являє собою серію експериментів, покликаних одержати емпіричні оцінки міри впливу різних факторів на деякі залежні від них результати.

Застосування методу імітаційного моделювання продемонструвало широкі можливості його використання в інвестиційному проєктуванні, особливо в умовах невизначеності ризику. Такий метод особливо зручний для практичного застосування тим, що вдало сполучається з іншими економіко-статистичними методами, а також із теорією ігор та іншими методами дослідження операцій. Практичне застосування методу імітаційного моделювання забезпечило більш оптимістичні оцінки, ніж інші методи.

Імітаційне моделювання це один із найпотужніших методів аналізу економічної системи. Імітаційні моделі можуть бути детермінованими й стохастичними. У стохастичних моделях за допомогою генераторів випадкових чисел імітується вплив (дія) невизначених і випадкових чинників. Такий метод імітаційного моделювання дістав назву методу статистичного моделювання (метод Монте-Карло). Сьогодні його вважають одним із найефективніших методів дослідження складних систем, а часто й єдиним практично доступним методом отри-

мання пової інформації про поведінку гіпотетичної системи. Тому використання імітаційного моделювання для вибору інвестиційного проєкту з множини альтернативних варіантів актуальне і має важливе практичне значення, оскільки проведення реальних експериментів з економічними системами, принаймні, нерозважливо, вимагає значних витрат і навряд чи буде здійснено на практиці.

Імітаційне моделювання здійснюється за таким алгоритмом: описується залежність між початковими і вихідними даними у вигляді математичного рівняння чи нерівності; задаються закони розподілу ймовірностей для ключових параметрів моделі; здійснюється комп'ютерна імітація значень ключових параметрів моделі; розраховуються основні характеристики розподілів початкових і вихідних даних; аналізуються одержані результати для прийняття рішення.

Інвестиційне проєктування доводиться виконувати з урахуванням ризику та невизначеності, тому необхідно зважати на весь спектр можливих значень ключових параметрів проєкту, розглядаючи при цьому ймовірності у кожного можливого варіанта, а також характер розподілу ймовірностей. Розрахунок здійснюватиметься з використанням засобів MS EXCEL для імітаційного моделювання, а саме функцій та інструмента Генератор випадкових чисел та їх порівняльний аналіз.

За попередніми розрахунками (аналізом) встановлено ключові параметри проєкту та визначено можливі межі їх змін (табл. 3.3). Інші параметри проєкту прийнято вважати за постійні величини (табл. 3.4).

Таблиця 3.3

Ключові параметри проєкту вирощування кукурудзи на зерно на зрошувальних сільськогосподарських угіддях (з розрахунку на 1 га)

Показник	Змінна	Сценарій	
		песимістичний	Оптимістичний
Обсяг виробництва, ц	Q	90	120
Ціна реалізації 1 ц, грн	P	4300	4800
Змінні витрати на 1 ц продукції, грн	V	3800	2800

Джерело: розрахована автором.

Початкові інвестиції формувалися за рахунок позики кредитної спілки – 21900 грн, коштів обласного бюджету – 5600, ОТГ – 3700, господарств корпоративного сектору аграрної економіки – 8392 грн.

Таблиця 3.4

**Сталі параметри проєкту вирощування кукурудзи на зерно на зрошувальних
сільськогосподарських угіддях (з розрахунку на 1 га)**

Показник	Змінна	Найбільш імовірне значення
Постійні витрати, грн	F	2319
Амортизація, %	A	2918
Податок на прибуток, %	T	20
Норма дисконту, %	r	11,2
Початкові інвестиції, грн	I ₀	39592

Джерело: розрахована автором.

На першому етапі алгоритму необхідно описати залежність результативного показника від початкових. При цьому результативним показником визначено чисту поточну (теперішню) вартість проєкту NPV :

$$NPV = \sum_{i=1}^n \frac{NCF_t}{(1+r)^t} - I_0, \quad (3.4),$$

де NCF_t – величина чистого потоку – платежів у періоді t .

Величина потоку платежів NCF для будь-якого періоду t однакова та може бути описана рівнянням:

$$NCF = ((P - V)Q - A - F)(1 - T) + A. \quad (3.5)$$

На другому етапі алгоритму обираються закони розподілу ймовірностей ключових змінних. Прийнято, що всі ключові змінні мають рівномірний розподіл імовірності.

Третій етап алгоритму – проведення імітаційного моделювання засобами програмування MS EXCEL, а саме функцій MS EXCEL та інструмента Генератор випадкових чисел.

Нижче наведено одержані результати імітаційного моделювання на терміни проєкту на 7, 8, 9 і 10 років та їхній аналіз (табл. 3.5).

Наведені розрахунки свідчать, що сума всіх від'ємних значень NPV в отриманій генеральній сукупності, або чиста вартість невизначеності для інвестора у випадку прийняття проєкту становить -923600 грн. Аналогічно сума всіх додатних значень NPV , або чиста вартість невизначеності для інвестора у випадку відхилення проєкту буде на рівні 6676233 грн. Отже, отримані показники наочно демонструють несумірність суми можливих збитків стосовно загальної суми доходів -923600 і 6676233 відповідно. Величина очікуваної NPV дорівнює 11505 за

стандартного відхилення 12930,38. Коефіцієнт варіації становить 0,98. При цьому ймовірність того, що величина NPV виявиться від'ємною – 12,15%.

Таблиця 3.5

Показники імітаційного моделювання інвестиційного проєкту з терміном реалізації 7 років в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, грн

Показник	Змінні витрати (V)	Кількість (Q)	Ціна (P)	Надходження (NCF)	NPV
Середнє значення	306,554	94,492	467,69	10914	11505,27
Стандартне відхилення	30,810113	17,368648	11,818541	3385	12930,38
Коефіцієнт варіації	0,100505	0,183811	0,025270	0	0,98
Мінімум	251	65	448	3660	-22458,11
Максимум	358	125	488	21528	61201,86
Число випадків					124,00
Сума збитків по всіх імітаціях NPV<0					-923600
Сума доходів по всіх імітаціях NPV>0					6676233
Ймовірність появи NPV<0					0,1215

Джерело: розраховано автором.

За наявними даними (табл. 3.5), величина очікуваної NPV буде 17085 грн за стандартного відхилення 9622. Коефіцієнт варіації (0,56) менший, тому і ризик цього проєкту нижчий. Загальна кількість від'ємних значень NPV у вибірці становить 93 із 500. Отже, можна стверджувати, що чиста теперішня вартість проєкту перевершить 0. При цьому ймовірність того, що величина NPV виявиться від'ємною – 6,51%.

Таблиця 3.6

Показники імітаційного моделювання інвестиційного проєкту з терміном реалізації 8 років із розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, грн

Показники	Змінні витрати (V)	Кількість (Q)	Ціна (P)	Надходження (NCF)	NPV
Середнє значення	304,81	94,37	468,448	11 092	17084,99
Стандартне відхилення	31,075551	17,688332	11,364827	3 449	9622,48
Коефіцієнт варіації	0,101951	0,187436	0,024261	0	0,56
Мінімум	251	65	448	4 352	-17356,96
Максимум	358	125	488	20 493	65120,55
Число випадків					93,00
Сума збитків по всіх імітаціях NPV<0					-639334
Сума доходів по всіх імітаціях NPV>0					9181828
Ймовірність появи NPV<0					0,0651

Джерело: розраховано автором.

Як переконують розрахунки, найбільш економічно доцільний інвестиційний проєкт із терміном реалізації 9 років (табл. 3.7). Тут величина очікуваної NPV дорівнює 22701 грн за стандартного відхилення 8061. Коефіцієнт варіації (0,35). Загальна кількість від'ємних значень NPV у вибірці становить 69 із 500. При цьому ймовірність того, що величина NPV виявиться від'ємною – 3,29%.

Таблиця 3.7

Показники імітаційного моделювання інвестиційного проєкту з терміном реалізації 9 років у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, грн

Показники	Змінні витрати (V)	Кількість (Q)	Ціна (P)	Надходження (NCF)	NPV
Середнє значення	306,564	97,142	468,352	11 338	22700,87
Стандартне відхилення	31,336271	17,362426	11,481293	3 651	8061,28
Коефіцієнт варіації	0,102218	0,178732	0,024514	0	0,35
Мінімум	251	65	448	4 408	-15371,08
Максимум	358	125	488	22 049	81552,17
Число випадків					69,00
Сума збитків по всіх імітаціях NPV<0					-399 714
Сума доходів по всіх імітаціях NPV>0					11 750 151
Ймовірність появи NPV<0					0,0329

Джерело: розраховано автором.

Відповідні розрахунки проведено за інвестиційним проєктом терміном на 10 років, що відповідає терміну корисного використання зрошувального обладнання (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Показники імітаційного моделювання інвестиційного проєкту із терміном реалізації 10 років у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь, грн

Показники	Змінні витрати (V)	Кількість (Q)	Ціна (P)	Надходження (NCF)	NPV
Середнє значення	303,752	95,562	467,64	11 253	26128,26
Стандартне відхилення	31,199655	17,644324	11,767005	3 414	5935,92
Коефіцієнт варіації	0,102714	0,184637	0,025163	0	0,23
Мінімум	251	65	448	3 981	-16341,13
Максимум	358	125	488	20 799	81876,47
Число випадків					43,00
Сума збитків по всіх імітаціях NPV<0					-196032
Сума доходів по всіх імітаціях NPV>0					13260163
Ймовірність появи NPV<0					0,0146

Джерело: розраховано автором.

За наявними даними величина очікуваної NPV дорівнює 26128 грн, при стандартному відхиленні 5936. Коефіцієнт варіації становить (0,23), тобто ризик цього проєкту є найнижчий. Загальна кількість від'ємних значень NPV у вибірці 43 із 500. Отже, можна стверджувати, що чиста теперішня вартість проєкту перевищить 0. При цьому ймовірність того, що величина NPV виявиться від'ємною – 1,46%. За результатами розрахунків проведеного аналізу особа, яка приймає рішення, має можливість оцінити ризик проєкту і доцільність його прийняття. У будь-якому випадку рішення про прийняття проєкту завжди залишається за інвестором.

Після розгляду загальної послідовності створення виробничого кооперативу водокористувачів необхідно охарактеризувати вимоги, що висуваються до його статуту, який повинен відповідати запитам членів саме конкретного кооперативу. Згаданому документу відповідає ключове значення в діяльності кооперативу, адже містить такі обов'язкові відомості: найменування; місце знаходження кооперативу; термін діяльності кооперативу або вказівка на безстроковий характер діяльності кооперативу; предмет і цілі діяльності кооперативу; порядок і умови вступу до кооперативу; підстави та порядок припинення членства в кооперативі; розмір пайових внесків, склад і порядок внесення пайових внесків; відповідальність за порушення зобов'язань щодо внесення пайових внесків; розміри й умови утворення неподільних фондів, якщо вони передбачені; умови утворення та використання інших фондів; порядок розподілу прибутку і збитків кооперативу; склад і компетенція органів управління кооперативом, порядок прийняття ними рішень, у тому числі з питань, які потребують одностайності або кваліфікованої більшості; права і обов'язки членів кооперативу; прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання, відомості з паспортів членів кооперативу, які затвердили статут, і членів правління кооперативу; порядок і умови реорганізації та ліквідації кооперативу. У статуті виробничих кооперативів можуть бути наведені й інші відомості, що не суперечать закону.

Створення виробничих кооперативних об'єднань із застосуванням запропонованого алгоритму дозволить організувати кооператив відповідно до чинного законодавства та з урахуванням інтересів його членів. Однак існує цілий

ряд факторів, які стримують розвиток кооперації користувачів системами лиманного зрошення. До основних стримуючих чинників розвитку кооперативів віднесено наступні: недостатній рівень державної підтримки малих форм господарювання, а також відсутність досвіду їх створення і відсутність мотивації в органів місцевого самоврядування; дефіцит навичок господарського самоврядування та психологічна неготовність землекористувачів до самостійного кооперування і налагодження партнерських відносин; відсутність кваліфікованих кадрів; консерватизм сільських жителів; нерозвиненість інфраструктури, що забезпечує функціонування кооперативу.

З метою усунення цих проблем необхідна підтримка місцевих і державних органів самоврядування, спрямована на стимулювання становлення й розвитку кооперації землекористувачів на системах зрошення, що охоплює напрями: пріоритетний кредитування виробничо-меліоративних кооперативів; участь обласних структур у розвитку і створенні кооперативів на снові внесення пайових внесків як асоційованого члена; рефінансування діяльності кооперативу; участь в навчанні працівників кооперативів і надання таким консультацій, що може здійснюватися за аналогією з навчанням і підготовкою кадрів для сільських кредитних кооперативів, тобто на базі навчально-консультаційних центрів з питань створення та розвитку кооперативів.

Вважаємо, що реалізація зазначених заходів сприятиме формуванню системи кооперації водокористувачів, що у свою чергу дозволить знизити витрати членів кооперативу на експлуатацію системи зрошення, підвищити їх привабливість для інвесторів та державних і місцевих органів, здатних надати фінансову підтримку. В Україні наявна значна кількість сільськогосподарських угідь із відповідною інфраструктурою для створення систем штучного зрошення, що суттєво зекономить витрати порівняно з їх створенням. Також існує розвинута мережа сервісних центрів, які забезпечують гарантійне і сервісне обслуговування, спеціалізований завод із виробництва дощувальних установок, система навчання операторів. Саме тому розвиток подібного виду кооперації виявлятиме позитивний вплив на стан сільськогосподарських угідь, урожайність сільськогосподарських культур та, відповідно, на економіку в цілому.

3.3. Формування системи організаційного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств

До складових організаційного забезпечення управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств доцільно віднести організаційно-управлінську структуру й відповідні підрозділи, що здійснюють розробку та прийняття управлінських рішень у сфері інвестування, а також менеджерів із відповідним рівнем фахової підготовки, для яких визначено права, обов'язки та відповідальність. Водночас формування організаційної структури управління інвестиційними процесами на підприємстві відбувається під впливом багатьох чинників, зокрема, розмірів підприємства, форм та обсягів інвестиційної діяльності, організаційно-правової форми тощо. Як правило, великі вертикально-інтегровані сільськогосподарські підприємства холдингового типу створюють повноцінну організаційну структуру управління інвестуванням, тоді як середні й малі зазвичай від таких підрозділів відмовляються, а призначають відповідального за виконання функцій інвестиційного менеджменту, або їх виконує керівник підприємства, власник чи головний бухгалтер.

Встановлено, що на сьогодні в більшості вертикально-інтегрованих структурах по кожному виробничому напрямку створена власна вертикаль управління фінансового та інвестиційного забезпечення. Для прикладу наведено організаційну структуру фінансового управління агрохолдингу «Астарта-Київ», що вважається одним із найбільших вертикально інтегрованих агро-індустріальних холдингів в Україні (дод.Н.3).

Як свідчить структура за кожним виробничим напрямом агрохолдингу створено відділ казначейського обслуговування, що здійснює платежі, а також обґрунтовує доцільність залучення кредитів, інвестицій. Встановлено, що фінансові служби бізнес-напрямів діють незалежно одна від одної, що зумовлює певне дублювання функцій, недостатню координацію діяльності у напрямі реалізації інвестстратегії.

Із метою підвищення ефективності роботи фінансової служби згаданого холдингу необхідно виробити єдину стратегію його розвитку, де важливе місце відвести фінансово-інвестиційній стратегії. Остання повинна задовольняти

головну та основні цілі виробничої стратегії агрохолдингу, відповідно до яких і потрібно удосконалювати організаційно-управлінську структуру.

Аналізуючи найраціональніші варіанти структури фінансової служби доцільно ув'язувати їх із організаційно-управлінською структурою холдингу в цілому. У загальному при розробці організаційної структури фінансово-інвестиційного управління необхідно розглянути два питання: виділити функції, які слід закріпити за фінансовою службою, а також повноваження по кожній з цих функцій, що делегуються для виконання на більш низький рівень управління.

Згідно з наявними даними, у фінансовому блоці закріплені такі функції: бухгалтерський облік, казначейські функції, податкове та економічне планування. Однак вважаємо за необхідне бухгалтерський облік відокремити від управлінського і, можливо, взагалі вивести в окремий блок.

При переході холдингу на централізовану систему управління необхідність фінансової роботи на місцях різко знижується, тому в регіонах в кожному дочірньому підприємстві має сенс залишити одного-двох бухгалтерів або передбачити виконання облікової функції на умовах аутсорсингу.

Перехід підприємств холдингу на централізоване управління припускає перереєстрацію таких і перехід центру управління до місця їх юридичної реєстрації. Однак негативно позначиться на бюджетах регіонів, які позбудуться податкових надходжень, що досить значні за обсягами. Тому місцеві органи самоврядування повинні докласти зусиль, щоб запобігти подібній перереєстрації. У підсумку в підрозділах холдингу, які не вдалося юридично перевести до місця їх юридичної реєстрації, необхідно буде організовувати бухгалтерію для складання і здачі у відповідні державні структури публічної фінансової звітності.

Разом із тим необхідно розглянути особливості управління інвестиційною діяльністю на вертикально-інтегрованих сільськогосподарських підприємствах, де фінансове управління здійснюється з урахуванням специфіки холдингу та цілей акціонерів (дод. Н.4). За таких умов фінансовий департамент агрохолдингу включає структурні підрозділи: бухгалтерію, планово-економічний відділ та підрозділ казначейського обслуговування. Так, бухгалтерія головного офісу збирає фінансову інформацію з усіх підрозділів і формує зведену фінансову

звітність холдингу у форматі МСФЗ та вітчизняних стандартів обліку, яка призначена як для податкової інспекції, так і для акціонерів.

Відділ казначейського обслуговування здійснює поточне управління грошовими коштами за окремими господарюючими напрямками на основі розробки платіжного календаря, забезпечуючи їм поточну платоспроможність та в цілому агрохолдингу.

Планово-економічний відділ є аналітичним і методичним центром фінансової служби: розробляє методику управлінського обліку, здійснює розробку бюджетів для підрозділів, інвестиційних проєктів та здійснює розрахунок ефективності їх реалізації, а також проводить економічну оцінку окремих фінанси-інвестиційних операцій за запитами менеджерів.

Вважаємо, що структурі фінансового департаменту доцільно виділити відділ податкового планування, хоча його функції може виконувати юридична служба холдингу за умови, що її співробітники будуть достатньо кваліфікованими для цього.

Функції економічного планування можна розподілити за всіма виробничими підрозділами і відстежувати за їх виконанням. Доцільно виділити функцію контролю, реалізація якої вимагає від фінансового директора здійснювати контроль за казначейськими функціями, зведеними планами підрозділів, а також за відносинами з акціонерами та управлінням інвестиціями в розвиток бізнесу.

Вважаємо, що оптимальне рішення для компаній холдингового типу це створення в центральному офісі «фінансового холдингу», через який проходитимуть усі фінансові потоки. Фінансова служба дочірніх підприємств повинна складатися, по можливості, тільки з бухгалтерії і здійснювати виключно збір, зберігання і оперативну передачу інформації в центральний офіс.

Надання послуг фінансовою службою центрального офісу слід оформляти договором на виконання послуг, в якому зазначаються їх функції та вартість послуг. Це дозволить різко скоротити витрати на утримання апарату менеджменту та поліпшити керованість холдингом.

Управління інвестиційною діяльністю агрохолдингу здійснюється щодо управління реальними та фінансовими інвестиціями на основі виконання загальних і специфічних функцій, які передбачають: розрахунок необхідного

обсягу інвестування з метою досягнення цілей підприємства, а також з метою підтримки стабільного економічно зростання підприємства; формування інвестиційної стратегії підприємства, що орієнтується до задоволення цілей операційної діяльності, зростання ринкової вартості підприємства та підвищення добробуту його власників; підвищення рівня прибутковості підприємства; оптимізації портфеля фінансових інвестицій; мінімізації та нейтралізації інвестиційних ризиків; підвищення ліквідності та дохідності інвестицій, тощо.

Специфіка діяльності вертикально-інтегрованих структур холдингового типу полягає в об'єднанні потенціалу різних сторін: фінансових ресурсів акціонерів – для формування капіталу, знань менеджерів – для вирішення проблем управління, навиків персоналу – для вирішення поточних завдань, що вимагає розробки і використання методів управління, які враховують таку специфіку. У межах агрохолдингу існують різні групи осіб, які переслідують свої власні цілі: акціонери (власники), найманий менеджмент вищої ланки управління, найманий персонал. Отже, управління інвестиційною діяльністю в агрохолдингу можна охарактеризувати як управлінський вплив професійних управлінців на інвестиційні процеси.

Особливістю управління інвестиційною діяльністю в агрохолдингах слід вказати використання для вирішення складних управлінських завдань групових колегіальних методів прийняття рішень в інтересах великої більшості учасників. Прийняття інвестиційних рішень в агрохолдингах це колективна діяльність, ієрархічно організована в піраміду рівнів компетенцій та повноважень. З метою ефективного вирішення завдань управління інвестиційною діяльністю в агрохолдингах на різних рівнях управління можуть створюватися спеціальні структурні підрозділи, які вирішують поставлені перед ними завдання у рамках стратегічних планів, прийнятих вищою ланкою управління.

Зауважимо, що управління інвестиційною діяльністю досліджуваного агрохолдингу здійснюється менеджментом вищої ланки, який приймає управлінські рішення щодо економічної доцільності реалізації інвестиційного проекту. При цьому розробка та обґрунтування доцільності реалізації інвестпроектів здійснюється планово-економічним відділом за кожним виробничим напрямом, які в подальшому включаються до інвестиційної

програми. Тут обґрунтовано раціональну структуру управління інвестиційною діяльністю вертикально-інтегрованих об'єднань холдингового типу (дод.Н.5).

Процес створення системи управління інвестиційною діяльністю з відповідною організаційною структурою складається з організаційних, розпорядчих і технічних заходів, що вимагають початкових інвествкладень. Ці організаційні заходи повинні передбачити комплекс заходів з координації діяльності розробників та користувачів системи управління інвестиційною діяльністю, які ув'язані за ресурсами та термінами.

Структура інвестиційного процесу в агрохолдингах відрізняється різноманітністю завдань, які вирішуються, та функціями його учасників, складністю взаємодії елементів структури, кількістю часових розривів між початком їх реалізації. Саме тому завдання управління інвестиційною діяльністю на сьогодні значно ширші ширшими, ніж просто управління окремими проектами. Нині має місце перехід на принципово новий рівень управління, який передбачає насамперед неподільність, нерозривний зв'язок усіх інвестпроектів, що заплановані та реалізуються. У разі ефективної організації управління об'єднання окремих проектів в інвестпрограми дозволяє одержати синергетичний ефект від їх спільної та скоординованої реалізації.

У теперішніх умовах поряд з економічними мотивами здійснення інвестиційної діяльності сільськогосподарські підприємства у певні етапи свого розвитку повинні ставити в пріоритет й неекономічні, зокрема соціальні. Ця група мотивів зумовлена погіршенням демографічної ситуації та особливостями соціального розвитку села на сучасному етапі. Так, тривале перевищення смертності над народжуваністю, скорочення зайнятості, особливо у тваринництві, низька привабливість сільськогосподарської праці насамперед за умовами, поряд із критичним станом інфраструктури зумовили зниження чисельності працюючих у сільському господарстві. Саме тому, з метою відродження якості трудових ресурсів у галузі підприємство має орієнтуватися не лише на економічні мотиви, а й важлива роль повинна відводитися соціальним.

Окрім цього, оскільки виробнича діяльність сільськогосподарських підприємств специфічна, адже пов'язана з рослинними і тваринними організмами, які використовують світло, тепло, вологу, для їхнього збереження й

відновлення, а також підтримки сприятливої екологічної ситуації необхідно здійснювати відповідні інвестиційні проекти з підвищення родючості ґрунтів, захисту їх від хімічного впливу і т.п. Отже, система мотивів інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств це різнобічність проектів. Звідси, поетапна організація інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств може бути представлена послідовним алгоритмом дій.

Основним мотивом інвестиційної діяльності виступає одержання інвестиційного прибутку, при цьому механізм формування такого зумовлює значні коливання його рівня на інвестований капітал. Так, початковою точкою, яка визначає мінімальний рівень інвестиційного прибутку на капітал, на думку І. Бланка, слугує мінімальна норма на капітал [214], яка виступає мотивом організації інвестиційної діяльності будь-якого підприємства. Величина попиту на капітал за інших рівних умов та факторів буде вищою у тому випадку, коли вищою виявиться межа мінімального прибутку на нього. Рівень мінімальної норми прибутку, по-перше, це показник, звільнений від інфляції, тобто характеризує реальну суму інвестиційного прибутку на інвестиційні вкладення. По-друге, це показник, який повинен формуватися в умовах високої ліквідності інвестицій. По-третє, це показник, який мінімізує ризик втрати капіталу у процесі організації інвестиційної діяльності на підприємстві. Звідси, це мінімальний рівень прибутку, який передбачає мотивацію на здійснення інвестиційної діяльності за додержання зазначених вище умов та характеризуватиме мінімальну норму прибутку на інвестиційні вкладення.

Тривалість реалізації інвестиційних проектів визначає рівень прибутку від інвестицій з урахуванням концепції вартості грошей у часі. Так, чим триваліший часовий горизонт здійснення інвестицій, а відповідно й період між здійсненими витратами та можливою сумою інвестиційного прибутку, тим вищим повинен бути рівень прибутку, а отже, більшою сума прибутку у межах однакового періоду здійснення інвестиційної діяльності.

Оскільки на рівень інвестиційного прибутку впливає темп інфляції, звідси номінальний рівень мінімального прибутку на інвестиційний капітал або номінальну величину відсотка, за яким визначається приріст суми вкладеного капіталу повинні коригуватися відповідно з можливими його змінами. Рівень

інвестиційного прибутку та інвестиційна політика підприємства в цілому залежать від інвестиційних ризиків, які зумовлені ймовірністю втрат (або прирощенням) фінансових ресурсів у стохастичних умовах здійснення інвестиційної діяльності.

Урахування специфіки функціонування сільськогосподарських підприємств відбувається при визначенні цілей стратегічного відбору інвестицій інвестором незалежно від рівня їх прибутковості, причому його величина може значно відхилятися за об'єктами вкладень. Так, об'єктами інвестування сільськогосподарських підприємств традиційно слугують об'єкти реального інвестування: придбання сільськогосподарської техніки, машин та обладнання; будівництво, придбання виробничих приміщень; формування основного стада сільськогосподарських тварин і птиці; закладка і вирощування багаторічних насаджень; будівництво й придбання об'єктів виробничої інфраструктури; будівництво й придбання переробних потужностей, приготування кормів та ін. Очевидно, що кожен з наведених об'єктів інвестування забезпечує певний рівень інвестиційного прибутку, однак її індивідуальна оцінка, вважаємо недостатня та не об'єктивна внаслідок специфіки сільськогосподарського виробництва. Зокрема, багатогалузевість сільськогосподарського виробництва, а також взаємозв'язки та взаємозалежності, що існують між галузями, викликають взаємозумовленість результатів діяльності. Ця особливість впливатиме й на результативність і, як наслідок, на мотивацію підприємства здійснювати інвестування. Так, реалізація інвестиційного проєкту у рослинництві, пов'язана з технічним переозброєнням з одного боку зумовлюватиме збільшення обсягів виробництва сільськогосподарських культур та підвищення ефективності, тоді як з іншого – може призвести до зниження обсягів виробництва кормових культур внаслідок обмеження земельних ресурсів. У свою чергу, така ситуація викличе підвищення собівартості продукції тваринництва та зниження ефективності галузі унаслідок здорожчання кормів через зниження обсягів власного їх виробництва. Зворотна ситуація спостерігається при інвестуванні в тваринництво: збільшення поголів'я тварин та будівництво виробничих тваринницьких комплексів, як правило, зумовить збільшення потреби в кормах, в тому числі, й власного виробництва. Нарощування кормової бази може спричинити скорочення обсягів виробництва

високорентабельних товарних культур, що здатне знизити економічну ефективність галузі рослинництва. Отже, окремі об'єкти інвестування спроможні впливати на результативність діяльності в суміжних галузях сільськогосподарського виробництва, тому необхідно проводити комплексну оцінку економічної ефективності виробничо-господарської діяльності, яка становитиме основу ефективності інвестиційного проєкту, величину інвестиційного прибутку та відповідно до нього мотивацію інвестиційної діяльності.

Так, детальне вивчення системи управління всією діяльністю було проведено у ТОВ «Острійківське», на основі чого виокремлено особливості здійснення інвестиційної діяльності та сформовано систему обґрунтування і прийняття управлінських рішень. Нижче наведено укрупнену схему матричної структури управління інвестиційної діяльності для ТОВ «Острійківське» (дод.Н.6).

Отже, при оптимізації інвестиційної діяльності досліджуваних підприємств на основі використання матричної структури управління для здійснення кожного інвестиційного проєкту доцільно створити відповідну проєктну команду під управлінням його керівника. Запропонована матрична структура управління інвестиційною діяльністю сприятиме тому, що керівник кожного інвестиційного проєкту повністю відповідатиме за його планування та наступне виконання. Керівники функціональних підрозділів підприємства делегують керівнику інвестиційного проєкту частину своїх повноважень та функціональних обов'язків, виділяючи в його підпорядкування відповідних фахівців. Вважаємо, що запровадження матричного підходу до управління інвестиційною діяльністю досліджуваного підприємства вплине на розвиток різних функціональних підрозділів для найефективнішого вирішення поставлених інвестиційних завдань. Окрім того, недоліком існуючої системи управління інвестиційною діяльністю досліджуваних підприємств слід вказати нечіткий розподіл функціональних обов'язків між підрозділами та їх керівниками. З урахуванням вищезазначеного було запропоновано регламент функціональних обов'язків відповідно до оптимізації інвестиційного управління ТОВ «Острійківське». На основі представлених функціональних обов'язків розроблено раціональну схему взаємодії у межах системи менеджменту інвестиційної діяльності (дод.Н.7). Зазначимо, що за такого підходу до управління інвестиційною діяльністю

досягається взаємодія сільськогосподарського підприємства із зовнішнім середовищем не лише безпосередніми виконавцями відповідних функціональних підрозділів, а й їх керівниками. Це дозволить підвищити результативність контролюючих функцій, а також скоротити число необґрунтованих дій при розробці інвестиційних проєктів, їх обґрунтування та реалізації.

Окрім того, функціями контролю наділяються керівники відповідних напрямів реалізації інвестиційних проєктів, які компетентні, в їхні обов'язки входить також і взаємодія із зовнішніми експертами та фахівцями у різних сферах менеджменту. Ще одним аргументом переваги оптимізації взаємодії в аспекті управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств стає горизонтальна взаємодія різних підрозділів, що сприяє підвищенню ефективності інвестиційної діяльності. Важливим аспектом інвестиційного менеджменту сільськогосподарських підприємств вирізняється регламентація діяльності, яка повинна передбачати розробку таких документів: регламент інвестиційної діяльності; положення про підрозділи, що беруть участь в інвестиційній діяльності; посадові інструкції фахівців менеджменту, які залучаються до інвестиційної діяльності.

У зв'язку з цим, запропоновано провести раціоналізацію регламентації інвестиційної діяльності досліджуваних підприємств.

Так, основний документ – регламент про інвестиційну діяльність, який повинен включати наступні розділи: алгоритм формування інвестиційного проєкту; методи оцінки та вибору інвестиційних проєктів, розрахунок показників ефективності; організаційна структура інвестиційної діяльності підприємства; інструменти інвестиційної діяльності підприємства; алгоритм інвестиційного процесу, який характеризує систему залучення, оцінки, розподілу, перерозподілу інвестиційних ресурсів; методика та алгоритм контрольних заходів інвестиційної діяльності; критерії формування інвестиційних ресурсів.

Важливим розділом регламенту інвестиційної діяльності вирізняється алгоритм формування інвестиційної стратегії підприємства. У зв'язку з цим розроблено алгоритм, який включає всі необхідні етапи інвестиційної діяльності сільськогосподарського підприємства. Із цією метою виділено етапи цього процесу та їх послідовність, тобто механізм процесу розробки інвестиційної стратегії підприємства.

На першому етапі доцільно провести комплексний аналіз діяльності сільсько-господарського підприємства. Метою цього етапу стає точне визначення стану підприємства, передумов розробки інвестиційної стратегії, на основі чого керівництво має можливість раціонально обґрунтувати напрями інвестиційної стратегії.

Аналіз зовнішнього середовища підприємства являє собою обов'язковий елемент комплексного аналізу, без якого неможливо одержати точні результати, оскільки вплив зовнішніх факторів на здійснення інвестиційної діяльності значний і навіть може домінувати над впливом факторів його внутрішнього середовища.

Оцінка господарської діяльності у рамках розробки інвестиційної стратегії може проводитися передусім з метою залучення нового капіталу, інвестицій для реструктуризації виробництва, технічного переозброєння, реконструкції, оновлення окремого обладнання та технологій виробництва, фінансування окремих інвестиційних проєктів тощо.

Із метою розвитку інвестиційної стратегії підприємства передбачається здійснення його діагностики через проведення системного аналізу: ситуативний; організаційно-управлінський; фінансово-економічний; аналіз кадрового потенціалу та його мотивація; оцінка вартості підприємства.

Формування цілей інвестиційної стратегії передбачає визначення стратегічних цілей, тобто місії підприємства. Після чого можна розпочинати формування стратегічного плану розвитку підприємства, використовуючи наступний підхід: формування існуючої та обґрунтування перспективної моделі господарської діяльності, розробка стратегічного плану розвитку підприємства. Отже, спочатку необхідно визначити поточні параметри підприємства, після розробити модель того, яким чином цільові показники перспективного розвитку буде досягнуто з урахуванням його місії, після чого розробляється стратегічний план розвитку.

Вибір оптимальної стратегії підприємства є наступним етапом, що здійснюється з використанням сукупності методів стратегічного аналізу, доцільність використання яких досить детально висвітлено у вітчизняній та зарубіжній економічній літературі, тому тут не буде розглядатися.

Розробка механізмів реалізації інвестиційної стратегії підприємства відбувається з урахуванням численних факторів, таких як галузева належність,

розміри підприємств, структура капіталу, вартість позикових інвестиційних ресурсів, дієвість та доступність до інструментів державної підтримки тощо.

Планування інвестиційної стратегії підприємства виступає узагальнюючим, оскільки відображає результати попередніх етапів розробки інвестиційної стратегії. З метою налагодження контролю за її реалізацією, а також за поточною господарською діяльністю і розвитком підприємства план стратегії повинен включати наступні види документів: план реорганізації (реструктуризації) господарської діяльності за необхідності; бізнес-плани окремих інвестпроектів; операційний бюджет; фінансовий план та кошториси витрат. Як зазначають практики, при формуванні плану розвитку підприємства необхідно дотримуватися принципів необхідності та достатньої деталізації його структури. Адже деталізований план вимагає багато часу для складання, а також значних зусиль щодо забезпечення контролю над його дотриманням. Водночас більшої деталізації потребує фінансовий план та операційні бюджети, оскільки від їх виконання залежатиме фінансовий стан підприємства.

Найвищої відповідальності при складанні планів необхідно забезпечити при розробці тієї частини, яка регламентує діяльність на найближчу перспективу. Виконання цих дій на початковому етапі реалізації інвестиційної стратегії підприємства може привести до прояву негативних явищ у забезпеченні реалізації стратегічної програми розвитку підприємства. Саме тому основним правилом, якого необхідно дотримуватися при складанні інвестиційної стратегії підприємства, повинно стати правило пріоритету гірших умов, які впливають на розвиток подій, тобто за різних включаться до плану найгірші варіанти. Вважаємо, що такий підхід дозволить із найменшими втратами здійснити хеджування ризиків непередбаченого розвитку ситуації, оскільки сприятливіший порівняно з планом розвиток ситуації зумовлюватиме прояв позитивного впливу на розвиток підприємства.

Метою етапу реалізації та контролю інвестиційної стратегії підприємства визнано забезпечення точного та своєчасного здійснення всіх розроблених заходів. Для забезпечення повноти контролю на цьому етапі доцільно провести розробку і впровадження наступних підсистем контролю: підсистеми моніторингу; підсистеми контролю за виконанням поточних планів; підсистеми контролю за виконанням стратегічного плану; підсистеми контролю економічної

безпеки. Очевидно, що обґрунтована система контролю на підприємстві, не лише у рамках інвестиційної стратегії, дозволить забезпечити їх своєчасну та повну реалізацію, а також провести за необхідності своєчасне коригування. Контроль за процесом реалізації інвестиційної стратегії підприємства істотно підвищує її ефективність, зокрема, за рахунок оперативного реагування на зміну факторів середовища функціонування підприємства.

Вважаємо, що одним із варіантів алгоритму запровадження системи моніторингу на підприємстві мають бути наступні етапи: визначення цілей моніторингу, системних принципів проведення, цільових показників розвитку складових зовнішнього та внутрішнього середовища, вибір методу, реалізація та контроль, прийняття рішень.

Оцінка інвестиційної стратегії підприємства найважливіша, оскільки за його результатами можна зробити висновок про соціо-еколого-економічну ефективність інвестиційної стратегії підприємства.

Оптимізація інвестиційної стратегії підприємства передбачає обґрунтування інструментарію її здійснення. При цьому необхідно дотримуватися вимог комплексного підходу до фінансування інвестиційної діяльності на основі раціонального поєднання власних і позикових інвестиційних ресурсів, коштів державної підтримки, що дозволить мінімізувати їх вартість за допустимого рівня ризику.

Окрім того, забезпечення зв'язку між видами інвестиційних робіт та обсягами витрат за вибраними інвестиційними проєктами сільськогосподарського підприємства можна одержати постійне джерело інформації не лише для оцінки результативності системи управління проєктами, а й оцінки ефективності функціонування підприємства в цілому після реалізації інвестиційних проєктів.

У діяльності сільськогосподарських підприємств дієвість моніторингу інвестиційної діяльності забезпечується за таких умов: одержання системної інформації про стан, тенденції розвитку підприємства; визначення ключових напрямів, які забезпечують його конкурентоспроможність та можливість посилення конкурентних позицій; виявлення вагомих для підприємства характеристик функціонування інвестиційного ринку; формування портфеля інвестиційних проєктів та джерел їх фінансування; розробка сценаріїв ефективного здійснення функцій управління інвестиційними процесами.

Для ознайомлення представлено складові елементи моніторингу інвестиційної діяльності сільськогосподарського підприємства, де збір інформації за кожним напрямом повинен здійснюватися фахівцем, що веде такий напрям на підприємстві (дод.Н.8). Основними вимогами до інформації повинні бути її новизна та актуальність. Банк інформації, сформований на основі здійснення моніторингу, являють собою документи, підготовлені з використанням методів наукового аналізу та узагальнення первинних і вторинних даних, повинні містити як аналітичну, так і прогностичну інформацію, супроводжуватися даними про першоджерела, з виключенням необхідності звертатися до них користувача. Формування інформації має здійснюватися диференційовано відповідно до тематики, яка визначається її затребуваністю на рівні системи менеджменту підприємства.

Під інформаційним забезпеченням інвестиційної діяльності сільськогосподарського підприємства тут розглядається послідовний процес підготовки та обробки показників для обґрунтування економічної доцільності залучення інвестицій, а також використання внутрішніми і зовнішніми користувачами, задіяними у процес інвестування. Узагальнення особливостей організації та управління інвестиційною діяльністю досліджуваних підприємств дозволили розробити модель інформаційного забезпечення (дод.Н.9).

Із метою формування системи інформаційного забезпечення процесу обґрунтування та прийняття рішення про інвестування сільськогосподарського виробництва у моделі виділено структурні підрозділи, які дозволяють оцінити можливості підприємства та інвесторів стосовно реалізації конкретного інвестиційного проєкту.

Першим організаційним блоком визнана система збирання інформації по поточних операціях сільськогосподарського виробництва, за якою оцінюється інноваційність проєкту та його доцільність щодо реалізації. На цьому рівні передбачаються збір і обробка інформації про економічні характеристики проєкту: організація й проведення моніторингу внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, споживчого попиту; систем координації ресурсів, облікових, контрольних та аналітичних систем. Основна вимога до формування масиву інформації це можливість одержання інформації

стосовно створення блоків інформації до альтернативних варіантів реалізації інвестиційного проєкту.

Другий блок організаційної моделі передбачає створення банку інформації з виробництва та впровадження інвестиційного проєкту, а саме: систематизовані дані по інноваціях, у тому числі по галузях сільського господарства, рослинництву і тваринництву, а також за переліком потенційних інвесторів наявність власних фінансових ресурсів для реалізації проєкту.

Третьою ланкою стає створення інформаційно-аналітичного масиву, який використовуватиметься менеджментом підприємства для оцінювання результатів розробки і впровадження інвестиційного проєкту. З цією метою доцільно передбачити визначення системи критеріїв для аналізу інвестпроєкту, включаючи його інноваційність, аналіз ринків збуту виробленої продукції, оцінку вартості проєкту. Інформаційним забезпеченням цього аналізу слугує банк даних, що формується сільськогосподарським підприємством інтегрованої інформації, яка об'єднує дані бухгалтерського та управлінського обліку про склад витрат на капіталовкладення, обсяги інвестицій.

Четвертий структурний підрозділ це створення системи моніторингу з оцінки та контролю використання інвестиційних ресурсів на інноваційний проєкт, який передбачає можливості оцінки інвестиційної діяльності за сукупністю передбаченими параметрами проєкту, окупності інвестицій, результативності сільськогосподарського виробництва. Вважаємо, що контроль та аналіз інвестиційного проєкту сільськогосподарського підприємства повинні забезпечити: контроль за ефективністю використання інвестицій; ефективність використання основного й оборотного капіталу при розробці і реалізації інвестиційного проєкту; оцінку впливу інвестиційної діяльності на ефективність сільськогосподарського виробництва, його екологічність та соціальну орієнтованість; оцінку методів управління інвестиційною діяльністю. Контроль та аналіз інвестиційного проєкту здійснюється в логічній послідовності з метою одержання інформації для прийняття управлінських рішень щодо його практичної реалізації.

Завершальним блоком організаційної моделі інформаційного забезпечення управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарського підприємства стає здійснення на вищому рівні менеджменту підприємства координації та управління

інвестиційною діяльністю, що виконуватиме координуючу роль з розробки інноваційної стратегії підприємства, реалізації інвестиційної політики. Оскільки інвестиційна діяльність господарюючого суб'єкта підпорядкована стратегічним цілям його розвитку, то вона повинна вестися відповідно до розробленої інвестиційної політики. На основі сформованої та всебічно проаналізованої інформації вищий рівень менеджменту підприємства розробляє заходи з прийняття управлінських рішень щодо удосконалення інвестиційної політики, формує стратегію розвитку відповідно до стратегічних програм розвитку галузі. Використання моделі інформаційного забезпечення управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств дозволить систематизувати процес збирання й обробки облікової та фінансово-економічної інформації, забезпечить відкритість і доступність інформації для інвесторів.

Висновки до третього розділу

1. Обґрунтовано систему показників інформаційно-аналітичного забезпечення інвестиційного менеджменту, яка формується із зовнішніх джерел та поділяється на такі групи показників: макроекономічного розвитку країни; кон'юнктури інвестиційного ринку; ринку землі; діяльності конкурентів і контрагентів; нормативно-правового регулювання інвестиційної діяльності. До складу показників інформаційного забезпечення інвестиційного менеджменту, які формуються із внутрішніх джерел підприємства, віднесено такі блоки: інвестиційної привабливості; інвестиційної активності; фінансові результати; нормативно-планові, пов'язані з інвестиційною діяльністю.

2. Виділено три основні сегменти ринку землі-капіталу: ринок землі як капітальних благ, де купуються і продаються земельні ділянки; ринок послуг капіталу, де земельні ділянки можуть бути надані в оренду за певну плату, тобто в строкове, безстрокове користування; ринок позикових коштів.

При проведенні оцінки земель сільськогосподарського призначення використовуються такі види вартості: ринкова, ліквідаційна й інвестиційна вартість. При узгодженні результатів, отриманих за застосування різних підходів і методів до

оцінки вартості земельної ділянки сільськогосподарського призначення, оцінювач повинен навести у звіті про оцінку опис процедури відповідного узгодження та обґрунтувати вибір ваг, що привласнюються результатам, які одержано в процесі оцінювання.

3. Систематизовано методи оцінки ринкової вартості земельних ділянок: порівняння продажів, метод виділення, метод капіталізації земельної ренти, метод залишку, метод передбачуваного використання. Виявлено три основні варіанти розрахунку ставки (коефіцієнта) капіталізації для землі: визначення методом прямої капіталізації; розрахунок коефіцієнта на основі відсоткової ставки по довгострокових кредитах банку; визначення на основі терміну капіталізації.

До складових інформаційно-аналітичного забезпечення менеджменту інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств доцільно включити показники вартості земельних угідь сільськогосподарського призначення, а також відповідно розширити інформацію про нормативно-правове регулювання оренди землі, її купівлі-продажу.

4. Досліджено складові формування інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств, на основі яких розраховано інтегральний індекс: найвище значення інтегрального показника інвестиційної привабливості протягом досліджуваного періоду виявлено у великих, найнижче – у мікро-сільськогосподарських підприємствах, що пояснюється вищою віддачею інвестиційного капіталу, а також допустимими рівнями ризику внаслідок достатньої стійкості.

У середніх і малих сільськогосподарських підприємствах інвестиційна привабливість підвищувалася, що зумовлено використанням власних фінансових ресурсів в інвестиційній діяльності, що призводить до мінімізації ризиків. Однак не дозволяє повною мірою використати ринкові можливості щодо технічної модернізації виробничої бази сільськогосподарських підприємств, щоб підвищити ефективність господарської діяльності й інвестиційної привабливості.

5. Розроблено алгоритм обґрунтування економічної доцільності реалізації інвестиційного проєкту сільськогосподарським підприємством, який складається з таких етапів: оцінка рівня інвестиційної активності сільськогосподарського підприємства; вибір оптимального напрямку інвестування, джерел фінансування,

програми та бюджету; оцінка ефективності вкладення інвестицій, реалізація та моніторинг інвестиційних проєктів. Запропонований алгоритм простий у застосуванні та високорезультативний внаслідок відсутності складних схем і загальних рекомендацій, характеризується чіткою етапністю дій, використанням системи обґрунтованих показників і розрахунків, що зумовлює високу дієвість його використання.

6. До найбільш ефективних інструментів розширеного відтворення основного капіталу сільгосппідприємств віднесено амортизаційне регулювання, в т. ч. використання прискореної амортизації, яка передбачає скорочення термінів служби продуктивного капіталу й надання права суб'єктів господарювання списувати на витрати більшу частку вартості основних засобів протягом перших років їх використання. Однак проблема нинішньої економічної ситуації у багатьох сільськогосподарських підприємствах полягає в низькому рівні завантаження виробничих потужностей унаслідок значного скорочення обсягів виробництва.

7. До найбільш дієвих інструментів економічного блоку віднесено політику нарахування амортизації та систему страхування. Низька дієвість амортизації у формування інвестицій на відтворення основних засобів пояснюється тим, що рівень зносу основних засобів сільськогосподарського призначення перевищує 50%, коефіцієнт вибуття становить 8,5, а коефіцієнт оновлення – не більше 2-3%.

З'ясовано, що одним із підходів до залучення фінансових ресурсів малих суб'єктів господарювання у сфері агробізнесу є їх об'єднання у кредитні кооперативи із подальшим інвестуванням залучених фінансових ресурсів у розвиток меліорації сільськогосподарських угідь та створення сільськогосподарських виробничих кооперативів. Обґрунтовано алгоритм створення кооперативу водокористувачів, який передбачає наступні кроки з організації кооперативів: перша неформальна зустріч водокористувачів; проведення зборів землекористувачів-потенційних членів кооперативу; проведення загальних зборів потенційних членів кооперативу для обговорення доповіді, підготовленої організаційним комітетом; проведення загальних зборів по створенню кооперативу та прийняття статутних документів; перші загальні збори зареєстрованого кооперативу.

8. Виокремлено характерні особливості менеджменту інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств і: домінування вкладень у реальні інвестиції; основні цілі передбачають реалізацію завдань тактичного характеру; відсутність спеціального підрозділу з координації та регулювання; рішення щодо інвестування приймається колегіально; серед проєктної документації найчастіше розробляється бізнес-проєкт; відсутня практика розробки документів оперативного управління «капітального бюджету» та «календарного плану» при реалізації інвестиційного проєкту.

Серед основних стримуючих чинників інвестиційної діяльності респондентами виділено такі: низька прибутковість операційної діяльності; труднощі із залученням позикових ресурсів, нестача фахівців з інвестиційного менеджменту; відсутність іпотеки земель сільськогосподарського призначення; недостатня дієвість інструментів державної підтримки.

9. Встановлено, що структура управління інвестиційною діяльністю на вибірці підприємств є лінійно-функціональною, у якій домінує лише вертикальна взаємодія підрозділів, горизонтальна взаємодія відсутня. З метою підвищення ефективності та скорочення числа функцій дублювання на підприємствах пропонується запровадити матричну структуру управління, яка відображає закріплення в організаційній будові підприємства двох напрямів керівництва – вертикального і горизонтального.

Основними перевагами матричної структури інвестиційного управління в сільськогосподарських підприємствах є такі: здійснюється інтеграція різних видів діяльності у межах інвестиційних проєктів, що реалізуються; забезпечується обґрунтованість результатів за інвестиційними проєктами; відбувається активізація діяльності керівництва та основних працівників управлінського апарату при формуванні проєктних команд; знижується навантаження на керівників вищого рівня управління за рахунок передачі повноважень щодо прийняття рішень на середній рівень управління; підвищується відповідальність керівника конкретного функціонального підрозділу за інвестиційний проєкт у цілому та за окремі його елементи.

10. Обґрунтовано напрями збору інформації для системи моніторингу інвестиційної діяльності сільгосппідприємства та її дієвість за таких умов:

одержання системної інформації про стан, тенденції розвитку підприємства (за останні 2-3 роки); визначення ключових напрямів, які забезпечують його конкурентоспроможність та можливість посилення його конкурентних позицій; виявлення вагомих для підприємства характеристик функціонування інвестиційного ринку; формування портфеля інвестиційних проєктів і джерел їх фінансування; розробка сценаріїв ефективного здійснення функцій управління інвестиційними процесами. Використання запропонованої моделі інформаційного забезпечення управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств дозволить систематизувати процес збирання і обробки облікової та фінансово-економічної інформації й забезпечить відкритість і доступність інформації для інвесторів.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення важливого наукового завдання формування системи засад та інструментів управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств. Проведене наукове дослідження дозволило сформулювати наступні висновки:

1. Виділено чинники, які характеризують специфіку сільськогосподарського виробництва, що впливає на інвестиційну діяльність сільськогосподарських підприємств, а саме: більша, порівняно з іншими галузями тривалість технологічних та фінансових циклів унаслідок об'єктивних властивостей сільського господарства; тісний взаємозв'язок виробничих процесів у сільському господарстві із природними процесами; високий рівень ризиків інвестиційних вкладень, який, окрім природного фактора, значною мірою визначається нестабільністю вітчизняних ринків сільськогосподарської продукції; стратегічною значимістю сільського господарства в соціально-економічному розвитку сільських територій та країни, що вимагає активного втручання держави в інвестиційну діяльність; мультиплікативний ефект, який виникає не лише в економіці, але і в соціальній сфері, а також в екології; специфічність інституціонального середовища, що зумовлена багатокладністю сучасного сільського господарства. Виділено основні принципи здійснення інвестиційної діяльності: єдина головна ціль у кожному часовому інтервалі; економічна заінтересованість адаптивності, етапність, підтримка та сприяння.

Запропоновано авторське тлумачення поняття «інвестиційна діяльність» як цілеспрямований специфічний процес нормативно-правового, організаційно-економічного та фінансового впливу суб'єкта господарювання на формування (не пов'язане із поточним споживанням) та перетворення ресурсів від однієї форми в іншу, що характеризується наявністю власних і доступністю позикових коштів, потенційно можливих до залучення, сприятливим середовищем на основі важелів державного регулювання, які сприяють одержанню додаткового прибутку, досягненню іншого економічного, виробничого або неекономічного потенційного довгострокового ефекту, а саме соціального та екологічного,

створенню умов для розширеного відтворення та сталого розвитку сільських територій.

2. Обґрунтовано складові інструменти організаційно-економічного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств та узагальнено його теоретичне тлумачення, яке полягає в наступному: це система методів та важелів управління, які забезпечують взаємоузгоджений вплив на об'єкт управління, на основі яких досягається гармонізація економічних інтересів її учасників і забезпечується підвищення рівня капіталізації та якісне удосконалення виробничого потенціалу підприємства. Доведено, що єдиних **рецептів** щодо складових організаційно-економічного забезпечення не існує, оскільки вони перебувають під впливом численних чинників економічного середовища сільськогосподарського підприємства, що вимагає гнучкості при їх побудові інвестиційних проєктів.

Основні принципи формування відтворювальної політики сільськогосподарського підприємства в межах їх інвестиційного забезпечення мають включати: визначення оптимального з точки зору інвестування відтворювальних процесів терміну корисного використання складових ресурсного потенціалу; аналітичне обґрунтування вибору методів амортизації; урахування впливу досягнень науково-технічного прогресу на оновлення основних активів; впливу інфляції на процес накопичення коштів; регулярне проведення аналізу витрат на утримання морально зношених технічних ресурсів та обладнання, яке не відповідає екологічним вимогам; виявлення пріоритетів в оновленні основних активів; пошук напрямів можливого використання морально та фізично зношених основних активів із мінімізацією фінансових втрат.

3. Запропонована система показників ефективності інвестиційної діяльності складається із груп показників, які характеризують рівень використання одержаних ефектів факторами виробництва, що включає: показники ефективності інвестицій та виробничої діяльності, соціальної, бюджетної та екологічної ефективності. Система показників та інтегральні показники як у групах, так і в цілому можуть бути розраховані на основі річних звітів сільськогосподарських підприємств, що забезпечує їх практичне використання. Дана методика дозволяє провести розрахунок інтегрального показника ефективності інвестиційної

діяльності як добуток інтегрального показника в кожній групі та визначеного експертним шляхом коефіцієнта вагомості кожної групи ефектів, які в конкретному випадку (на рівні окремого підприємства) слід визначати з урахуванням численних факторів, зокрема, виробничого напряду, родючості ґрунтів, прибутковості та ін.

Серед показників оцінки ефективності інвестиційного проєкту виділено NPV, PP, DPP, PI, IRR, ARR, для кожного з яких обґрунтовано переваги й недоліки, а з метою відображення впливу екологічних факторів запропоновано модифікувати систему показників, тобто змінити їх та доповнити новими індикаторами.

4. Встановлено, що протягом 2010–2019 рр. збільшилася кількість великих сільськогосподарських підприємств, в основному за рахунок приєднання середніх – на 36,1 %, а кількість малих практично не змінилася, що зумовлено стійкістю до негативних проявів зовнішнього середовища їх функціонування. З орієнтацією на виробництво продукції рослинництва та застосування інноваційних технологій суттєво скорочується кількість найманих працівників у розрахунку на один суб'єкт підприємницької діяльності в сфері агробізнесу, що зумовлює переважання сільгосппідприємств із кількістю найманих працівників до 9 осіб та суттєве скорочення понад 250 осіб.

Характерними особливостями сучасного розвитку сільськогосподарських підприємств корпоративного сектору є поглиблення галузевих деформацій при виробництві сільськогосподарської продукції; що зумовлено, насамперед, вищий рівень рентабельності продукції рослинництва порівняно з тваринництвом, орієнтацією на зовнішні ринки та відчутно нижчі інвестиційні ризики, а також наявність потужних стимулів з боку держави у вигляді компенсації експортного ПДВ.

5. У 2010–2019 рр. простежувалася стійка тенденція до збільшення обсягів капітальних вкладень господарствами корпоративного сектору, з яких 98 % спрямовано в матеріальні активи, із них 65 % у придбання машин та обладнання. Найвище зростання обсягів капіталовкладень у придбання матеріальних активів – на 37,3% забезпечила група великих підприємств, а для малих господарств характерні високі темпи зростання капітальних вкладень в останні два роки.

Виявлено збільшення обсягів капіталовкладень у підвищення родючості сільськогосподарських угідь: великими підприємствами – більш як утричі, середніми – майже удвічі, малими підприємствами – на 5,2%, але їх величина є незначною, що навіть за умови забезпечення збільшення, не досягається позитивного ефекту на процес підвищення родючості ґрунтів.

Структура джерел формування капіталовкладень сільськогосподарськими підприємствами у 2019 р. була такою: власні кошти – 90,8%; кредити банків та інші позики – 8,5%; кошти держбюджету – 0,4%; кошти місцевого бюджету – 0,2%, що свідчить про відсутність умов для диверсифікації джерел інвестиційних ресурсів і необхідність розробки комплексу заходів на макро- та мікрорівнях щодо активізації інвестиційних процесів.

6. Доведено вплив чинників зовнішнього середовища на показник окупності інвестицій, які в умовах економічної стабільності зростають та знижуються в умовах прояву невизначеності. Середній період окупності капітальних інвестицій не перевищує 5 років, що свідчить про вибір господарюючими суб'єктами об'єктів інвестування, які забезпечують заміну або доповнення техніко-технологічного обладнання, із коротким терміном окупності інвестицій, залишаючи поза пріоритетом комплексні дороговартісні інвестпроекти із тривалим періодом окупності.

Розрахунок показника співвідношення вартості отриманої доданої вартості до величини капітальних інвестицій довів наявність резервів у використанні сформованої матеріально-технічної бази виробництва сільськогосподарських підприємств. За період дослідження значення даного показника у великих суб'єктах господарювання знизилось у 4 рази, що пояснюється їх орієнтацією в господарській діяльності на виробництво сільськогосподарської продукції з низькою доданою вартістю, що доводить про необхідність реалізації заходів з входження сільськогосподарських підприємств до ланцюгів із високою доданою вартістю. З метою підвищення ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств доцільно забезпечити реалізацію інвестиційних проєктів по зрошенню, формуванню регіональної інфраструктури водопостачання, запровадженню адаптаційних технологій вирощування сільськогосподарських культур, будівництву екологоорієнтованих тваринницьких комплексів.

7. Доведено, що використання комплексу показників, які формуються із зовнішніх та внутрішніх джерел інформації, дозволить створити в сільськогосподарському підприємстві цілеспрямовану систему інформаційно-аналітичного забезпечення інвестиційного менеджменту, зорієнтовану як на прийняття стратегічних інвестиційних рішень, так і на ефективне поточне управління інвестиційною діяльністю. Розроблено методичні засади щодо формування реєстрів первинного, аналітичного та синтетичного обліку і фінансової звітності по придбаних сільськогосподарських угіддях, які доцільно включати як складові інформаційної бази даних для прийняття управлінських рішень.

Запропоновано порівняльний і дохідний підходи до оцінки вартості земель сільськогосподарського призначення, однак, за відсутності інформації про подібні сільгоспугіддя порівняльний підхід є недоцільним. Вибір методів оцінки вартості земельних угідь доцільно здійснювати відповідно до чинних стандартів, застосування всіх підходів до оцінки не є обов'язковим, а оцінювач має право обмежитися тими підходами і методами, які дадуть змогу провести об'єктивну вартісну оцінку.

8. Прогнозні розрахунки доводять більш ніж дворазове збільшення обсягів інвестицій у розвиток матеріально-технічної бази великих сільськогосподарських підприємств, що буде зумовлено відкриттям ринку земель сільськогосподарського призначення для нерезидентів, які є фінансовими донорами вертикально інтегрованих сільськогосподарських підприємств. Водночас збільшення інвестицій у групі малих сільгосппідприємств, зокрема мікро-, буде здійснюватися за рахунок коштів громадян України, головним чином трудових іммігрантів, що визначається можливістю купівлі земель сільськогосподарського призначення фізичними особами (за чинним законодавством до 100 га), що дозволяє створити сімейне фермерське господарство.

Розраховано низьке значення ефективності інвестиційної діяльності у великих сільськогосподарських підприємствах, що буде викликано волатильністю цін на сільськогосппродукцію, зниженням обсягів державної підтримки галузі, а також посиленням інтеграційних процесів на світовому ринку. Встановлено, що буде збільшуватися значення доходу від реалізації

продукції у великих сільськогосподарських підприємствах унаслідок нарощення обсягів виробництва, підвищення цін на продовольство на внутрішньому ринку, та двократного зростання обсягів виручки в мікропідприємствах у результаті їх орієнтації на виробництво органічної та нішевої продукції. На перспективу найбільше скорочення зайнятих працівників спостерігатиметься у середніх за розміром суб'єктах господарської діяльності агробізнесу, а їх зростання у висококонцентрованих сільськогосподарських підприємствах буде зумовлено відродженням найбільш трудомістких галузей тваринництва – скотарства та свинарства.

9. Залучення фінансових ресурсів малих суб'єктів господарювання агробізнесу здійснюватиметься шляхом їх об'єднання в кредитні кооперативи із подальшим інвестуванням накопичених фінансових ресурсів у розвиток меліорації сільськогосподарських угідь на основі створення сільськогосподарських виробничих кооперативів водокористувачів. Сільські виробничі кооперативи водокористувачів (СВКВ) утворюються шляхом об'єднання фізичних та юридичних осіб, які формують працюючий недержавний, самоврядний орган, що займатиметься управлінням водокористування та розподілення води між водокористувачами; демонополізацію існуючих гідромеліоративних систем; сприятиме підвищенню зацікавленості землекористувачів у збереженні меліоративного фонду, підвищенні продуктивності зрошуваних земель.

На основі використання імітаційного моделювання обґрунтування економічної доцільності реалізації інвестиційного проекту щодо створення кооперативу водокористувачів визначено, що найбільш доцільним є інвестиційний проект із терміном реалізації 9 років, що характеризується такими показниками: величина очікуваної NPV становить 22 701 грн при стандартному відхиленні 8061; коефіцієнт варіації – 0,35; загальна кількість від'ємних значень NPV у вибірці – 69 із 500; ймовірність того, що величина NPV виявиться від'ємною – 3,29%.

10. Характерними особливостями управління інвестуванням у сільськогосподарських підприємствах є: відсутність горизонтальної взаємодії між управлінськими підрозділами, що призводить до дублювання функцій; неналежний контроль, оскільки цю функцію здійснює керівник; нерозробленість

чіткого регламенту інвестиційної діяльності, що призводить до хаотичності й недостатньої результативності; відсутність опрацьованої інвестиційної стратегії та спеціальних програмних продуктів в області інвестиційної діяльності; процес організації та планування інвестиційної діяльності в цілому не задовольняє вищу ланку менеджменту; нечіткий розподіл функціональних обов'язків між підрозділами та їхніми керівниками.

З метою підвищення результативності системи менеджменту інвестиційної діяльності та зменшення функцій на підприємствах, що дублюються, запропоновано впровадити матричну структуру управління, систему моніторингу й інформаційного забезпечення процесу обґрунтування та прийняття рішення про інвестування сільськогосподарського виробництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кейнс Джон Мейнард. Общая теория занятости процента и денег. Избранное вступ, статья Н.А. Макашевой. Москва: Эксмо, 2007. 960 с.; С. 80–88.
2. Самуэльсон П., Барнетт У. О чем думают экономисты. Беседы с нобелевскими лауреатами / 2-е изд., всокр. пер. с англ. Москва: Юнайтед-Пресс, 2010. 490 с.
3. Пиндайк Р., Рубинфельд Д. Микроэкономика. СПб.: Питер, 2002. 608 с.
4. Аткинсон Э. Б., Стиглиц Дж. Лекции по экономической теории государственного сектора / пер. с англ. под ред. Л. Л. Любимова. Москва: Аспект-Пресс, 1995. 832 с.
5. Фридмен М. Количественная теория денег. Москва: Эльфпресс, 1996. 181 с.
6. Історія економіки та економічної думки: підручник / [О. Ю. Амосов, В. О. Сивоконь, Н. В. Статівка та ін.] ; за заг. ред. д.е.н., проф., засл. діяча науки і техніки України О. Ю. Амосова, к.е.н., доц. В. О. Сивоконя. Харків: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2013. 600 с.
7. Блауг М. Тобин, Джеймс: 100 великих экономистов после Кейнса СПб. : Экономикс, 2009. С. 297-300.
8. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 300 (із відповідними змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/300-2015-%D0%BF#Text>
9. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» (із відповідними змінами: Закон України 4391-VI. 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4391-17#Text>
10. Даниленко А. І. Удосконалення моделі управління економікою та фінансові механізми її реалізації. Економіка України. 2013. № 5 (618). С. 4–29
11. Романчук З. Оцінка взаємозв'язку інвестицій в основний капітал та валової доданої вартості за видами економічної діяльності в Україні. Потенціал стійкого розвитку та фінансова безпека соціально-економічних систем: I Всеукраїнська науково-практична конференція, 17-18 жовтня 2013 р., м. Сімферополь – смт Гурзуф.: [матеріали]. Сімферополь : ВД «АРІАЛ», 2013. С. 130–132.

12. Чорна О. М., Колодка К. В. Концепція механізму державного управління інвестиційно-інноваційними процесами в Україні. Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. 2012. № 1. С. 64–67.
13. Дієсперов В.С. Сільські території як об'єкти організації економічної діяльності. Економіка АПК. 2014. № 5. .56-64.
14. Карпунь І. Н. Державна інвестиційна економіка та механізм її реалізації : монографія. Львів : РВВ НЛТУ України, 2011. 348 с.
15. Іващенко А. І. Стратегія формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні. Часопис економічних реформ. 2015. № 1. С. 15–22.
16. Гришаєва Ю. Г. Напрями вдосконалення управлінського механізму регулювання інвестиційної діяльності на інституційних засадах. Бізнес Інформ. 2013. № 3. С. 111–116.
17. Варченко О. М., Свиноус І. В., Липкань О. В. Особливості формування попиту на продовольство в сучасних умовах. Актуальні проблеми економіки. 2017. №1(187). С.50-61.
18. Духницький Б.В. Глобальний попит на продовольство. Економіка АПК. 2018. № 8. С. 102.
19. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від... // Голос України. 2004. 7 верес. № 165 (3415).
20. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років: Закон України від..... // Відом. Верховної Ради України. 2001. № 11. С. 52-60.
21. Varchenko O. Ukrainian Agricultural Market Regulation Tools: Their Effectiveness and Directions of Improvement. The Common Agricultural Policy of the European Union – the Present and the Future, Non-EU Member States Point of View series «Monographs of Multi-Annual Programme» . Warsaw. 2018. No 74.1. P.56-70. doi: 10.30858/pw/9788376587448.4
22. Імплементація європейських засад сільського розвитку в Україні: монографія / за ред. чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2018. 300 с.
23. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки. Проєкт. URL: <http://minagro.gov.ua/system/files>

24. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. / О. Ю. Амосов, В. В. Калюжний, В. Л. Міненко, В. О. Сивоконь, Н. В. Статівка; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. Х. Магістр, 2009. 408 с.
25. Історія економіки та економічної думки : підруч. / В. В. Козюк, Л. А. Родіонова, О. В. Длугопольський [та ін.] ; за ред. В. В. Козюка, Л. А. Родіонової. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015 – 792 с
26. Маршалл, А. Принципы экономической науки / ред. О. Г. Радынова; пер. с англ. Москва: Прогресс, 1993. Т. 1. 414 с.
27. Фещенко В. М. Сучасні економічні теорії : навч. посіб. К. : КНЕУ, 2012.
28. Аникин А. В. История финансовых потрясений. Российский кризис в свете мирового опыта . [3-е изд.]. М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2009.
29. Gersovitz M. The estimation of the two-gap model. *Journal of International Economics*. Volume 12, Issues 1–2,. 1982, P. 111-124. URL: [https://doi.org/10.1016/0022-1996\(82\)90079-4](https://doi.org/10.1016/0022-1996(82)90079-4)
30. Инвестиции. Учебник / под ред. В.В. Ковалева, В.В. Иванова, В.А. Лялина. Москва: ООО «ТК Велби», 2003. 440 с.; с. 13
31. Закон України «Про інвестиційну діяльність» №1560- XII від 18 вересня 1991 року. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1560-12/>.
32. Управление инвестициями : [в 2 т.] / [В. В. Шеремет, В. М. Павлюченко, В. Д. Шапиро и др.]. Москва : Высшая школа, 1998. Т. 1. 416 с.
33. Федоренко В. Г., Діденко О. М., Бондаренко Є. В. та ін. Основи менеджменту. Київ : Алерта, 2007. 417 с
34. Макконелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика; [пер. с англ. изд.]. Москва: ИНФРА-М, 2003. XXXVI, 972 с.
35. Базилінська О. Я. Макроекономіка. Київ : ЦНЛ, 2005. 442 с.
36. Костирко Р. О. Фінансовий аналіз. Харків: Фактор, 2007. 784 с.
37. Іванюка В.Ф. Макроекономіка. Кобеляки, 2005. 248 с.
38. Савченко А. Г. Макроекономіка Київ: КНЕУ, 2005. 441 с.
39. Подшиваленко Г. П., Лахметкина Н. И., Макарова М. В. и др. Инвестиции / Москва : Кнорус, 2004 С. 7-9, 15
40. Keynes J. M. General Theory of Employment. Interest and Money. Collected Writings of John Maynard Keynes / J. M. Keynes. London : Macmillan, 1973. Vol. VII. 403 p.

41. Долан Э. Дж., Линдсей Д. Е. Микроэкономика. СПб., 1994. 256 с.
42. Самуельсон П. А., Нордгауз В. Д. Макроекономіка. Київ : Основи. 1995. 574 с
43. Шарп У., Бэйли Александер, Дж. Инвестиции; [пер. с англ.]. Москва : ИНФРА-М, 2001. 1028 с
44. Боди Зви, Кейн Алекс, Маркус Алан Дж. Принципы инвестиций: пер. з англ. 4-е изд. Москва: Вильямс, 2008. 984 с.
45. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент. Киев : МП «Итем Лтд», «Юнайтед Лондон Трейд Лимитед», 1995. 448 с.
46. Инвестиции. Учебник / под ред. В.В. Ковалева, В.В. Иванова, В.А. Лялина. – Москва: ООО «ТК Велби», 2003. 440 с.
47. Липсиц И. В. Инвестиционный анализ. Подготовка и оценка инвестиций в реальные активы: учебник / И.В. Липсиц, В.В. Коссов. Москва : НИЦ ИНФРА-М, 2014. 320 с.
48. Морозов Ю. Инновационный менеджмент. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 446 с.
49. Вахрин П. И., Нешиной А. С. Инвестиции. Москва : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2005. 380 с.
50. Мікроекономіка і макроекономіка : у 2 ч. / С. Будаговська, О. Кілієвич, І. Лунінатаін.; за заг. ред. С. Будаговської. Київ : Основи, 2007. 518 с.
51. Бард, В.С. Финансово-инвестиционный комплекс: теория и практика в условиях реформирования российской экономики. Москва : Финансы и статистика, 1998. 304 с.
52. Райзберг, Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. – Москва : ИНФРА-М, 2006. 495 с.
53. Инвестиции: Терминологический словарь / Дж. М. Розенберг. Москва : ИНФРА-М, 1997. 400 с.
54. Экономическая теория : под ред. А.И. Добрынина, Л.С. Тарасевича. СПб.: СПбГУЭФ, Питер, 2004. 544 с.
55. Инвестиции / Игониная Л.Л. Москва :: Экономистъ, 2005. 478 с.
56. Инвестиционная деятельность / Киселева Н.В., Боровикова Т.В., Захарова Г.В. Москва : КНОРУС, 2006. 432 с.

57. Про інвестиційну діяльність (із відповідними змінами): Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>
58. Лопатинський Ю. М., Мельник О. І. Особливості трансформації структури аграрного сектора економіки України. Агросвіт 2013. № 18. С. 1-8.
59. Черевко Г.В. Агрохолдинги як нові організаційні форми крупнотоварного господарювання в агробізнесі України. Аграрна економіка. 2012. Т.5. № 1-2. С. 32-39.
60. Свиноус І. В. Роль і місце особистих селянських господарств у сучасному агропромисловому комплексі України. Економіка та управління АПК. 2012. Вип. 9. С. 110-114.
61. Бланк И.А. Основы инвестиционного менеджмента: в 2-х т. СПб.: Ника-Центр, 2001. Т.1. 536 с.
62. Завадський Й.С., Осовська Т.В., Юшкевич О.О. Економічний словник. Київ: Кондор, 2006. 356 с.
63. Економічна енциклопедія : у 3 т. / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Вид. центр «Академія», 2000. 2001
64. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом: монографія. Київ : Лібра, 2002. 472 с.; с. 97.
65. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560XII (зі змінами та доповненнями) / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
66. Панчишин С. М. Макроекономіка: навч. Видання. Київ : Либідь, 2001. 616 с.
67. Затонацька Т. Г. Бюджетно-податкове регулювання інвестиційної діяльності в Україні : [монографія]. Київ: Задруга, 2012. 299 с.; с. 281
68. Федоренко В. Г. Інвестознавство: підручник. 3-тє вид., доп. Київ: МАУП, 2004. 480 с.; с. 14.
69. Інвестиційна діяльність аграрних підприємств: інструменти та управління: кол. монографія / [С. І. Дем'яненко, В. М. Коваль, В. М. Давиденко, О. О. Сас]; за заг. ред. С. І. Дем'яненка. Київ : КНЕУ, 2015. 250, [6] с.
70. Качур Р. П. Державне регулювання інвестиційної діяльності в трансформаційній економіці України: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. екон. наук. Львів, 2015.

71. Музиченко Т. О. Інвестиції та інвестиційна діяльність: понятійний апарат. Сталий розвиток економіки. 2014. №3 (25). С. 161–167.
72. Озерчук О. В. Сутність, роль та напрями державної фінансової політики регулювання інвестиційної діяльності в Україні. Наукові праці НДФІ. 2015. №1 (70). С.16–24.; С.18.
73. Инвестология: наука про інвестування: Навчальний посібник. [Реверчук С.К., Реверчук Н.Й., Скоморович І.Г. та ін.] за ред. д.е.н., проф. С.К. Реверчука. Київ : АТІКА, 2001. 264 с.
74. Гитман Л.Дж., Джонк М.Д. Основы инвестирования: пер. с англ. Москва : Дело, 1997. 120 с.; с. 87].
75. Тумусов Ф.С. Инвестиционный потенциал региона: Теория. Проблемы, Практика. Москва: «Экономика», 1999. 272с.; с. 13]
76. Шевчук В.Я., Рогожин П.С. Основы інвестиційної діяльності. Київ : Генеза, 1997. 384 с., с.113; с. 13.
77. Черваньов Д.М., Нейкова Л.І. Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України. Київ : Знання, КОО, 1999. 514 с.; с. 132.
78. Федоренко Г.В. Інвестиційний менеджмент: Навч. посібник. Київ: МАУП, 1999. 184 с.
79. Губський Б.В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі. Монографія. Київ : Наук. думка, 1998. 390с., с. 90-91.
80. Инвестиции в Украине / под. ред. С.И. Вакарина. Киев : Конкорд, 1996. С.8-9.
81. Пересада А.А. Інвестиційний процес в Україні. Київ : Лібра, 1998. 392 с.
82. Норткотт Д. Принятие инвестиционных решений : пер. с англ. под. ред. А.Н. Шохина. Москва : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. 247 с.
83. Шарп У., Александер Г., Бейли Дж. Инвестиции : пер. с англ. Москва : Инфра, 1998. 210 с.
84. Левченко, А.В., Семенихина А.Н. Экономическое содержание инвестиционного процесса в сельском хозяйстве. Вестник Курской ГСХА. 2008. № 4. С. 66-68.
85. Самыгин, С. И. Организационно-экономические аспекты реализации региональной инвестиционной политики. Финансовые исследования. 2012. № 1. С. 133-139.

86. Методичні рекомендації з розробки бізнес-планів інвестиційних проєктів. Затверджено Наказом Державного агентства України з інвестицій та розвитку 31.08.2010 № 73. URL: <http://olevsk-vlada.gov.ua/images/%D0%9C%-D0%95%D0%A2%D0%9E%D0%94%D0%98%D0%A7%D0%>,

87. Стасюк Н. Р., Греськів І. Р. Методи оцінювання ефективності інвестиційних проєктів: переваги та недоліки. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 6. URL: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/62.pdf>

88. Варченко О.М., Липкань О.В. Методичні підходи до оцінки інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Інноваційна економіка. 2016. № 3-4. С. 29-38.

89. Karagiannis Y. Economic The ories and the Science of the Inter-Branch Relations / EUI Working Paper RSCAS. 2007/04. 2007

90. Зінченко О.А., Даріюш П., Зінченко Д.С. Інформаційна економіка: концепція, сутність та розвиток. Економічний вісник НТУУ «КПІ», 2019. С. 3-13; URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2019_16_3.

91. Измалков С., Сонин К., Юдкевич М. Теория экономических механизмов. Вопросы экономики. 2008. № 1. С. 4-26

92. Борхунов Н., Родионова О. Пропорции воспроизводства в сельскохозяйственных организациях. АПК: экономика, управление. 2006. №10. С. 13-18.

93. Борхунов Н., Зарук Н. Воспроизводство и государственная поддержка сельского хозяйства. Экономика сельского хозяйства России. 2005. № 11. С. 28-29

94. Василюк А.П., Василюк, П.М. Механізм забезпечення економічної стабільності підприємств машинобудування : монографія Тернопіль: Вид-во ТНТУ імені Івана Пулюя: Тернопіль, 2014. 164 с.

95. Сатир Л. М. Організаційно-економічне забезпечення відтворення матеріально-технічних ресурсів сільськогосподарських підприємств: [монографія]. Біла Церква : БНАУ, 2012. 336 с.

96. Скурська Н.М. Відтворення земельноресурсного потенціалу аграрного виробництва. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти): кол. монографія / відповід. ред. В.М. Трегобчук. Київ : ІЕ НАН України, 2003. 259 с.

97. Олійник О.В. Економічний механізм розширеного відтворення в сільському господарстві: монографія. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 288 с.].

98. Качан Д. А. Формування та відтворення складових матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств. Економіка та управління АПК. 2015. № 1. С. 83-89. URL:: http://nbuv.gov.ua/UJRN/есupark_2015_1_20..

99. Свиноус Н. І. Роль і місце інвестицій у відтворювальному процесі сільськогосподарських підприємств. Агросвіт. 2020. № 13-14. С. 96–103. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13-14.96

100. Свободин В.А. Определение величины и производственного потенциала сельскохозяйственных предприятий. Экономика сельского хозяйства. 1987. № 5. С. 70-73; с. 70.

101. Россоха В. В. Формування і розвиток виробничого потенціалу аграрних підприємств : монографія. Київ : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2009. 444 с. С. 397

102. Федонін О. С., Рєпін І. М., Олексюк О. І. Потенціал підприємства, формування та оцінка: навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2004. 316 с.

103. Юзефович А.Э. Аграрный ресурсный потенциал: формирование и использование. Киев: Наук. думка, 1987. 174 с.

104. Вишневська О.М. Ресурсний потенціал підприємництва. Економіка АПК. 2008. № 12. С. 32-37.

105. Попова О.Ю., Белоусова К.О. Ресурсний потенціал розвитку підприємства: сутність та принципи оцінювання. Розвиток сучасної логістично-орієнтованої економіки: зб. наук. пр. Донецького державного університету управління. Донецьк : ДонНУУ, 2012. Т. XIII. С. 190–199

106. Lindsay R. Murray, Libby T. Beyond Budgeting or Budgeting Reconsidered? A Comprehensive Survey of North American Managers' Views. Management Accounting Research, March 2010. - ???]

107. Войнаренко М. П., Єпіфанова І. Ю. Управління інвестиційною діяльністю промислових підприємств: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2011. 188 с.

108. Бланк І. О., Гуляєва Н. М. Інвестиційний менеджмент: Київ. Вид. : КНТЕУ, 2003. 398 с.

109. Грапко Н.В. Сутність та необхідність вартісного підходу в управлінні корпоративними фінансами. Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії: зб. наук. пр. 2008. № 3 ч. 2. С. 113-121
110. Савчук В.П. Финансовый менеджмент предприятий: прикладные вопросы с анализом деловых ситуаций. Київ: ВД «Максимус», 2001. 600 с.
111. Онишко С.В., Серебрянській Д.М. Особливості реформування амортизаційної політики в Україні. Фінанси України. 2007. № 4. С. 13-20
112. Пуйда Г.В. Амортизаційна політика як ключовий елемент управління технічними ресурсами підприємства. Бізнес Інформ. 2014. №1. С. 226-231
113. Маркс К., Энгельс Ф. Собр.соч. в 9 т. Москва : Политиздат, 1987. Т. 8. С. 396.
114. Маршалл А. Деньги, кредит и экономика. Вопросы экономической мысли Москва : ТЕИС, 2006. Т. 6. С. 302.
115. Ланберг Ф. Богачи и сверхбогачи. Москва : Прогресс, 1975.
116. Мамотенко Д. Ю. Оцінка ефективності інвестиційних проєктів. Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». 2008. № 628. С. 209-215
117. Бондар М. І. Інвестиційна діяльність: методика та організація обліку і контролю : монографія. Київ : КНЕУ, 2013. 256 с.
118. Бенъ Т. Порівняльний аналіз визначення економічної ефективності інвес-тиційних проєктів за різними методиками. Економіка України. 2011. № 11. С. 34-41
119. Гойко А.Ф. Методи оцінки ефективності інвестицій та пріоритетні напрями їх реалізації. Київ: ВІРА-Р, 1999. 320 с.
120. Азарова А.О., Бершов Д.М. Оцінка ефективності інвестиційних проєктів. Фінанси України. 2004. № 9. С. 52-57
121. Schofield J.A. Economic efficiency and regional policy. Urban Studies. 1976. V. 13. № 2.
122. Економіка сільського господарства : підруч. для виклад. і студ. агроном. спец. вищих навч. с.-г. закладів III-IV рівнів акредитації / В. П. Мертенс [та ін.] ; ред. В. П. Мертенс. Київ : Урожай, 1995. 288 с
123. Новожилов, В. В. Проблемы измерения затрат и результатов при оптимальном планировании. Москва: Наука, 1972.

124. Курс политической экономии: в 2 т. / под ред. Н. А. Цаголова. – Т. 2. Социализм / [авт. заслуж. деят. науки РСФСР, д-р экон. наук, проф. Н. А. Цаголов, академики А. М. Румянцев, Т. С. Хачатуров и др.]. Москва : Экономика, 1970. 670 с., с. 495
125. Бирман Г., Шмидт С. Экономический анализ инвестиционных проектов. Москва : Банки и биржи, ЮНИТИ, 2003. 631 с.
126. Варченко О.М., Липкань О.В. Методичні підходи до оцінки інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Інноваційна економіка. 2016. № 3-4. С. 29-38
127. Проектне фінансування: Підручник. Пересада А. А., Майорова Т. В. Ляхова О. О. Київ : КНЕУ, 2005 р. 761 с.
128. Андрійчук В.Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва. Економіка АПК. 2007. № 5. С. 52–63.
129. Гойко А. Ф. Методи оцінки ефективності інвестицій та пріоритетні напрями їх реалізації. Київ. : ВІРА–Р, 1999. 320 с.
130. Кочерга М. Оцінювання взаємовпливу інвестиційної діяльності та навколишнього природного середовища в процесі екологічного аудиту. Економіст. Жовтень, 2013. № 10. С. 46-49.
131. Хобта В.М., Мешков А.В., Попова О.Ю. Активізація і підвищення ефективності інвестиційних процесів на підприємствах : монографія. НАН України, Ін-т економіки промисловості, ДНТУ. Донецьк, 2005. 343 с.
132. Tobin J.A. A General Equilibrium Approach to Monetary Theory. Journal of Money, Credit and Banking. № 1. 1969
133. Оценка эффективности деятельности компании. Практическое руководство по использованию сбалансированной системы показателей / [Ольве, Нильс-Горан, Рой, Жан, Веттер, Магнус] ; пер. с англ. Москва : ИД «Вильямс», 2003. 304 с.
134. Ван Хорн Дж.К. Основы управления финансами: пер. с англ./Гл. ред. серии Я.В. Соколов. Москва : Финансы и статистика. 2003. 800 с.
135. Дамодаран А. Инвестиционная оценка: Инструменты и методы оценки любых активов. Пер. с англ. 7-е изд. Москва : Альпина Паблишер, 2011
136. Шеремет А.Д. Комплексный анализ хозяйственной деятельности. Москва: Инфра-М. 2006. 415 с.

137. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом: Монографія Київ : Лібра, 2002.
138. Астапова Г. В., Пілецька С. Т., Біскупська І. В. Фінансові механізми відтворення та оновлення основних фондів підприємств: монографія. Київ : НАУ, 2012. 200 с.
139. Євдокімова Г.В. Методи аналізу інноваційно-інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств.URL: http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_137/15.pdf
140. Савчук В. П., Прилипко С. И., Величко Е. Г. Анализ и разработка инвестиционных проектов: Учеб. пособие для вузов. Москва : Абсолют-В, 2012. 302 с.
141. Базилюк Я. Б., Гейко Т. Ю. Організаційні механізми зниження загроз економічній безпеці у зв'язку із запровадженням заходів щодо запобігання поширенню на території України захворювань на Covid-19. Київ : НІСД, 2020. 5 с.
142. Вплив COVID-19 на економіку і суспільство – постпандемічний розвиток : консенсус-прогноз. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. 2020. № 52. 41 с. URL : <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=63a21de0-ad56-4954-bb93-1ec3d335802e&title=VipuskyplivCovid19-Na>
143. Економічний вплив пандемії Covid-19 на Україну : аналітичне дослідження / Заха Д., Мовчан В., Кравчук В., Кірхнер Р., Полушкін Г. Berlin Economics, 2020. 21 с. URL : https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/GET_UKR_PS_01_2020_ua.pdf.
144. Мамчур В. А., Ірклієнко І. С. Економічні оцінки впливу Covid-19 на розвиток фермерських господарств. Економіка АПК. 2020. № 6. С. 68-80.
145. Гарбар Л. А., Кнап Н. В. Ефективність удобрення в технології вирощування соняшнику. Рослинництво та ґрунтознавство. 2020. Vol. 11, № 4. С. 14-25.
146. Шиян Н. І. Інтенсифікація виробництва як чинник підвищення показників ефективності скотарства. Економіка та управління АПК. 2021. № 1. С. 7-13.
147. Підгорний А. В. Сучасний стан розвитку свинарства в сільськогосподарських підприємствах України. Сталий розвиток економіки. 2017. № 4(37). С. 85–91.
148. Підгорний А. В., Рудич О. О., Ібатуллін М. І. Економічні засади виробництва продукції свинарства в сільськогосподарських підприємствах в

аспекті екологічних вимог. Економіка та управління АПК. 2018. № 1. С. 95–103.

149. Лаврук О. В., Лаврук Н. А. Тваринництво: стан та перспективи розвитку. Агросвіт. 2020. № 22. С. 9-15.

150. Павлов О. І., Дідух С. М., Барвіненко В. Д. Інклюзивний розвиток агрохолдингів в системі продовольчої безпеки України. Економіка та управління АПК. 2020. № 2. С. 64-72.

151. Гарбар В. А. Методи державного регулювання діяльності агрохолдингів. Формування ринкових відносин в Україні. 2020. № 10. С. 17-24.

152. Матеріально-технічне забезпечення та ринки матеріально-технічних ресурсів і послуг в аграрному секторі економіки : монографія / за заг. ред. О.В. Захарчука. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2021 376 с.

153. Скоцик В. Є. Організаційно-економічні аспекти відтворення сільсько-господарської техніки в провідних країнах світу. Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки. 2016. № 2. С. 178-186.

154. Стигліц Дж. Е. Економіка державного сектора; [пер. з англ.]. Київ. : Основи, 2005. 854 с.

155. Методичні рекомендації з розвитку системи управління зрошуваним землеробством на локальному рівні / О. М. Нечипоренко, Н. І. Патики, А. П. Матвієнко. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2021. 56 с.

156. В МЕРТ порахували збитки АПК від посухи <https://agropolit.com/news/16261-v-mert-porahuvali-zbitki-apk-vid-posuhi>

157. Розвиток мікрофінансування аграрного виробництва: монографія / Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» [Лупенко Ю.О., Андрос С.В., Тулуш Л.Д. та інші]; за ред. Ю.О. Лупенка, С.В. Андрос. К.: ННЦ «ІАЕ», 2020. – 310 с.

158. Svytnous N. Investment support for sustainable development of agricultural enterprises in Ukraine. Visegrad Journal on Bioeconomy and Sustainable Development. 2020. №2. P. 72–77.

159. Віблій П. І., Лазик І. І., Кремінь М. О. Інвестиції в сільсько-господарський сектор: стан та перспективи. Ефективна економіка. 2019. № 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_1_23.

160. Онегіна В., Вітковський Ю. Інвестиції та земельна реформа в сільському господарстві в Україні. URL : Agricultural and resource economics: international scientific e-journal. 2020. Vol. 6, № 4. С. 187–210.
161. Гладій М. В., Лузан Ю. Я. Кредитування в системі аграрних трансформацій України. Економіка АПК. 2020. № 8. С. 31-44.
162. Мельник Л. В. Інституційний та регуляторний потенціал іпотечного кредитування аграрної сфери. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 27(1). С. 116-121.
163. Воронин Н. Ипотеку в Дании выдают под отрицательные проценты. Как это возможно? URL : <https://www.bbc.com/russian/features-49397382>
164. Петрова О. О. Механізм формування водогосподарського комплексу регіону в умовах інтенсивного зрошення. Ефективна економіка. 2019. № 6. URL : Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_6_21.
165. Жовтоног О., Поліщук В., Чорна К. Консолідація земель і створення організацій водокористувачів для сталого використання і відновлення зрошення. Економіка природокористування і сталий розвиток. 2020. № 7. С. 92-102.
166. Сайдак Р. В., Цвей Я. П., Тараріко Ю. О. Обґрунтування відновлення зрошення в Центральному Лісостепу з урахуванням тенденцій кліматичних змін. Вісник аграрної науки. 2019. № 12. С. 59-65.
167. Майдуда Г. С. Амортизація основних засобів сільськогосподарських підприємств в умовах податкового кодексу. Економіка та держава. 2012. № 1. С. 68-71.
168. Федорова І. В. Амортизація нематеріальних активів у контексті облікової політики: актуальна проблематика. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 20 (3). С. 101-105.
169. Зелені інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст / кер. проекту К. Маркевич ; наук. конс. В. Сіденко. Київ : Заповіт, 2019. 316 с.
170. Бредіхін В. М., Янченко Н. В., Мокрицька І. Ю. Основні засоби та ефективність їх використання. Комунальне господарство міст. Серія : Економічні науки. 2020. Т. 5. С. 90-95.

171. Нужна О. А. Основні засоби у сільському господарстві України: проблеми забезпеченості та відтворення. Економічні науки. Серія : Облік і фінанси. 2015. Вип. 12(1). С. 215-223.
172. Дзямуніч М. І., Чумагіна Ю. О. Продуктивність праці та людський капітал і їх взаємозв'язок в сучасній економічній системі. Економічний форум. 2018. № 3. С. 269-274
173. Касич А. О. Продуктивність праці як індикатор ефективної економічної політики держави. Формування ринкових відносин в Україні. 2019. № 7-8. С. 119-129.
174. Ільчук М. М., Коновал І. А., Дмитрук М. І. Продуктивність праці в аграрному секторі економіки України – основний чинник його розвитку. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2018. Вип. 284. С. 7-16.
175. Зикіна В. О. Аналіз використання трудового потенціалу як фактора впливу на продуктивність праці. Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. 2017. № 4-5. С. 41-47.
176. Соляник Т. Г. Інституційні фактори, що впливають на продуктивність праці. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2016. № 6. С. 139-143.
177. Заюков І. В. Продуктивність праці в контексті забезпечення інноваційного розвитку економіки України. Економіка: реалії часу. 2015. № 2. С. 236-242.
178. Бабич М. М., Загребаленко Ю. Ю. Продуктивність праці в сільському господарстві як фактор забезпечення продовольчої безпеки. Агросвіт. 2016. № 13-14. С. 24-29.
179. Корнійчук О. Продуктивність праці в рослинництві на підприємствах з різною формою господарювання. Економічний аналіз. 2013. Т. 12(3). С. 202-206.
180. Кірієнко О. М. Продуктивність праці – важливий показник економічного розвитку. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки. 2011. № 4(1). С. 53-55.
181. Онегіна В. М. Інвестиції і продуктивність праці в сільському господарстві. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2016. № 2. С. 55-60.

182. Пахуча Е. Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах Харківської області. *Agricultural and resource economics: international scientific e-journal*. 2015. Vol. 1, № 2. С. 76-84.

183. Збільшення врожайності безпосередньо залежить від інвестицій. Горбачов URL : <http://agro-yug.com.ua/archives/15250>

184. Касьяновський Є. В. Формування методичного інструментарію індикативного оцінювання як основи для управління інвестиціями в реальний сектор. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 18(2). С. 33-37.

185. Зоря О. П. Теоретико-методологічні засади управління екологічно орієнтованими інвестиціями в аграрній сфері. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 57. С. 36-41.

186. Петренко В. С. Стратегії розвитку аграрних підприємств з іноземними інвестиціями. *Фінансовий простір*. 2018. № 1. С. 91-99.

187. Свиноус Н. І. Теоретичні основи трактування понять "інвестиція" та "інвестиційна діяльність". *Економіка та управління АПК*.- 2019.- № 1. С. 89-99.

188. Козяр Н.О. Теоретичні підходи до трактування сутності категорії "інвестиція" в сільському господарстві [Електронний ресурс] / Н. О. Козяр // *Агросвіт*. - 2018. - № 22. - С. 74-80.

189. Петренко В. С. Конкурентоспроможність функціонування аграрних підприємств з іноземними інвестиціями / В. С. Петренко // *Управління розвитком*. - 2018. - № 1. - С. 100–107.

190. Селяни зацікавилися молочним бізнесом, уже відкрито 65 ферм — проєкт «Сімейні молочні ферми». URL : <https://greenpost.ua/news/selyany-zatsikavylysy-molochnym-biznesom-vzhe-vidkryto-65-ferm-proyekt-simejni-molochni-fermy-i27732>

191. Свиноус Н. І. Управління інвестиційними процесами відтворення ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Економіка та управління АПК*. 2021. № 1. С. 166-178.

192. (Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент : Учеб. курс. Киев. : Ника-Центр: Эльга-Н, 2001. 448 с.)

193. Економічна оцінка природного багатства України : [монографія] / за заг. ред. акад. НАН України, д.е.н., проф. С.І. Пирожкова; акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика. Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. 396 с
194. Жук В. М., Бездушна Ю. С. Капіталізація національного багатства України: землі сільськогосподарського призначення: наукова доповідь. Київ : ЦП «Компринт», 2019. 40 с.
195. Карл Маркс. Злидні філософії. Відповідь на «Філософію злиднів» Прудона / пер. з нім. С. Вікула. Харків ; Берлін; Нью-Йорк: Космос, 1923. 136 с.
196. Тарасевич Е.И. Оценка недвижимости. СПб. : СПбГТУ, 1997. 320 с.
197. Коростелев С.П. Теория и практика оценки для целей девелопмента и управления недвижимостью. Москва : Маросейка, 2009 г. 416 с.
198. Будяєва М. О. Інвестиційна стратегія як основа ефективного функціонування системи забезпечення інвестиційної привабливості підприємства. Економічний форум. 2016. № 3. С. 177-182.
199. Батир Ю. Г., Чуйко Н. В., Храпач К. Г. Інвестиційна стратегія розвитку аграрної сфери. Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини. 2016. Вип. 31(1). С. 276-280.
200. Названо найбільш прибуткові нішеві напрямки для фермерів Agravery. com <https://agravery.com/uk/posts/show/nazvano-najbils-pributkovi-nisevi-napramki-dla-fermeriv>
201. Скоцик В. Є. Організаційно-економічні засади використання технічних засобів сільськогосподарськими підприємствами. Інноваційна економіка. 2018. № 5-6. С. 11-17.
202. Свиноус Н. І. Амортизація як джерело інвестиційних ресурсів сільсько-господарського підприємства. Інноваційна економіка. 2019. № 7-8. С. 78-84.
203. Мармуль Л. О. Стратегічне позиціонування підприємств з іноземними інвестиціями в аграрній сфері економіки. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2017. № 4. С. 43–48.
204. Нагорна О. В. Особливості агрострахування. Молодий вчений. 2019. № 11(2). С. 552-554.

205. Третяк К. В. Агροстрахування: зарубіжний досвід та ресурси щодо його імплементації в українську страхову практику. Ефективна економіка. 2019. № 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_1_17.

206. Дудич Л. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація як перспективний напрям розвитку аграрної економіки. Вісник Львівського національного аграрного університету. Архітектура і сільськогосподарське будівництво. 2019. № 20. С. 161-164.

207. Буднік О. М. Сільськогосподарська кооперація в умовах ринкових трансформацій: сучасний стан та перспективи розвитку. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління. 2019. Т. 30(69), № 6(1). С. 48-53.

208. Туган-Барановський М.И. Социальные основы кооперации; [предисл., коммент.: Л.А. Булочкина, Г.Н. Сорвина, Т.П. Субботина]. – М.: Экономика, 1989. – 496 с.

209. Лук'янова М. М., Гурська, І. С. Кооперація як один із аспектів розвитку сільської економіки на інноваційних засадах. Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки. 2018. № 1. С. 217-230.

210. Леонов С. В., Сапожнікова М. В. Мікрофінансування як кредитний інструмент стимулювання соціально-економічного розвитку. Вісник Чернігів. держ. технол. ун-ту. Серія : Економічні науки. 2014. № 4. С. 187-191.

211. Гнатківський Б. М., Бульботка О. Національна кредитна кооперація в контексті міжнародного досвіду: теоретичні аспекти. Економіка Крима. 2013. № 1. С. 116-122.

212. Про кредитні спілки: Закон України від 20 грудня 2001 року № 2908-III із відповідними змінами <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2908-14#Text>

213. Бланк И. А. Управление инвестициями предприятия : Энцикл. Киев : Эльга: Ника-Центр, 2003. 479 с.

ДОДАТКИ

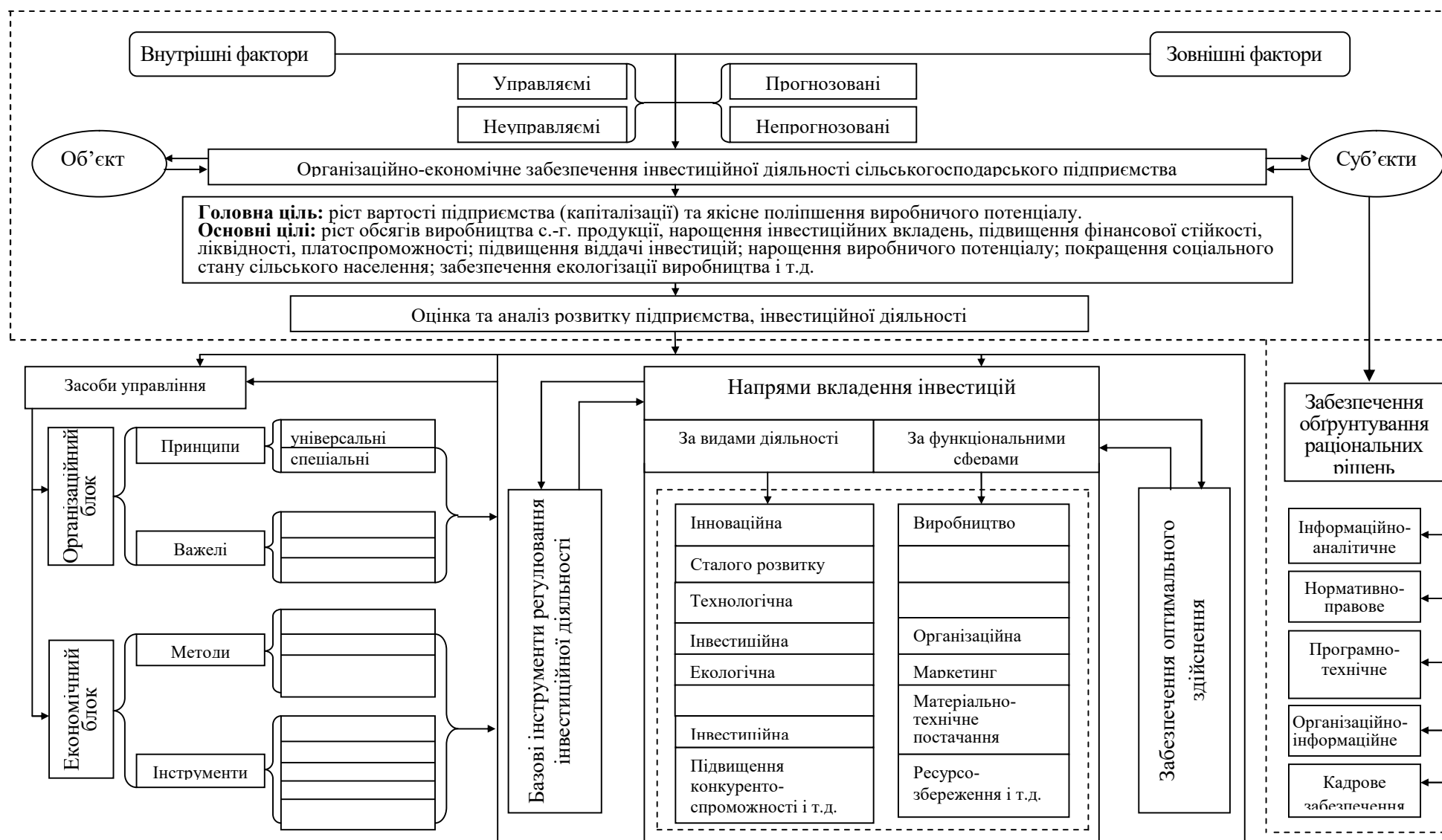
Додаток А.1

Багатогранність економічного поняття «інвестиції»

Підходи до трактування	Автори
Інвестиції як усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності	Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. (зі змінами та доповненнями) [31], В. Шеремет, В. Павлюченко, В. Шапіро [32], В. Федоренко [33]
2. Інвестиції як витрати	К.Р. Макконнел, С.Л. Брю [34], О. Базилінська [35], Р. Костирко [36], В. Іванюка [37], А. Савченко [38], Г. Подшиваленко [39]
3. Інвестиції як доходи	Дж. М. Кейнс [40], Е.Дж. Долан, Д. Ліндсей [41]
4. Інвестиції як процес, інвестиційні операції	П. Самуельсон [42], У.Ф. Шарп [43], З. Боді [44], А. Кейн, І.О. Бланк [45], В.В. Ковальов [46], І.В. Липсиц [47]
5. Інвестиції як довгострокові вкладення	Ю. Морозов [48], П. І. Вахрін, А. С. Нешитой [49], О. Гребельник [50], В.С. Бард [51], Б.А. Райзберг [52]
6. Інвестиції як використання заощаджень	Дж. М. Розенберг [53], А.И. Добрынин, Л.С. Тарасевич [54]
7. Інвестиції як частина інвестиційної діяльності	Л.Л. Игони́на [55], Т.В. Боровикова [56]

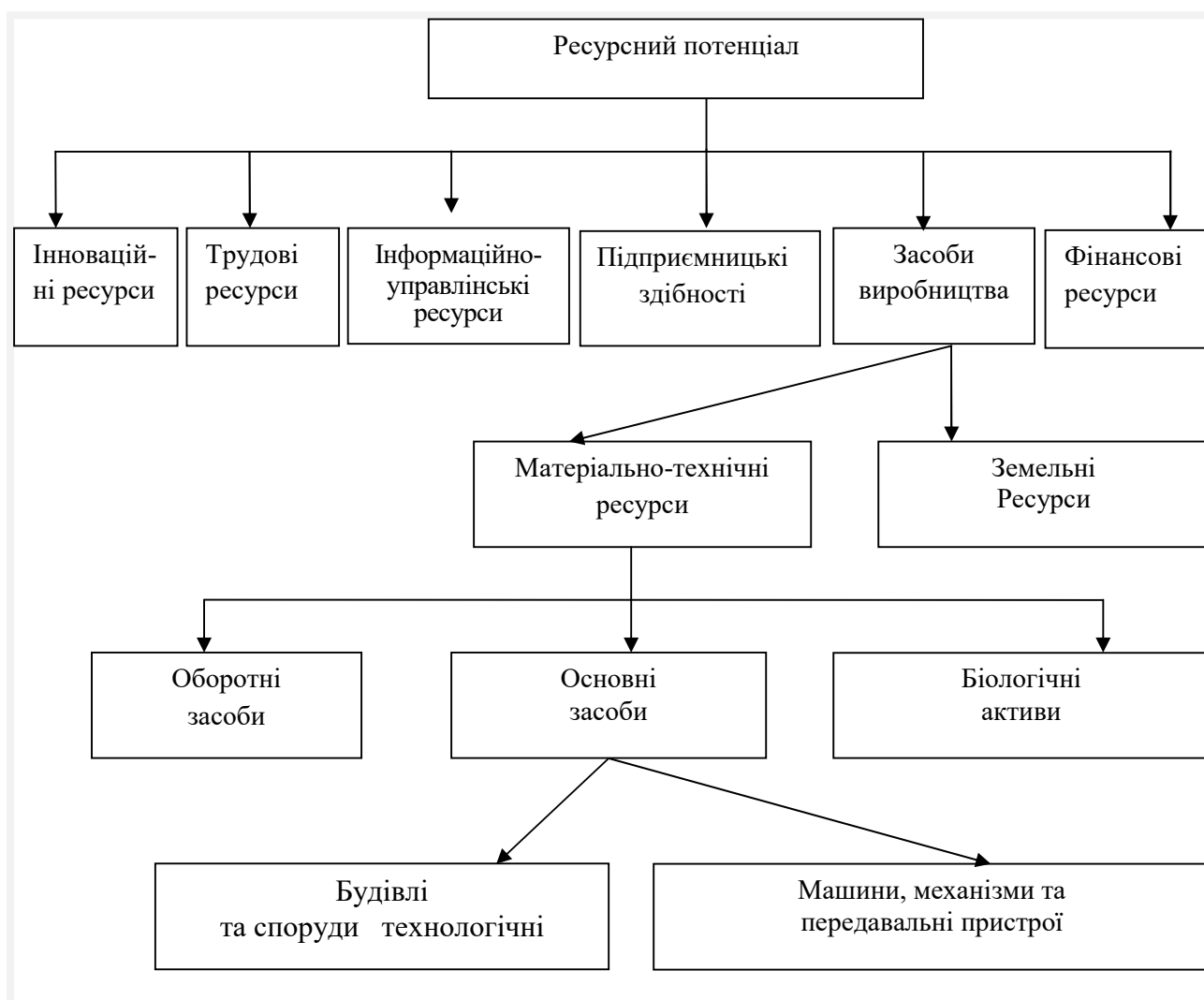
Джерело: складено автором.

Додаток А.2

Організаційно-економічне забезпечення розвитку інвестиційної діяльності сільськогосподарського підприємства

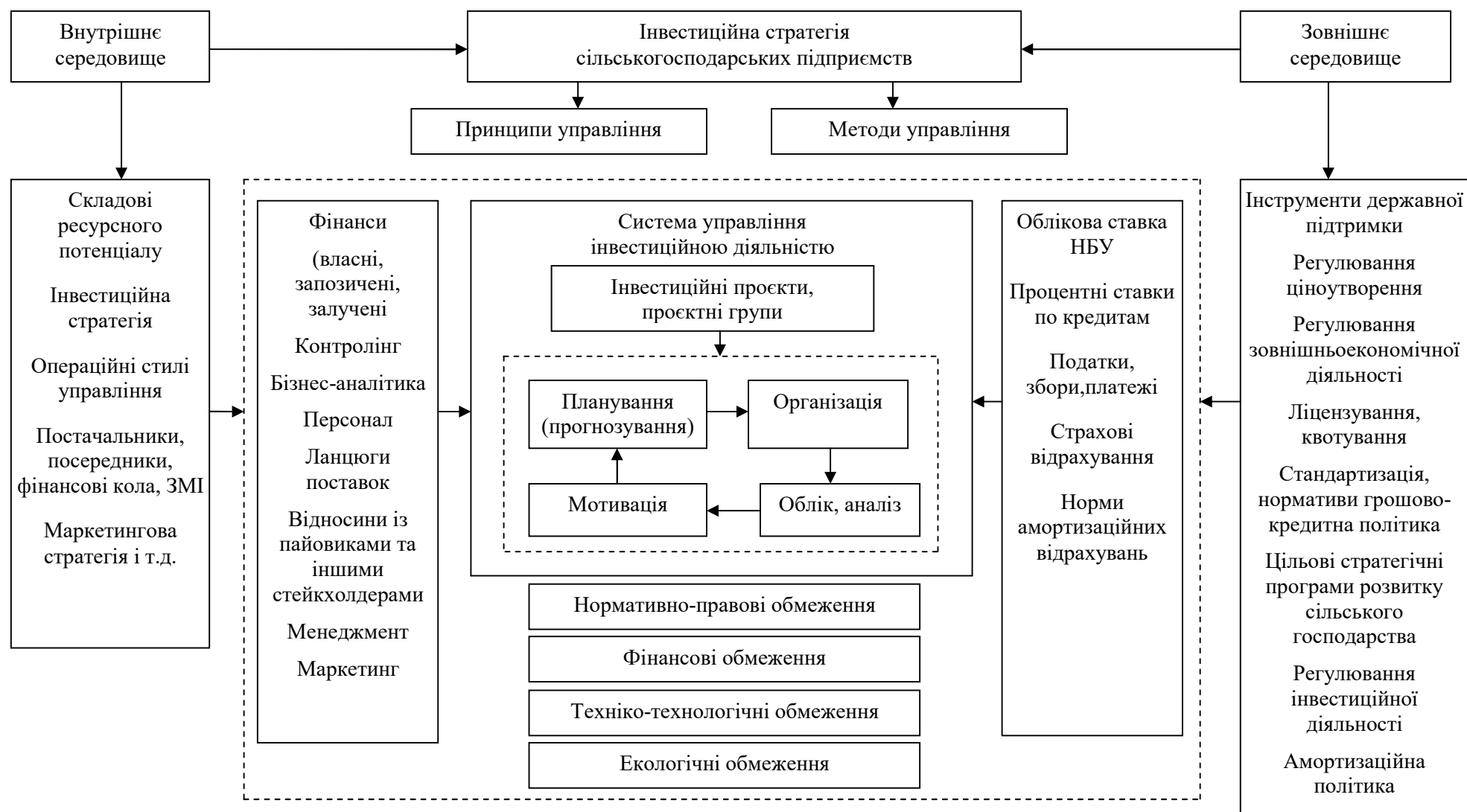
Джерело: розроблено автором.

Структура ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств

Джерело: розроблено автором.

Додаток Б.1

**Управління інвестиційними процесами відтворення ресурсного потенціалу
сільськогосподарських підприємств**

Джерело: розроблено автором.

**Система показників ефективності інвестиційної діяльності
сільськогосподарських підприємств**

Група показників	Показники
Ефективність інвестицій	Відношення валової продукції, виручки від реалізації продукції, валового доходу, чистого доходу, прибутку до оподаткування, чистих інвестицій до обсягу сукупних інвестицій в основний капітал, термін окупності, рівень зносу основних засобів, періоду обороту основного капіталу, рентабельність власного капіталу, норма прибутку, рентабельність активів, інтегральний показник, який одержується вилученням кореня із добутку темпів росту показників цієї групи. Під сукупними інвестиціями доцільно розглядати інвестиції, які здійснюються за 3-5 років, за середній термін інвестиційних проектів за різними оцінками.
Ефективність виробничої діяльності	Фондовіддача, матеріаловіддача, продуктивність праці, землевіддача, урожайність сільськогосподарських культур, собівартість 1 ц окремих видів продукції, продуктивність сільськогосподарської худоби та птиці, рентабельність виробництва.
Інвестиційна привабливість	Коефіцієнт ліквідності та платоспроможності; коефіцієнти фінансової стійкості, коефіцієнти ділової активності та ін. Інвестиційна привабливість, розрахована методом відстаней, як інтегральний показник цієї групи показників.
Соціальна ефективність	Розмір заробітної плати працівників, відношення чисельності працівників до обсягу інвестицій в основний капітал, працевзабезпеченості (в умовах нестачі робочої сили на селі), відношення заробітної плати до продуктивності праці. Як інтегральний показник цієї групи пропонується використати середнє арифметичне між базовими темпами зростання показників групи.
Бюджетна ефективність	Відношення суми податків у органи різних рівнів влади до обсягу інвестицій в основний капітал, відношення обсягу надходжень до бюджету в результаті інвестиційної діяльності до суми бюджетів коштів і надання субсидій, спрямовується на реалізацію інвестиційних проектів. Інтегральний показник доцільно розраховувати як і в попередній групі.
Екологічна ефективність	Обсяг інвестицій, спрямованих на охорону навколишнього середовища, який характеризується такими показниками: частка чистого прибутку, спрямованого на екологічні заходи; питома вага прибутку, що витрачається на утилізацію відходів; частка екологічно чистої продукції в загальному її виробництві; наявність очисних споруд і сховищ для зберігання технологічних стоків; частка екологічно чистих кормів для годування тварин у загальній їхній кількості; кількість медичних препаратів, які використовуються для ветеринарного обслуговування тварин.

Джерело: складено автором.

Додаток Б.3

**Групування підприємств за кількістю сільськогосподарських тварин
на 01 січня 2020 року**

Показник	Кількість підприємств		Кількість тварин	
	одиниць	до загальної кількості, %	тис. голів	до загальної кількості, %
Велика рогата худоба				
Підприємства – усього	2045	100,0	1049,5	100,0
Із них наявно, голів:				
до 50	550	26,9	11,2	1,1
50–99	161	7,9	11,4	1,1
100–499	678	33,1	185,4	17,6
500–999	360	17,6	250,2	23,8
1000–1499	141	6,9	176,0	16,8
понад 1500	155	7,6	415,3	39,6
Свині				
Підприємства – усього	1551	100,0	3300,1	100,0
Із них наявно, голів:				
до 100	494	31,8	19,8	0,6
100–199	203	13,1	29,3	0,9
200–499	277	17,9	89,3	2,7
500–999	177	11,4	126,2	3,8
1000–4999	269	17,3	599,3	18,2
5000–9999	57	3,7	408,3	12,4
понад 10000	74	4,8	2027,9	61,4
Птиця свійська				
Підприємства – усього	424	100,0	127773,2	100,0
Із них наявно, голів:				
до 4999	160	37,8	157,1	0,1
5000–49999	107	25,2	2196,7	1,7
50000–99999	34	8,0	2417,7	1,9
100000–499999	82	19,3	20189,7	15,8
понад 500000	41	9,7	102812,0	80,5

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Додаток В.1.

Динаміка кількості суб'єктів господарювання в сільському господарстві, од.

Рік	Суб'єкти підприємництва			Із них суб'єкти мікропідприємництва
	великого	середнього	малого	
2010	13	3078	69606	65529
2011	15	2916	53266	48149
2012	26	2784	60068	54887
2013	27	2561	62650	57429
2014	28	2532	65407	59295
2015	29	2202	68490	63790
2016	20	2176	64641	59863
2017	18	2073	67445	62484
2018	23	1988	67585	62505
2019	34	1966	66675	61570
2019 р., %, до				
2010 р.	261,5	63,9	95,8	94,0
2018 р.	147,8	98,9	98,7	98,5

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Додаток В.2

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємствами за розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2010–2019 рр.

Рік	Усього, млн грн	У тому числі							
		великі підприємства		середні підприємства		малі підприємства		з них мікропідприємства	
		млн грн	до усього, %	млн грн	до усього, %	млн грн	до усього, %	млн грн	до усього, %
2010	94847,8	11664,5	12,3	61315,2	64,6	21868,0	23,1	9694,3	10,2
2011	119095,3	к	к	к	к	33863,7	28,4	10626,8	8,9
2012	155692,1	19473,2	12,5	87776,0	56,4	48442,9	31,1	14702,3	9,4
2013	153985,3	23440,6	15,2	82483,2	53,6	48061,6	31,2	14145,9	9,2
2014	205274,0	31584,6	15,4	109311,3	53,2	64378,1	31,4	18970,7	9,2
2015	349742,9	61214,8	17,5	172081,2	49,2	116446,9	33,3	33570,5	9,6
2016	388660,7	53033,8	13,7	193226,6	49,7	142400,4	36,6	45086,1	11,6
2017	437436,8	38879,9	8,9	223150,3	51,0	175406,6	40,1	53626,3	12,3
2018	504581,1	54757,9	10,9	253929,6	50,3	195893,6	38,8	60086,8	11,9
2019	537635,0	74132,0	13,8	259697,5	48,3	203805,5	37,9	64778,7	12,0
2019 р., %, до									
2010 р.	566,8	635,5	1,5 в.п.	423,5	-16,3 в.п.	932,0	14,8 в.п.	668,2	1,8 в.п.
2018 р.	106,6	135,4	2,9 в.п.	102,3	-2 в.п.	104,0	-0,9 в.п.	107,8	0,1 в.п.

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Додаток В.3

**Динаміка сільськогосподарської техніки в господарствах корпоративного
сектору аграрної економіки (на кінець року)**

Показник	Рік					2019 р., %, до	
	2000	2015	2017	2018	2019	2000 р.	2018 р.
Трактори, тис. шт.	318,9	127,9	129,3	128,7	130,5	40,9	101,4
Комбайни зернозбиральні, тис. шт.	65,2	26,7	26,8	26,3	26,5	40,6	100,8
Із розрахунку на 10000 га посівної площі культур зернових, шт.	59	35	38	36	37	62,7	102,8
Комбайни картоплезбиральні, тис. шт.	3,6	1,2	1,1	0,9	1,0	27,8	111,1
Із розрахунку на 10000 га посівної площі картоплі, шт.	1338	531	612	585	592	44,2	101,2
Комбайни і машини бурякозбиральні, тис. шт.	13,0	2,4	2,0	1,6	1,6	12,3	100,0
Із розрахунку на 10000 га посівної площі буряків цукрових фабричних, шт.	165	114	68	63	77	46,7	122,2
Установки та агрегати для доїння корів, тис. шт.	33,5	10,2	9,5	10,0	10,1	30,1	101,0

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Додаток Д.1

Динаміка використання капітальних інвестицій сільськогосподарських підприємств за джерелами фінансування

Рік	Освоєно (використано) капітальних інвестицій	У тому числі за рахунок:							
		коштів державного бюджету	коштів місцевих бюджетів	власних коштів підприємств та організацій	кредитів банків та інших позик	із них	коштів вітчизняних інвестиційних компаній, фондів тощо	коштів іноземних інвесторів	інших джерел фінансування
						кредитів іноземних банків			
2018	66104075	116661	80864	57378072	8400799	62570	97116	4071	26492
2019	59129469	252259	105879	53704871	5030347	719124	к/с	к/с	17854
2019 р., %, до 2018 р.	89,4	216,2	130,9	93,6	59,9	1149,3	-	-	67,4

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Динаміка фінансової підтримки сільгосптоваровиробників 1201150 (напрямок – часткова компенсація вартості техніки та обладнання вітчизняного виробництва)

Показник	Рік				2020 р., %, до	
	2017	2018	2019	2020	2017 р.	2019 р.
Видатки передбачені з державного бюджету, млн грн	550	955	681,79	1000	181,8	146,7
Фактично використано бюджетних коштів, млн грн	134,1	912,8	1205,46	986,2	735,4	81,8
Кількість сільгосптоваровиробників од.	1220	7043	9508	3601	295,2	37,9
У тому числі: фермерських господарств	618	4000	5251	2125	343,9	40,5
Середня вартість компенсації, тис. грн на одне господарство	109	130,4	107,7	117,0	107,3	108,6
Середня вартість компенсації за одиницю техніки та обладнання, тис. грн	46,1	53,1	48,0	56,6	122,8	117,9
Кількість заводів виробників с.-г. техніки, включених до переліку	40	141	181	191	477,5	105,5
Кількість найменувань техніки, од.	792	9254	12542	14573	1840,0	116,2
Придбано техніки, од.	2906	17182	25075	7447	256,3	29,7
Вартість придбаної техніки, млн грн	804,3	4401,4	5786,2	2021,6	251,3	34,9

Джерело: складено за даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.

Додаток Д.3

Динаміка капітальних інвестицій сільськогосподарських підприємств, тис. грн.

Рік	Капітальні інвестиції, усього	У тому числі							
		капітальні інвестиції у матеріальні активи	із них				капітальні інвестиції у нематеріальні активи	із них	
			у землю	в існуючі будівлі та споруди	у будівництво та перебудову будівель	у машини та обладнання		у концесії, патенти, ліцензії, торговельні марки і аналогічні права	у придбання програмного забезпечення
2010	10264898	10213291	40923	402473	2260064	6067372	51607	22133	8631
2011	16203700	16082661	35721	540554	3572061	10415767	121039	6408	18716
2012	18895885	18835264	47483	398496	4745086	11656296	60621	14669	17558
2013	18513724	18180210	19782	349788	3851043	11535746	333514	7889	12563
2014	18175515	18106866	86972	329025	4011595	11668847	68649	8762	22659
2015	28983114	28813268	51658	986240	5558539	19324763	169846	3823	22622
2016	49497718	49231555	95392	572194	7452890	37676540	266163	2498	34557
2017	63262939	62664514	152568	400210	9648129	48433030	598425	10783	49632
2018	65559593	64252982	192955	2162597	12152795	44844023	1306611	5226	56493
2019	59332931	57936339	316584	1085572	11988236	37537085	1396592	41170	38298
2019 р., %, до									
2010 р.	578,0	567,3	773,6	269,7	530,4	618,7	2706,2	186,0	443,7
2018 р.	90,5	90,2	164,1	50,2	98,6	83,7	106,9	787,8	67,8

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Додаток К.1

**Динаміка капітальних інвестицій по основних категоріях
сільськогосподарських підприємств, млн грн**

Рік	Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства		Із них мікропідприємства	
	усього	на один суб'єкт	усього	на один суб'єкт	усього	на один суб'єкт	усього	на один суб'єкт
2010	578,7	44,5	7716,0	2,5	1970,2	0,0	363,8	0,01
2011	-	-	-	-	4203,9	0,1	1056,2	0,02
2012	2882,5	110,9	10849,7	3,9	5163,7	0,1	1323,0	0,02
2013	2242,3	83,0	10891,5	4,3	5380,0	0,1	1275,0	0,02
2014	1711,8	61,1	10642,4	4,2	5821,3	0,1	1525,9	0,03
2015	3798,3	131,0	14386,2	6,5	10798,6	0,2	2553,4	0,04
2016	2696,4	134,8	24887,9	11,4	21913,4	0,3	6006,7	0,10
2017	4343,3	241,3	31764,3	15,3	27155,3	0,4	6403,2	0,10
2018	8110,1	352,6	32825,5	16,5	24624,1	0,4	6071,2	0,10
2019	10936,0	321,6	29132,4	14,8	19264,6	0,3	3390,1	0,06
2019 р., %, до								
2010 р.	1889,8	722,7	377,6	592,0	977,8	-	931,9	600,0
2018 р.	134,8	91,2	88,7	89,7	78,2	75,0	55,8	60,0

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Додаток К.2

**Динаміка капітальних інвестицій у матеріальні активи по основних
категоріях сільськогосподарських підприємств, млн грн**

Рік	Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства		Із них мікропідприємства	
	усього	на один суб'єкт	усього	на один суб'єкт		усього	на один суб'єкт	усього
2010	577,3	44,4	7690,8	2,5	1945,2	0,0	363,5	0,01
2011	-	-	-	-	4199,9	0,1	1054,6	0,02
2012	2874,2	110,5	10806,4	3,9	5154,6	0,1	1319,7	0,02
2013	2236,7	82,8	10576,1	4,1	5367,4	0,1	1273,8	0,02
2014	1681,7	60,1	10608,0	4,2	5817,1	0,1	1525,2	0,03
2015	3765,0	129,8	14264,7	6,5	10783,6	0,2	2551,2	0,04
2016	2637,6	131,9	24696,2	11,3	21897,8	0,3	6004,8	0,10
2017	4258,7	236,6	31381,9	15,1	27023,9	0,4	6381,7	0,10
2018	7638,9	332,1	32196,7	16,2	24417,3	0,4	6051,9	0,10
2019	10491,7	308,6	28366,5	14,4	19078,1	0,3	3354,4	0,05
2019 р., %, до								
2010 р.	1817,4	695,0	368,8	576,0	980,8	-	922,8	500,0
2018 р.	137,3	92,9	88,1	88,9	78,1	75,0	55,4	50,0

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Додаток К.3

**Динаміка капітальних інвестицій у підвищення родючості сільськогосподарських
угідь по основних категоріях сільськогосподарських підприємств, млн грн**

Рік	Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства		Із них мікропідприємства	
	усього	на один суб'єкт	усього	на один суб'єкт		усього	на один суб'єкт	усього
2010			39,0	0,0	2,0	0,0	0,1	0,0
2011					7,4	0,0	1,1	0,0
2012	18,8	0,7	9,7	0,0	19,0	0,0	6,0	0,0
2013	1,8	0,1	9,3	0,0	8,7	0,0	1,4	0,0
2014	64,0	2,3	14,8	0,0	8,2	0,0	2,7	0,0
2015	20,3	0,7	13,4	0,0	18,0	0,0	2,7	0,0
2016	12,7	0,6	38,3	0,0	44,4	0,0	25,3	0,0
2017	29,0	1,6	74,4	0,0	49,2	0,0	15,6	0,0
2018	16,8	0,7	104,6	0,1	71,5	0,0	8,3	0,0
2019	53,0	1,6	188,4	0,1	75,2	0,0	17,8	0,0
2019 р., %, до								
2010 р.	-	-	483,1	-	3760,0	-	17800,0	-
2018 р.	315,5	228,6	180,1	100,0	105,2	-	214,5	-

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Додаток К.4

**Динаміка капітальні інвестиції у машини та обладнання по основних категоріях
сільськогосподарських підприємств, млн грн**

Рік	Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства		Із них мікропідприємства	
	усього	на один суб'єкт	усього	на один суб'єкт		усього	на один суб'єкт	усього
2010	256,3	19,7	4404,1	1,4	1406,9	0,0	218,4	0,00
2011	-	-	-	-	3328,8	0,1	866,4	0,02
2012	1728,0	66,5	6052,1	2,2	3876,2	0,1	983,5	0,02
2013	939,9	34,8	6283,9	2,5	4311,9	0,1	1082,8	0,02
2014	763,2	27,3	6254,5	2,5	4651,1	0,1	1310,8	0,02
2015	1576,4	54,4	9108,0	4,1	8640,3	0,1	2263,0	0,04
2016	1113,3	55,7	16935,0	7,8	19628,3	0,3	5605,5	0,09
2017	1814,9	100,8	22941,1	11,1	23677,0	0,4	5913,9	0,09
2018	3573,2	155,4	20528,2	10,3	20742,7	0,3	5401,7	0,09
2019	5435,8	159,9	16980,1	8,6	15121,2	0,2	2905,3	0,05
2019 р., %, до								
2010 р.	2120,9	811,7	385,6	614,3	1074,8	-	1330,3	-
2018 р.	152,1	102,9	82,7	83,5	72,9	66,7	53,8	55,6

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Таблиця К.5

Динаміка придбання технічних засобів сільськогосподарськими підприємствами за джерелами фінансування, млн грн

Рік	Іноземна сільськогосподарська техніка					Вітчизняна сільськогосподарська техніка					
	Усього	Нова техніка		Вживана техніка		Усього	За програмами державної підтримки, у тому числі			за власні кошти	на умовах ф'ючерсних контрактів
		за власні кошти	за кредити	за власні кошти	кредити, лізинг разом		кредити, лізинг та ч/к вартості разом	за регіональними програмами	за програмою підтримки ФГ		
2010	2707	1860	420	405	21	1418,7	283,7	113,1	6,3	1015,6	0,00
2011	4368	3368	523	461	17	2186,4	710,9	87,3	2,8	1361,5	23,87
2012	4921	4015	544	340	21	1142,6	49,8	5,5	0,6	1085,7	0,90
2013	5695	4650	562	452	31	1153,3	103,3	1,2	0,5	1047,3	0,00
2014	3992	3421	271	292	9	927,9	69,0	0,4	0,0	858,5	0,01
2015	5615	4536	430	586	63	1174,7	35,9	0,0	0,0	1136,5	2,35
2016	8809	6986	949	854	20	1503,0	106,2	6,3	0,0	1385,3	5,20
2017	12445	10006	836	1571	31	1913,9	127,6	0,3	0,0	1786,0	0,00
2018	12168	9374	972	1774	48	6092,9	3809,5	14,7	117,0	2151,7	0,00
2018 р., %, до											
2010 р.	449,5	504,0	231,4	438,0	228,6	429,5	1342,8	13,0	1857,1	211,9	-
2017 р.	97,8	93,7	116,3	112,9	154,8	318,3	2985,5	4900,0	-	120,5	-

Джерело: складено за даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.

Додаток Л.1

Динаміка окупності капітальних вкладень у категоріях сільськогосподарських підприємств, років

Рік	Підприємства			У т.ч. мікро-підприємства
	великі	середні	малі	
2010	0,2	1,6	1,1	0,3
2011	-	-	1,8	1,9
2012	0,5	1,3	1,5	1,4
2013	0,6	0,6	0,8	0,8
2014	0,3	0,9	1,2	0,9
2015	0,2	3,1	3,2	3,6
2016	0,2	1,7	1,6	1,7
2017	0,5	1,1	0,9	0,6
2018	0,7	1,2	0,9	0,8
2019	2,2	2,4	1,0	1,7
2019 р., %, до				
2010 р.	1100,0	150,0	90,9	566,7
2018 р.	314,3	200,0	111,1	212,5

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Додаток Л.2

Динаміка рентабельності (збитковості) операційної діяльності підприємств по основних категоріях сільськогосподарських підприємств, %

Рік	Усього	У тому числі підприємства			
		великі	середні	малі	із них мікропідприємства
2010	24,4	29,8	25,1	18,7	11,2
2011	24,7	к/с	к/с	26,5	24,2
2012	22,8	29,7	21,0	23,1	19,8
2013	11,7	20,0	8,9	13,1	13,3
2014	21,4	23,8	22,0	19,0	15,1
2015	43,0	54,3	39,9	41,9	37,1
2016	33,6	29,3	32,3	37,6	33,5
2017	23,2	24,6	22,0	24,4	24,5
2018	18,9	22,9	18,2	18,8	16,5
2019	19,8	8,3	27,7	13,5	15,7
2019 р., в. п., до					
2010 р.	-4,6	-21,5	2,6	-5,2	4,5
2018 р.	0,9	-14,6	9,5	-5,3	-0,8

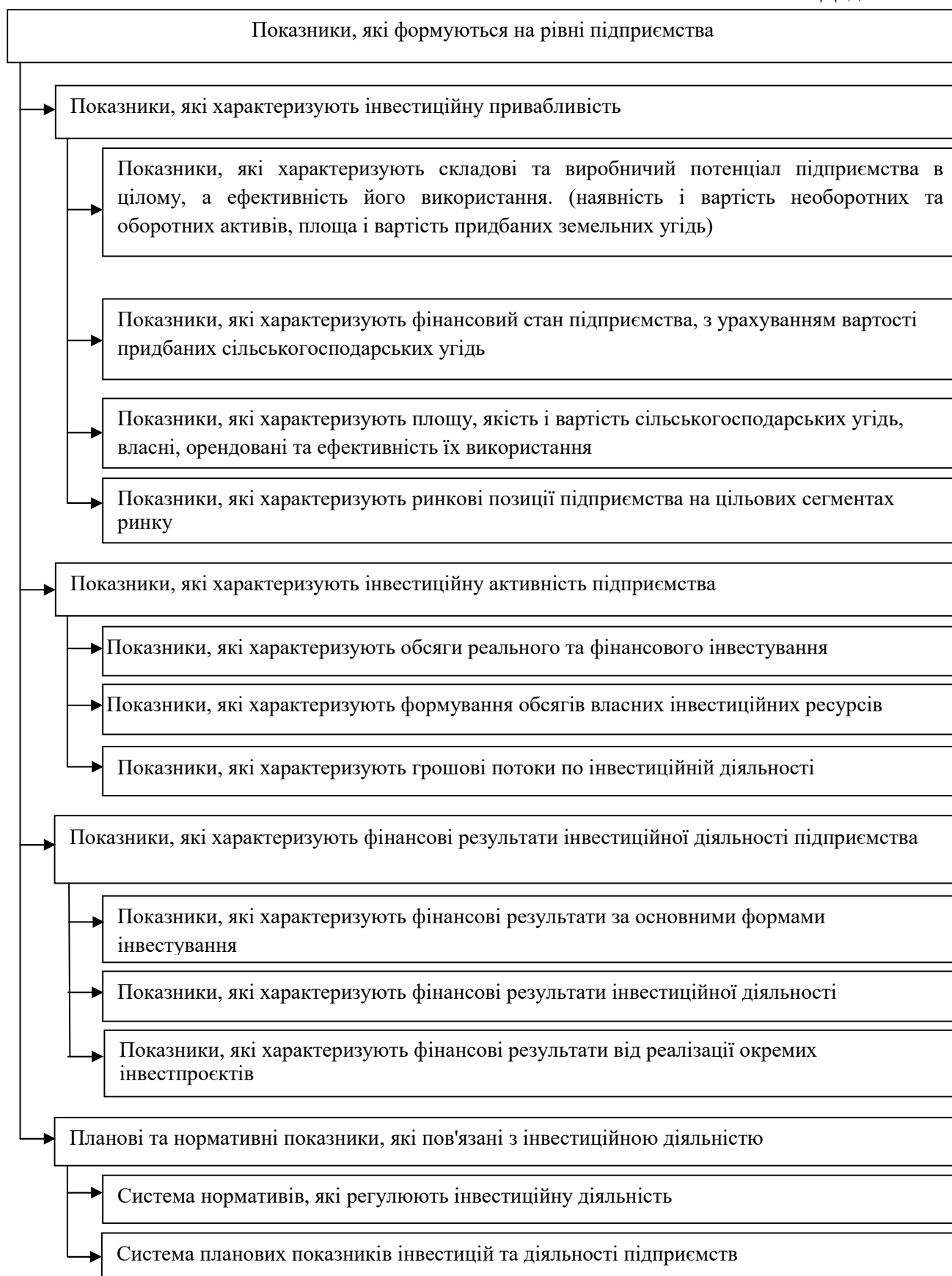
Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Додаток Л.3

Динаміка рентабельності основних видів сільськогосподарської продукції, %

Рік	Зерно	Насіння соняшнику	Цукрові буряки (фабричні)	М'ясо			Молоко	Яйця
				велика рогата худоба	свині	птиця		
2000	64,8	52,2	6,1	-42,3	-44,3	-33,2	-6,0	10,6
2005	3,1	24,3	4,8	-25,0	14,9	24,9	12,2	23,5
2010	13,9	64,7	16,7	-35,9	-7,8	-4,4	17,9	18,6
2011	26,1	57,0	36,5	-24,8	-3,7	-16,8	18,5	38,8
2012	15,2	45,8	15,7	-29,5	2,0	-7,2	2,3	52,6
2013	1,5	28,5	2,7	-43,3	0,2	-10,0	13,6	47,6
2014	25,8	36,5	17,9	-35,9	5,6	-15,4	11,0	58,8
2015	43,1	80,5	28,2	-17,9	12,7	-6,1	12,6	60,9
2016	37,8	63,0	24,3	-24,8	-4,5	5,0	18,2	0,5
2017	25,0	41,3	12,4	3,4	3,5	7,0	26,9	-9,0
2018	24,7	32,5	-11,4	-17,7	6,9	5,7	16,1	5,4
2019	11,8	23,5	-15,4	-27,1	4,7	-3,7	20,6	-23,5
2019 р., в. п., до								
2000 р.	-53	-28,7	-21,5	15,2	49	29,5	26,6	-34,1
2018 р.	-12,9	-9	-4	-9,4	-2,2	-9,4	4,5	-28,9

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Система показників інформаційного забезпечення інвестиційного менеджменту, які формуються із внутрішніх джерел підприємства

Джерело: узагальнено автором.

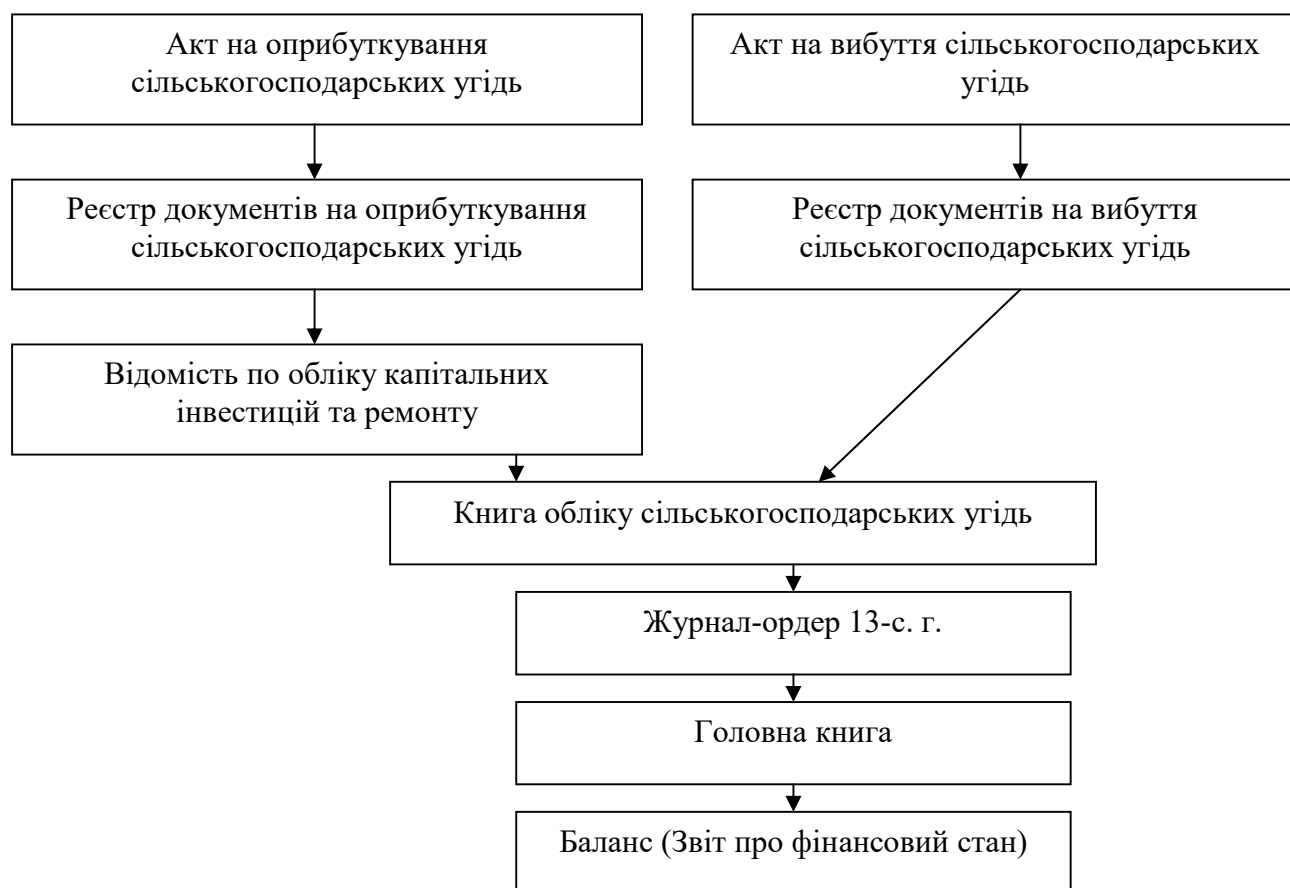

Схема обліку земельних угідь і витрат на їх докорінне поліпшення

Джерело: складено автором.

Додаток Л.6

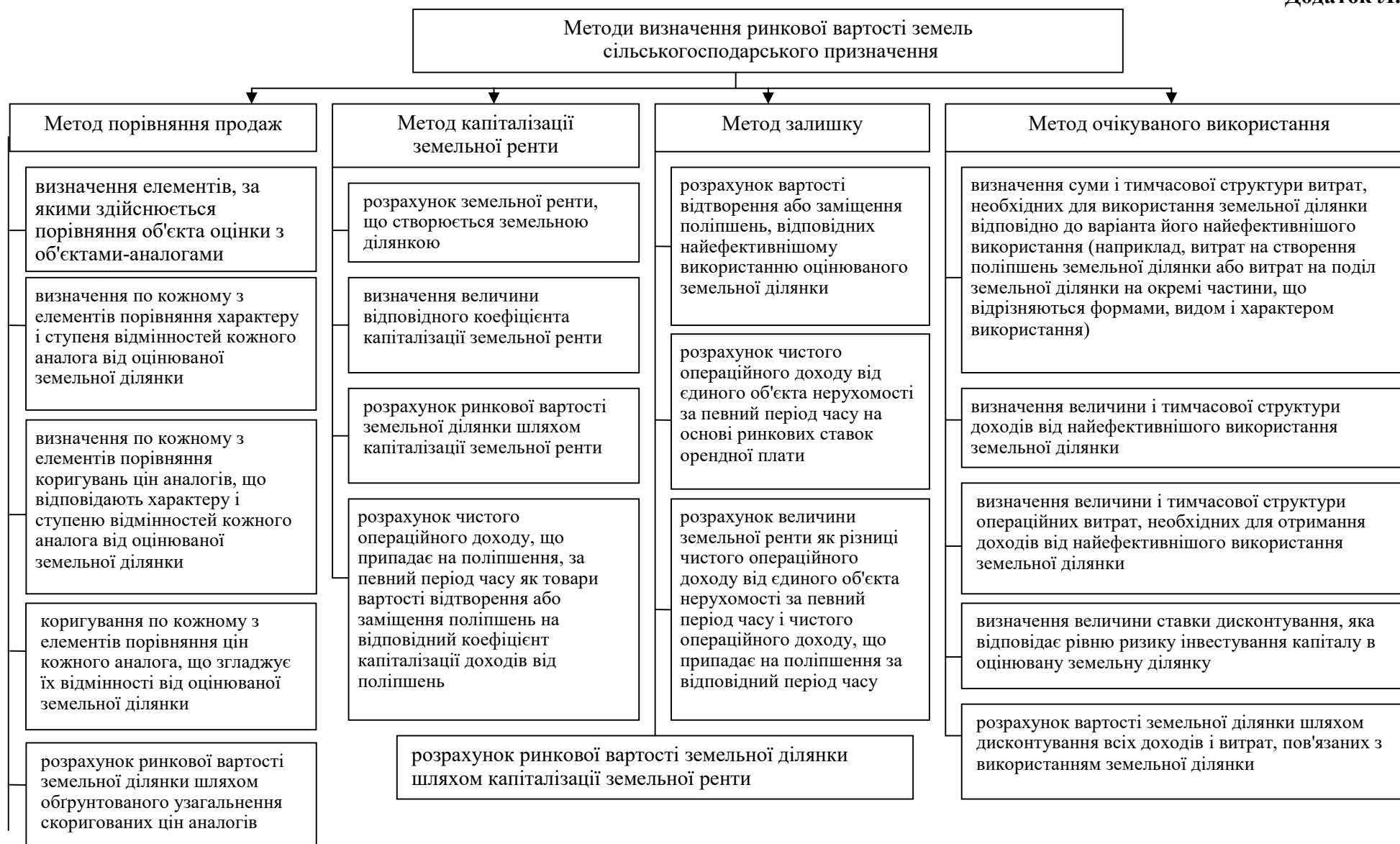

Рис. 3.3. Методи розрахунку вартості земельної ділянки сільськогосподарських угідь

Джерело: узагальнено автором.

Додаток М.1

Розрахунок динаміки прогнозних значень обсягів інвестицій, млн грн

Рік	Усього	У тому числі підприємства			
		великі	середні	малі	із них мікро-підприємства
2020	74245	10466	33935	29844	6658
2021	78819	11874	35471	31474	7336
2022	83059	13282	36844	32932	8000
2023	87029	14690	38086	34252	8653
2024	90775	16098	39221	35456	9295
2025	94335	17506	40264	36564	9928
2026	97735	18914	41230	37590	10552
2027	100997	20322	42130	38545	11169
2028	104140	21730	42971	39439	11778
2029	107177	23138	43761	40278	12380
2030	110122	24546	44506	41069	12976
2030 до 2019, %	174,0	224,5	150,1	212,6	382,1

Джерело: розраховано автором.

Додаток М.2

Динаміка фактичної та прогнозованої кількості зайнятих працівників у сільськогосподарських підприємствах, осіб

Рік	Значення	Усі підприємства	У тому числі											
		великі			середні			малі			із них мікропідприємства			
		осіб	осіб до попереднього року	середнє за 3 роки	осіб	осіб до попереднього року	середнє за 3 роки	осіб	осіб до попереднього року	середнє за 3 роки	осіб	осіб до попереднього року	середнє за 3 роки	
2013	Фактичні	687199	38836			409667			238696			92330		
2014		628925	46646	1,201		364089	0,889		218190	0,914		98506	1,067	
2015		597626	48275	1,035		345988	0,950		203363	0,932		88949	0,903	
2016		614264	38072	0,789	1,008	359041	1,038	0,959	217151	1,068	0,971	96526	1,085	1,018
2017		593017	27537	0,723	0,849	335756	0,935	0,974	229724	1,058	1,019	104322	1,081	1,023
2018		581137	32779	1,190	0,901	323866	0,965	0,979	224492	0,977	1,034	103920	0,996	1,054
2019		566673	35062	1,070	0,994	301711	0,932	0,944	221900	0,988	1,008	98866	0,951	1,009
2020	Прогнозні	543258	34867	0,994	1,085	284747	0,944	0,947	223644	1,008	0,991	99798	1,009	0,986
2021		529052	37824	1,085	1,050	269557	0,947	0,941	221671	0,991	0,996	98365	0,986	0,982
2022		514013	39701	1,050	1,043	253565	0,941	0,944	220747	0,996	0,998	96609	0,982	0,992
2023		501065	41407	1,043	1,059	239289	0,944	0,944	220370	0,998	0,995	95876	0,992	0,987
2024		488956	43855	1,059	1,051	225811	0,944	0,943	219290	0,995	0,996	94604	0,987	0,987
2025		477444	46073	1,051	1,051	212868	0,943	0,943	218502	0,996	0,997	93383	0,987	0,989
2026		466987	48418	1,051	1,054	200810	0,943	0,943	217759	0,997	0,996	92332	0,989	0,988
2027		457317	51010	1,054	1,052	189411	0,943	0,943	216896	0,996	0,996	91180	0,988	0,988
2028		448381	53646	1,052	1,052	178632	0,943	0,943	216103	0,996	0,996	90066	0,988	0,988
2029		440237	56437	1,052	1,052	168490	0,943	0,943	215310	0,996	0,996	88987	0,988	0,988
2030		432811	59395	1,052	1,052	158917	0,943	0,943	214499	0,996	0,996	87900	0,988	0,988
2030 р., %, до 2013 р.		62,9	152,9	х	х	37,3	х	х	89,9	х	х	95,2	х	х

Джерело: розраховано автором.

Додаток М.3

**Розрахунок динаміки інвестиційної привабливості (капітальні інвестиції
на одного зайнятого) по основних категоріях сільськогосподарських
підприємств, тис. грн**

Рік	Усього	У тому числі підприємства			
		великі	середні	малі	у т.ч. мікропідприємства
2013	29	58	27	23	14
2014	32	37	30	27	16
2015	54	79	44	53	29
2016	92	71	71	101	62
2017	119	158	97	119	62
2018	125	247	104	110	59
2019	112	312	98	132	34
2020	137	300	119	133	67
2021	149	314	132	142	75
2022	162	335	145	149	83
2023	174	355	159	155	90
2024	186	367	174	162	98
2025	198	380	189	167	106
2026	209	391	205	173	114
2027	221	398	222	178	122
2028	232	405	241	182	131
2029	243	410	260	187	139
2030	254	413	280	191	148
2030 до 2019, %	186,2	137,7	235,0	143,5	221,3

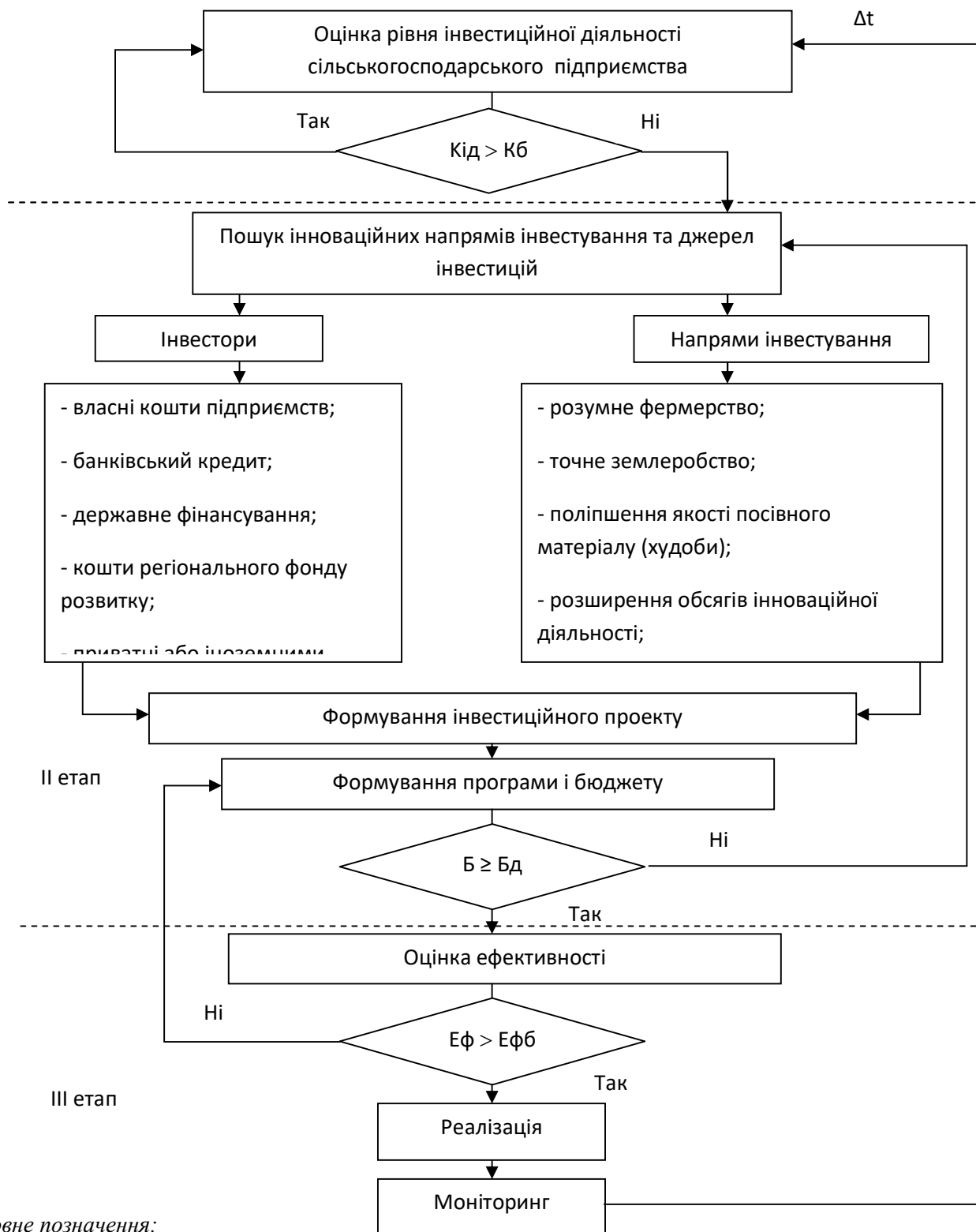
Джерело: розраховано автором.

**Розрахунок динаміки ефективності інвестиційної діяльності
(дохід на 1 грн капітальних інвестицій) по основних категоріях
сільськогосподарських підприємств, грн**

Рік	Усього	У тому числі підприємства			
		великі	середні	малі	у т.ч. мікро- підприємства
2013	8,0	10,5	7,9	9,0	11,2
2014	10,6	18,5	10,6	11,2	12,6
2015	11,2	16,1	12,1	10,9	13,3
2016	7,2	19,7	8,1	6,5	7,6
2017	6,4	9,0	7,3	6,5	8,4
2018	7,2	6,8	8,1	8,0	10,0
2019	8,8	6,8	9,3	10,7	19,3
2020	7,7	7,0	8,5	7,1	11,0
2021	7,7	6,7	8,4	7,1	10,9
2022	7,6	6,5	8,4	7,1	10,7
2023	7,5	6,3	8,4	7,1	10,7
2024	7,5	6,1	8,4	7,0	10,6
2025	7,4	6,0	8,4	7,0	10,6
2026	7,4	5,9	8,4	7,0	10,5
2027	7,3	5,8	8,4	7,0	10,5
2028	7,3	5,7	8,4	7,0	10,5
2029	7,2	5,6	8,4	7,0	10,5
2030	7,2	5,5	8,4	6,9	10,5
2030, %, до 2019	0,93	0,79	0,99	0,97	0,95

Джерело: розраховано автором.

Додаток Н.1

Умовне позначення:

Кід – коефіцієнт інвестиційної активності

Кб – обґрунтований коефіцієнт інвестиційної активності

Б – бюджет

Бд – допустимий бюджет

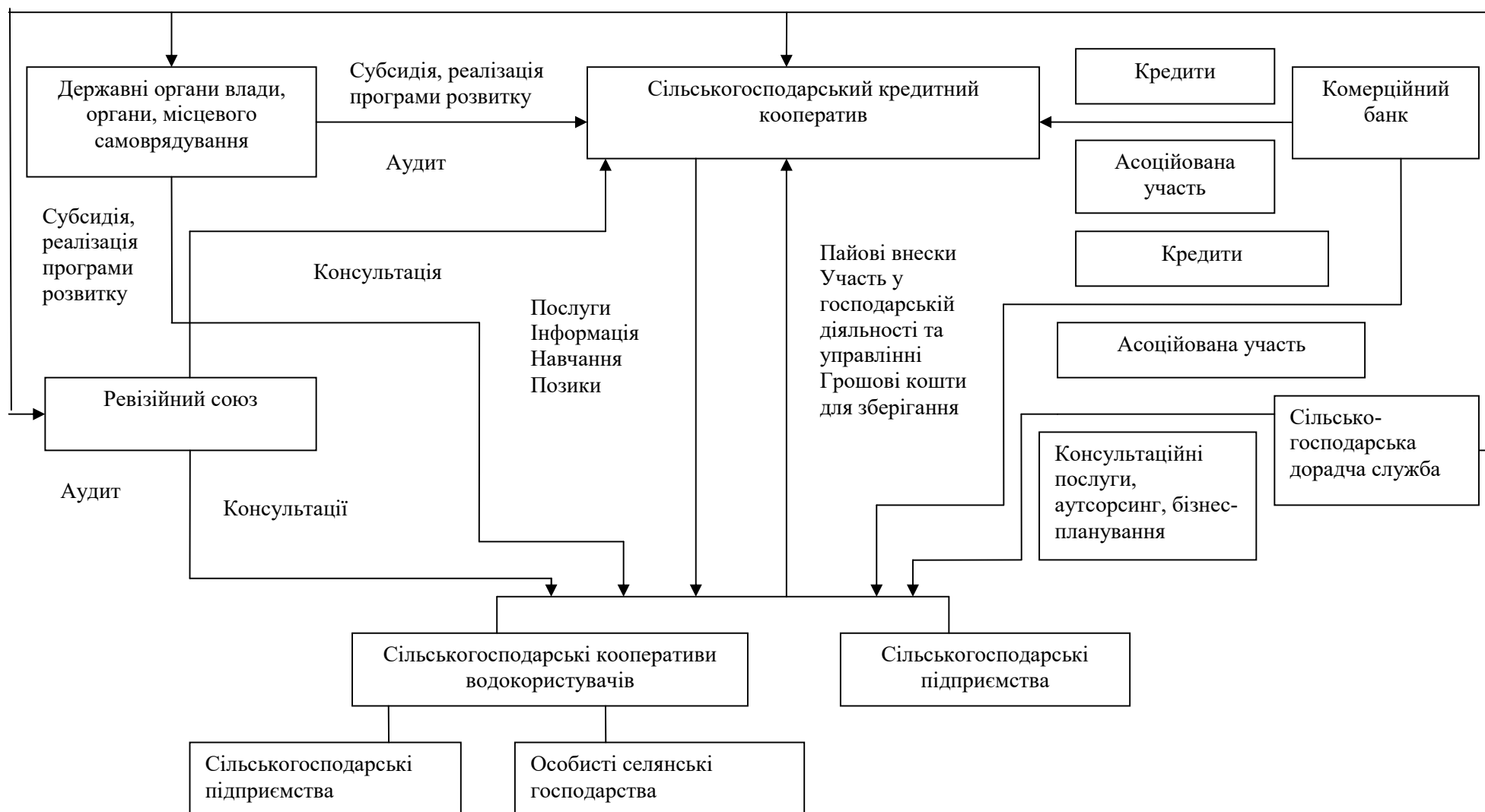
Еф – ефективність проекту

Ефб – цільова ефективність проекту

**Алгоритм обґрунтування економічної доцільності реалізації інвестиційного проєкту
сільськогосподарським підприємством**

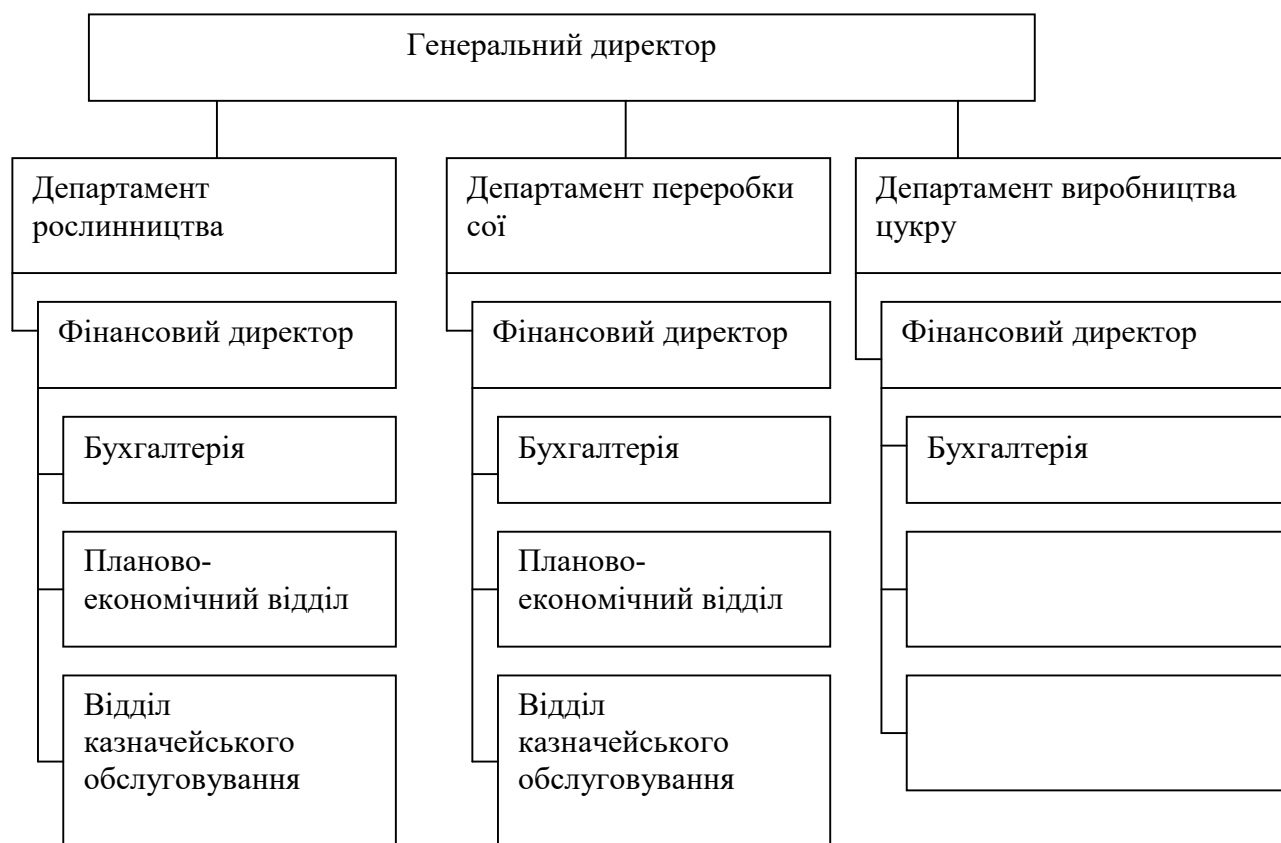
Джерело: розроблено автором.

Додаток Н.2

Співпраця сільськогосподарського кредитного та виробничого кооперативів водокористувачів

Джерело: розроблено автором.

Структура фінансового управління агрохолдингом

Джерело: узагальнено автором.

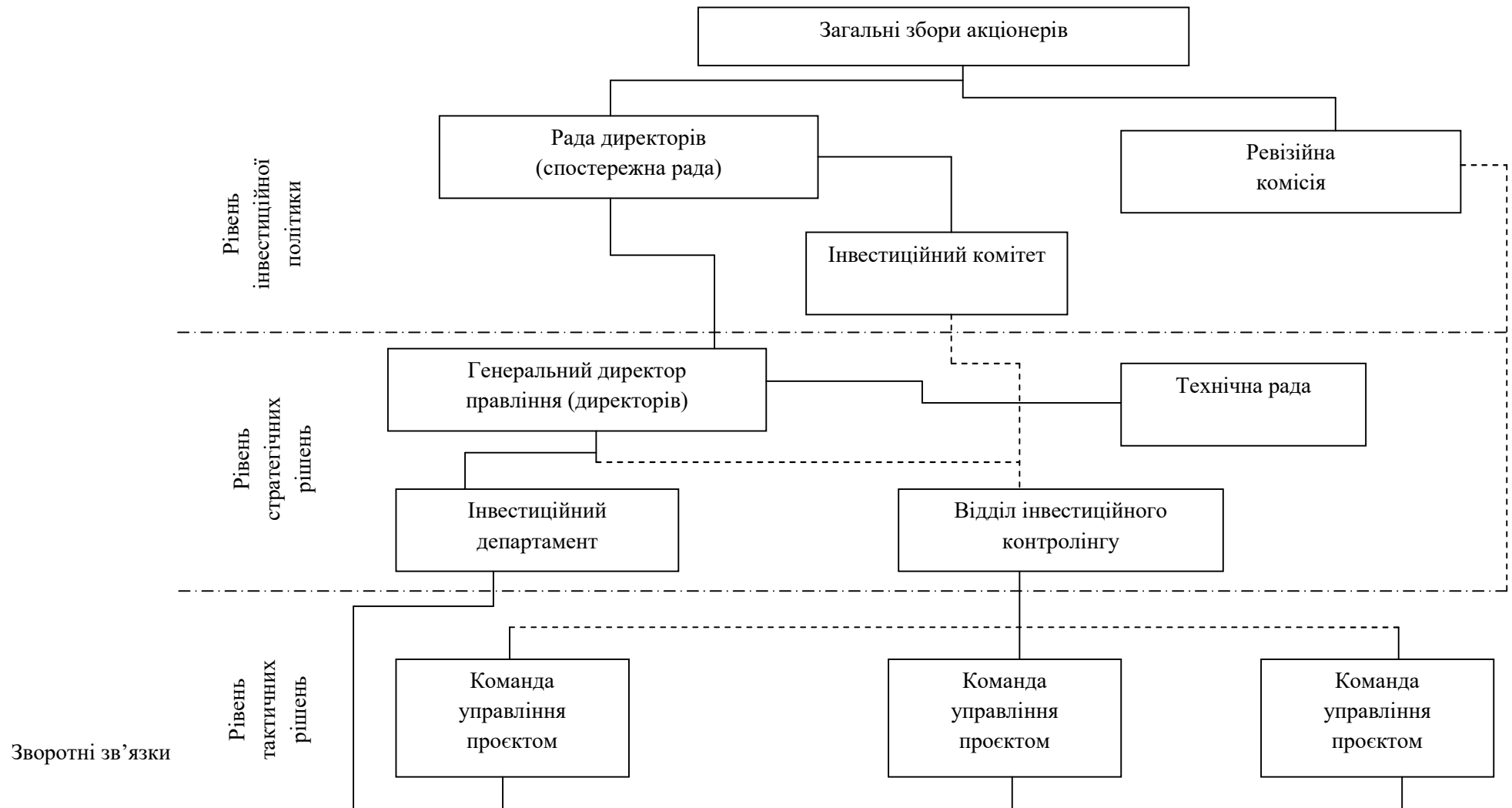
Додаток Н.4

Узагальнена структура фінансового департаменту вертикально-інтегрованого об'єднання «Астарта»

Джерело: узагальнено автором.

Додаток Н.5

Запропонована структура управління інвестиційною діяльністю вертикально-інтегрованого об'єднання «Астарта»

Джерело: розроблено автором.

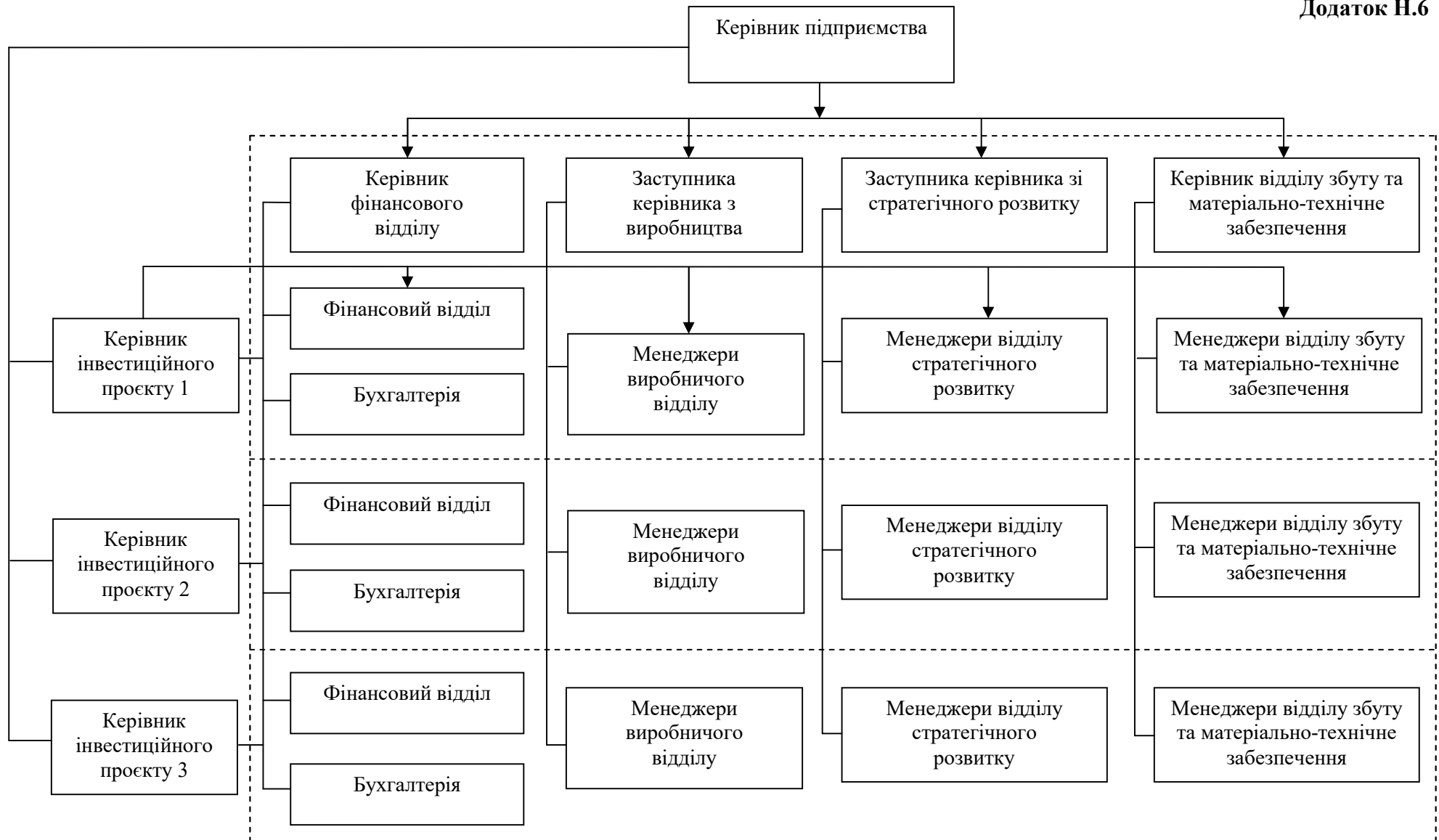

Рис. 3.1. Укрупнена схема матричної структури управління інвестиційною діяльністю ТОВ «Острійківське» Київської області
Джерело: розроблено автором.

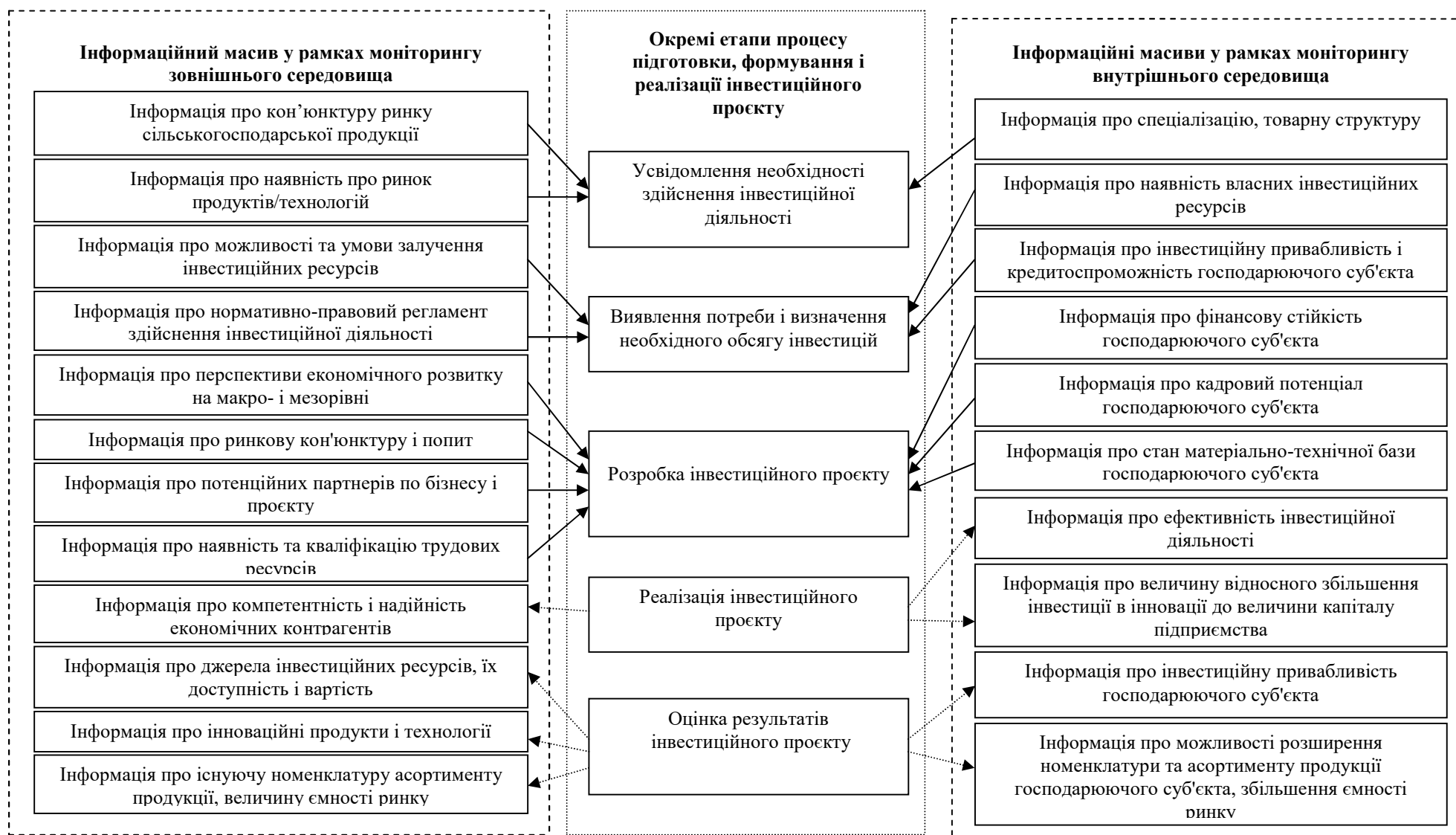
Додаток Н.7

Функціональні обов'язки учасників управління інвестиційною діяльністю підприємства за матричним підходом

Функціональні обов'язки	Розробка	Схвалення	Затвердження	Контроль
Інвестиційні проекти підприємства	Керівник фінансового відділу	Заступник керівника зі стратегічного розвитку	Керівник підприємства	Заступник керівника зі стратегічного розвитку
Включення проекту до інвестиційної програми підприємства	Заступник керівника по фінансам	Заступник керівника зі стратегічного розвитку	Керівник підприємства	Заступник керівника зі стратегічного розвитку
Розробка технічного завдання по інвестиційних проєктах	Менеджер з виробництва	Заступник керівника з виробництва	Керівник підприємства	Заступник керівника з виробництва
Технології та вимоги виробництва	Менеджер з виробництва	Заступник керівника з виробництва	Керівник підприємства	Заступник керівника з виробництва
Планові техніко-економічні нормативи матеріальних і трудових витрат по інвестиційних проєктах	Менеджер з виробництва	Заступник керівника з виробництва	Керівник підприємства	Заступник керівника з виробництва
Нормативна документація зі здійснення закупівельної діяльності щодо реалізації інвестиційних проєктів	Менеджер з матеріально-технічного постачання	Керівник відділу матеріально-технічного постачання	Керівник підприємства	Керівник відділу матеріально-технічного постачання
Плани закупівель обладнання, устаткування, комплектуючих при здійсненні інвестиційних проєктів	Керівник відділу матеріально-технічного постачання	Заступник керівника з виробництва	Керівник підприємства	Заступник керівника з виробництва
Перелік планових (цілових) значень інвестиційних проєктів	Керівник фінансового відділу	Заступник керівника зі стратегічного розвитку	Керівник підприємства	Заступник керівника зі стратегічного розвитку
Програма перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників, план створення додаткових робочих місць	Керівник відділу кадрів	Заступник керівника з виробництва	Керівник підприємства	Заступник керівника з виробництва
Маркетингова програма інвестиційної діяльності	Керівник відділу збуту	Заступник керівника зі стратегічного розвитку	Керівник підприємства	Заступник керівника зі стратегічного розвитку
План обсягу збуту продукції	Керівник відділу збуту	Заступник керівника зі стратегічного розвитку	Керівник підприємства	Заступник керівника зі стратегічного розвитку
Оцінка економічної ефективності інвестиційної діяльності	Керівник фінансового відділу	Заступник керівника зі стратегічного розвитку	Керівник підприємства	Заступник керівника зі стратегічного розвитку
Бухгалтерська (фінансова) звітність, у т.ч. щодо здійснення інвестиційної діяльності	Головний бухгалтер	Керівник фінансового відділу	Керівник підприємства	Керівник фінансового відділу
Цільове використання інвестиційних коштів	Керівник фінансового відділу	Заступник керівника зі стратегічного розвитку	Керівник підприємства	Заступник керівника зі стратегічного розвитку
Терміни реалізації інвестиційних проєктів	Керівник фінансового відділу	Заступник керівника зі стратегічного розвитку	Керівник підприємства	Заступник керівника зі стратегічного розвитку

Джерело: розроблено автором.

Додаток Н.8

Взаємозв'язок системи моніторингу із основними етапами інвестиційної діяльності підприємства

Джерело: розроблено автором.

діяльністю сільськогосподарських підприємств

Джерело: розроблено автором.

У К Р А Ї Н А*Українська корпорація по виробництву м'яса на промисловій основі***“Тваринпром”**

03022 м. Київ, вул. Васильківська, 28, офіс 208

” 11 ” січня 2020 року

№ 58-1

У спеціалізовану вчену раду по захисту
дисертацій на здобуття наукового
ступеня доктора філософії

ДОВІДКА**про впровадження у виробництво результатів дисертаційного дослідження
Свиноус Надії Іванівни**

Основні положення, висновки та пропозиції, викладені у дисертаційній роботі Свиноус Надії Іванівни рекомендовані до використання у практичній діяльності господарствами Української корпорації по виробництву м'яса на промисловій основі «Тваринпром».

Рекомендовані до використання пропозиції автора при розробці заходів економічного стимулювання, спрямованих на створення сприятливих умов для залучення фінансових ресурсів сільськогосподарськими підприємствами в наращенні поголів'я великої рогатої худоби шляхом відновлення спеціальної державної підтримки, яка спрямована на реалізацію молодняка ВРХ високо вагових кондицій.

Водночас, практичного застосування набула методика економічного обґрунтування бізнес-проектів вирощування молодняка ВРХ високо вагових кондицій, де на відміну від існуючої буде враховуватися капіталізована вартість сільськогосподарських угідь.

Генеральний директор

С. А. Гнатюк

**КИЇВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ**

Вул. Велика Васильківська, 13/1, Київ, 01004 kancelaria.daprkode@gmail.com Тел.: (044) 234-63-24

Від 31.12.2020 № 02-01-1/1516
На _____ від _____

**ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного
дослідження здобувача
СВИНОУС НАДІЇ ІВАНІВНИ**

Управління агропромислового розвитку Київської обласної державної адміністрації засвідчує, що результати наукових досліджень здобувачки наукового ступеня доктора філософії Білоцерківського національного аграрного університету, Свиноус Надії Іванівни, були використанні при розробці Комплексної програми розвитку сільського господарства та сільських територій на період 2021-2023 роки «Дієвий аграрій-успішна громада» щодо підвищення дієвості складових організаційно-економічного забезпечення цілеорієнтованого розвитку інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств на основі передбачення регіональної підтримки малих сільськогосподарських підприємств у реалізації інвестиційних проектів, створення інформаційно-консультаційних центрів щодо розробки проектної документації та обґрунтування альтернативного вибору. Запропоновані заходи знайшли відображення в програмі регіонального розвитку сільських територій до 2030 р.

Довідка видана для подання в спеціалізовану вчену раду із захисту дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Начальник управління

Костянтин ДОВГАЛЬ

вул. Тимошенка, 29в, оф.5, Київ, 04205, Україна
Тел.: +380 44 364 55 85
+380 44 364 61 18

5, 29V, Tymoshenka Str., Kyiv, 04205, Ukraine
uac-info@ukragroconsult.org
www.ukragroconsult.com

Вір 04.03.2021 № 85

Довідка

Про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Свиноус Надії Іванівни

Результати дисертаційного дослідження Свиноус Надії Іванівни були використанні при складанні здійсненні економічного обґрунтування бізнес-проектів по замовленню підприємницьких структур в сфері агробізнесу.

Наукові розробки дисертанта були використанні для при розробці комплексного дослідження інвестиційного клімату аграрного сектору України. Зокрема, була використана методика оцінки ризиків інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, які пов'язані із зміною законодавчої бази функціонування суб'єктів підприємницької діяльності в сфері агробізнесу.

Слушними є методичні пропозиції Свиноус Н. І. щодо оцінки капіталізації вартості сільськогосподарських угідь, як специфічного товару і відображення їх в процесі здійснення оцінки ємкості первинного ринку земель сільськогосподарського призначення.

Генеральний директор

Сергій Фефілов, к.е.н.

У К Р А Ї Н А

*Українська корпорація по виробництву м'яса на промисловій основі***“Тваринпром”**

03022 м. Київ, вул. Васильківська, 28, офіс 208

” 11 ” січня 2020 року

№ 58-1

У спеціалізовану вчену раду по захисту
дисертацій на здобуття наукового
ступеня доктора філософії

ДОВІДКА

**про впровадження у виробництво результатів дисертаційного дослідження
Свиноус Надії Іванівни**

Основні положення, висновки та пропозиції, викладені у дисертаційній роботі Свиноус Надії Іванівни рекомендовані до використання у практичній діяльності господарствами Української корпорації по виробництву м'яса на промисловій основі «Тваринпром».

Рекомендовані до використання пропозиції автора при розробці заходів економічного стимулювання, спрямованих на створення сприятливих умов для залучення фінансових ресурсів сільськогосподарськими підприємствами в наращенні поголів'я великої рогатої худоби шляхом відновлення спеціальної державної підтримки, яка спрямована на реалізацію молодняка ВРХ високо вагових кондицій.

Водночас, практичного застосування набула методика економічного обґрунтування бізнес-проектів вирощування молодняка ВРХ високо вагових кондицій, де на відміну від існуючої буде враховуватися капіталізована вартість сільськогосподарських угідь.

Генеральний директор

С. А. Гнатюк

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

09117, пл. Соборна 8/1, м. Біла Церква, Київська обл., Україна. тел./факс (04563) 5-12-88

e-mail: bnau-rectorat@btsau.edu.ua

07.06.2021 № 01-12/420

ДОВІДКА

про впровадження у навчальний процес результатів наукового дослідження
аспірантки Білоцерківського національного аграрного університету Свиноус
Надії Іванівни на тему: «Управління інвестиційною діяльністю
сільськогосподарських підприємств»

Результати дисертаційного дослідження Свиноус Надії Іванівни на тему «Управління інвестиційною діяльністю сільськогосподарських підприємств» були використанні в процесі підготовки методичних рекомендацій для проведення практичних занять по навчальних дисциплінах «Інвестиційний аналіз», «Інвестування». Пропозиції автора щодо удосконалення методів управління інвестиційної діяльності господарств корпоративного сектору аграрної економіки були використанні при проведенні лекцій по навчальній дисципліні «Інвестиційний менеджмент».

Методичні розробки дисертанта щодо оцінки земель сільськогосподарського призначення були використанні при розробці методичних рекомендацій для проведення самостійної та індивідуальної роботи студентів по навчальній дисципліні «Фінансова діяльність суб'єктів господарювання».

Проректор з наукової та
інноваційної діяльності Білоцерківського
національного аграрного університету
д.е.н., професор

О.М. Варченко

Декан економічного факультету
Білоцерківського
національного
аграрного університету,
д.е.н., професор

І.М. Паска